

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

О. В. Поступна

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ
СИСТЕМАМИ В УКРАЇНІ**

Монографія

Харків
2021

УДК 351/353/37

П63

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету цивільного захисту України,
протокол № 5 від 28 січня 2021 р.*

Рецензенти: *Дегтяр А.О.*, професор кафедри публічного управління та підприємництва Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», доктор наук з державного управління, професор, Заслужений діяч науки і техніки; *Дегтярьова І.О.*, директор Інституту публічного управління та адміністрування Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, доцент; *Попов С.А.*, завідувач кафедри гуманітарних та соціально-політичних наук Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, професор.

Поступна О. В.

П63 Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія / О. В. Поступна. – Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. – 400 с.

ISBN 978-966-8689-53-6

Монографія присвячена актуальному напрямку досліджень – обґрунтуванню теоретичних і методологічних засад публічного управління регіональними освітніми системами та трансформації форм і методів діяльності органів публічної влади з метою забезпечення функціонування й розвитку системи освіти в контексті реформи децентралізації. Охарактеризовано основні тенденції розвитку, компонентну структуру, особливості функціонування регіональних освітніх систем в Україні, визначено їх роль і місце в суспільному прогресі та розвитку регіону. Здійснено аналіз сучасного стану функціонування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами, визначено організаційно-функціональну структуру системи управління, її переваги і недоліки. Надано науково-практичні рекомендації з удосконалення публічного управління регіональними освітніми системами.

Розрахована на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, працівників системи освіти, діячів громадських освітніх організацій, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку публічного управління освітою.

Рис. 39. Табл. 33. Бібліогр.: 509 назв.

УДК 351/353/37

ISBN 978-966-8689-53-6

© О. В. Поступна, 2021

© ТОВ «Оберіг», 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ	10
1.1. Роль і місце освіти в забезпеченні суспільного прогресу та розвитку регіону	12
1.2. Наукова інтерпретація ключових понять теми дослідження	23
1.3. Стан розробленості проблеми дослідження	39
1.4. Сучасні підходи до формування регіональної освітньої політики та механізмів її реалізації	69
1.5. Факторний аналіз процесу формування та розвитку публічного управління регіональними освітніми системами	75
Висновки до першого розділу	88
Розділ 2. РЕГІОНАЛЬНА ОСВІТНЯ СИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	93
2.1. Нормативно-правове забезпечення функціонування національної системи освіти та визначення правових меж для розвитку її регіонального компонента	93
2.2. Компонентна структура системи освіти: загальна характеристика та тенденції розвитку дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної освіти	110
2.3. Тенденції та проблеми розвитку професійної освіти та освіти дорослих.....	137

2.4. Структура регіональних освітніх систем, їх територіально-просторова характеристика та особливості розвитку	152
2.5. Рівень зайнятості населення як економічний індикатор сталого розвитку регіону	166
Висновки до другого розділу	181

Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ	187
3.1. Сутнісні характеристики механізмів публічного управління регіональними освітніми системами	187
3.2. Фінансово-економічне забезпечення розвитку регіональних освітніх систем	197
3.3. Програмно-цільовий підхід до управління розвитком регіональних освітніх систем.....	207
3.4. Інформаційне забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами	216
3.5. Особливості реалізації механізму забезпечення конституційного права людини на освіту: регіональні відмінності	224
Висновки до третього розділу.....	234

Розділ 4. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ	237
4.1. Місце експертних технологій в комунікаційному механізмі взаємодії органів державної влади і громадянськості	237
4.2. Вдосконалення механізму правового регулювання освітньої сфери.....	261
4.3. Модернізація стратегічного планування розвитку регіональних освітніх систем.....	270
4.4. Формування освітніх кластерів як системоутворюючого компонента регіональної моделі неперервної освіти.....	279
4.5. Ефективне кадрове забезпечення системи регіонального управління освітою – основа для реалізації освітніх реформ ...	290
Висновки до четвертого розділу	296

ВИСНОВКИ	301
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	308
ДОДАТКИ	362
Додаток А	363
Таблиця А.1. Мережа діючих спецрад у галузі науки «Державне управління» станом на 15.07.2015 р.	363
Таблиця А.2. Мережа діючих спецрад у галузі науки «Державне управління» станом на 26.11.2020 р.....	365
Таблиця А.3. Кандидатські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищенні у спецрадах України в галузі науки «Державне управління» (станом на грудень 2020 р.).	367
Таблиця А.4. Докторські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищенні у спецрадах України в галузі науки «Державне управління» (станом на грудень 2020 р.).	376
Додаток Б.....	380
Таблиця Б.1. Змістова характеристика дисертацій у галузі наук «Державне управління» з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою.	380
Таблиця Б.2. Змістова характеристика дисертацій у галузі педагогічних наук з дослідження теоретико- методологічних основ управління регіональною освітою.....	384
Таблиця Б.3. Змістова характеристика дисертацій у галузі економічних, соціологічних і географічних наук з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою	387
Додаток В. Анкета в рамках дослідження «Розвиток публічного управління освітою: експертна думка» (приклад)	390

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	– антитерористична операція
ВВП	– внутрішній валовий продукт
ЄС	– Європейський Союз
ЄДЕБПО	– Єдина державна електронна база з питань освіти
ЗВО	– заклад вищої освіти
ЗДО	– заклад дошкільної освіти
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗНО	– зовнішнє незалежне оцінювання
ЗПЗСО	– заклад повної загальної середньої освіти
ЗО	– заклад освіти
ЗПО	– заклад позашкільної освіти
ЗПТО	– заклад професійної (професійно-технічної) освіти
ЗФПВО	– заклад фахової переважної освіти
н. р.	– навчальний рік
НАПН України	– Національна академія педагогічних наук України
НАН України	– Національна академія наук України
НУШ	– Нова українська школа
ОКР	– освітньо-кваліфікаційний рівень
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ООС	– Операція об'єднаних сил
ОТГ	– об'єднана територіальна громада
ПРООН	– Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
РОС	– регіональна освітня система
Спецрада	– Спеціалізована вчена рада
СНД	– Співдружність Незалежних Держав
ЦОВВ	– центральні органи виконавчої влади
ЮНЕСКО	– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

ВСТУП

Розвиток високих технологій та зростання рівня технологічної оснащеності виробництва зумовлює конкуренцію країн в економічній сфері, яка зводиться до конкуренції у сфері науки й техніки, та, як наслідок, до конкуренції у використанні кваліфікованих кадрів, які володіють сучасними знаннями. У такому разі прискорення науково-технічного прогресу посилює зв'язок між рівнем освіти та кваліфікацією кадрового потенціалу країни.

Українська освіта з 90-х років минулого століття увійшла у період реформування, яке є необхідним та правомірним. У рамках проведення модернізації освітньої галузі за весь час незалежності так і не вдалось вирішити багато проблем, які по суті виходять за межі трансформації галузі. Зокрема, у процесі розвитку система освіти приходить у протиріччя до потреб розвитку науки і виробництва. Перехід до нових технологій, нових засобів комунікації, систем управління людьми потребують корінних змін у підходах до викладання нових знань. У той час, сучасне виробництво не завжди забезпечується підготовленими спеціалістами, які володіють сучасними знаннями та мають достатній практичний досвід. Існуюче освітнє середовище зазнає значних перетворень, що знаходять своє відображення в змінах техніко-економічного, організаційно-соціального та управлінського характеру. Однак, ринкові перетворення обумовлені недостатнім теоретичним проробленням питань створення організаційно-економічного механізму, що сприяє відтворенню і розвитку інтелектуального і ресурсного потенціалу нації, реалізації все більш зростаючої ролі освіти у формуванні соціально-економічних пріоритетів розвитку країни.

В межах країни економічне зростання супроводжується диспропорціями в регіональному розвитку та збільшенням нерівності в до-

ходах, які прямо чи опосередковано залежать від рівня освіти. Тож, розвиток регіональних освітніх систем, адекватних особливостям освітніх потреб і специфіки регіонального ринку праці, є значним проривом уперед у розвитку освіти України. Їх можна розглядати як цілеспрямовані системи, що здатні до самозбереження та самоорганізації на підставі переробки інформації, яка є основою в сучасному інформаційному суспільстві.

Всі ці процес є предметом розгляду у даній монографії, головна мета якої – надати наукове обґрунтування формуванню та реалізації механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні.

Теоретичну базу проведеного дослідження складають концепції постіндустріального, інформаційного суспільства, «Суспільства знань», теорія людського капіталу, концепції менеджменту у сфері освіти і маркетингу освітніх послуг.

У першому розділі видання обґрунтовуються теоретичні та методологічні засади дослідження проблеми публічного управління регіональними освітніми системами як необхідної трансформації діяльності органів публічної влади в контексті реформи децентралізації та процесу регіоналізації освіти, визначено роль і місце регіональних освітніх систем в суспільному прогресі та розвитку регіону. Результати дослідження понятійно-категоріального апарату з визначеної проблематики, дозволяють стверджувати, що категорії й терміни формують науковий образ галузі державного управління та слугують основою для виявлення концептуальних ідей і закономірностей. Також у розділі систематизовано та проаналізовано наукові публікації з проблематики управління освітою, в тому числі на рівні регіону, що дозволило виявити основні тенденції, кількісні та змістовні характеристики робіт, а також виділити ті напрями досліджень, які залишаються поза увагою авторів та потребують додаткових наукових розробок. Проведений у роботі факторний аналіз процесу формування та розвитку публічного управління регіональними освітніми системами дозволив автору виокремити групи чинники, які взаємопов'язані між собою і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки в розвитку освітньої системи.

У другому розділі охарактеризовано стан нормативно-правового забезпечення функціонування освітньої галузі, визначено правові межі для розвитку її регіонального компонента, проаналізовано стан освіти, її структурних елементів та виявлено основні тенденції й проблеми в їх розвитку. Виявлені та охарактеризовані особливості розвитку регіональних освітніх систем, визначено їх територіально-просторову характеристику, а також охарактеризовано рівень зайнятості населення як економічного індикатора сталого розвитку регіону.

В третьому розділі здійснено аналіз сучасного стану функціонування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами, визначено особливості їх фінансово-економічного, інформаційного та організаційного забезпечення, виявлено їх переваги і недоліки, а також розглянуто програмно-цільовий підхід до управління розвитком регіональних освітніх систем, визначено основні напрями підвищення його ефективності.

У четвертому розділі надані та теоретично обґрунтовані практичні рекомендації з удосконалення публічного управління регіональними освітніми системами, серед яких можна відмітити: використання експертних технологій в комунікаційному механізмі взаємодії органів державної влади і громадськості; вдосконалення механізму правового регулювання освітньої сфери, в тому числі шляхом систематизації міжнародно-правових документів, які регулюють правові відносини в освітній сфері; модернізація стратегічного планування розвитку регіональних освітніх систем; формування освітніх кластерів як системоутворюючого компонента регіональної моделі неперервної освіти; підвищення ефективності кадрового забезпечення системи регіонального управління освітою як основи для реалізації освітніх реформ.

Результати досліджень можуть бути корисними для працівників освіти, науковців, керівного складу закладів освіти, практиків усіх рівнів управління освітою, а також представникам громадських організацій, діяльність яких пов'язана із освітньою сферою.

Автор не претендує на вичерпне дослідження зазначених питань та закликає наукове товариство до продовження дискусії та обговорення важливих проблем у здійсненні публічного управління регіональними освітніми системами в умовах трансформації сучасного українського суспільства.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ

Науково-дослідну та методичну діяльність з визначення та реалізації освітньої політики, розроблення теоретико-методологічного підґрунтя розвитку освітньої галузі, її нормативно-правового забезпечення, у тому числі концепцій і стратегій розвитку освіти, дослідження актуальних питань управління освітою проводять в Україні працівники закладів вищої освіти та наукових установ, провідними серед яких є НАПН України з її установами та НАН України. Наукові дослідження різних аспектів освітньої проблематики здійснюють окрім наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, які безпосередньо є учасниками освітньо-виховного та науково-освітнього процесу, також й інші спеціалісти та зацікавлені особи, громадські і міжнародні організації. Результатом їх діяльності є накопичення наукових розробок, узагальнення та систематизація наукових знань, розробка пропозицій щодо вдосконалення освітнього процесу, аналіз основних проблем, викликів і ризиків розвитку освітньої галузі, визначення труднощів її реформування та розробки шляхів їх подолання, а також розробки пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності органів управління освітою. Все це позитивно впливає на створення в країні ефективної системи науково-методичного та методологічного супроводження якісних змін, які відбуваються в освітній галузі.

З огляду на вище зазначене, даний розділ присвячено визначенню теоретичних і методологічних засад дослідження публічного управління регіональними освітніми системами (далі – РОС), що передбачає пошук, систематизацію, інтерпретацію та узагальнення наукових робіт українських вчених, у яких так чи інакше висвітлена дана проблематика.

Дотримуючись принципів актуальності (інформація має реально відображати стан об'єкта дослідження в кожен момент часу) та об'єктивності інформації (інформація має точно відтворювати справжній стан і розвиток об'єкта), нами визначені хронологічні межі пошуку необхідних джерел – від 1991 р., тобто року проголошення незалежності України, до сьогодення (до 2021 р.). Визначення хронологічних меж дає нам можливість опрацювати наукові роботи українських учених, зроблених за часи незалежності країни, та визначити напрями, здобутки й проблеми їх досліджень.

Теоретичну базу дослідження складають теорії, концепції та ідеї, викладені українськими вченими в наукових дослідженнях, в яких висвітлено проблему управління освітою. Методологічну основу – різноманітні методи, принципи й підходи, застосування яких дає можливість з'ясувати теоретичне та методологічне підґрунтя, концепти проблеми дослідження: розглянуто підходи до наукової інтерпретації понятійно-категоріального апарату, що стало основою для визначення ідей і закономірностей для формування наукового образу теорії публічного управління РОС; обґрунтовано роль і місце освіти в забезпеченні суспільного прогресу та розвитку регіонів, визначено її вплив на ціннісно-орієнтований розвиток особистості; з'ясовано стан розробленості проблеми в науковій літературі (здійснено змістовий, бібліометричний та наукометричний аналіз наукових праць; визначено кількісні та якісні параметри для оцінювання результативності наукової діяльності українських учених, рівень розробленості проблеми); здійснено факторний аналіз процесу публічного управління освітою та запропоновано класифікацію чинників за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення цього процесу, визначено місце РОС у загальній системі чинників.

Пошук, обробка та структурування наукового матеріалу вимагає використання комплексу взаємодоповнюючих наукових методів, серед яких:

- бібліографічний – дозволив виявити бібліографічні ресурси України, основні види бібліографічної продукції з проблеми дослідження;
- систематизація інформаційних ресурсів та наукових робіт шляхом їх класифікації за певними ознаками;
- наукометричний – для кількісної характеристики продуктивності українських учених (використано статистичний метод (для вимірювання кількості учених, які досліджують визначену у розділі проблематику) та метод підрахунку кількості публікацій);
- змістовий аналіз – для характеристики якості наукових праць українських учених; визначення ідей, концепцій, викладених науковцями в своїх дослідженнях;
- інтерпретації – зіставлення та порівнювання наукових концепцій учених з описуваними фрагментами реального стану процесу управління освітою;
- узагальнення – формулювання висновків, відображення основних результатів дослідження.

Для пошуку необхідної інформації були застосовані такі методи:

- ручний – за бібліографічними картками, картотеками, друківаними вказівниками;
- автоматизований – для аналізу електронних бібліотек і баз даних;
- аналізу інформації з веб-сайтів;
- аналізу друківаних джерел з проблематики дослідження.

1.1. Роль і місце освіти в забезпеченні суспільного прогресу та розвитку регіону

Освіта є фундаментальним явищем і процесом у житті кожної людини та суспільства. Вона виступає специфічною галуззю суспільного життя, складовою суспільного прогресу та виконує важливі функції:

- людинотворчу – забезпечує певний рівень знань, грамотність; стан емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності;

- технологічну – забезпечує «бази життя»; формує навички, вміння та розвиває комунікативність у різних видах діяльності людини;
- гуманістичну – виховання людини в душі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей [127, с. 614-615];
- економічну – формує соціально-професійну структуру та здійснює підготовку кваліфікованого робітника, який має володіти необхідними професійними знаннями і навичками;
- соціальну – відтворює соціально-класову та соціально-статусну структуру суспільства, бере участь у соціалізації особистості;
- культурну – забезпечує передання та використання накопичених раніше культурних цінностей, формує творчі здібності людини [103, с. 11].

Першою наукою, в якій освіта стає предметом дослідження, є педагогіка. В ній спочатку освіту ототожнювали з поширенням та засвоєнням особистістю певної системи наукових знань, пізніше розглядали як процес, результат, соціокультурний інститут, найбільш загальне педагогічне поняття, яке означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес, а також як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей [84; 105; 127]. Сьогодні в суспільстві немає чітко виробленого однозначного несуперечливого загальноприйнятого тлумачення освіти, межі його визначення є занадто широкими, кожне тлумачення є по-своєму правильним та відображає окремі сторони, грані феномену освіти, що говорить про його багатоякісність та багатоаспектність. Крім того, у науковому середовищі освіти часто ототожнюють з такими категоріями, як «навчання», «виховання», «соціалізація», «розвиток особистості», що скоріше свідчить про те, що розвиток особистості не може бути однопорядковим, а, навпаки, має розглядатися як незворотний процес ускладнення соціально-культурної організації людини – її сходження від примітивно-простой, хаотичної до високої, складної, багатогранної цілісно-інтегрованої культурності.

Перетворення освіти з елітарної на масову, зростання її значення для розвитку матеріального виробництва (потреба суспільства в освічених працівниках), визнання державами інституту освіти як

одного з найбільш важливих у суспільстві, розробка та впровадження фінансових механізмів на утримання та розвиток освітньої галузі, а також еволюція понятійно-категоріальної конструкції «освіта», яка постійно розширюється та набуває нового змісту, спричиняє зміну її ролі у суспільстві.

На підставі результатів проведеного типологічного аналізу освітньої системи, В. Луговий стверджує, що історичні та регіональні типи культури і освіти подібні через їхній ізоморфізм. За його словами, «історико-діахронний (у соціальному часі) політичний ряд культури та освіти доповнюється регіонально-синхронним (у соціальному просторі) спектром їх типологічних» територіальних варіацій, їх нерівномірність розвитку «зумовила одночасне співіснування в різних регіонах і у різних етносів ... неоднакових, відмінних її типів» [197, с. 35]. Зауважимо, що в умовах проведення реформи децентралізації в Україні, суть якої полягає у «формуванні ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян» [382], змінюються акценти ролі і значення регіонального управління, в якому регіон виступає адміністративно-територіальною одиницею – областю, районом, містом. Необхідність регіоналізації, у тому числі й освітньої галузі, викликана ростом масштабів суспільного виробництва, ускладненням управління й зменшенням можливості враховувати на державному рівні особливості кожної адміністративно-територіальної одиниці. Отже, спробуємо визначити роль освіти в забезпеченні суспільного прогресу та розвитку регіону.

Здавалось би, що роль освіти в суспільному розвитку вже давно оцінена належним чином, але й досі це питання є предметом наукових досліджень значної кількості вчених і розглядається з різних аспектів – як у глобальному масштабі (в сучасному світі, в життєдіяльності суспільства, в суспільному розвитку, в інформаційному суспільстві, в соціально-економічному та в інноваційному розвитку країни тощо), так і у конкретизованому (у становленні особистості, задоволенні потреб населення, у підвищенні загальнокультурного, професійного та інтелектуального рівня людини та ін.). Пояснити це можна тим, що суспільство динамічно розвивається, одна суспіль-

но-економічна формація змінюється іншою, одна епоха, як «великий проміжок часу з визначними подіями, явищами або процесами в природі, суспільстві, науці, мистецтві» [245, с. 197], змінює іншу.

Звернемося до невеличкого хронологічного екскурсу в історію становлення сучасної фази розвитку суспільства, введення відповідних термінів, що її характеризують та основних представників – носіїв ідеологічних концепцій. Так, у минулому столітті на зміну індустріального суспільства прийшло постіндустріальне, в якому зміна технологій відбувається дуже стрімко. Зазначимо, що вперше ввів термін «постіндустріальне суспільство» в 1962 р. американський соціолог Д. Белл, який вважається засновником теорії постіндустріального суспільства [486]. Він визначив інформацію і теоретичні знання стратегічними ресурсами постіндустріального суспільства. Його ідею підхопили З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, Д. Рісман, Е. Тоффлер, А. Турен та ін. Вчені заклали концептуальні основи теорії суспільних систем сучасного типу, визначили кардинальні зміни в економіці, зокрема в виробництві, та соціально-культурній сфері.

Сьогодні до основних чинників, що визначили перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, в науці державного управління українські науковці В. Бакуменко і А. Михненко відносять: «перевагу сфери послуг над сферою виробництва; зміну в соціальній структурі суспільства (класовий поділ поступається місцем професіоналізмові); переміщення центрів знань, що справляють вирішальний вплив на стратегію розвитку суспільства, до університетів; створення нових інтелектуальних технологій (наприклад Інтернет), запровадження планування й контролю технологічних змін» [125, с. 550]. Підтверджують це і вчені В. Ребкало та К. Семьоркіна зазначаючи, що в економіці постіндустріального суспільства пріоритет перейшов «до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя» [376, с. 125]. За словами науковців, очолює таке суспільство нова правляча еліта з достатньо високим рівнем освіти та сучасними знаннями, що стає основою соціального конфлікту в суспільстві (боротьба між знаннями і некомпетентністю) та загострює процес соціальної стратифікації – в суспільстві посилюється соціальне ранжування, неоднаковість й нерівність.

Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. виникло нове поняття, що характеризує сучасне суспільство, – «інформаційне суспільство», в якому головним стає вироблення, розподіл та споживання інформації. Введення цього терміну у термінологічний обіг приписують японському вченому Ю. Хаяші [492]. Основу цього поняття складає поняття «інформація» – «одне з загальних понять науки; в широкому розумінні – нові відомості про навколишній світ, одержувані в результаті взаємодії з ним» [84, с. 150]. Роль інформації в інформаційному суспільстві значно збільшується як для конкретної людини, так і для суспільства в цілому, також як і зростає роль інформаційних технологій, що проникають в усі суспільні та господарські відносини, створюється глобальний інформаційний простір, який забезпечує доступ людей до інформації, інформаційних продуктів і послуг.

Добробут інформаційного суспільства створюється через експлуатацію знань, можливостей їх передачі у вигляді технологій широким масам населення. Оскільки знання отримують передусім в освітніх установах, тож освіта має стати фундаментом інформаційного суспільства. Однак, під тиском стрімкого зростання інформаційних технологій традиційна освіта, її види, форми, методи трансформуються (наприклад, з'являється дистанційна, електронна, STREAM-освіта; індивідуальна, дуальна форми здобуття освіти; електронні щоденники, облікові журнали успішності здобувачів освіти, розклади занять, навчальна та науково-методична література, тематичні презентації, відео-уроки-лекції та ін.), що, з одного боку, розширює функціональні можливості, а з іншого – змушує кожного учасника освітнього процесу мати відповідні техніку й знання.

Як результат, на початку ХХІ ст. до педагогічної науки ввійшло поняття «суспільство знань» – суспільство висококваліфікованих, мобільних і творчих індивідів, які мають вільний доступ до інформації та знань, «провідними характеристиками якого є:

1) перетворення знань на ключовий компонент будь-якої сфери суспільства, в т.ч. й економіки;

2) перетворення на головний продукт діяльності (як суспільної, так і економічної) і головну її сировину» [127, с. 887].

Отже, джерелом і носієм знань стає освіта. У такому разі суспільство знань вносить якісні зміни в методологію і зміст сучасної освіти, яка набуває нових вимірів:

- неперервності (освіта протягом усього життя) і диференціації навчання;
- доступності до якісних освітніх послуг та рівності умов для кожної людини у всебічному розвитку;
- конкурентоспроможності професійної освіти, її відповідність сучасним вимогам;
- фундаменталізації знань;
- пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей;
- інтеграційності (інтеграція освіти з наукою і виробництвом, входження української освіти в єдиний світовий освітньо-науковий простір) тощо.

Все вище зазначене свідчить, що успіхи людства у третьому тисячолітті в науці, виробництві, розвитку техніки прискорили перехід до широкого використання в усіх сферах життєдіяльності суспільства науково-інформаційних технологій, які базуються на інтелектуальній власності. У зв'язку з розвитком виробництва, техніки, зміни парадигми економічного розвитку загострюється проблема визначення цілей, цінностей, місії та ролі освіти як особливого виду людської діяльності, підвищуються вимоги до людських ресурсів, які складають основу людського капіталу.

Варто відмітити, що останнім часом значна увага в усьому світі приділяється формуванню, розвитку та раціональному використанню саме людського капіталу, який зазвичай розглядають як соціально-економічну категорію, що включає знання, вміння, навички, компетенції людей, які отримуються переважно шляхом навчання та професійного досвіду; це вартість колишніх інвестицій у навички людей [12; 201-203; 485; 487]. В галузі державного управління людський капітал розуміють «як капітал, втілений у людях у формі їхньої освіти, кваліфікації, професійних знань, досвіду» [376, с. 372]. Соціологи вважають, що «формування людського капіталу в будь якій країні відбувається за рахунок трьох основних факторів: доступна робоча сила, кваліфікація робочої сили та якість освіт-

ніх інститутів» [390, с. 104]. З педагогічної точки зору, складовою людського капіталу є освіта, яка має цілісну, поліфункціональну та полісмыслову структуру [127, с. 614]. Всі визначення свідчать про складність і багатогранність термінологічної конструкції «людський капітал», підтверджують необхідність цього явища для суспільного розвитку як самостійного економічного ресурсу, фундаменту зростання ВВП за рахунок використання здобутків науково-технічного прогресу. Втім, людський капітал потребує значних інвестиційних вкладень, віддачу яких можна побачити через значний проміжок часу у вигляді якісних людських ресурсів, які мають загальноосвітні та вузькоспеціалізовані знання і компетенції.

Таким чином, базову складову людського капіталу складають знання і компетенції, які отримуються насамперед через освітні інституції, які мають певну територіальну обмеженість. З цієї причини О. Лебедев виділяє національні, регіональні, муніципальні та локальні системи освіти, які мають такі загальні ознаки, як: керованість (наявність органу управління), реалізація освітніх (загальних, професійних, спеціальних, додаткових) програм, стабільність результатів освітньої діяльності [194]. Він наголошує, що факторами, які визначають розвиток освітньої системи, є – соціальне замовлення, освітнє середовище та потенціал самої системи освіти. У цьому контексті зрозуміло, що освітні системи мають задовольняти запити різних груп населення на певній території, чим і забезпечується накопичення людського капіталу в державі та її регіонах, які є різними за розміром своєї території, чисельністю населення, природно-кліматичними умовами, масштабами, якістю і напрямками використання виробничих, природних та трудових ресурсів та іншими соціально-культурними факторами (ступеню урбанізації, освіченості населення, наявністю наукових установ та і.). Відтак, РОС у кожному регіоні мають свої специфічні особливості, їх розвиток здійснюється шляхом інвестування освіти, що і забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей людини та створює можливості для їх реалізації передусім у професійній діяльності.

Щодо ролі освіти в забезпеченні розвитку людського капіталу в регіоні, то слід зазначити, що один із перших, хто звернувся до

даної проблематики в сучасній Україні, є А. Шевчук. Він вважає, що «регіональна освітня система відіграє формуючу роль таких регіональних підсистем, як регіональний ринок праці, регіональна інноваційна система, регіональна наукова система, оскільки основними елементами цих систем є людський капітал, який генерує нові ідеї та починання, що напряду залежить від освіти економічно активного населення регіону та здатності його продукувати новий інноваційний продукт» [468, с. 36]. Пізніше, Н. Білик зазначила, що цілліо РОС є «задоволення попиту населення регіону на освітні послуги й попиту зі сторони економіки регіону на випускників – елементів регіональної освітньої системи» [36, с. 33]. Автор стверджує, що елементами РОС є територіальні мережі, що формуються на певній території з освітніх установ, і хоча їх можна вважати відокремленими з погляду попиту і пропозицій на освітні послуги та випускників, все ж таки вони є елементом економіки регіону і тісно взаємодіють з іншими підсистемами регіону. А, отже, задля покращення загального соціально-економічного стану на певній території РОС виконує функціональну роль, яку можна визначити відповідно до напрямів її взаємодії з іншими підсистемами. Розглянемо це більш детально.

Дійсно, РОС впливає на економічну сферу регіону як суб'єкт економічної діяльності, в результаті якої отримує прибуток (надання освітніх послуг, забезпечення здобувачів освіти місцем проживання, харчуванням тощо) та розвиває відповідну інфраструктуру (приватні заклади освіти, гуртожитки, заклади/установи громадського харчування та ін.). В той же час економічна специфіка регіону впливає на розвиток РОС через попит на кваліфікованих спеціалістів із відповідним рівнем освіти, що, в свою чергу, визначає попит на освітні послуги, що в цілому сприяє формуванню спеціалізації РОС. Рівень економічного розвитку регіону впливає й на попит економічно активного дорослого населення, що дає можливість визначити напрями перекваліфікації працівників, створити конкурентоспроможне середовище на ринку праці та розробити необхідні освітньо-кваліфікаційні компетенції, яким повинен володіти спеціаліст.

Такі характеристики РОС в економічній підсистемі регіону, як її продуктивність і прибутковість, тісно корелюються із характеристи-

ками соціальної підсистеми – рівень освіченості людини, її кваліфікаційні навички, ціннісні орієнтації, культура, здоров'я, рівень життя, розуміння природи тощо. Зауважимо, що термін «ціннісні орієнтації» було введено у філософський обіг ще в XIX ст. німецькими вченими В. Віндельбандом і Г. Ріккертом та трактується як «відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини» [127, с. 991]. Вони виступають важливими елементами структури особистості, є внутрішнім компонентом її свідомості та само-свідомості; відіграють активну роль у визначенні спрямованості моральної діяльності людини [103, с. 15]. Детермінантами ціннісних орієнтацій є матеріальні умови життя, рівень загальної культури, моральні принципи, переконання, схильності, здатності, здібності, особистісні смисли, система цінностей особистості, суспільства чи якоїсь окремої групи населення. Вони формуються в процесі соціалізації людини за відповідною схемою: свобода думки – гідність людини – професійна діяльність – здібність до творчого мислення – конкурентні переваги – статус людини у суспільстві.

Сучасна людина має бути соціально активною, тобто орієнтованою на вирішення завдань, які стоять перед громадою. Її соціальна активність може проявлятися у різних сферах життєдіяльності суспільства – освітній, професійній, громадсько-політичній, культурно-дозвіллевій тощо. Протягом усього життя у людини формується відносно стійка система інтересів і потреб на певну ієрархію життєвих цінностей, накопичується соціальний досвід, що впливає на її стиль мислення, спосіб життя, перебіг емоційних процесів. Отже, людина стає центрально-ключовим елементом суспільства, від якості і характеру якого залежить майбутнє соціальної системи, характер існування та розвитку соціокультурного життя. У цьому разі до освіти висуваються певні вимоги щодо розвитку особистості, які полягають у реалізації «принципу взаємної доповнюваності інваріативно-суспільної та індивідуально-варіативної освітніх частин, які є однаково необхідними для організації соціально-культур-

ного життя (вимога забезпечується впровадженням варіативної та інваріативної складових освітніх програм); ... задоволення потреб «усебічного розвитку людини як особистості» [103, с. 18]. Все вищезазначене дозволяє стверджувати, що роль РОС в забезпеченні розвитку людського капіталу у соціальній сфері полягає у виконанні двох функцій – професійної соціалізації та виховній.

Щодо науково-інноваційної сфери як одного із напрямів взаємодії РОС, то можна зазначити, що в результаті науково-технічного прогресу, формування суспільства знань, цифровізації всіх сфер суспільства виникає попит на висококваліфікованих учених, дослідників, розробників – генераторів ідей, від яких залежить практичне втілення відкриттів. Основним постачальником науковців у регіоні є заклади освіти та наукові установи, в яких формується наукова інтелектуальна еліта, здатна виробляти знання, які останнім часом стають товаром, який можна зберігати, розповсюджувати, обмінювати, продавати. Однак, у наш швидко мінливий час, знання постійно змінюються, збагачуються, вони стають більш комплексними, проблемно-орієнтованими, міждисциплінарними, що змушує розширювати підготовку наукових кадрів найвищої категорії для науково-педагогічної та дослідницької діяльності в РОС. В той же час, широке використання інформаційних технологій вимагають від людини знань принципів їх роботи, можливостей використання, їх впливу на різноманітні сфери професійної діяльності, уміння кваліфікованого їх застосування, володіння навичками роботи з програмним забезпеченням тощо.

Орієнтирами розвитку РОС є тенденції розвитку сучасної освіти в світі, в Україні та в певному регіоні. Для забезпечення розвитку РОС в Україні формується система управління, яка також має свої рівні та підсистеми: державний, центральний, територіальний (регіональний, місцевий). Стосовно підсистеми територіального управління, то тут слід зазначити, що РОС впливає насамперед на територіальне розміщення населення, його щільність, рівень урбанізації та концентрації інтелектуального і трудового потенціалу. Так, більш розвинута система освіти, яка включає всі складові освіти – від дошкільної до вищої, як правило, формується в великих містах, що, сприяє в першу чергу концентрації інтелектуального потенціалу.

І, навпаки, просторовий аспект і природно-географічна специфіка регіону (наприклад, гірські райони, високий або низький рівень урбанізації території), транспортна інфраструктура та інше впливає на формування системи освіти регіону [500].

Для управління РОС на містах створюється регіональні органи державного управління та органи місцевого самоврядування. Роль регіонального управління полягає у формуванні регіонального компонента освіти, фінансово-економічного забезпечення діяльності закладів освіти, створення сприятливих умов для функціонування суб'єктів освіти різних типів і форм власності. У той же час, РОС забезпечує регіон управлінською інтелектуальною елітою.

Узагальнюючи вище зазначене можна стверджувати, що роль освіти в суспільному прогресі є складною та багатофункціональною. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві потребують нової освітньої парадигми, створення нової моделі освіти як системи, що самоорганізовується. Освіта впливає на цивілізаційні зміни, які в свою чергу впливають на зміни в освіті: вказують на її значимість і пріоритетність в суспільному розвитку; вносять корективи в зміст освіти, щоб підготувати людину до конкурентного середовища; відбуваються зміни самого освітнього простору. Суспільні потреби в освіті конкретизуються у функціях, які вона виконує: соціальній (передача культурних цінностей, формування людського капіталу, соціалізація, підтримка соціальної стратифікації та забезпечення соціальної мобільності, соціальний контроль та профілактика соціального конфлікту); економічній (формування та вдосконалення виробничих сил, забезпечення неперервності процесу економічного зростання та адаптації людини до економічних і технологічних змін).

Роль освіти в забезпеченні розвитку регіону є багатовимірною, яку можна розглядати відповідно до напрямів взаємодії РОС з іншими підсистемами регіону: економічною, соціальною, науково-інноваційною, екологічною, культурною та підсистемою територіального управління. Рівень розвитку РОС відображає динамічний аспект соціально-економічного статусу людини, від рівня освіченості якої, її життєвої позиції в системі суспільних відносин залежить загальний розвиток регіону.

1.2. Наукова інтерпретація ключових понять теми дослідження

Понятійно-категоріальний апарат є структурним компонентом будь-якої наукової теорії, оскільки саме поняття й категорії складають зміст наукового знання, є основою для виявлення концептуальних ідей і закономірностей, які формують науковий образ певної галузі. В цих теоретичних конструкціях на рівні розумової діяльності людина пізнає дійсність та сутнісні характеристики соціального буття. Тож, наявність, розвиток і вдосконалення термінологічного апарату в теорії публічного управління мають велике значення в системному й інституціональному її сприйнятті, тим самим розширює концептуальну основу наукової галузі.

У цьому підрозділі вважаємо за доцільне представити результати проведеного дослідження сутності таких категоріально-термінологічних конструкцій, як: «регіональна освітня система», «публічне управління регіональною освітньою системою», «регіональний науково-освітній кластер».

Варто зазначити, що в рамках реформи децентралізації, яка впроваджується сьогодні в Україні, з метою розвитку територій значними повноваженнями наділяються органи регіонального управління, які мають забезпечити сталий їх соціально-економічний розвиток. Зазначимо, що регіон є основною складовою частини державного територіального устрою, підсистемою національної системи країни, його територія, хоча й має певну організаційно-функціональну відокремленість, цілісність, однак вирізняється з-поміж інших територій специфічними особливостями. Як об'єкт державного управління, регіон відчуває на собі вплив державних органів, які мають забезпечувати життєдіяльність території. Як суб'єкт управління, – це складна багатофункціональна, багатоаспектна система, що включає системоутворюючий та системообслуговуючий комплекси (матеріальні й нематеріальні ресурси розвитку території), інфраструктуру, людські, економічні та технологічні ресурси, певну систему управління.

До нематеріальних ресурсів, поміж інших галузей, відносять освіту, яка виступає складовою системообслуговуючого комплексу.

су регіону. Особливості соціально-економічного розвитку регіону, його географічні й кліматичні умови, фінансовий стан, рівень доходів, політичні та історико-культурні традиції впливають на освітні потреби мешканців даної території, вибір майбутньої професії, наявних можливостей професійної та особистісної соціалізації, що, в свою чергу, впливає на вибір освітніх програм, розташування мережі закладів освіти, їх типів, видів і профілів. Таким чином РОС має свою внутрішню організацію та функціональні зв'язки зі всіма підсистемами регіону, тому, як і будь-яке системне утворення, потребує впорядкування своєї організації – наявності органів управління, діяльність яких має бути спрямована на забезпечення функціонування цієї системи, визначення власного унікального для себе вектору розвитку та формування загальнонаціонального регіонального її компонента.

За весь період своєї незалежності Україна робить спроби впорядкувати та модернізувати існуючу систему управління в освітній сфері в тому числі й на рівні регіону. Тож управління розвитком РОС відноситься до перспективних напрямів реформ, що актуалізує питання з'ясування змістовної сутності в першу чергу самої категорії «регіональна освітня система» в світлі публічного управління та адміністрування як наукового пізнання, розуміння її розробленості в системі суспільно-економічних наук.

Теоретичні, методологічні та практичні концепти проблеми регіоналізації освіти знайшли відображення у наукових дослідженнях зарубіжних і українських учених. Науковцями висвітлені різноманітні аспекти розвитку регіональної освіти та особливості її функціонування (О. Антонова, Л. Ващенко, М. Дарманський, Г. Єльнікова, Р. Капченко, Б. Качур, Є. Красняков, П. Куделя, П. Кухарчук, М. Лалакулич, Т. Лукіна, А. Мазак, Ю. Мазур, І. Медведєв, В. Петров, Л. Пісоцька, Л. Полякова, Н. Попова, А. Стадник, О. Тягушева, Я. Федан та ін.). Вагомим результатом цих досліджень є виділення структурно-організаційного та змістовно-процесуального аспекту проблематики. Найменш дослідженим виявляється характеристика змістовної складової категорії «регіональна освітня система» як тієї, що відображає сучасні світові тенденції.

Існує невелика кількість наукових праць, у яких розкривається сутність категорії «регіональна освітня система», з'ясовано її роль і значення в системі суспільних наук (Н. Білик, П. Вірченко, Д. Новіков, А. Шевчук, Л. Юрчук та ін.). Що стосується теорії управління, то, на жаль, у ній не введено таку категоріально-термінологічну конструкцію, як «регіональна освітня система», тож і не проводиться комплексного наукового вивчення змісту й сутності цієї категорії та не визначено її публічно-управлінський зміст. Тож, доцільним, на нашу думку, виявляється з'ясувати змістовну сутність категорії «регіональна освітня система», визначити її специфіку в контексті публічно-управлінських відносин та запропонувати авторський підхід до визначення категорії «публічне управління регіональною освітньою системою». У цьому зв'язку здійснено огляд джерельної бази, виявимо та систематизуємо авторські трактування категорій «регіоналізація освіти» та «регіональна освітня система», встановимо специфічні особливості категорії «регіональна освітня система» для розвитку публічного управління та визначимо сутнісні ознаки категорії «публічне управління регіональною системою освіти».

Спочатку зазначимо, що у сучасному світі відбувається процес демократизації освіти, одним із принципів якого є її регіоналізація. Як стверджує Т. Безверхнюк, регіоналізація – це «процес регіонального структурування простору, повноцінного включення регіонів в економічне, соціальне та політичне життя на національному і транснаціональному рівнях...» [125, с. 612]. Що стосується регіоналізації освіти, то в науковому середовищі немає єдиного підходу до визначення змістовної сутності цієї категорії (табл. 1.1). Як видно з таблиці, її тлумачать як процес, тенденцію, стратегію (програму) розвитку, функцію, систему тощо. Проте запропоновані підходи відображають лише частину змісту даної категорії.

Зупинимося на цьому більш докладно та спробуємо обґрунтувати свою думку. Оскільки освіта розглядається в науковій та правовій площині як система, процес і результат, то для характеристики змістовної сутності категорії «регіоналізація освіти» більш доцільним, на нашу думку, виявляється використання в першу чергу системного підходу, який є одним із головних напрямів методології спеціаль-

Таблиця 1.1

Визначення змістовної сутності категорії «регіоналізація освіти»

Автор, джерело	Змістова сутність категорії
Андрюхіна Л. [10]	Отримання й реалізація регіонами права та обов'язків вибору власних освітніх стратегій, усвідомлення власної програми розвитку освіти у відповідності із регіональними соціально-економічними, географічними, демографічними, екологічними, культурними та іншими умовами.
Гончаренко С. [127, с. 167-168]	Доцільний добір змісту освіти, тобто відмову від повсюдно уніфікованих навчальних планів і програм; ... подальше посилення культуротвірних функцій загальноосвітньої, професійної і вищої школи у своїх регіонах, зокрема за рахунок здійснення найрізноманітніших освітніх програм для місцевого населення.
Дичківська І. [115]	Фундаментальна тенденція сучасності, що реалізується через формування особливого «національно-регіонального» компонента в освіті, який відображає історико-культурні, соціально-економічні реалії та потреби розвитку окремих територіальних і етнокультурних спільнот.
Найдьонова З. [235]	Система, що орієнтує інновації освітнього комплексу, культурний та соціально-економічний розвиток регіону як складової частини держави.
Петровичев В. [277]	Процес забезпечення повноти і неперервності процесу освіти конкретної дитини, яка проживає на даній території.

ного наукового пізнання й соціальної практики, мета якого полягає у вивченні об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему; у виявленні конкретних механізмів цілісності цього об'єкта та визначення типології його зв'язків.

Відповідно до Закону України «Про освіту», система освіти визначається як «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [364].

Більш докладніше роз'яснення про систему освіти подано в деяких статтях цього законодавчого акту, зокрема визначено:

- невід'ємні складники системи освіти (ст. 10);
- систему управління закладами освіти (ст. 24);
- Національну систему кваліфікацій (ст. 37);

- систему забезпечення якості освіти (ст. 41);
- моніторинг якості освіти (ст. 48), атестацію педагогічних працівників як систему заходів (ст. 50) та систему їх сертифікації (ст. 51);
- систему управління та контролю у сфері освіти (розділ VIII);
- інфраструктуру освіти як систему спеціальних служб в освітній сфері (розділ IX).

Отже, система освіти представлена на державному рівні як складна, багатоаспектна система, що забезпечує функціонування та розвиток освітньої сфери.

Однак, як було зазначено вище, освіта розглядається також як процес і результат, головною метою яких є розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентності. Нагадаємо, що регіоналізація також визначається як процес, у результаті якого відбувається структурування регіонального простору. Стосовно процесу регіоналізації освіти, то він передбачає перехід від відомчої орієнтації до регіональної, входження закладів освіти у загальний освітній простір регіонів. У такому разі регіоналізацію освіти слід тлумачити і як систему, і як процес, застосовуючи такі методологічні принципи, як єдність, зв'язність, функціональність, модульність, розвиток та принцип ієрархії.

Освітня система регіону має специфічну унікальність, що відрізняє її як від національної, так і від інших РОС. На її формування впливають історичні, кліматичні, природні, соціальні, економічні, культурні та інші особливості розвитку даної території, тобто саме ті особливості, що роблять унікальним і сам регіон, який є своєрідним середовищем концентрації людських і технологічних ресурсів, для розвитку яких впроваджуються відповідні проекти. Задля врахування регіонального компонента під час формування загальнодержавної освітньої політики у кожному регіоні створюється система регіонального управління освітою, яку складають регіональні органи державного управління освітою та органи місцевого самоврядування. Однак, слід зазначити, що сьогодні система національної освіти має значну кількість проблем у своєму функціонуванні й розвитку, тому потребує суттєвих змін, у першу чергу в системі управління. Спроба модернізувати систему управління, яка б враховувала регі-

ональні особливості, сучасні світові тенденції до зростання автономії закладів освіти, їх конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг була задекларована ще в 2002 р. в Національній доктрині розвитку освіти [361], однак, на жаль, можна констатувати, що суттєвих, якісних змін у цьому напрямку досі практично немає. З огляду на вище зазначене, спробуємо визначити сутність категорії «регіональна освітня система».

В табл. 1.2 наведено підходи вчених до тлумачення сутності цієї категорії.

Аналіз наведених у таблиці тлумачень, а також вивчення літературних джерел з даної проблематики, дають підстави для висновку, що сьогодні в науковому середовищі існують різні підходи до визначення змістовної сутності категорії «регіональна освітня система». Найчастіше застосовується метод системного аналізу, який дає можливість РОС представити як об'єкт дослідження з різних аспектів:

- у педагогічному – як педагогічну систему, що забезпечує неперервність освітнього процесу;
- у географічному – як територіально-просторову структурну організацію;
- в економічному – як систему суспільного блага, економічну соціалізацію населення;
- у філософському – як формування системи духовних цінностей;
- у соціологічному – як формування системи соціальних інститутів;
- у психологічному – як систему формування особистості тощо.

Той факт, що змістовна сутність категорії РОС розглядається вченими у різних наукових галузях, лише підтверджує її міждисциплінарний характер.

Зауважимо, що переважна більшість учених розглядають РОС як підсистему державної освітньої системи, інші автори вважають, що вона одночасно є і підсистемою регіонального комплексу та має власні специфічні підсистеми:

- заклади освіти, науково-освітні установи, інші освітні організації та органи управління освітою;
- освітні програми, стандарти, форми, технології, методи, засоби навчання.

Таблиця 1.2

Визначення змістовної сутності категорії «регіональна освітня система»

Автор, джерело	Змістовна сутність категорії
Білик Н. [36]	Підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, яка включає в себе мережу установ дошкільної, загальної, позашкільної, спеціальної, професійної освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, проектування, новаторства і дисемінації.
Вірченко П. [70]	Складова частина суспільного комплексу регіону; її просторову структуру утворюють освітні пункти, освітні куші, освітні центри локального та регіонального рангів і освітні вузли, які забезпечують надання якісних і доступних освітніх послуг фізичним та юридичним особам у межах адміністративної області.
Гамаюнов В. [78]	Сукупність освітніх установ регіону, які спільно реалізують спадкоємні освітні програми й державні освітні стандарти різного рівня та спрямованості, а також органів управління освітою.
Головчин М., Леонидов Г., Шабунова А. [83]	Сукупність взаємопов'язаних освітніх стандартів, мережа освітніх установ і органів управління освітою, об'єднаних процесуально на підвідомчій території.
Лалакулич М. [193]	Підсистема регіональних суспільних (соціальних) систем, що є складовою частиною соціально-економічного комплексу регіону; забезпечує системне формування, примноження і розвиток людського капіталу, його постійну адаптацію до динамічних змін економіки знань; є домінуючим елементом якісного відтворення людських ресурсів, формування нової якості людини як виробника і споживача.
Молоканова А. [230]	Підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, що включає в себе мережу установ дошкільної, загальної, додаткової, спеціальної, професійної освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, диференціації та інтеграції.
Новіков Д. [246]	Сукупність освітніх установ регіону, які спільно реалізують спадкоємні освітні програми і державні освітні стандарти різного рівня й спрямованості, а також органів управління.
Рамазанов С., Кришталь Н., Велігура А. [378]	Сукупність освітніх закладів регіону, що спільно реалізують спадкоємні освітні програми і державні освітні стандарти різного рівня і направленості, а також органів управління освітою. Ціллю функціонування РОС є задоволення запиту на освітні послуги з боку населення регіону та запиту на випускників – з боку економіки регіону.
Тягушева О. [448]	Сукупність інститутів формальної й неформальної освіти, що функціонує в межах соціально-культурного середовища регіону, діяльність яких спрямована на успішну соціалізацію особистості на основі врахування соціального замовлення громадськості в межах державної освітньої політики України.

Деякі вчені описують РОС як окрему одиницю, інші розглядають її у множині. Практично всі науковці визначають спільну мету у функціонуванні РОС, яка полягає в забезпеченні розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг.

Отже, спираючись на результати проведеного дослідження, пропонуємо регіональну освітню систему розглядати як підсистему національної системи освіти та підсистему регіонального комплексу, яка має власні специфічні підсистеми (заклади освіти, науково-освітні установи, інші освітні організації та органи управління освітою; освітні програми, стандарти, форми, технології, методи, засоби навчання), функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг.

Щодо визначення сутності термінологічної конструкції «публічне управління регіональною освітньою системою», то слід відмітити, що поза увагою авторів залишається проблема визначення актуалізації зв'язків між РОС і органами регіонального управління освітою, між структурними елементами самої РОС, між РОС та інститутами громадянського суспільства, сформованих на певній території. Таким чином зменшується цінність управління освітою насамперед як функції складних організованих систем, а також як виду управлінської діяльності та цілеспрямованого змiну стану РОС. Все це суперечить головній тенденції розвитку сучасного українського суспільства, зміст якої полягає у впровадженні нової моделі організації управління – публічного управління.

За твердженням Л. Новак-Каляєвої, публічне управління – це «діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов'язків (планування, організації, керівництва, координації та контролю) щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць» [376, с. 144]. На думку вченої, публічне управління забезпечує значне підвищення ефективності управлінської діяльності в певній сфері життєдіяльності суспільства завдяки підтримки й консолідації громадськості навколо спільних цілей і завдань.

Публічне управління у сфері освіти, за словами Т. Лукіної, слід трактувати як «владно-організуючий та регулюючий вплив органів публічної влади та інших суб'єктів, яким делеговані публічні повноваження, на сферу освіти з метою її впорядкування, функціонування, збереження та розвитку, що обмежений дієвим громадським контролем» [376, с. 145]. Завдяки публічного управління суспільні суб'єкти спрямовуються на певні бажані та корисні цілі соціального розвитку з метою досягнення цілей державної освітньої політики.

Оскільки в Україні на державному рівні ще в 2002 р. визначено, що «сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська» [361], то з'явилась можливість накопичення значного обсягу публікацій у цьому напрямку, що значно збагачує наукове дослідження проблематики публічного управління РОС.

Сьогодні існує достатньо наукових розробок із визначення сутності державно-громадського управління РОС. Нам імпонує визначення, що надає О. Тягушева, та визначає його, як «цілеспрямована, організуюча й регулююча взаємодія державних і громадських органів управління щодо ухвалення та реалізації спільних раціональних управлінських рішень із забезпечення стійкого розвитку регіональної системи освіти, створення та освоєння нововведень, що приводять до якісної її зміни, нарощування інноваційного потенціалу з урахуванням соціальних, економічних, культурних особливостей та традицій регіону» [448, с. 15]. В цьому визначенні управління розглядається і як функція, і як процес, а також наголошується на необхідності орієнтації на специфіку розвитку регіону задля нарощування його інноваційного потенціалу.

Спираючись на науково-методологічні розробки зарубіжних і українських науковців, враховуючи сучасні тенденції в сфері управління та освіти, а також концептуальні положення, що визначені в нормативно-правових актах у сфері освіти, пропонуємо розглядати публічне управління регіональною освітньою системою як діяльність органів публічної влади та інших суб'єктів, яким делеговані публічні повноваження, спрямовану на впорядкування, функціонування, збереження та розвиток регіональної освітньої системи як підсистеми державної освітньої системи та складової частини системи регіонального комплексу, яка представлена сукупністю склад-

ників освіти (освітні інститути формальної, неформальної та інформальної освіти, освітні програми, суб'єкти освітньої діяльності, регіональні органи управління освітою та органи забезпечення якості освіти, громадські організації в освітній сфері, освітня інфраструктура тощо), створених для задоволення запиту населення на освітні послуги та запиту на спеціалістів для регіонального ринку праці.

Вище зазначене дає підстави для твердження, що публічне управління РОС є загальним поняттям, що відтворює найбільш суттєві властивості суспільних відносин, які пов'язані із соціально-економічними і політичними змінами в інтересах регіонального розвитку, ґрунтується на цінностях розвитку цивілізаційного та громадянського суспільства. Тож, вважаємо за доцільне поповнити тезаурус базових понять в освітній сфері та ввести у науковий обіг публічного управління та адміністрування такі категорії, як «регіональна освітня система» та «публічне управління регіональною освітньою сферою».

Хотілось би зазначити, що найбільш ефективним інструментом підвищення економічної конкурентоспроможності сучасної держави є функціонування кластерів – групи багатоаспектних виробничих і невиробничих об'єднань.

Політику щодо створення кластерів активно почали впроваджувати у деяких країнах Європи з 1980-х рр. Вже на початку 1990-х рр. спеціальною установою ООН із промислового розвитку – ЮНІДО – Секретаріату ЄС було передано набір рекомендацій з організації взаємодії європейських країн у розробленні й реалізації програм розвитку кластерів. У 2006 р. ЄС ухвалило «Маніфест кластеризації у країнах ЄС», у 2008 р. – «Європейський кластерний меморандум», а в 2009 р. – «Програму підтримки розвитку кластерів» [464, с. 37]. Таким чином, були закладені правові основи системної підтримки розвитку кластеризації в Європі.

Нині в процесі формування кластерів беруть участь багато країн світу, не виключенням є й Україна. В контексті концепції кластеризації інструментом соціально-економічного розвитку регіону України, його системоутворюючим компонентом в освітній сфері, яку здебільшого розглядають як складову соціально-економічної сфери, є регіональний освітній кластер.

Слід зазначити, що на світовому рівні термін «освітній кластер» використовується впродовж трьох десятиліть. В Україні цей термін активно стали використовувати останнім десятиріччям та зазвичай позначають взаємодію працівників освітньої галузі з органами місцевої влади, фінансовими та науковими установами. Однак, слід зауважити, що в українському суспільстві й досі немає чіткого розуміння в першу чергу самого терміну «кластер», як і немає знань, яким чином він сприяє оптимізації господарської діяльності. Це підтверджується й тим фактом, що у правовому полі України не закріплено термін «кластер», хоча його активно використовують у сфері ІТ-технологій та інших сферах діяльності, переважно в бізнесі. Невизначено зміст термінів «кластер», «освітній кластер», «регіональний освітній кластер» і у понятійному полі публічного управління та адміністрування, що не дає можливості передбачити регламентування їх діяльності у нормативно-правових документах.

Вважається, що вперше термін «кластер» було введено американським спеціалістом по стратегіям і конкуренції М. Портером. В його розумінні кластер – це група кампаній, які є географічно близькими, та пов'язаних із ними організацій, що діють в певній сфері та взаємно доповнюють один одного і характеризуються спільною діяльністю [330, с. 258]. На думку вченого, конкурентоспроможність кампанії багато в чому визначається конкурентоспроможністю її економічного оточення, котре, у свою чергу, залежить від базових умов і конкуренції в середині кластеру. Отже, М. Портер розглядає кластер у вузькому його значенні та лише з економічної точки зору.

В ХХІ ст. термін «кластер» отримав широке значення. Відповідно до словників та енциклопедій, розміщених в Інтернет-ресурсах [479], кластер (англ. «cluster» – брость, скупчення) – це скупчення однотипних об'єктів (наприклад, зоряне скупчення, атомний кластер). Разом з тим:

- у музиці кластер означає дисонантне співзвуччя, утворено малими та великими секундами, також можуть трактуватися як акорди;
- у словнику бізнес-термінів кластер розглядають як об'єднання в систему однорідних одиниць;
- у фізичній енциклопедії – як систему із великої кількості слабо пов'язаних атомів або молекул;

– у фінансовому словнику – в обчислюваній техніці група комп'ютерів, що об'єднані високошвидкісними каналами зв'язку та представляють з точки зору користувача одну багатопроекторну обчислювальну машину;

– в словнику з географії – група однорідних природних об'єктів, що ростуть або зібрані разом, яка може бути позначена на карті за допомогою символів або точок;

– в інформатиці – група об'єктів із загальними ознаками та ін.

Найбільше широко використовують термін «кластер» у програмуванні, зокрема кластер у твердому диску комп'ютера розглядають як групу блоків, що визначається як єдине ціле.

З появою комп'ютерних мереж кластером стали називати два чи більше комп'ютерів (сервери або робочі станції), з'єднані в єдину мережу спеціальним та апаратним забезпеченням. Такі кластери розглядають як гетерогенну обчислювальну систему із розподіленою пам'яттю та розподільним управлінням. Переваги кластерних систем полягають у високій масштабованості, гнучкості та простоті управління. Кластери утворюються там, де необхідно робити великий об'єм обчислення, потрібна підтримка розподільних баз даних, підвищена надійність систем. При відмові одного з комп'ютерів, що входить до кластеру, функції системи переходять до іншого модулю. Кластери будуються на системах, орієнтованих на багатозадачне використання. Їх системи мають характеризуватися достатньою продуктивністю, стійкістю до відмови апаратури програмного забезпечення та при цьому легко нарощуватися і модернізуватися за допомогою універсальних засобів.

В сучасній українській теорії публічного управління поняття «кластер» визначається, як:

«1) система постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, що взаємодіють у процесі створення додаткової вартості (М. Портер);

2) територіально-галузеве інтеграційне об'єднання підприємств та організацій, спрямованих на інноваційний розвиток, що взаємодоповнюють одне одного і посилюють власні конкурентні переваги за рахунок спільного синергетичного ефекту» [376, с. 69].

У першому випадку використано системно-процесний підхід, а у другому комплексний, що включає системний, функціональний,

маркетинговий, інтеграційний, адміністративно-нормативний, галузевий та інші підходи. Об'єднуючим фактором цих двох визначень виступають спільна мета кластеру (всіх його резидентів), його конкурентоздатність і конкурентоспроможність, як в середині кластеру, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем.

В освітній сфері поняття «кластер» на пострадянському просторі, в тому числі й в Україні, активно застосовується останні три десятиріччя. Як стверджує Є. Соколова, є суттєві відмінності в зарубіжних і російських дослідженнях стосовно освітнього кластеру. Так, у російських джерелах більше уваги приділяється дослідженню теоретичних питань, при цьому кластерна політика держави спрямована на формування й розвиток кластерів. Що стосується зарубіжної літератури, то в ній висвітлено більш практичні аспекти використання кластерів в освітній сфері, а щодо кластерної політики, то вона спрямована на підтримку тих кластерів, які вже існують [417].

Результати проведеного дослідження наукових джерел свідчить, що, крім терміну «освітній кластер», в літературі зустрічаються й такі терміни, як: «науковий кластер», «дослідний кластер», «науково-дослідний кластер», «науково-освітній кластер», «інноваційний кластер» тощо. Автори наукових публікацій не мають єдиного підходу до визначення сутності цих понять. Зокрема, Г. П'ятницька визначає науково-освітній кластер як «кластерні утворення, що об'єднують науково-дослідні установи та заклади освіти з сильною науково-освітньою базою та високим рівнем інтелектуального потенціалу, що здатні та продукують різного роду інновації, але ключовим завданням яких є підготовка та перепідготовка кваліфікованих кадрів відповідно до потреб розвитку країни / регіону / локальної місцевості, а в окремих випадках і конкретних організацій, що відіграють стратегічну роль у процесі економічного зростання тієї чи іншої території або виконують дуже важливу соціальну функцію» [377, с. 201]. При цьому важливими передумовами для створення й розвитку такого кластеру, на думку вченої, мають бути наявні:

- потужні заклади освіти й науки;
- фінансові й людські ресурси;
- тісні контакти для співпраці між потужними закладами і бізнесом;
- стимуляційні та мотиваційні механізми.

В багатьох країнах освітні установи включають до кластерів з удосконалення екосистем – інноваційні освітні кластери, що взаємодіють із дослідними, освітніми та комерційними партнерами та характеризуються такими інноваційними ознаками, як вихід до публічних інфраструктур, зворотній зв'язок із існуючими реаліями та наявність пілотних можливостей в освіті.

За твердженням російської вченої у педагогічній галузі Є. Соколової, «невідповідність кон'юнктури ринку освітніх послуг кон'юнктурі ринку трудових ресурсів вимагає нової організаційної форми взаємодії сфери освітніх послуг зі сферою виробництва, включаючи взаємодію освітніх установ з організацією та підприємствами різних галузей і напрямів діяльності» [417]. Метою такої взаємодії, на думку авторки, є підготовка і підвищення кваліфікації кадрів для інноваційної діяльності. Втім, на нашу думку, це вузький підхід, який обмежується лише підготовкою і підвищенням кваліфікації спеціалістів конкретної виробничої галузі.

Інша російська дослідниця Є. Мануйлова зазначає, що різниця між регіональним освітнім кластером та освітнім кластером полягає у тому, що він забезпечує економічно більш ефективну інтеграцію учасників інноваційної системи:

- інтеграцію інститутів освіти у єдину систему, що надає специфічні види послуг та формує суспільство;
- інтеграцію та узгодження стандартів всіх освітніх установ (школи, технікуми, вузи);
- інтеграцію освіти, науки, виробництва і бізнесу з метою розвитку регіональної інноваційної системи;
- активну участь у процесі інноваційного розвитку економіки регіону [208, с. 78].

В українському науковому середовищі термін «регіональний освітній кластер» є мало розробленим. Більшість учених (А. Борзенко-Мірошніченко, Н. Волкова, С. Данілов, Н. Єкімова, І. Ігнатов, Е. Чучалова та ін.) розглядають регіональний рівень освітнього кластеру та в цьому контексті дають його визначення:

- інтеграція в системі «середньо-спеціалізований навчальний заклад – вищий навчальний заклад – виробництво», що необхідна для вирішення конкретних завдань певного регіону;

– інструмент інтеграції освітніх закладів різних рівнів, що активно співпрацюють між собою та з підприємствами і установами, об'єднаними вирішенням проблеми надання якісних освітніх послуг і скоординованих органами місцевого самоврядування як виразниками інтересів територіальної громади.

Як у першому, так і у другому випадку ядром освітнього кластеру в регіоні виступають заклади освіти.

Н. Куклін вважає, що модернізаційні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні в тому числі й у сфері освіти та управління, мають привести до виникнення кластерних партнерів у кожному регіоні, тому дає визначення такому терміну, як «регіональний освітньо-науковий кластер» та тлумачить його, як «сукупність взаємопов'язаних закладів загальної та професійної освіти, наукових закладів, підприємств регіону та їх взаємодії з метою досягнення синергетичного ефекту від об'єднання в єдину систему та досягнення цілей формування конкурентоспроможної ефективної системи підготовки кваліфікованих людських ресурсів для потреб регіональної економіки та її інноваційного розвитку» [188]. Ми погоджуємося з думкою вченого й вважаємо, що перспективним напрямом для української економіки, для соціально-економічного розвитку певного регіону, який має власні специфічні особливості в економіці, науково-освітній сфері, географічному розташуванні, історії, культурі, соціально-демографічній структурі тощо, має стати саме регіональний науково-освітній кластер із чітко виробленою стратегією розвитку. В той же час можуть діяти й інтеграційні (комплексні, координуючі) науково-освітні кластери з метою посилення координаційних зв'язків із партнерами задля вирішення конкретно поставлених цілей.

Підсумовуючи вище зазначене можна стверджувати, що кожний кластер як системоутворюючий компонент має своє ядро, яким, як правило, виступають крупні організації, установи, фірми-лідери. Наприклад:

– ядром освітнього кластеру зазвичай виступають заклади вищої освіти або професійної (професійно-технічної) освіти в галузі, що розвивається (галузевий підхід); система освіти або освітній процес (системний або процесний підхід); система освіти, орієнтована на розвиток виробництва певної географічної території (кластеререгіоналізаційний підхід);

– ядром наукових (дослідних або науково-дослідних) кластерів виступають провідні заклади вищої освіти (переважно відомі в певній галузі й світі університети) та дослідні установи, які мають потужний науковий потенціал для виконання міжнародних, національних, регіональних наукових проєктів;

– ядром науково-освітніх закладів виступає система освіти в цілому (освітні заклади різних рівнів, організації сфери освіти), наукові установи і підприємства.

В усіх перерахованих вище кластерах їх основу складають заклади освіти. Однак, можна зазначити, що суттєва різниця між освітнім та науково-освітнім кластером полягає в кінцевій меті, зокрема метою освітнього кластеру є послідовне формування гармонічної особистості, а мета науково-освітнього кластеру полягає в залученні всіх здобувачів освіти, незважаючи на їх вік (зазвичай, починаючи з учнів середніх та старших класів), до науково-дослідницької роботи за певним науковим або фаховим (галузевим) напрямом. В останньому можна чітко простежити сформовану систему підготовки кваліфікованих людських ресурсів для національної (регіональної) економіки, заснованої на ефективній взаємодії закладів вищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої освіти, науковими установами та підприємствами.

Виходячи з цілей та діяльності кластерів, можна визначити й такі відмінності науково-освітнього кластеру від освітнього:

– період прогнозування має короточасний характер, оскільки пов'язаний із виконанням певного завдання (освітній заклад має довгостроковий характер, оскільки формування гармонічної особистості може тривати все її життя);

– переважають приватні механізми управління, особливо це відчутно у фінансуванні;

– має соціальний ефект та дозволяє підвищити конкурентоспроможність усіх резидентів концерну, розширити та вдосконалити науково-дослідну базу.

Загалом можна стверджувати, що освітній кластер виступає системоутворюючим компонентом функціонування регіону та представляє собою цілісне утворення, що включає організаційний,

управлінський, технологічний, змістовий та інші рівні. Формування кластерних структур у РОС України має багато переваг, але відсутність спеціального закону щодо функціонування кластерів, не визначеність терміну «регіональний освітній кластер» у понятійному полі публічного управління та адміністрування не дає можливості повноцінно регулювати їхню діяльність.

1.3. Стан розробленості проблеми дослідження

Досягнення якісних змін в освітній галузі є важливою складовою реформування українського суспільства. Певні кроки в означеному напрямку зроблено. Так, в Україні на законодавчому рівні визначено модель управління освітою як державно-громадську, в якій особистість, суспільство та держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами [353; 362]. Відтак, проголошено реформування самої системи управління, що потребує зміни підходів до державного управління освітою. Разом з тим, з 2014 р. в країні триває реформа децентралізації, суть якої полягає в передачі повноважень та фінансів від державної влади до органів місцевого самоврядування, які повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати всі місцеві питання, в тому числі й надання якісних послуг (адміністративних, соціальних, комунальних, медичних, освітніх тощо) своїм мешканцям.

Ми погоджуємося з думкою вітчизняного науковця з державного управління В. Лугового, який зазначає, що ефективне й результативне управління освітою, як цілеспрямованої зміни її стану, «потребує знання природи об'єкта управління, наявності відповідної інформації для прийняття управлінських рішень, механізмів та ресурсів їх реалізації» [127, с. 944]. У такому разі реформування системи управління освітою залежить від використання результатів наукових досліджень вітчизняних учених, пов'язаних із науково-методологічним обґрунтуванням змін, що відбуваються як в цілому в освітній сфері, так і в її управлінні зокрема. Все це актуалізує необхідність проведення наукометричного та змістового аналізу насамперед авторефератив-

ної бази даних України з дослідження науково-методологічних засад проблеми публічного управління регіональною освітньою системою, що дало б можливість виявити кількісні та змістові характеристики, параметри наукової продуктивності вітчизняних учених.

Перш ніж перейти до розгляду вище визначеної проблематики, звернімося до деяких теоретико-історичних аспектів, пов'язаних із запровадженням в Україні науки державного управління. Як зазначено в енциклопедичному словнику, галузь науки «Державне управління» – «відносно самостійна сфера наукових досліджень, ... за своїм змістом – це наука про технологію та сенс, або суспільне призначення державно-управлінської діяльності. За своїми гносеологічними особливостями – це науково-практичний тип знання, на відміну від емпіричного чи теоретичного. Він виникає в умовах, коли вирішення певних практичних проблем стає неможливим без застосування наукових знань і методів» [125, с. 106]. Тож головна місія даної наукової галузі полягає у забезпеченні супроводу модернізаційних змін, що відбуваються сьогодні в країні, що в свою чергу зумовлює потребу у використанні наукового знання галузі.

Починаючи з 1997 р., з часу запровадження галузі науки «Державне управління», в країні організовані та функціонують профільні ЗВО із відповідною системою підготовки науково-педагогічних та наукових працівників вищої кваліфікації, наукові дослідження та наукові школи, науково-комунікативні заходи, фахові наукові видання тощо. Розвиток науки державного управління забезпечує теоретико-методологічне та практичне підґрунтя розвитку системи державного управління та місцевого самоврядування, наукового супроводу державно-управлінських реформ, розробки рекомендацій із удосконалення механізмів, методів, технологій управлінської діяльності державного апарату. Проблеми розвитку науки державного управління у своїх наукових працях висвітлювали В. Авер'янов, В. Бакуменко, В. Бондаренко, А. Васіна, К. Ващенко, Л. Гордієнко, Л. Загайнова, С. Загороднюк, В. Загорський, Е. Зінь, М. Їжа, В. Князев, Ю. Ковбасюк, В. Луговий, В. Малиновський, А. Мельник, П. Надолішній, Н. Нижник, О. Оболенський, Г. Одінцева, О. Руденко, С. Серьогін, Ю. Сурмін, С. Телешун та ін.

Результати теоретичних та експериментальних досліджень, висновки та рекомендації, висвітлення стану вивчення проблеми державного управління освітою представлені в докторських та кандидатських дисертаціях, а також в інших наукових працях українських дослідників, серед яких можна відмітити й ті, у яких здійснено аналіз становлення й розвитку системи підготовки та атестації науково-педагогічних та наукових кадрів з державного управління. Проте у роботах не робиться акцент на дослідженні теоретико-методологічних основ публічного управління регіональною освітньою системою, не визначено кількісні та якісні характеристики наукової продуктивності учених у науці державного управління, також як і в інших галузях. Отже, спробуємо здійснити систематизацію та аналіз дисертаційних досліджень у галузі науки «Державне управління» за період з 1991 – 2020 рр.

На підставі результатів пошукової роботи виокремимо ті роботи, що присвячені дослідженню управління регіональною освітньою системою, виявимо кількісні характеристики і параметри наукової продуктивності українських учених. Для отримання вихідних даних використано електронну повнотекстову колекцію авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, електронний реєстр дисертацій із галузі наук «Державне управління», розміщений на веб-сторінках профільних ЗВО, а також інших ЗВО, в яких діють спеціалізовані вчені ради в галузі державного управління.

Предметом нашого дослідження обрано дисертацію (автореферат дисертації, монографія, що опублікована до захисту наукових результатів дослідження), оскільки, саме вона є спеціально підготовленою науковою працею, в результаті захисту якої вченому присуджується науковий ступінь. Відповідно до Порядку присудження наукових ступенів, «дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії» [351]. Дисертація виконується з галузі науки та за науковою спеціальністю відповідно до переліку, який затверджує Міністерство освіти і науки України, і повинна відповідати паспорту наукової спеціальності, затвердженому цим же міністерством. Перелік

галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь, та перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присвоєння вчених звань, переглядається, уточнюється або доповнюється, оскільки наука має тенденцію до розвитку. Не виключенням є наукова галузь державного управління.

Відмітимо, що інституалізація галузі науки «Державне управління» була розпочата на базі Національної академії державного управління при Президентові України (далі – НАДУ при Президентові України) та набула свого поширення в інших ЗВО і наукових установах [163, с. 8]. Втім і сьогодні НАДУ при Президентові України разом з її регіональними інститутами (Дніпропетровським, Львівським, Одеським, Харківським) залишається провідним закладом, який готує управлінські й наукові кадри у галузі державного управління.

Об'єктно-предметний простір проблем галузі науки «Державне управління» структурований за секторами, визначеними паспортами спеціальностей.

У розвитку і становленні науки державного управління на сьогоднішній день можна виділити чотири етапи, які наведені у табл. 1.3. Зауважимо, що представлені етапи є лише розробкою автора, зробленою на підставі дослідження змін у нормативно-правовій базі щодо внесення змін до шифрів і назв спеціальностей в даній науковій галузі та зміни самої галузі.

З таблиці видно, що на першому етапі наукові розвідки з державного управління з 1997 по 2002 рр. здійснювалися за шістьма спеціальностями. Після успішного захисту дисертаційного дослідження тоді присуджувався науковий ступінь спочатку з юридичних, соціологічних, економічних та педагогічних наук, а з листопада 1997 р. – з науки державного управління.

Хотілось би відмітити, що серед затверджених на першому етапі спеціальностей особливу увагу привертає спеціальність «Регіональне управління». Її зміст відображає більш сучасний стан впровадження реформи децентралізації та набуває актуальності саме сьогодні.

Протягом другого етапу – 2002 – 2011 рр. – підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів з державного управління здійснюва-

Таблиця 1.3

Тенденції розвитку галузі науки 25.00.00 «Державне управління»*

Етапи	Шифр і назва спеціальності / підстави					
	25.00.01	25.00.02	25.00.03	25.00.04	25.00.05	25.00.06
1997 – 2002 рр.	Теорія та історія державного управління	Філософія державного управління	Організація і управління в державних установах	Регіональне управління	Галузеве управління	Місьцеве самоврядування
	1. Наказ ВАК України від 13.03.1997 р. № 86 «Про затвердження Переліку спеціальностей наукових працівників». 2. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.1997 р. № 1328 «Про затвердження переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь».					
2002 – 2011 рр.	Теорія та історія державного управління	Механізми державного управління	Державна служба	Місьцеве самоврядування	-	-
	1. Наказ ВАК України від 09.09.2002 р. № 368 «Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присвоєння вчених звань». 2. Паспорти спеціальностей // Бюлетень ВАК України. 2003. № 11. С. 2-4. 3. Наказ ВАК України від 23.06.2005 р. № 377 «Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань». 4. Паспорти спеціальностей // Бюлетень ВАК України. 2007. № 3. С. 4-8.					
2011 – 2015 рр.	Теорія та історія державного управління	Механізми державного управління	Державна служба	Місьцеве самоврядування	Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку	-
	1. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей». 2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.04.2015 р. № 394 «Про внесення змін до Переліку наукових спеціальностей».					
2015 р. – по теперішній час	Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.10.2018 р. № 1172 «Про затвердження стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування.					

* Джерело: результати власних досліджень

лась за чотирма спеціальностями, які є дійсними і сьогодні. За цей час двічі перезатверджувалися паспорти спеціальностей.

На третьому етапі (2011 – 2015 рр.) – до чотирьох попередніх спеціальностей було введено ще одну – 25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку», тобто сьогодні відбувається захист наукових досліджень в галузі науки «Державне управління» за 5-ю спеціальностями.

Однак, у науково-експертних колах вже півтора десятиліття обговорюють питання перегляду не лише назв і паспортів спеціальностей, оскільки вони не відображають сучасний стан розвитку держави, а й перейменування в цілому галузі знань – на «Публічне управління та адміністрування». Деякі кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, в 2015 р. до переліку галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, було внесено галузь знань 07 «Управління адміністрування» спеціальність 074 «Публічне управління та адміністрування». В 2018 р. наказом Міністерства освіти і науки України було затверджено «Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування» [353]. Поміж тим, у 2017 р. за сприянням цього ж міністерства був розроблений та оприлюднений для громадського обговорення проект стандарту вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня ступеню вищої освіти «Доктор філософії». З цього ж року розпочався прийом на навчання в аспірантуру за цим напрямом. Втім, на сьогодні залишається багато питань, ведеться дискусія в наукових колах щодо подальшого впровадження галузь наук «Публічне управління та адміністрування». Тож, з 2015 р. – по теперішній час можна виділити четвертий етап розвитку галузі та визначити його, як пошук шляхів удосконалення науки державного управління.

Щодо захисту наукових досліджень, слід зазначити, що атестація осіб, які здобувають науковий ступінь, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою ЗВО (далі – спецрада) чи наукової установи акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публіч-

ного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач наукового ступеня має право на вибір спецради [335]. Кількість діючих спецрад в галузі науки «Державне управління» поступово зростає (рис. 1.1). Наприклад, у 2015 р. функціонувало 14 спецрад у 13 установах, а через 5 років – у 2020 р. – 17 спецрад у 16 установах (табл. А.1, А.2 дод. А). Порівняно з минулими роками зберігається тенденція щодо збільшення кількості саме докторських спецрад. При цьому їх більшість діє в системі НАДУ при Президентіві України – 6 спецрад, з них у 2015 р., 4 – кандидатські та 2 – докторські; у 2020 р. – 2 – кандидатські та 4 – докторські.

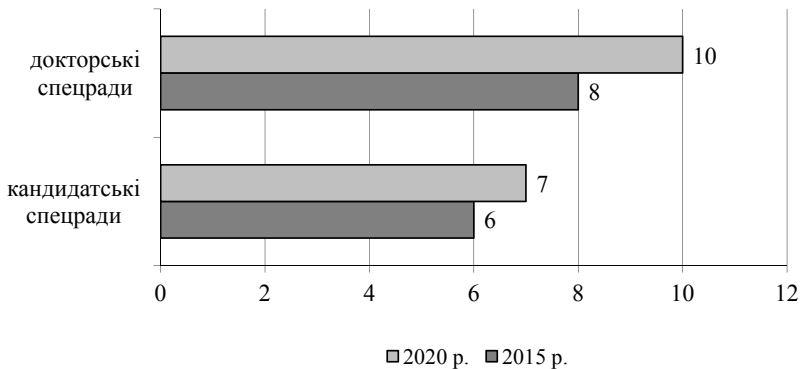

Рис. 1.1. Зміни в мережі спецрад у галузі науки «Державне управління» (2015 і 2020 рр.)

Стосовно спеціальностей, за якими здійснюється підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів з державного управління, то найбільш популярними протягом 5 років залишається спеціальність 25.00.02 – «Механізми державного управління» (у 2015 р. – у 12 спецрадах, у 2020 р. – у 16 спецрадах). Найменш популярними є спеціальності 25.00.03 – «Державна служба», 25.00.04 – «Місцеве самоврядування» та 25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку». Хоча щодо останньої ситуація є зрозумілою, оскільки по-перше, вона введена лише тільки в 2015 р., а по-друге, вона є вузько спеціалізованою.

Перейдемо до розгляду кількісних показників наукової продуктивності українських вчених. За допомогою наукометричного підходу проаналізуємо динаміку кількісних параметрів дисертаційних досліджень у галузі державного управління, виокремимо ті роботи, що присвячені дослідженню теоретико-методологічних основ формування системи управління освітою. Дисертаційні роботи такого спрямування в даному дослідженні назвемо скорочено «дисертації, орієнтовані на управління освітою». Пошук дисертаційних досліджень такого спрямування нами проводився за ключовими словами – «освіта», «навчання», «підготовка», «підвищення кваліфікації», які зустрічаються в назві робіт.

Нами було виявлено 148 дисертацій, серед яких 110 кандидатських і 37 докторських (табл. А.3, А.4 дод. А). Трішки більше половини (52,7 %) дисертаційних досліджень було захищено в НАДУ при Президентіві України та її регіональних інститутах (табл. 1.4), що цілком підтверджує той факт, що цей ЗВО є провідним закладом в підготовці управлінських і наукових кадрів у науковій галузі державного управління. В НАДУ при Президентіві України було

Таблиця 1.4

Співвідношення дисертацій, орієнтованих на управління освітою,
захищених в НАДУ при Президентіві України,
до всіх дисертацій такого роду*

Найменування показників	Тип дисертацій	
	Д	К
Усього захищено дисертацій	37	110
Загальна кількість дисертацій, захищених у спеціалізованих вчених радах системи НАДУ при Президентіві України	16	62
з них в:		
НАДУ при Президентіві України (м. Київ)	13	35
Дніпропетровському регіональному інституті	–	8
Львівському регіональному інституті	–	7
Одеському регіональному інституті	–	1
Харківському регіональному інституті	3	11
Загальна кількість дисертацій, захищених в інших ЗВО	21	48
Співвідношення дисертацій	43,24	56,36

* Джерело: результати власних досліджень

захищено 48 дисертацій, а серед її регіональних інститутів лідером є Харківський регіональний інститут (14 робіт).

Проте, слід зазначити, що ці показники є занадто низькими, якщо їх порівняти з показниками всіх захищених дисертацій в системі НАДУ при Президентів України. Звернемося до офіційних даних, оприлюднених на веб-сторінці ЗВО. Так, на кінець 2015 р. у спецрадах системи НАДУ при Президентів України було захищено 989 дисертацій, із яких 144 – докторські та 845 – кандидатські [116]. Співвідношення дисертацій, орієнтованих на управління освітою, захищених на 2015 р., до всіх захищених дисертацій у спецрадах системи НАДУ при Президентів України складає: докторські – 0,06; кандидатські – 17,24 [306]. Водночас ці показники є низькими, навіть, якщо враховувати всі дисертації, орієнтовані на управління освітою, захищені в усіх наукових установах України з цієї галузі.

Розглянемо динаміку захистів дисертаційних робіт з наукової галузі державного управління, орієнтованих на управління освітою, за роками (табл. 1.5).

Аналіз даних, наведених у таблиці, дає підстави для висновку, що захист дисертацій, орієнтованих на управління освітою, в галузі науки державного управління, починаючи з 1999 р., має стійку тенденцію, тобто в середньому відбувається 6 захистів наукових робіт такого спрямування на рік, але переважно за рахунок кандидатських дисертацій (співвідношення докторських до кандидатських дисертацій складає приблизно 1:3).

Найбільш продуктивними роками можна вважати – 2010, 2011, 2012, 2019 та 2020, коли в рік було захищено 10 і більше дисертацій, а найменш продуктивними – 2000 та 2001 рр., коли було захищено лише по 2 дисертації. Однак, зазначимо, що докторська дисертація порівняно з кандидатською є більш ґрунтовною науковою працею, в якій передбачається використання виключно наукових праць, пов'язаних із досліджуваним об'єктом; загальне число джерел має бути від 400 позицій та вище; обсягом роботи має складати 300-500 друкованих аркушів. В докторській дисертації мають бути обґрунтовані не лише теоретичні, а й методологічні підходи до процесу й системи управління освітою.

Таблиця 1.5

Динаміка захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, з галузі науки «Державне управління» за роками*

Роки	Кількість захищених дисертацій за типами		Усього
	кандидатська	докторська	
1999	3	–	3
2000	2	–	2
2001	2	–	2
2002	2	1	3
2003	5	–	5
2004	4	–	4
2005	4	3	7
2006	6	2	8
2007	3	–	3
2008	5	1	6
2009	8	1	9
2010	6	5	11
2011	9	4	13
2012	9	4	13
2013	2	1	3
2014	4	2	6
2015	6	1	7
2016	5	–	5
2017	6	1	7
2018	6	1	7
2019	9	4	13
2020	4	6	10
Усього	110	37	147

* Джерело: результати власних досліджень

Зважаючи на зазначене, потрібно відмітити й ті роки, в які було захищено найбільшу кількість докторських дисертацій. Зокрема, в 2010 та в 2020 рр. було захищено найбільшу кількість дисертацій (5 і 6 відповідно), в 2011, 2012 та 2019 рр. – по 4 дисертації. Також слід відмітити й ті роки, коли не було захищено жодної дисертації, орієнтованої на управління освітою, це – 1999 – 2001, 2003, 2004, 2007, 2016 рр.

В цілому простежується стійка тенденція із захисту дисертацій, орієнтованих на управління освітою: кандидатські – близько 5 на рік, докторські – близько 1 – 2 на рік. На нашу думку, це пов'язано

насамперед з тим, що здобувачам наукового ступеню дуже важко виокремити галузь управління освітою як специфічну галузь управління з педагогічної науки (власне спостереження автора та власний досвід – в 2010 р. автором було захищено кандидатську дисертацію, орієнтовану на управління освітою).

Надалі розглянемо, які спеціальності галузі науки «Державне управління» є найбільш популярними серед здобувачів наукового ступеню, які обирають об'єктом свого наукового дослідження управління освітою.

На рис. 1.2 представлено статистичні дані з захисту дисертаційних робіт, орієнтованих на управління освітою, за спеціальностями науки державного управління.

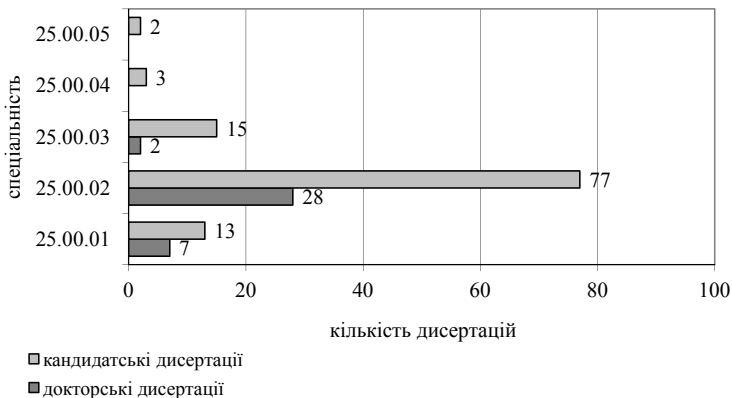

Рис. 1.2. Статистика захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, за спеціальностями галузі науки «Державне управління»

З рисунку видно, що безумовним лідером є спеціальність 25.00.02 – «механізми державного управління» (105 робіт, що складає 71,4 % від усіх захищених дисертацій, орієнтованих на управління освітою), що не порушує загальну тенденцію в галузі науки «Державне управління» – найбільша кількість робіт захищено саме з цієї спеціальності. Такий високий показник скоріше свідчить про невдоволення суспільства процесами, що відбуваються в освітній

сфері, та бажанням здобувачів покращити систему управління освітою, запропонувавши напрями вдосконалення існуючих механізмів управління, можливості запровадження нових технологій, методів, засобів тощо.

Розглядаючи лише назви робіт, вважаємо, що поза увагою учених залишається проблема дослідження публічного управління освітою як моделі управління, що об'єднує різні між собою форми управлінської діяльності – державне управління, самоврядне (муніципальне) управління та управління, спрямоване на реалізацію делегованих повноважень. Також як і не піднімається проблематика, пов'язана із дослідженням публічного управління регіональною освітньою системою, яка в умовах проведення реформи децентралізації є вкрай актуальною та може бути перспективним напрямом у проведенні подальших досліджень у галузі науки державного управління.

Визначимо проблемні напрями, які порушують у своїх дисертаційних роботах українські вчені в галузі державного управління (табл. 1.6).

Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків. Визначені на законодавчому рівні невід'ємні складники системи освіти (дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта та освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта) представлені в дисертаційних роботах не пропорційно:

- більшість робіт – 51 – присвячено розгляду управлінських аспектів у галузі вищої освіти (з них: 11 докторських і 40 кандидатських);
- 20 і більше робіт присвячено розгляду різних аспектів управління галузевою освітою (25 робіт), освітою як системи (23 роботи) та освітою державних службовців (20 робіт);
- 10 робіт – управлінню загальною середньою освітою;
- 6 робіт – вивченню зарубіжного досвіду управління освітою;
- 5 робіт – управлінню безперервною освітою;
- по 2 роботи – управлінню професійно-технічною і післядипломною освітою;
- по 1 роботі – управлінню позашкільною, інклюзивною та дистанційною освітою.

Таблиця 1.6

Статистика захищених дисертацій, орієнтованих на управління освітою, за проблемними напрямками, відповідно до спеціальностей галузі науки «Державне управління» та типів робіт*

Проблемні напрями дисертацій	Кількість захищених дисертацій за їх типами та спеціальностями										Разом
	кандидатські					докторські					
	25.00.01	25.00.02	25.00.03	25.00.04	25.00.05	25.00.01	25.00.02	25.00.03	25.00.04	25.00.05	
Освіта як система	4	11		2	1	3	3				24
Загальна середня освіта	1	5		1		1	2				10
Позашкільна освіта							1				1
Інклюзивна освіта		1									1
Професійно-технічна освіта		1					1				2
Вища освіта	6	33	1			1	10				51
Післядипломна освіта		1	1								2
Безперервна освіта		4					1				5
Освіта державних службовців		3	11				4	2			20
Галузева (у тому числі спеціалізована) освіта	2	14	1		1	1	6				25
Зарубіжний досвід		5	1								6
Дистанційна освіта							1				1
Усього за спеціальностями	13	78	15	3	2	6	29	2	–	–	148
Усього	111					37					

*Джерело: результати власних досліджень

На жаль у науці державного управління взагалі відсутні наукові дослідження за таким напрямом, як управління дошкільною освітою. Однак це ні в якому разі не дає підстави вважати, що управління цією складовою має досконалий рівень й позитивні результати. Навпаки, оскільки дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною всієї системи освіти, до неї має бути посилена увага як з боку науковців, педагогічних працівників, так і з боку політико-управлінської еліти.

Також слід відмітити, що така посилена увага до вивчення теоретико-методологічних засад проблеми державного управління вищою освітою скоріше свідчить про те, що здобувачі наукового

ступеню є працівниками науково-освітніх або наукових установ, а, отже, вони досліджують ту сферу діяльності, в якій самі працюють, про яку вони більш освідомлені.

Безсумнівно логічним є те, що відбувається стійка тенденція до збільшення дисертаційних досліджень у сфері освіти державних службовців, оскільки, як правило, ці роботи пишуть працівники ЗВО, в яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації управлінських кадрів державного та місцевого рівня.

Водночас слід зазначити, що дисертаційні дослідження орієнтовані на певні рівні управління: вище, центральне, галузеве, регіональне, муніципальне, районне. Зазвичай, більшість дослідників у своїх роботах відображають всі рівні управління, проте є і такі дисертації, в яких дослідження спрямовано лише на характеристику лише одного з рівнів. Так, на галузеве управління орієнтовано 18 кандидатських та 7 докторських дисертацій, на регіональне – 11 кандидатських та 1 докторська, на муніципальне та районне управління – по одній кандидатській дисертації.

Отримані результати свідчать про незначну зацікавленість учених до вивчення зарубіжного досвіду з формування та реалізації освітньої політики, визначення особливостей управління розвитком освіти в різних країнах світу та означення можливостей для використання позитивного досвіду для України. Зокрема, в 6 кандидатських дисертаціях досліджено досвід таких країн, як Польщі, США, Франції, Чехії та в цілому країн Північної Америки і Європи.

Проведений наукометричний аналіз автореферативної бази України з галузі науки «Державне управління» та виокремлення кількісних показників дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад проблеми публічного управління регіональною освітньою системою дозволив зробити такі висновки:

по-перше, за весь період функціонування спецрад у цій науковій галузі нами було виявлено 12 кандидатських дисертацій, в яких державне управління регіональною освітньою системою виступає об'єктом або предметом наукового дослідження. Втім немає жодної роботи, в якій би розглядалися питання публічного управління регіональними освітніми системами, як і не введено в термінологічний

апарат наукової галузі такого поняття, як «публічне управління регіональними освітніми системами» або «регіональна освітня система»;

по-друге, дисертації, орієнтовані на управління освітою, мають низький показник відносно всіх дисертаційних досліджень (і не лише в системі НАДУ при Президентові України);

по-третє, спостерігається стійка тенденція захистів наукових робіт такого спрямування, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

по-четверте, найбільш популярною серед спеціальностей галузі науки «Державне управління» є спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління, зміст якої полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні механізмів державного управління, адміністративно-організаційних напрямів державотворення, функцій, структури, повноважень і особливостей органів державної влади усіх рівнів;

по-п'яте, спостерігається стійка тенденція до посилення уваги науковців з дослідження проблемних питань у сфері державного управління вищою освітою та зменшення уваги до управлінських процесів, що стосуються інших складових освіти (дошкільної, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, післядипломної), що у подальшому розширює можливості перспективних напрямів наукових розвідок.

Хотілось би зазначити, що під час проведення дослідження виникли деякі труднощі щодо систематизації дисертаційних досліджень за проблемними напрямками, які визначені в роботі. Оскільки систематизація наукових праць здійснювалась лише за їх назвою, тому не можна вважати цей процес досконалим.

Значимо, що в умовах інформатизації і глобальних конкурентних викликів у всіх сферах суспільної діяльності критерієм успішності в світі становиться якість наукового виробництва. У цих умовах у світовому суспільстві активізується процес вироблення сучасних, ефективних критеріїв оцінки дослідницької діяльності.

Значимо, що якість, зазвичай, вважається економічною категорією. Її розуміють, як «сукупність властивостей об'єкта, що обумовлює його здатність задовольняти конкретні потреби, відповідати своєму призначенню та вимогам, що пред'являються; технічний рівень товарів або послуг, обумовлений у реальних умовах експлуатації

самим споживачем» [124, с. 350]. З філософської точки зору якість – це «категорія, що відображає невід’ємну від буття об’єкту його суттєву визначеність, завдяки якій він є саме таким, а ні іншим об’єктом» [455, с. 252]. З юридичної – «є однією із суттєвих умов багатьох громадсько-правових договорів» [21, с. 313]. З точки зору державного управління, якість – «це характеристика результату чи процесу, за допомогою якого досягаються результати державною організацією, з врахуванням охайності, точності, правильності, обґрунтованості, завершеності, а також комплексності їх виконання» [104, с. 435].

Що стосується визначення поняття «якісні дослідження» в науці державного управління, то, згідно з енциклопедією державного управління, – це «певна сукупність теорій, методів і видів досліджень, які відрізняються тим, що не використовують кількісні підходи ... аналіз орієнтує пізнавальний процес не на структури і зв’язки, а на суть та інтерпретацію суті» [126, Т. 2, с. 674].

Все вище зазначене свідчить про те, що в кожній сфері діяльності якість визначають як певні властивості, що характеризують вироблений у даній сфері конкретний продукт (товар, послугу, документ тощо) чи процес (здебільшого в сфері управління та науки).

Зупинимось на визначенні критеріїв якості наукових досліджень та виділимо ті, які можна було б використати в контексті нашого дослідження. Зауважимо, що в Україні процес з вироблення таких критеріїв знаходиться на початковому етапі. Підтвердження цьому можна знайти в наукових публікаціях українських учених, в яких проводиться дослідження насамперед світових критеріїв якості наукової інформації та описуються можливості використання цього досвіду в Україні. Втім, певні кроки на державному рівні, здебільшого в напрямі забезпечення якості вищої освіти, наукової і науково-технічної діяльності, визначення певних критеріїв оцінки якості наукової продукції вже зроблено. Зокрема, розроблено систему якості вищої освіти та освітньої діяльності ЗВО, визначено умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, а також порядок атестації наукових працівників. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про вищу освіту», система якості вищої освіти та якості освітньої діяльності ЗВО передбачає «щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти,

науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; ... забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату» [335]. Ця система є системою внутрішнього забезпечення якості освіти ЗВО, яку оцінює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти або акредитована ним незалежна установа.

Що стосується наукової діяльності, то в цій сфері під час проведення державної атестації наукових установ, згідно із ст. 11 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», здійснюється їх оцінювання за певними напрямками, одним із яких є якість наукової і науково-технічної діяльності, яку оцінюють «на основі експертної оцінки з використанням наукометричних та інших показників, що використовуються в міжнародній системі експертизи» [354]. В цьому ж законі зазначено, що вчений є основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності та має право публікувати результати своїх досліджень або оприлюднювати їх іншим способом; отримувати, передавати та поширювати наукову інформацію (ст. 5). Щодо наукового працівника, то він зобов'язаний провадити наукові дослідження відповідно до укладених договорів (контрактів) та представляти результати наукової і науково-технічної діяльності шляхом наукових доповідей, публікацій та захисту дисертацій (ст. 6).

Для проведення атестації наукових працівників у науковій установі для кожної наукової посади затверджується атестаційна форма, яка враховує:

- «якість наукових результатів (публікації, патенти, участь та керівництво науковими (науково-технічними) проектами (розробками);
- викладацьку діяльність;
- керівництво підготовкою та/або підготовку наукових кадрів;
- національну та міжнародну співпрацю (участь у національних та міжнародних наукових проектах, господарських договорах, проектах тощо);

- підвищення кваліфікації;
- виконання адміністративних обов'язків;
- популяризацію науки (лекції, інтерв'ю, науково-популярні публікації);
- мобільність» [348].

Таким чином, на законодавчому рівні окреслено певні орієнтири для проведення оцінки наукової роботи наукових і науково-педагогічних працівників. Підсумуємо. Оцінці підлягають результати наукової діяльності, що проводиться в рамках фундаментальних і прикладних наукових досліджень українськими вченими. Основними формами подання результатів наукових досліджень для учених є захист дисертацій, публікація наукових статей, тез доповідей, монографічних, навчальних та навчально-методичних видань та ін.

Варто зазначити, що ще в 2011 р. доктор економічних наук І. Одолюк запропонував проект Концепції оцінювання результатів наукової діяльності в Україні та визначив групи критеріїв і показників [251]. Ці групи представлені в табл. 1.7.

Проведений аналіз запропонованих І. Одолюком груп критеріїв і показників оцінювання результатів наукової діяльності українських учених дає підстави для деяких висновків.

По-перше, критерії оцінювання є не чіткими, іноді суперечливими, їх не завжди можна перевірити. Наприклад, ознакою новизни є наявність у результатах нових наукових знань. Але ця ознака і є головною вимогою до кандидатських і докторських дисертацій, які потрібно ще і публічно захистити. Або другий критерій – значення для науки і практики – перевіряється за ознакою – масштаб впливу результатів наукових досліджень на науку, економіку, соціальну сферу, екологію. Зазначимо, що в дисертації та в авторефераті дисертації в рубриці вступу «Практичне значення одержаних результатів» дисертант подає відомості про наукове використання результатів своїх досліджень або рекомендації щодо їх використання. Тут же висвітлюють результати практичного їх застосування (коротко повідомляється про організації, в яких здійснена реалізація результатів дослідження, форми реалізації, реквізити відповідних документів, визначається корисність того чи іншого заходу для людини, суспіль-

Таблиця 1.7

Критерії оцінювання результатів наукової діяльності*

Група	Назви критеріїв	Ознаки, рівні, зміст критеріїв	Показники
1	Новизна	3	4
1	Значення для науки і практики	<p><i>ознака</i> – наявність у результатах нових наукових знань;</p> <p><i>рівень</i> – від уже відомого до абсолютно нового до масиву знань</p> <p><i>ознака</i> – масштаб впливу результатів наукових досліджень на науку, економіку, соціальну сферу, екологію;</p> <p><i>у галузі фундаментальних досліджень</i> – діапазон показників від розповсюдження вже відомих знань і передового досвіду до докорінних змін у науці, техніці, економіці;</p> <p><i>у сфері прикладних досліджень</i> – від використання на окремому підприємстві до застосування в межах національного господарства в цілому, <i>в інноваційній сфері</i> – від реалізації виробів на місцевому ринку до виходу на світовий ринок</p>	<ul style="list-style-type: none"> – кількість державних і міжнародних премій, нагород, почесних звань, отриманих інститутом або його співробітниками; – кількість організованих наукових заходів (конференцій, семінарів та ін.) та опублікованих за результатами їх проведення тез наукових доповідей; – кількість наукових статей, доповідей, монографій, підручників, навчальних посібників; – визнання наукових досягнень міжнародною науковою спільнотою (включення результатів наукових досліджень (далі – НД) у міжнародні енциклопедичні видання тощо); – чисельність докторантів та аспірантів, котрі беруть участь у виконанні НД, а також підготовлених у процесі здійснення НД; виконання роботи в рамках міжнародного проєкту на конкурсній основі;
Об'єктивність		<p><i>ознака</i> – ступінь обґрунтованості результату наукового дослідження;</p> <p><i>рівень</i> – від невідповідності до повної відповідності оцінки результату</p>	

Продовження табл. 1.7

1	2	3	4
	Доказовість	ознака – характер використовуваної інформації, методи її оброблення, способи отримання	– наявність позитивних експертних висновків та рецензій на отримані результати НД;
	Точність	ознака – відповідність моделі, дослідного зразка стандартам (переважно для прикладних досліджень)	– кількість заявок на одержання охоронних документів про право інтелектуальної власності
2	Теоретико-методологічний	визначає ступінь впливу цих результатів на систему знань про суспільство	– зміцнення й розвиток уже наявних теоретичних традицій;
	Суспільно-практичний	встановлює ступінь впливу результатів на суспільну практику	– поява нових теоретичних побудов
			– внесок у зміцнення й захист соціального порядку шляхом удосконалення вже наявних соціальних технологій і стратегій;
			– внесок у забезпечення виважених і поступових соціальних перетворень через розроблення нових соціальних технологій та стратегій
	Ціннісно-культурний	визначає ступінь впливу результатів на культуру соціуму	– унікальність результатів дослідження;
			– внесок у зміцнення традиційних ціннісних засад суспільного життя

* Таблицю складено автором за джерелом [251]

ства, держави та ін.). Цей факт має бути підтверджено відповідним документом – довідкою, актом впровадження результатів дисертаційного дослідження. Однак, з практики відомо, що переважна кількість цих документів є формальними і, як правило, рекомендації й висновки, отримані в дисертації, не впливають на можливу сферу їх застосування. Науковці вже декілька десятиліть говорять про те, що їх наукові здобутки не використовуються на практиці. Кардинально по іншому можна розцінювати ті наукові дослідження, які виконуються науковими установами в рамках міжнародного або національного проекту, грантових запитів на конкурсній основі.

По-друге, якщо проаналізувати показники критеріїв першої групи, то вони більш відображають кількісні характеристики – кількість заявок, рецензій, нагород, публікацій, проведених науково-комунікативних заходів, і, навіть, чисельність здобувачів освіти, які беруть участь у виконанні наукових досліджень.

Зауважимо, що вимірювання кількісних показників дисертаційних робіт українських учених у галузі науки «Державне управління», об'єктом дослідження яких є управління освітою, результати наукометричного аналізу, власних спостережень автора представлені у попередньому параграфі.

Познайомитись із результатами наукометричного дослідження наукових праць у галузі державного управління таких українських науковців, як В. Бакуменко, О. Жабенко, Т. Мотренко, О. Червякова та інших, які в своїх роботах висвітлюють статистику, динаміку захистів дисертацій, роблять їх систематизацію та узагальнення. Однак, варто відмітити, що, незважаючи на оприлюднені вагомні результати проведеного наукометричного аналізу, поза увагою авторів залишаються якісні характеристики наукової продуктивності українських учених. У такому разі спробуємо на підставі отриманих результатів у ході проведення пошуку та аналізу наукової літератури українських учених із зазначеної нами проблематики дослідження, дослідити якість наукових праць.

Насамперед відмітимо, що наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату – нового знання, здобутого в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксованого на носіях наукової інформації у формі наукового

звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Вагомою ознакою наукового дослідження є новизна та унікальність, які виступають й обов'язковими елементами новизни різного ступеня – від узагальнення і конкретизації вже відомого до принципово оригінальних підходів, технологій. Саме науковий результат і є мірилом якості наукового дослідження. Також визначимо, що одним із критеріїв якості наукових досліджень разом із технократичними (кількісними) параметрами розробки методик дослідження вчені визначають і змістові характеристики наукових здобутків, що, власне, і стосуються якості науки.

Відповідно до нормативної бази України, результати наукових досліджень, у тому числі дисертації, змістовність яких перевіряється новизною дослідження, мають бути оприлюднені на офіційних веб-сайтах ЗВО або наукових установ, в яких відбувається їх захист. І, дійсно, сьогодні є можливість ознайомитись із дисертаційними роботами, з текстом авторефератів дисертацій, у яких оприлюднюється наукова новизна дослідження. Таким чином, у контексті нашого дослідження доцільним виявляється здійснення аналізу в першу чергу дисертацій та авторефератів дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад публічного управління регіональною освітньою системою в Україні, з метою характеристики їх змісту, наукової новизни та практичного значення.

Спочатку за допомогою пошукового методу виявимо дисертаційні дослідження з відповідною тематикою. Відбір наукових робіт здійснюємо за таким критерієм – у назві дисертації має бути чітко визначено регіональний рівень. Базовим пошуковим ресурсом для нашого дослідження виступає реферативна база даних «Україніка наукова» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка є обов'язковою установою, до якої надсилаються автореферати дисертацій, а також веб-сайти ЗВО та наукових установ, у яких відбувається захист дисертацій, та інші Інтернет-ресурси.

В результаті проведеної роботи нами було виявлено 27 дисертацій (табл. Б.1-Б.3 дод. Б), в назві яких чітко визначено регіональний рівень, 3 з них – докторські, інші – кандидатські. На рис. 1.3 представлено їх кількісний розподіл за науковими галузями.

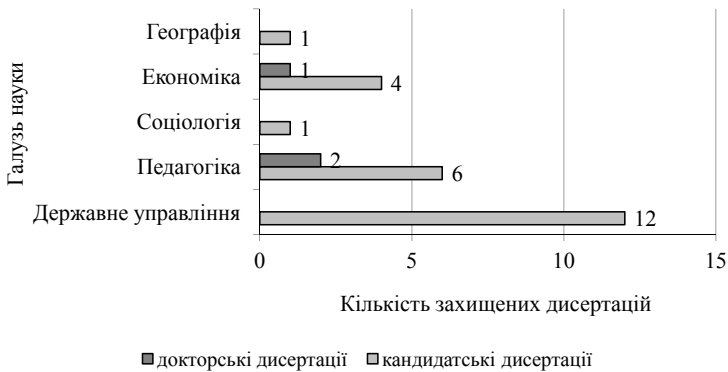

Рис. 1.3. Кількісні параметри дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад управління регіональною освітньою системою

Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків:

по-перше, дисертаційні роботи з визначеної проблематики виконані у 5-х наукових галузях: державного управління, педагогіці, соціології, економіки та географії;

по-друге, з усіх виявлених наукових досліджень лише три дисертації є докторські, що складає близько 11,1 %;

по-третє, переважна більшість дисертацій виконана у наукових галузях – державного управління та педагогіці, що складає близько 74,1 %, а найменше – з соціології та географії (близько 7,4 %).

Такі результати є очікуваними, оскільки визначена проблематика є міждисциплінарною та в першу чергу має державно-управлінське і педагогічне спрямування.

До того ж висновки по деяким параметрам співпадають із результатами, отриманими нами в ході проведення наукометричного дослідження наукових праць, що представлено в попередньому параграфі. Зокрема спостерігається:

– стійка тенденція захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

– підвищена увага науковців до дослідження однієї із складових системи освіти – вищої;

– поза увагою вчених залишаються такі складові системи освіти, як дошкільна, позашкільна, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища та післядипломна освіта. Також, як і не викликають зацікавленості науковців такі види освіти, як формальна, неформальна та інформальна (введені на законодавчому рівні в 2017 р.).

Втім, вище визначені результати демонструють знову ж такі кількісні параметри, що лише частково дозволяють говорити про рівень якості наукової інформації.

Нагадаємо, що принципами оцінювання результатів наукової діяльності є унікальність, оригінальність, вагомість отриманих у ході дослідження результатів у частині сприяння подальшому розвитку певної галузі науки. Отже, при розгляді наукових досліджень оцінюється їх практична актуальність і значимість, можливість запровадження в практику, ефективність результатів. У цьому контексті Г. Цехмістрова стверджує, що впровадження результатів наукових досліджень розрізняють за двома ознаками – «формою матеріального втілення (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації, державні стандарти тощо) та робочою функцією упорядкованих результатів (організація і управління навчальним, виробничим процесом, оптимізація, зміни в технології та процесі виробництва)» [462, с. 64]. У такому разі практичне значення одержаних результатів за цими ознаками обов'язково має зазначатися у дисертаціях та авторефератах дисертацій.

Враховуючи все вище зазначене, проаналізуємо попередньо визначені нами 27 авторефератів дисертацій, їх наукову новизну (ступінь новизни – «отримано вперше») з урахуванням використання перевірених практикою наукових здобутків як критеріїв достовірності нових наукових результатів. Отже, аналіз будемо здійснювати за такими параметрами: наукова новизна («вперше»), форма матеріального втілення результатів дослідження, робоча функція упорядкованих результатів дослідження (дод. Б).

Аналіз змістової характеристики дисертаційних досліджень у галузі наук державного управління (табл. Б.1 дод. Б) дає підстави для таких висновків:

по-перше, відмінність отриманих результатів від відомо раніше є розмитою;

по-друге, вчені у своїх роботах пропонують та науково обґрунтовують розробку різноманітних моделей, критеріїв оцінювання, які, за звичай, не знаходять своє підтвердження на практиці або не подано інформацію про ступінь їх готовності до використання;

по-третє, інформація про впровадження результатів досліджень подається в деяких випадках без зазначення форми їх реалізації;

по-четверте, як позитивний чинник можна відмітити, що значна більшість наукових положень знаходить своє використання в навчальному процесі конкретних ЗВО.

Слід зазначити, що в науці державного управління з визначеної у нашому дослідженні тематики представлені тільки кандидатські дисертації, що сьогодні прирівнюються до першого наукового ступеню – «Доктора філософії» [335], та, відповідно до Порядку присудження наукових ступенів, повинні містити нові науково обґрунтовані результати досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки [351].

Що стосується дисертацій з педагогічних наук (табл. Б.2 дод. Б), то тут представлено 2 докторські і 5 кандидатських. Змістова характеристика цих робіт є більш високої якості, простежується відповідність нових наукових положень впровадженню результатів наукових досліджень за всіма ознаками – і за формою матеріального втілення, і за робочою функцією упорядкованих результатів. Отже, представлені у дисертаціях наукові результати носять конкретний теоретичний і практичний характер.

Зауважимо, що докторська дисертація «повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права» [351]. У цьому зв'язку, інтерес представляє автореферат дисертації доктора

педагогічних наук Л. Ващенко, де чітко визначені нові наукові положення та відомості про наукове використання результатів дослідження на рівні закладу освіти, району та регіону.

Також інтерес для нашого дослідження представляє дисертаційна робота доктора педагогічних наук Н. Білик «Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [36]. Як стверджує автор, система підвищення кваліфікації педагогів в умовах її модернізації виходить за межі обслуговуючої ролі й починає рефлексивно асимілювати регіональну освітню систему, що в свою чергу робить систему підвищення кваліфікації центром новаторського руху в освітньому просторі регіону, справжнім ядром і механізмом розвитку РОС. Автору роботи це дозволило виокремити перспективні тенденції розвитку регіональних проєктивних моделей підвищення кваліфікації з утіленням систем організації навчального процесу: модульно-проєктної, модульно-персонологічної, компетентнісно-андрагогічної.

Дисертації, що виконані у галузі економічних наук (табл. Б.3 дод. Б.), за логікою, мали б носити економічний ефект – економія всіх виробничих ресурсів: живої праці, матеріалів, капітальних вкладень. Однак, на жаль, роботи, в яких пропонувався би економічний ефект, згідно із визначеною робочою функцією упорядкування результатів дослідження в авторефератах дисертацій, нами не виявлено.

Серед усіх робіт з проблем управління освітою регіону в галузі економічних наук нашу увагу привернула докторська дисертація А. Шевчука, в якій вперше в Україні подається термін «регіональні освітні системи» як новий науковий напрям та відбувається його всебічне дослідження. Зокрема, автором вперше розроблено теоретико-методологічні основи дослідження, формування і розвитку РОС; обґрунтовано механізм функціонування РОС в умовах побудови інформаційного суспільства; розроблено організаційно-методичний підхід до обґрунтування стратегічного розвитку РОС; здійснено теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад трансформації РОС в умовах переходу країни до інформаційного суспільства [468, с. 11-12].

Значний інтерес також викликає і дисертаційне дослідження, виконане у галузі соціологічних наук, П. Куделі «Вища школа регіону як об'єкт соціального управління» [186]. В роботі здійснено комплексний аналіз управління вищою освітою регіону в умовах освітньої реформи, що впроваджується в країні, вища школа розглядається як об'єкт соціального управління, розкриваються сутність, місце, роль і особливості застосування новітніх соціальних технологій у сфері управління вищою школою. Автором апробовано на практиці (стосовно освітнього закладу) технологію використання комплексного опитування основних суб'єктів навчального процесу при проведенні соціальної експертизи ефективності функціонування вищої школи (на прикладі регіону).

Цікавою з наукової точки зору є і робота, виконана у галузі географічних наук, – П. Вірченка «Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області)» [70]. У дисертації виконано детальний аналіз територіальної організації системи освіти Харківської області, проаналізовано динаміку її розвитку за період з 1991 по 2008 роки, встановлено просторові особливості розвитку системи освіти на регіональному рівні, проведено групування адміністративних районів області за рівнем розвитку системи освіти з виділенням семи освітніх округів – субкластерів. Хоча, на жаль, ці наукові положення, які могли б бути використані при розробці стратегії розвитку регіону та при плануванні регіональної політики у сфері управління освітою, не знайшли своє використання.

В цілому результати дослідження змістової характеристики дисертаційних робіт із зазначеної проблематики дають підстави стверджувати, що відсоток відповідності нових наукових результатів їх практичному значенню є вищим у дисертаційних роботах з педагогіки, соціології та географії. У дисертаціях із галузей науки «Державне управління» та «Економіка» ця відповідність, на жаль, є не чіткою, розмитою. До того ж, науковці в своїх роботах у рубриці «практичне значення одержаних результатів» часто використовують таке словосполучення, як «результати можуть бути використані», що є не завершеною дією і свідчить лише про окреслення можливостей, а не про кінцевий результат.

Хотілось би зазначити, що останнім часом в Україні ще одним із інструментаріїв вимірювання наукової продуктивності наукових і науково-педагогічних працівників є визначення індексу цитування публікацій учених в журналах, що індексуються в різноманітних міжнародних бібліометричних базах, у тому числі Web of Science, Scopus та ін. Як показник впливовості науковця використовується h-індекс, або індекс Гірша (Хірша), що заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях, де h-індекс науковця дорівнює h якщо він є автором h публікацій, кожна з яких була процитована щонайменше h разів.

Сьогодні в Україні функціонує система «Бібліометрика української науки», започаткована в 2014 р. з метою надання українському суспільству комплексу бібліометричних показників для цілісного уявлення про потенціал національної науки та якість освіти відділом бібліометрії і наукометрії служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ця система збирає та систематизує аналітичну інформацію про галузеву, відомчу та регіональну структуру української науки; збирається інформація про наукометричні профілі вчених, створених на платформі Google Scholar, а також дані про публікаційну активність і рівень цитованості з реферативних та бібліографічних баз Scopus і Web of Science. Параметрична оцінка наукового доробку учених здійснюється за допомогою показників цитованості: h-індекс (індекс Гірша) та 10-індекс. Вважається, що система «Бібліометрика української науки» виконує функцію створення джерельної бази для проведення об'єктивного експертної оцінки продуктивності та результативності наукової діяльності.

На ефективність цієї системи, на її можливості та доцільність використання в умовах України безкоштовної пошукової системи Google Scholar для оцінки результатів наукової діяльності співробітників ЗВО наголошують такі українські вчені, як А. Старостіна, В. Осецький та В. Кравченко. Вони у своїй статті [422] доводять гіпотезу про наявність взаємозв'язку між значеннями індексів Гірша в Scopus та Google Scholar для вчених із класичних університетів, які спеціалізуються в галузі точних та природничих наук; наводять теоретичні аргументи щодо можливості конструювання ProxуScopus індексу Гірша для вчених із класичних університетів, які працюють

у галузі соціально-економічних та гуманітарних наук. Вчені вважають, що такий підхід дає можливість раціонально витратити кошти університетів та їх співробітників, і цілком відповідає принципам функціонування підприємницького університету.

Однак, хотілось би наголосити на тому, що це новий підхід для української наукової середовища, велика кількість учених сьогодні не достатньо володіють як необхідною інформацією, новими технологіями, так і фінансової або іншої (зокрема, володіння іноземною мовою в достатньому обсязі, щоб написати наукову статтю) можливістю. Для підтвердження цього факту пропонуємо розглянути табл. 1.8, де наведено дані про наукову діяльність тих учених, дисертаційні роботи яких орієнтовані на дослідження проблематики управління освітньою системою в регіоні.

Результати проведеного дослідження лише підтверджують той факт, що великий відсоток українських учених й досі не створили або створили не достатньо якісно власний бібліометричний профіль науковця, що не дає повної реальної картини про їх наукову діяльність.

Зокрема, якщо взяти лише тих учених, які представлені в таблиці із відповідними показниками, то лише 19,2 % представлені на веб-сторінці Центру досліджень соціальних комунікацій і трішки менше половини – 46,2 % мають інформацію щодо цитувань у рубриці Google Scholar.

Наприкінці зазначимо, що наведені нами параметри визначення якості наукової продуктивності вчених є лише спробою автора знайти певні критерії оцінки, показники наукової діяльності. Нам імпонує думка В. Горового, який, розглядаючи проблеми пошуку сучасних критеріїв визначення ефективності українських наукових досліджень, стверджує, що ці критерії мають удосконалюватися, в тому числі з урахуванням використання перевірених практикою наукових здобутків як критеріїв достовірності нових наукових результатів [87, с. 79].

Отже, для визначення ефективності наукових досліджень потрібно використовувати як кількісні, так і якісні параметри. На сучасному етапі така параметрична оцінка наукового доробку, як показник цитованості наукових праць українських учених лише набирає оберті, тому не дає можливості оцінити справжній бібліометричний їх рівень. На

Таблиця 1.8

Бібліометричні показники українських учених,
які захистили дисертації з проблематики управління регіональною
освітою (станом на грудень 2020 р.)*

№ з/п	ПІБ ученого	Бібліометричні показники			
		Центр досліджень соціальних комунікацій, h-індекс	Рубрика Google Scholar загальна кількість бібліографічних посилань	h-індекс	10-індекс
1	Білик Надія Іванівна	6	129	6	4
2	Богданов Олександр Вікторович	не знайдено	не знайдено		
3	Босак Оксана Володимирівна	не знайдено	не знайдено		
4	Ващенко Людмила Миколаївна	15	1437	15	21
5	Вірченко Павло Анатолійович	не знайдено	46	4	0
6	Дарманський Микола Миколайович	не знайдено	не знайдено		
7	Капченко Руслан Леонідович	не знайдено	не знайдено		
8	Качур Борис Михайлович	не знайдено	не знайдено		
9	Колосова Людмила Миколаївна	не знайдено	не знайдено		
10	Куделя Павло Олександрович	не знайдено	не знайдено		
11	Кухарчук Петро Михайлович	не знайдено	38	2	1
12	Лалакулич Марія Юрійівна	не знайдено	47	3	1
13	Мазак Андрій Вальдемарович	не знайдено	не знайдено		
14	Мазур Юлія Василівна	не знайдено	не знайдено		
15	Медведев Ігор Анатолійович	0	0		
16	Петров Валерій Федорович	не знайдено	не знайдено		
17	Пісоцька Леоніда Станіславівна	не знайдено	не знайдено		
18	Полякова Лариса Петрівна	не знайдено	15	2	0
19	Попова Наталія Вікторівна	5	101	5	1
20	Поступна Олена Вікторівна	не знайдено	120	6	4
21	Почтовюк Андрій Борисович	6	127	5	2
22	Стадник Алла Миронівна	не знайдено	не знайдено		
23	Требик Людмила Петрівна	не знайдено	14	2	0
24	Тягушева Олена Георгіївна	не знайдено	не знайдено		
25	Федан Ярослав Ігорович	не знайдено	6	1	0
26	Черенкова Марина Анатоліївна	не знайдено	не знайдено		
27	Шевчук Андрій Васильович	6	144	6	3

* Складено автором за [32; 491]

нашу думку, одним із найкращих показників якості наукових праць є відповідність нових наукових результатів, отриманих у ході наукового дослідження, їх практичному значенню. Саме на цей показник потрібно звертати увагу під час визначення якості наукової діяльності.

1.4. Сучасні підходи до формування регіональної освітньої політики та механізмів її реалізації

Для забезпечення функціонування й розвитку освітньої галузі України формується державна освітня політика, в якій об'єктом стає освіта як суспільне благо та інтелектуальний і матеріальний ресурс суспільства, а також як система освітніх інституцій. Досліджуючи шкільну освіту, В. Кравченко зазначає, що державна політика у цій галузі – це «курс дій органів державної влади, що спрямований на розв'язання комплексу проблем у шкільній галузі освіти з метою забезпечення ефективності її роботи, покращення функціонування тощо, відповідно до поставлених цілей, напрямів, принципів» [173, с. 145]. Автор стверджує, що здійснення цієї політики складається з певної послідовності дій (етапів, стадій, підстадій) «циклу політики» і включає в цілому постановку порядку денного, формулювання політики, прийняття рішення, запровадження політики, її оцінювання. Безумовно, це стосується не тільки шкільної галузі, а всієї освітньої галузі в цілому, до структурними компонентами якої є дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, фахова передвища та вища освіта [364].

В енциклопедичному словнику з державного управління освітня політика розглядається як «система суспільних відносин між державою та суб'єктами надання освітніх послуг; цілеспрямована стратегія держави на створення сприятливих умов для розвитку закладів освіти та системи освіти в цілому, забезпечення належного рівня освітньої діяльності» [125, с. 538]. Її основними пріоритетами є підвищення якості та ефективності виховання і навчання, доступність освіти для всіх, зміцнення зв'язків із ринком праці та підвищення ефективності використання коштів.

За твердженням Т. Лукіної, публічну політику у сфері освіти слід визначати, як «особливий процес регулювання відносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства при виробленні політичного курсу і реалізації рішень у сфері освіти, спрямованих на забезпечення її ефективного функціонування та розвитку відповідно до визначених суспільно значущих цілей, напрямів і принципів» [376, с. 140].

Зазначимо, що регіональну політику в публічному управлінні визначають як систему «цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, інших акторів щодо розвитку регіонів у певний період часу» [376, с. 152]. Її головна мета, за словами П. Щербаківа, полягає у створенні умов «для поліпшення якості життя людини на всій території України через забезпечення територіального цілісного і збалансованого розвитку держави, інтеграції регіонів в єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціально-етнічних та інших особливостей, підвищення конкурентоспроможності регіонів та територіальних громад» [125, с. 538]. Отже, регіональна політика має міжвідомчий системний характер і здійснюється скоординованими зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства.

Щодо регіональної освітньої політики, то її курс має визначатися регіональними інститутами влади, діяльність яких має бути спрямована на нормативно-правове, фінансове, організаційне забезпечення функціонування й розвитку РОС, що здійснюється за участі громадянського суспільства.

В усіх перелічених визначеннях освітня політика є процесом, спрямованим на вироблення певного стратегічного курсу щодо розвитку освітньої галузі та забезпечення надання якісних освітніх послуг населенню, які б відповідали запитам економіки держави та суспільства.

Слід відмітити, що державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно Конституції України і здійснюється органами державної виконавчої влади та органами

місцевого самоврядування. Таким чином, процес формування концептуальних основ державної політики щодо розвитку освіти (визначення цілей, завдань, розробка механізмів реалізації освітньої політики) відбувається саме на вищому рівні, а на центральному, регіональному й місцевому рівнях вже відбувається сам процес реалізації політики шляхом впровадження в дію розроблених механізмів та здійснюється контроль за втіленням цієї політики.

Серед основних механізмів реалізації державної освітньої політики є такі:

- правовий – прийняття нормативно-правових актів та розробка засобів їх застосування;
- організаційний – створення й функціонування ефективної організаційної структури державно-громадського управління в освітній галузі;
- фінансово-економічний – розробка і використання інструментів економічної політики для розвитку галузі;
- кадровий – професійна підготовка кадрів для здійснення освітньої діяльності в навчальних закладах;
- соціальний – забезпечення соціального розвитку колективів закладів освіти та осіб, що отримують освітні послуги;
- мотиваційні – створення морально-психологічного підґрунтя і мотиваційних умов освітньої діяльності;
- матеріально-технічний – забезпечення умов для використання приміщень, земельних ділянок з боку навчальних закладів усіх форм власності та для отримання комунальних послуг;
- розроблення, виготовлення та постачання закладам освіти сучасного обладнання, засобів навчання для здійснення навчально-виховного процесу, комплектування фондів бібліотек тощо [53].

Також до таких механізмів останнім часом відносять і моніторинг управління якістю освіти, механізм управління інноваційним розвитком та інші новоутворені механізми.

Зауважимо, що процес реформування національної освітньої галузі впливає на визначення основних напрямів, пріоритетів, завдань і механізмів реалізації державної освітньої політики, що відображаються у відповідних нормативно-правових актах. Саме цей процес викликає

інтерес у вітчизняних науковців, які досліджують зміни у формуванні освітньої політики або розвитку державного управління освітою та визначають певні етапи й особливості цієї динаміки. Так, І. Приходько [334] визначає основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в Україні в аграрному секторі та виділяє негативні й позитивні моменти кожного етапу. С. Андрейчук встановлює основні етапи еволюції системи державного управління освітою в умовах незалежності, а саме: становлення державності України; реформування державного управління освітою; модернізаційний етап [9, с. 5]. І. Сікорська у своєму дослідженні виокремила етапи розвитку національної вищої освіти та виявила динаміку розвитку взаємин вищої школи і державного управління в низці «міжнародний простір – держава – регіон – вищий навчальний заклад» [412, с. 8].

Більш повно, на нашу думку, представлені результати дослідження Є. Красняковим, де він виділяє сім етапів розвитку державної політики в галузі освіти України, а саме:

1) травень 1991 р. – березень 1996 р. – ухвалення Закону Української РСР «Про освіту» та затвердження державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття);

2) березень 1996 р. – грудень 1998 р. – удосконалення базового законодавства про освіту, ухвалення Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту»», який за своєю суттю, змістом і напрямками став фактично новою редакцією Закону України «Про освіту»;

3) грудень 1998 р. – січень 2002 р. – прийняття законів прямої дії, що визначають стратегію розвитку національної освіти, закріплюють її нормативи, вимоги, стандарти, законодавчо регулюють відносини всіх структурних підрозділів освіти;

4) січень 2002 р. – жовтень 2002 р. – утілення в життя окремих положень законів прямої дії шляхом формування нормативно-правової бази галузі освіти; розробка стратегічного документа щодо розвитку освіти, підготовка до затвердження цільових державних програм;

5) жовтень 2002 р. – липень 2010 р. – затвердження стратегічного плану дій – Національної доктрини розвитку освіти, формування відповідної нормативно-правової бази, спрямованої на її реалізацію;

6) липень 2010 р. – жовтень 2011 р. – забезпечення поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти, підвищення її якості та доступності, коригування завдань та заходів відповідно до сучасних потреб (запровадження 11-річного терміну навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та обов'язкової дошкільної освіти дітей 5-річного віку), інтеграції до європейського освітнього простору;

7) жовтень 2011 р. – по теперішній час – ухвалення Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр., визначення основних напрямів дальшого розвитку системи освіти [177, с. 22-23].

Звичайно, визначення цих етапів не повною мірою відповідають сучасності, оскільки з 2014 р. в Україні розпочався етап реформування всіх сфер діяльності суспільства, в тому числі й освітньої галузі. Втім, все ж таки кожний з визначених вище етапів характеризується прийняттям значної кількості нормативних актів, суть яких зводиться до збереження досягнень минулого й одночасного приведення системи освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог і процесів державотворення, забезпечення умов перспективного розвитку галузі в процесі входження країни у систему міжнародної співпраці.

Слід зазначити, що сучасна освітня практика демонструє наявність значних прогалин у нормативно-правовому регулюванні відносин суб'єктів навчального процесу, визначенні протиріч між положеннями окремих правових актів. Вирішення проблем, що виникають у функціонуванні системи освіти, потребує вдосконалення та розвитку правової основи. Саме на цей факт наголошується в Національній стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року в розділі «Основні напрями реалізації Національної стратегії», де першим пунктом визначається «оновлення законодавства України у сфері освіти» шляхом підготовки низки нових законодавчих і нормативно-правових актів та вдосконалення нині чинних. Крім того, серед основних актуальних проблем в освіті в документі виділяються й ті, що тісно пов'язані з ринком праці:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;
- недостатня орієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики;

– не відпрацьованість ефективної системи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, їх професійного супроводження.

З метою вирішення вище перелічених проблем в документі визначено лише одне завдання і лише у вищій освіті, яке полягає у наступному: «залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам» [362]. На жаль, сам механізм взаємодії керівників закладів професійної освіти і роботодавців, удосконалення якого є актуальним вже на протязі практично двадцяти років, не прописаний. Для вирішення цього питання, на нашу думку, потрібно звернути увагу, перш за все, на роботодавців, які висловлюють своє занепокоєння динамічним зниженням якості в підготовці професійних кадрів для ринку праці, особливо на протязі останніх років.

Відмітимо, ще у 2006 і 2007 рр. на цій проблемі неодноразово наголошував виконавчий віце-президент Конфедерації роботодавців України О. Мірошниченко, який виділив такі основні блоки проблеми:

– у країні практично відсутній законодавчо врегульований, зрозумілий і прозорий механізм участі роботодавців у процесі професійного навчання;

– замала кількість роботодавців представлена в радах, колегіях і комісіях при органах державної влади з питань розвитку професійної освіти і ринку праці, що не дає можливості роботодавцям впливати на хід формування і реалізацію державної політики в сфері праці й професійної освіти;

– роботодавець практично усунутий від участі в реальному формуванні державного замовлення на підготовку фахівців, у розробці навчальних програм, у здійсненні контролю поточних і підсумкових знань, отриманих учнями і студентами під час навчання;

– інвестуючи знання, роботодавці не мають можливості впливати на визначення розмірів витрат на професійне навчання;

– в державі відсутні заходи щодо формування позитивного іміджу робітничої професії в українському суспільстві [226].

Безперечно, позитивним кроком у цьому питанні можна вважати активізацію діяльності громадських рад при органах влади, які

стали осередком обговорення актуальних проблем, рекомендацій, проектів стосовно реформування освітньої галузі в цілому. Однак, на жаль, члени цих рад так і не розробили й не запропонувала підходи щодо вдосконалення механізму взаємодії керівників закладів професійної освіти і роботодавців, який є вирішальним для забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Проблеми розвитку освітньої галузі практично однакові, як на державному, так і на регіональному рівні.

Підсумовуючи вище зазначене можна стверджувати, що в Україні підвищується інтерес вітчизняних науковців до вивчення динамічного розвитку державної освітньої політики. Це можна пояснити, на нашу думку, тим, що:

по-перше, після проголошення незалежності України відбулися трансформаційні перетворення в політичній, економічній, соціальній та ідеологічній сферах країни, що призвели до змін у її соціальних і гуманітарних пріоритетах, включаючи освіту;

по-друге, система освіти сприяє переходу до інформаційного суспільства, а молоде покоління, яке здобуває певні освітні рівні, є основним стратегічним резервом держави в реалізації соціально-економічних реформ;

по-третє, участь України в євроінтеграційних процесах, приєднання її до Болонського процесу з метою покращення національної системи освіти, пошуку й запровадження найкращих світових здобутків в освіті та науці зобов'язує керівництво країни більш активно проводити модернізацію освітньої галузі.

1.5. Факторний аналіз процесу формування та розвитку публічного управління регіональними освітніми системами

Освіта функціонує в межах відповідного зовнішнього середовища, з яким знаходиться у постійній взаємодії. Тож формування публічного управління РОС відбувається одночасно із розвитком загальноосвітньою цивілізацією та знаходиться під впливом низки чинників (факторів).

Перш ніж перейти до розгляду чинників, що впливають на публічне управління РОС, звернімося до визначення суті поняття «чинники». Так, відповідно до словника української мови, чинник – «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор» [415, Т. 11, с. 326]. Це поняття є похідним від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». В юридичному словнику фактор визначають як «один з основних ресурсів виробничої діяльності підприємства і економіки у цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що впливає на результат виробничої, економічної діяльності» [21, с. 888].

У державному управлінні чинник розглядається у двох випадках:

1) як «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис» – вживається українськими вченими для розкриття сутності характеристик процесу, явища у будь-якій сфері людського знання;

2) як «представник уряду» – вживається в західній частині України та означає високий суспільний статус людини, у тому числі представника уряду [126, Т. 2, с. 676].

Разом з тим, фактор визначається як «істотне об'єктивне, причинне явище або процес у виробництві, під впливом якого змінюється рівень його ефективності» [104, с. 416]. Пропонується розрізняти «фактори економічного зростання», «фактори економічного прогресу», «фактори інноваційного розвитку». Проте, всі ці поняття мають суто економічний зміст та зазвичай розглядаються як якісні умови, що ефективно впливають на кінцевий результат діяльності.

За словами В. Бакуменка, чинником впливу на управління, «точкою (моментом) початку процесу завжди є зміна умов функціонування або розвитку об'єкту управління. Така зміна, якщо вона оцінюється як достатньо суттєва, призводить до зміни проблемної ситуації, що, у свою чергу, ставить на порядок денний питання про прийняття нового управлінського рішення» [18, с. 96]. Саме тому у державному управлінні розглядаються такі поняття, як «фактори вибору в державному управлінні» та «чинники прийняття державно-управлінських

рішень», що тлумачаться як «аспекти, що виникають у процесі управління у зв'язку з проблемою вибору подальших рішень та дій» [125, с. 735, 754]. Серед основних факторів, що впливають на прийняття рішень у державному управлінні, виокремлюють економічні, політичні та суб'єктивні (особисті інтереси суб'єкта прийняття рішення).

В цілому можна зазначити, що в усіх наукових галузях чинник або фактор тлумачиться по різному: умова, рушійна сила, причина, аспект, явище, процес. Однак, зрозуміло одне, що чинник у будь-якому разі спричиняє зміни. До того ж, проведений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що українські вчені практично рівнозначно в своїх наукових працях вживають обидва поняття: і «фактор», і «чинник». Деякі українські вчені впевнені, що «фактор» – це слово російськомовного походження, тому вважають, що правильніше використовувати слово «чинник». Лінгвісти ж запевняють, що слово «фактор» не є русизмом, а скоріше є латинізмом і збігається із значенням поняття «чинник». Однак, при цьому вони вказують на те, що в українській мові слово «чинник» краще вживати в значенні умова, причина процесу, а слово «фактор» має більш широке значення, тому його краще використовувати так, як зазначено у Словнику української мови у таких його значеннях:

- 1) у дореволюційній Росії – керівник технічної частини друкарні, що здійснював безпосередній зв'язок між друкарнею та замовником;
- 2) посередник, дрібний комісіонер, маклер;
- 3) (математика) кожне з перемножуваних чисел; співмножник [415].

Оскільки чинники спричиняють вплив на певну сферу діяльності, суттєво змінюючи її стан або напрям розвитку (частіше в бік прогресу), в контексті нашого дослідження доцільно розглядати чинник як рушійну силу, причину та умову розвитку процесів, у результаті яких відбуваються суттєві зміни. Так, у подальшому будемо розглядати чинники, що впливають на зміни як в загальноосвітній, національній та регіональній системі освіти, так і в самому процесі управління нею. У цьому зв'язку, на підставі методу компаративного аналізу проведемо узагальнення існуючих підходів до визначення чинників вливу на формування системи управління в освітній галузі та за допомогою факторного аналізу спробуємо виявити й дослідити весь спектр чин-

ників, що впливають на розвиток публічного управління РОС в Україні, визначимо їх класифікацію та специфічні особливості.

В своїх наукових працях, присвячених розвитку освіти, вчені наводять різноманітні чинники та зазвичай групують їх, використовуючи систему розподілення за групами відповідно до визначених ознак. Зокрема, чинники поділяють:

- за природою дії на зовнішні та внутрішні;
- за природою умов – об’єктивні, суб’єктивні;
- за змістом – політичні, історичні, правові, економічні, соціальні, демографічні, психологічні, технічні;
- за характером впливу – прямі, непрямі (опосередковані);
- за рівнем впливу – глобальні, національні, регіональні, локальні, особистісні;
- за результатом впливу – позитивні, негативні;
- за широтою охоплення – загальні, спеціальні тощо [292, с. 80].

Така класифікація дає змогу впорядкувати чинники та виявити їх загальні закономірності й характерні особливості, властиві окремим видам.

У сучасній теорії менеджменту проводиться дослідження чинників, що впливають на:

- ефективність, методи, стиль, систему, організаційну структуру управління;
- зовнішньоекономічну, внутрішньо-економічну, інноваційну, іншу діяльність держави.

В контексті останньої групи визначають також чинники за природою дії – зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на ефективність управління.

У державному управлінні розглядають «чинники впливу на потенційні норми підпорядкування (керованості)» та тлумачать їх, як «якісні та кількісні чинники, що прямо чи опосередковано визначають раціональні норми підпорядкування в організаційних структурах». До таких чинників відносять:

- завдання, що доручені (значущість, складність та різноманітність завдань; необхідний рівень координації; можливість непередбачених наслідків);

- особистість керівника (міра його самостійності; можливість залучення допоміжного персоналу; виконання діяльності, не пов'язаної з керівництвом; методи управління; організація планування);
- характеристики персоналу (кваліфікація; трудова інтеграція; діяльність неформальних груп; культура спілкування; плинність кадрів);
- технічні характеристики системи підпорядкування (вертикальний діапазон керівництва; зв'язок; розміщення у легкодоступному полі діяльності; можливість отримання навичок виконання завдань; оснащення; структура установи; соціотехнічні елементи; рівномірність темпу роботи; наявність контролю та інформаційної системи підтримки рішень; техніка обробки інформації) [125, с. 754].

В теорії публічного управління виділяють такі групи факторів:

- фактори дестабілізації політичної ситуації в країні: кризові явища суспільно-політичного життя в столиці держави; етнотериторіальні люфти в геополітичній структурі регіонів світу; масові порушення прав людини; надання підтримки «державам-терористам»; порушення міжнародних режимів, що регулюють воєнно-політичні питання міжнародної безпеки;
- фактори конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад: орієнтація на потреби територіальної громади; наявність стратегій і програм інноваційного розвитку на місцевому та регіональному рівнях; реалізація інноваційної діяльності на основі нових знань, адаптація передового досвіду та кращих практик; результативний інноваційний менеджмент; високий рівень інноваційної організаційної культури та компетентностей персоналу; ефективне міжмуніципальне співробітництво й партнерство; наявність розвинутого інноваційного потенціалу й інфраструктури; ефективна інноваційна політика, у тому числі на місцевому рівні;
- фактори спротиву державно-управлінським нововведенням – сукупність негативних факторів, що виникли внаслідок загострення протиріч (несумісностей, невідповідностей, конфліктів тощо) та чинять спротив нововведенню [376, с. 184].

Визначення цих груп факторів більш відображають сучасний стан в Україні, тенденції його розвитку і це зрозуміло, оскільки видання, в якому пропонуються такі групи вийшло в 2018 р., після

низки подій, які відбувалися й відбуваються останнім часом в країні, та підготовлено вченими з державного управління, які багато років досліджують ці зміни.

Що стосується управління освітньою галуззю, то, згідно з уявленням О. Пастухова, класифікація факторів впливу на управління освітою, має включати в собі:

- політичну систему держави (економічну, кластерну, податкову, освітню, соціальну, міграційну політику);
- економічну систему (світову, національну (з розподілом на галузі), регіональну (з виділенням економічних відносин на ринку освітніх послуг) економіку);
- соціум (динаміка змін чисельності населення країни; міграційні процеси, пов'язані з розвитком трудових відносин та академічною мобільністю; соціальна культура і менталітет учасників освітнього процесу) [275, с. 175-176].

При цьому вчений віддає перевагу саме політичній системі, оскільки вона має визначальний вплив на розвиток усієї держави через свою політику. Також О. Пастухов вважає, що ще однією групою факторів, що впливають на управління освітою, є науково-технічний прогрес, в результаті якого створюються нові технології в тому числі й у сфері управління інформацією та знаннями. Ми погоджуємося із такою думкою і вважаємо, що чинники, що впливають на управління освітньою системою на світовому, національному і регіональному рівнях, залежать від змін у політичній, економічній, соціальній та науково-технічній сфері, які, в свою чергу, впливають на управлінські функції, методи, технології.

Отже, в науковій літературі існує велика кількість різноманітних підходів до визначення класифікації чинників, які так чи інакше впливають на зміни в самій освіті та в системі управління нею. Всі перераховані групи чинників все ж таки можна поділити на дві загальні групи – зовнішні та внутрішні. Тож, спробуємо виявити саме ці дві групи чинників, від яких залежить управління освітою в Україні. При цьому зовнішні чинники будемо розглядати як загально-світові умови, що впливають на формування національної системи публічного управління освітньою системою, а внутрішні – умови, притаманні зовнішньому середовищу.

Аналіз наукової літератури дозволив узагальнити й систематизувати результати цільових наукових досліджень та визначити чинники, що впливають на процеси в освіті. Зокрема, вчені поділяють їх на ті, що впливають на:

- формування, здійснення та стан освітньої політики;
- розвиток і функціонування освітньої галузі;
- управління системою освіти.

Зауважимо, що освітня політика є різновидом внутрішньої політики, її формування певною мірою залежить від міжнародних процесів, світових тенденцій у тому числі й в освітній галузі, що характерні для більшості країн та які не тільки зберігаються, а й ще більш сьогодні посилюються. Серед освітніх тенденцій, що найбільш поширені у світі, науковці називають такі:

- розширення охоплення населення освітою;
- забезпечення освіти протягом життя;
- рівний доступ до якісної освіти;
- посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти;
- ефективне і результативне використання видатків на освіту;
- гуманізація і демократизація освіти;
- оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання;
- підвищення професійної компетентності викладачів;
- становлення державно-громадського управління освітою;
- поширення інформації про якість освітніх послуг (транспарентність систем освіти) [385, с. 24].

Однак, ці чинники, на думку авторів, викликані тенденціями загальносвітового розвитку, такими як:

- прискорення темпів розвитку суспільства;
- перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства;
- виникнення та зростання глобальних проблем;
- демократизація суспільства;
- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції;
- зростання значення людського капіталу.

Інші науковці, К. Немець, П. Вірченко, Г. Кулешова, головними зовнішніми чинниками впливу на систему освіти називають глобалізацію та інтернаціоналізацію, які проявляються не тільки у по-

силенні взаємозв'язків і взаємозалежностей господарств окремих країн, а й у формуванні глобального освітнього простору. Автори вважають, що «процеси інтернаціоналізації освітньої діяльності впливають на академічну мобільність студентів та викладачів, на кількісні та якісні показники щодо надання освітніх послуг іноземним студентам та науково-педагогічним працівникам тощо. Інтернаціоналізація в освіті проявляється у налагодженні та розширенні багатосторонніх зв'язків та контактів між навчальними закладами різних країн, у підвищенні ефективності навчальної та науково-дослідної діяльності (проведенні спільних міжнародних наукових семінарів, конференцій, дослідницьких програм та проектів тощо), які ґрунтуються на взаємовигідній, партнерській основі» [240, с. 30-31].

Саме на глобалізацію як головний чинник, що формує нові взаємовідносини між націями, економічними системами, які базуються на високому професіоналізмі, конкурентоспроможності працівників, зростанні значимості знань як важливої умови економічного розвитку наголошує С. Крисюк. Він вважає, що ці зміни значно вплинули на роль, функції і способи функціонування освіти в усьому світі, а також під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників з'являються нові функції управління (наприклад, інноваційна, маркетингова, арбітражна, стратегічна, психотерапевтична, стабілізаційна та ін.). Серед основних чинників такого процесу автор визначає:

- зміни соціально-економічного стану в країні;
- розвиток науки управління;
- модернізацій сфери управління освітою;
- осмислення тенденцій та ідей зарубіжного досвіду [181, с. 88].

Вирішальним системним чинником для України, на думку І. Іванюк, є інтеграція української освіти, насамперед вищої, в європейський освітній простір як напрям співпраці країни з ЄС, завдяки якому можна досягти вагомих успіхів у всіх інших євроінтеграційних процесах [146, с. 153]. Це підтверджують Н. Хворостяна і М. Великжаніна, які зазначають, що глобальними чинниками, пов'язаними із проблемою забезпечення якості освіти в Україні, є:

- вплив науково-технічного прогресу на життя українців, потреба відповідних змін у підготовці фахівців ринкової економіки;

- курс держави на європейську інтеграцію і, як наслідок, потреба враховувати вимоги Болонського освітнього процесу;
- розширення й набуття нової якості демократичних процесів і побудова громадянського суспільства [460, с. 25].

Отже, узагальнюючи результати дослідження можна дійти висновку:

- науковці по різному визначають зовнішні чинники (не існує чіткого переліку), що впливають на управління освітою;
- більшість учених визначають чинники, що впливають на розвиток освіти як окремої сфери життєдіяльності суспільства; невелика кількість учених визначають ті чинники, що впливають на зміни в управлінському процесі в освітній галузі;
- переважна частина науковців вважають, що зовнішні чинники формуються під впливом світових тенденцій, серед найбільш значущих називають глобалізацію, інтернаціоналізацію, інтеграцію, демократизацію [292, с. 81].

Слід зазначити, що зовнішні чинники тісно взаємопов'язані із внутрішніми. З одного боку, управлінська система освіти створює внутрішнє середовище під впливом і на підставі врахування чинників зовнішнього середовища, а з іншого – ця система адаптується до зовнішнього середовища за допомогою чинників внутрішнього середовища, що являє собою сукупність внутрішніх змінних системи (цілі, завдання, структуру, ресурси, технологію, професійно-організаційну культуру), що безпосередньо впливають на управлінську діяльність. Таким чином, внутрішні чинники впливають на ефективність як самої управлінської системи, так і на розвиток освітньої галузі.

Спробуємо визначити внутрішні чинники впливу на управління освітою в Україні. Зауважимо, що вироблення державної освітньої політики відбувалось під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. На внутрішні чинники вказує Є. Красняков та зазначає, що під час розробки й прийняття основоположних законодавчих актів й програмних документів з розвитку освіти враховувався соціальний клімат у суспільстві, політичні, економічні та інші чинники. Так, на законодавчому рівні, враховуючи соціально-політичні та економічні чинники, було закріплено гарантії держави педагогічним і науково-

педагогічним працівникам, зокрема, забезпечення належних умов праці, побуту, відпочинку, медичного обслуговування, заохочення, гідної заробітної плати. У 90-х рр. ХХ ст., враховуючи передусім демографічний чинник, в Україні під гаслом оптимізації було розпочато неконтрольований процес закриття навчальних закладів, що призвело до скорочення мережі закладів ЗСО, зменшення середньої наповнюваності класів, збільшення кількості малокомплектних шкіл, що призвело до скорочення педагогічного навантаження вчителів тощо [178]. Ці процеси найбільш гостро відчули мешканці сіл. При цьому виконавчі органи на місцях, як і органи місцевого самоврядування, продовжували дотримуватися виконання чинного законодавства, статті якого не в повній мірі відображали реальну ситуацію в освіті й не вирішували освітні проблеми.

Важливими чинниками для України залишаються екологічні, в яких Чорнобильська катастрофа займає найголовніше місце. Сьогодні держава продовжує виділяти велику частку видатків на соціальний захист громадян, що постраждали від цієї катастрофи.

Також актуальними для сучасної України, коли частина її території окупована Російською Федерацією, а на іншій – ведуться військові дії, можна вважати групу чинників, серед яких:

- політично-правові (вимушена трансформація освітньої політиці; перегляд і прийняття низки нормативних актів, що стосуються окупованих територій);
- організаційні (створення військових адміністрацій, перегляд управлінських функцій);
- соціально-психологічні (створення умов для здобуття освіти; організація психологічної підтримки) та ін.

Ще одним викликом для національної системи освіти стала пандемія – епідемія світового рівня, викликана коронавірусною хворобою 2019 р. (COVID-19), у зв'язку з чим в Україні 11 березня 2020 р. було встановлено карантин та заборонено відвідування закладів освіти її здобувачами [354]. Тож освітній процес було переведено на дистанційне навчання, з'явилася можливість у повному обсязі використовувати цифрові технології. Однак, як показала практика, національна освітня система України виявилася не го-

товою до таких змін. Навчання в умовах карантину виявило такі проблеми:

- цифрова нерівність (відсутність або не належний рівень якості доступу до комп'ютерної мережі, виходу до мережі Інтернет);
- невідповідність (матеріальна, соціально-психологічна) здобувачів освіти до навчання в умовах онлайн-освіти (відсутність сильної мотивації й самоорганізації у більшості здобувачів освіти);
- виникнення психологічних наслідків у результаті тривалої соціальної ізоляції;
- неготовність педагогічного та науково-педагогічного складу до використання цифрових технологій, можливостей кейсового навчання (наявність усіх необхідних навчальних матеріалів в електронній формі);
- неоднакові можливості батьків допомагати у навчанні своїм дітям (це стосується дошкільної, загальної середньої освіти (дітям початкової школи, дітям з особливими потребами));
- втрата можливості отримувати безкоштовне харчування дітям-пільговикам тощо.

Що стосується системи публічного управління, то визначальним чинником підвищення ефективності її управлінської діяльності є управлінська компетентність – «сукупність знань і вмінь, необхідних для виконання конкретних функцій, що відображають основні напрями, види та форми управлінської діяльності і в цілому складають базову основу моделі посадової компетентності» [4, с. 82]. Сьогодні важливою складовою професійної компетентності управлінця, від чого залежить успіх управлінської діяльності, є вміння налагоджувати ефективні комунікації, здібності у сфері спілкування, керівництва, здатність сприймати, аналізувати та інтерпретувати інформацію, вміння вирішувати конфлікти, ставити зрозумілі завдання тощо. Особливо це необхідно під час впровадження освітніх реформ, які проводяться в Україні, починаючи з 1990-х рр.

Слід зазначити, що функції системи публічного управління відображають зміст і характер управлінського впливу. Однією з головних функцій є планування, змістом якої є постановка цілей і завдань, визначення шляхів досягнення цілей, необхідного для цього

ресурсу та розроблення відповідних планів діяльності [125, с. 747]. На важливості саме цієї функції наголошує К. Еверс у своїй роботі [489]. Вчений пропонує під час планування освітньої політики враховувати як внутрішній аспект освітньої системи, так і зовнішні економічні та соціальні чинники:

- перспективи розвитку економіки за секторами;
- демографічний прогноз;
- розвиток людського капіталу на перспективу;
- взаємозв'язок між отриманою освітою і рівнем життя;
- освітні можливості (освітні інституції, рівень охопленості населення освітою);
- попит на освітні послуги; вартість впровадження альтернативних методів і технологій тощо.

Отже, планування має бути довготривалим і безальтернативним. Водночас потрібно враховувати і суспільні процеси, що відбуваються в світі, відслідковувати потреби у робочій силі та інвестиціях на міжнародному ринку праці.

Здійснений аналіз наукової літератури дозволив виявити й дослідити низку зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на формування системи публічного управління освітою, а також сучасні тренди, від яких залежить управлінська діяльність усієї системи. Класифікувати чинники пропонуємо за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою (рис. 1.4), а саме:

- чинники зовнішнього (міжнародного) середовища;
- чинники внутрішнього (національного) середовища.

Що стосується чинників внутрішнього середовища, то їх вплив на формування та розвиток публічного управління освітою має бути на рівні держави та включати рівень:

- макросередовища (політична система держави; економічна, соціальна, освітня, міграційна політика; географічне розташування виробництва, закладів освіти та наукових установ; відсоток державного фінансування; економіка регіонів; ринок освітніх послуг; рівень доходів населення; рівень криміналізації суспільства; науково-технічний прогрес (інновації в управлінні, виробництві, освіті; нова техніка і технології; інформатизація та цифровізація суспільства)),

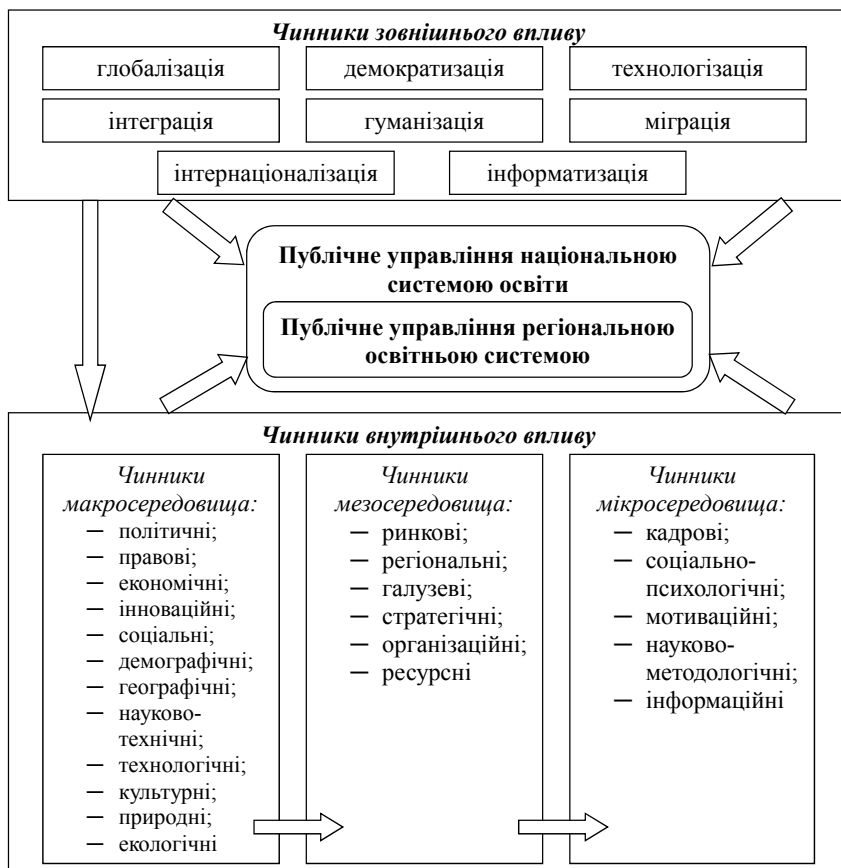

Рис. 1.4. Чинники впливу на формування та розвиток публічного управління регіональною освітньою системою в Україні

об'єктами якого є держава, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства;

– мезосередовища (соціально-економічна система регіону; стратегія розвитку регіону; регіональний ринок освітніх послуг та контроль їх якості; ринок праці регіону; академічна мобільність; регіональне фінансування; нові інформаційні технології;), об'єктами

якого є регіональні органи управління освітою, регіональні освітні системи, економіка регіонів, науковий потенціал регіону тощо;

– мікросередовища (нові менеджментські технології; організаційна структура; маркетинг; відсоток власного капіталу закладу освіти; рівень прибутковості; матеріально-технічна забезпеченість закладів освіти; внутрішній контроль якості освіти та освітнього процесу; рівень педагогічної майстерності; менталітет і соціальна культура педагогічного, науково-педагогічного складу та здобувачів освіти; науково-педагогічний потенціал тощо), об'єктами якого є заклади освіти, здобувачі та працівники освіти.

Отже, в процесі формування та розвитку публічного управління регіональною освітньою системою слід враховувати величезну кількість чинників, які різняться за походженням, масштабами, часом дії, рівнем взаємозв'язків, взаємодією тощо. Кожний чинник може мати власні складові, які, у свою чергу, можуть виступати як самостійні чинники із більшою або меншою мірою впливу на результати управління. Всі чинники взаємопов'язані між собою і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому під час управлінської діяльності необхідно робити ретельний аналіз усіх чинників, визначати причини виникнення негативних результатів та виробляти попереджальні заходи, щоб у подальшому уникнути таких наслідків. Врахування в управлінні освітою вказаних вище чинників дає можливість обрати оптимальні для керівництва концепцію, принципи, підходи, методи тощо.

Висновки до першого розділу

В розділі визначено, що роль освіти в забезпеченні суспільного прогресу постійно зростає, вона є складною, багатофункціональною, багатоаспектною, багатовимірною. В науковій літературі роль освіти у цивілізаційному поступі розглядається як у глобальному (цивілізаційні зміни), так і у конкретизованому (становлення всебічно розвинутої особистості) вимірі. Зміни ролі освіти відбуваються у зв'язку зі змінами історичних епох (фаз розвитку суспільства). Освіта тісно пов'язана з усіма сферами життя.

Роль освіти в забезпеченні розвитку регіону можна визначити як функціонально-формуючу та розглядати її відповідно до напрямів взаємодії РОС з іншими підсистемами регіону: економічною, соціальною, науково-інноваційною, екологічною, культурною та підсистемою територіального управління. При цьому рівень розвитку РОС відображає динамічний аспект соціально-економічного статусу людини, від рівня освіченості якої, її життєвої позиції в системі суспільних відносин залежить загальний розвиток регіону.

Спираючись на науково-методологічні розробки зарубіжних і українських науковців, враховуючи сучасні тенденції в сфері управління та освіти, а також концептуальні положення, що визначені в нормативно-правових актах у сфері освіти, в роботі уточнено понятійно-категоріальний апарат теми дослідження. Пропонується ввести у науковий обіг публічного управління та адміністрування такі категорії, як «регіональна освітня система», «публічне управління регіональною освітньою сферою», «регіональний науково-освітній кластер» та тлумачити їх таким чином:

– регіональна освітня система – підсистема національної системи освіти та підсистема регіонального комплексу, яка має власні специфічні підсистеми (заклади освіти, науково-освітні установи, інші освітні організації та органи управління освітою; освітні програми, стандарти, форми, технології, методи, засоби навчання), функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг;

– публічне управління регіональною освітньою системою – це діяльність органів публічної влади та інших суб'єктів, яким делеговані публічні повноваження, спрямовану на впорядкування, функціонування, збереження та розвиток регіональної освітньої системи як підсистеми державної освітньої системи та складової частини системи регіонального комплексу, яка представлена сукупністю складників освіти (освітні інститути формальної, неформальної та інформальної освіти, освітні програми, суб'єкти освітньої діяльності, регіональні органи управління освітою та органи забезпечення якості освіти, громадські організації в освітній сфері, освітня інфраструктура тощо),

створених для задоволення запиту населення на освітні послуги та запиту на спеціалістів для регіонального ринку праці;

– регіональний науково-освітній кластер – сукупність закладів освіти, наукових установ, підприємств регіону та бізнесу, спільна діяльність яких спрямована на формування ефективної системи підготовки кваліфікованих людських ресурсів для потреб економіки регіону та його інноваційної системи.

В розділі систематизовані та узагальнені наукові праці з теми дослідження, визначені їх кількісні та якісні характеристики. З'ясовано, що більшість наукових досліджень, орієнтованих на управління освітою, були виконані в галузі науки «Державне управління», при цьому найбільшу їх кількість захищено в спецрадах НАДУ при Президентові України, який залишається провідним ЗВО в системі підготовки управлінських кадрів.

Аналіз тенденцій розвитку галузі державного управління дозволив виділити етапи її становлення: 1) 1997 – 2002 рр. – запровадження наукової галузі «Державне управління» та затвердження 6-ти її спеціальностей; 2) 2002 – 2011 рр. – затвердження нових 4-х спеціальностей галузі та їх паспортів; 3) 2011 – 2015 рр. – затвердження 5-ти спеціальностей галузі (введено додаткову нову спеціальність – 25.00.05 «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»); 4) 2015 р. – по теперішній час – пошук шляхів удосконалення наукової галузі (введення до переліку галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, галузі знань 07 «Управління адміністрування» спеціальність 074 «Публічне управління та адміністрування», розробка стандарту вищої освіти, початок роботи аспірантури та докторантури; одночасне функціонування наукових галузей «Державне управління» та «Публічне управління та адміністрування»).

Наукометричний аналіз дисертаційних досліджень, захищених в Україні та орієнтованих на управління освітою, в назві яких чітко визначено регіональний рівень, надав можливість виявити 27 дисертацій, серед яких лише 3 докторські. Роботи виконані у 5-ті наукових галузях, переважна більшість виконана у науках державного управління та педагогіці.

Змістовий метод дослідження дозволив виявити більше недоліків у наукових здобутках учених з державного управління, ніж якісних характеристик. Серед позитивних характеристик можна відмітити, що значна більшість наукових положень дисертаційних досліджень знаходить своє використання в освітньому процесі конкретних ЗВО. Серед негативних: розмитість, невизначеність у відмінності отриманих від раніше відомих результатів; інформація про впровадження результатів досліджень подається в деяких випадках без зазначення форми їх реалізації; вчені пропонують розробку різноманітних моделей, критеріїв оцінювання, які, за звичай, не знаходять своє підтвердження на практиці або не подається інформацію про ступінь їх готовності до використання. Більш якісною є змістова характеристика дисертацій, виконаних з педагогіки: в роботах простежується відповідність нових наукових положень впровадженню результатів наукових досліджень за всіма ознаками – і за формою матеріального втілення, і за робочою функцією упорядкованих результатів; представлені наукові результати носять конкретний теоретичний і практичний характер.

З'ясовано, що освітня політика держави є процесом, спрямованим на вироблення певного стратегічного курсу щодо розвитку освітньої галузі та забезпечення надання якісних освітніх послуг населенню. Серед основних механізмів реалізації освітньої політики можна назвати: правовий – прийняття нормативно-правових актів та розробка засобів їх застосування; організаційний – створення й функціонування ефективної організаційної структури державно-громадського управління в освітній галузі; фінансово-економічний – розробка і використання інструментів економічної політики для розвитку галузі; кадровий – професійна підготовка кадрів для здійснення освітньої діяльності в навчальних закладах; соціальний – забезпечення соціального розвитку колективів закладів освіти та осіб, що отримують освітні послуги; мотиваційні – створення морально-психологічного підґрунтя і мотиваційних умов освітньої діяльності; матеріально-технічний – забезпечення умов для використання приміщень, земельних ділянок з боку навчальних закладів усіх форм власності та для отримання комунальних послуг; розроблення,

виготовлення та постачання закладам освіти сучасного обладнання, засобів навчання для здійснення навчально-виховного процесу, комплектування фондів бібліотек тощо.

Доведено, що регіональна освітня політика є складовою державної освітньої політики. Її курс визначається регіональними інститутами влади, діяльність яких спрямована на нормативно-правове, фінансове, організаційне забезпечення функціонування й розвиток РОС.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити й дослідити низку зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на формування системи публічного управління освітою, а також сучасні тренди, від яких залежить управлінська діяльність усієї системи. Класифікувати чинники пропонуємо за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою: чинники зовнішнього (міжнародного) середовища; чинники внутрішнього (національного) середовища. Останні чинники впливають на публічне управління РОС на рівні держави та включають рівень: макросередовища, об'єктами якого є держава, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства; мезосередовища, об'єктами якого є регіональні органи управління освітою, регіональні освітні системи, економіка регіонів, науковий потенціал регіону тощо; мікросередовища, об'єктами якого є заклади освіти, здобувачі та працівники освіти.

РЕГІОНАЛЬНА ОСВІТНЯ СИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Нормативно-правове забезпечення функціонування національної системи освіти та визначення правових меж для розвитку її регіонального компонента

Формування сучасної освітньої політики залежить від змін, що відбуваються у світі, національному суспільстві, регіональному середовищі. Обраний Україною шлях європейської та світової інтеграції зумовив необхідність інтенсивних змін у всіх сферах суспільного життя. У цьому контексті вже третє десятиріччя відбувається пошук ефективної стратегії розвитку освіти, яка б забезпечила досягнення рівня найкращих світових стандартів, економічне зростання держави, допомогла б у розв'язанні соціальних проблем суспільства, створила б умови для розвитку особистості. В зв'язку з чим проводиться модернізація освітньої сфері та вдосконалюється її система. Слід зазначити, що від стану освітнього законодавства залежить ефективність функціонування всієї системи освіти. Тож актуальним для України залишається вирішення питання належного правового регулювання освітньої сфери.

Відповідно до Енциклопедії освіти, законодавство про освіту – це «сукупність правових норм, що визначають засади, принципи, стандарти надання освітніх послуг закладами освіти всіх типів та форм власності» [127, с. 301]. Визначення національної політики в

освіті забезпечують на законодавчому рівні Конституція України; базовий Закон України «Про освіту» та спеціальні закони в сфері дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана парламентом України; укази Президента України та постанови уряду з питань освіти; Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та ін. Підзаконні нормативно-правові акти, відповідно до базового освітнього закону, «не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності та академічних свобод учасників освітнього процесу», а «листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми» [364].

Варто відмітити, що стан нормативно-правового забезпечення освіти України є предметом дослідження значної кількості українських авторів. Освітнє законодавство в різних його аспектах досліджують такі вчені, як О. Акімов, Б. Деревянко, О. Красівський, І. Луценко, Н. Максимчук, І. Михайлик, І. Мищак, М. Набок, Н. Шульга та ін. У своїх наукових працях автори вказують на існування значної кількості проблем у національному освітньому законодавстві, що гальмують розвиток системи освіти, втім вони не мають спільної позиції в своїх висновках, кожен намагається запропонувати свій механізм, своє бачення вирішення цих проблем. Зокрема:

– конкретні пропозиції з систематизації українського освітнього законодавства висловлює В. Філіпова, вважаючи необхідним для країни прийняття Кодексу про освіту, який повинен послідовно і системно викладати усталені й підтверджені правові норми, а також норми, затребувані сучасним станом освітніх відносин, базуватися на чинних законах та бути спрямований на комплексне і системне регулювання суспільних відносин у сфері освіти [456];

– на створенні нової нормативно-правової бази державного управління вищою освітою наполягає В. Бесчастний [27];

– проблема формування наукового тезаурусу компетентнісно зорієнтованої вищої освіти порушується в роботі С. Сисоєвою. Аналізуючи основні поняття, включені до нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), дослідниця стверджує, що гармонізація ступеневих моделей підготовки фахівців на національному рівні з вимогами європейського простору вищої освіти, вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій на рівні бакалавра та магістра у термінології результатів навчання актуалізували в Україні дослідження, метою яких була розробка різних моделей компетентностей. Водночас вона підкреслює, що важливого значення у таких дослідженнях та нормативних документах, що розробляються з їх урахуванням, має адекватне тлумачення змісту понять, що вводяться відповідно до змісту усталених понять вітчизняного простору педагогічної науки [408; 409].

Звертаючи увагу на науково-практичну збаву дискусію, що точиться в українському суспільстві, стає зрозумілим, що вітчизняне освітнє законодавство є недосконалим і потребує перегляду, уточнення та змін. І, навіть, оновлені новоприйняті закони не вирішують тих проблем, що довгими роками накопичувалися в освітній практиці. Це стосується й нового Закону України «Про освіту», прийнятого 5 вересня 2017 р., бурна дискусія біля якого точилася як під час обговорення законопроекту, так і після його прийняття. Отже, спробуємо визначити основні проблемні питання щодо реалізації Закону України «Про освіту», прийнятого в 2017 р.

Перш ніж перейти до висвітлення даного питання, надамо кратку історичну довідку про генезис прийняття національного освітнього законодавства. Зауважимо, що в перші роки незалежності на території країни продовжували діяти закони Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Ці законодавчі акти, як зазначає В. Бесчастний, відтворювали й повторювали загальноновизначену ідеологію колишньої радянської системи, слугували домінуючій в ті часи ідеологічній доктрині, відтворювали тоталітарну практику соціального (партійного) контролю над людиною, забезпечували формування одновимірної особистості в закритому освітянському

просторі [27, с. 179]. Тож важливою складовою процесу державотворення стало формування власної освітньої політики та створення правового освітнього поля.

Зауважимо, що Закон України «Про освіту», який є базовим освітнім законодавчим актом, був прийнятий в 1991 р. одним із перших в освітньому законодавстві та в цілому закріплював концептуальні нововведення, які раніше були відсутні в попередніх законах, а саме:

- спрямованість освіти на всебічний розвиток людини;
- невторчання політичних партій і релігійних організацій в освітній процес;
- децентралізація управлінських функцій;
- запровадження багатоступеневої системи професійної освіти;
- диверсифікація фінансових джерел підтримки освіти;
- нормативний принцип встановлення середніх ставок заробітної плати, посадових окладів педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників тощо [103, с. 125].

Тоді відбулося зрушення освіти в напрямку подолання розриву між утвердженням у суспільстві й держави демократичних і гуманістичних ціннісних орієнтацій та фактичним станом освітньої сфери, який зберігав у собі риси існуючого раніше тоталітарного режиму і командно-адміністративної системи управління.

Протягом 1998 – 2002 рр. були прийняті спеціальні освітні закони, в яких визначалися правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти. Однак, ці закони, на думку більшості вчених і практиків, приймалися із значним запізненням, тому не відповідали вимогам часу. З цієї причини впродовж усієї незалежності в українській законодавчій діяльності відбувається процес удосконалення цих законодавчих актів, який здійснюється шляхом внесення змін і доповнень до чинних законів про освіту. В 2019 р. було прийнято новий спеціальний законодавчий акт у сфері фахової передвищої освіти. Частота внесення змін в закони наведено в табл. 2.1.

З таблиці видно, що найчастіше вносилися зміни й доповнення до законів України «Про освіту» (52 рази) та «Про вищу освіту» (51 рази),

Таблиця 2.1

Частота внесення змін до базового і спеціальних законів України в освітній сфері впродовж 1991 – 2020 рр.**

Роки	Частота внесення змін до законів, кількість разів						
	Закон України «Про освіту»	Закон України «Про дошкільну освіту»	Закон України «Про загально середню освіту»	Закон України «Про позашкільну освіту»	Закон України «Про професійну освіту»	Закон України «Про фахову передвищу освіту»	Закон України «Про вищу освіту»
1991	*						
1992							
1993	3						
1994	3						
1995							
1996	3						
1997	1						
1998	1				*		
1999			*		1		
2000			1	*			
2001	2	*	1	1			
2002	2	1	1	1			*
2003	1	1	1	2	1		1
2004	4	1	1	1	2		4
2005	3	2	2	1			2
2006	3	2	1		1		1
2007	2	2	1	1	1		2
2008	2	2	2		2		2
2009		1					1
2010	1	1	1				1
2011	2	1		2			
2012			1				
2013	2	2	1	1	2		4
2014	5	2	2	1	1		2*
2015	2	3	2	3	3		8
2016	1	1	3				7
2017	1*	1	2	1	1		8
2018		2	2	2	3		3
2019	4	1	2	2		*	2
2020	4	2	*1		1	3	3
Разом	52	28	28	19	19	3	51

* Рік прийняття законодавчого акту

** Джерело: результати власних досліджень

практично вдвічі менше – по 28 разів – «Про дошкільну освіту» і «Про загальну середню освіту» та найменше – по 19 разів – «Про позашкільну освіту» та «Про професійно-технічну освіту». В цілому зміни і доповнення до спеціальних законів про освіту вносилося 190 разів за 29 років незалежності. Це в середньому становить 6,6 рази внесення змін щорічно. Слід відмітити, що законодавчих актів про освіту, дошкільну, повну загальну середню та вищу освіту в новій редакції за час незалежності було прийнято двічі. Частота внесення змін та доповнень до прийнятого в новій редакції Закону України «Про вищу освіту» вражає, оскільки вона є найвищою – 31 рази за 6 років, тобто в середньому 5,2 рази на рік. Така інтенсивна частота внесення змін та доповнень в освітнє законодавство скоріше свідчить про нерозуміння стратегічного курсу в суспільстві, не визначеності візії держави – ідеї майбутнього розвитку системи освіти або некомпетентності законодавців.

Нам імпонує думка про практику частого внесення змін і доповнень до чинних законів про освіту В. Філіппової, яка стверджує, що «з одного боку – це позитивний процес, спрямований на підвищення ефективності державного управління галуззю освіти, але, з іншого боку, не можна не відзначити, що значна кількість пропонованих змін і доповнень свідчить про недостатньо ефективну роботу законодавців у їх прагненні до заповнення прогалин й усунення внутрішніх суперечностей норм законів про освіту» [456]. При цьому вона наголошує, що практика фрагментарного поточного вдосконалення законодавства не дає належних результатів, оскільки суб'єкти законодавчої ініціативи часто неналежно вивчають проблеми, що потребують законодавчого регулювання; не вміють прогнозувати наслідки прийняття актів, що й призводить до необхідності внесення численних змін як до конкретного акта, так і до інших, пов'язаних із ним, актів.

Як було зазначено вище, крім базового і спеціальних законів у сфері освіти додатково приймаються інші нормативно-правові документи, що регулюють відносини суб'єктів освітньої діяльності. Завдяки чому сучасна нормативно-правова база в освітній сфері є переважаною й містить деякі протиріччя між положеннями окремих правових актів, із-за чого виникають певні проблеми у практичній діяльності, що потребують вдосконалення або оновлення освітніх актів.

Про важливість і необхідність прийняття нового базового освітнього законодавчого акту в українському суспільстві говорили не одне десятиліття. Закон України «Про освіту» був прийнятий в новій редакції 5 вересня 2017 р. До цього він пройшов важкий шлях. Законопроект готувався більше трьох років, узгоджувався з усіма стейкхолдерами і зацікавленими групами, змінювався і переписувався, заручався підтримкою фахових інституцій і спільнот. Тож, розглянемо більш детально деякі положення нового освітнього акту та висвітлимо дискусійні моменти.

Насамперед слід відмітити інноваційний характер основних положень нового Закону України «Про освіту», що випливає з аналізу його тезарусу, який подається в загальних положеннях акту. Зокрема, до кола основних категорій (усього 30 найменувань), що чітко визначаються і регулюються законом, віднесено такі: автономія, академічна свобода, безоплатна освіта, викладацька діяльність, електронний підручник (посібник), заклад освіти, засновник закладу освіти, здобувачі освіти, індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальна програма розвитку, індивідуальний навчальний план, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, кваліфікація, компетентність, освітній процес, освітня діяльність, освітня послуга, освітня програма, особа з особливими освітніми потребами, педагогічна діяльність, результати навчання, рівень освіти, розумне пристосування, система освіти, спеціальні закони, суб'єкт освітньої діяльності, універсальний дизайн у сфері освіти, якість освіти та якість освітньої діяльності [364]. На відміну від попереднього законодавчого акту 1991 р. [363], який взагалі не містив тезарусу, в новому акті наведені категорії є прогресивними, інноваційними, що підпорядковуються сучасній парадигмі єдиного освітнього простору, їх роз'яснення цілком відповідає європейським тенденціям, що відбуваються в освіті.

Новаціями нового законодавства також є визначення:

- видів освіти (ст. 8) – формальної, неформальної та інформальної освіти;
- форм здобуття освіти (ст. 9) – інституційна, індивідуальна, дуальна;
- академічної доброчесності (ст. 42);
- інституційного аудиту (ст. 45);

- громадської акредитації закладу освіти (ст. 49);
- інституту освітнього омбудсмена (ст. 73) та ін.

Найбільше дискусій серед українських парламентарів під час обговорення та прийняття Закону України «Про освіту» викликала ст. 7, яка регламентує питання мови в освіті. Головною метою статті був захист державної мови і прав громадян, які без належного знання державної мови фактично обмежуються у правах на здобуття професійної освіти і працевлаштування в країні. Гострою була реакція й урядів деяких сусідніх країн (Угорщини, Болгарії, Румунії, Греції), які висловили занепокоєння щодо нового українського закону про освіту та закликали ООН провести розслідування щодо його ухвалення, аргументував тим, що він порушує право на використання мови національними меншинами. У цьому зв'язку, 28 вересня 2017 р. законодавчий акт був направлений на розгляд до Венеціанської комісії. 12 жовтні це питання розглядалося на дебатах у ПАРЕ та в рамках спільного засідання комітетів з прав людини Європейського парламенту і Верховної Ради України. Тоді учасникам дискусії вдалося дійти однієї думки і ухвалити резолюцію з рекомендаціями для України. 8 грудня Венеціанська комісія оприлюднила висновок, згідно з яким рекомендувала українській владі збалансувати положення мовної статті. Україна в цьому питанні продемонструвала відкритість і готовність до врахування думки міжнародної експертної спільноти [497]. Таким чином, представникам країни вдалося відстояти свої державницькі позиції в мовному питанні на міжнародному рівні.

Однак, дискусії навколо мовного питання точаться й в самому українському суспільстві. Ці питання гостро обговорювалися на наукових комунікативних заходах, що проводилися в Україні впродовж жовтня – листопада 2017 р. Зокрема, 24 жовтня відбувся круглий стіл на тему «Проблемні аспекти нового Закону України «Про освіту» (в частині визначення мови навчання)», організований Національним інститутом стратегічних досліджень. На обговорення були винесені питання необхідності змін у порядку використання державної мови та мов національних меншин, проведення інформаційної кампанії навколо нового освітнього законодавства, а також мовні новації Закону України «Про освіту» в контексті міжнародного права.

Ми погоджуємося із тезою, яка прозвучала на цьому заході від виконуючого обов'язки директора другого європейського департаменту Міністерства закордонних справ України В. Боднара, який наголосив, що для імплементації нового закону про освіту Україні потрібно прийняти низку законодавчих змін, зокрема в закон про загальну середню освіту мають бути прописані навчальні програми з урахуванням прав національних меншин, однак обсяг викладання української мови і українською мовою має бути таким, щоб представники національних меншин вільно володіли нею, і, відповідно, могли інтегруватися в українське суспільство [244]. Проте, внесення відповідних змін потребують також й інші спеціальні освітні закони – в дошкільній, позашкільній, професійно-технічній та вищій освіті, що і було частково зроблено останніми роками, зокрема 16 січня 2020 р. було прийнято Закону України «Про повну загальну середню освіту», в якому висвітлено всі новведення базового освітнього закону, прийнятого в 2017 р.

Стаття, яка викликала не менш гостру дискусію в українському суспільстві, – це стаття про оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників (ст. 61). Дискусія точилася між парламентаріями та Міністерством фінансів України в частині встановлення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі чотирьох прожиткових мінімумів (сьогодні в законодавчому акті встановлення посадового окладу визначено в розмірі трьох мінімальних заробітних плат). Як стверджує В. Бахрушин, при голосуванні було повернуто норму про встановлення цього окладу на рівні трьох мінімальних заробітних плат, що складає 9600 грн. (на момент прийняття закону у першому читанні ця величина була вдвічі меншою), і відповідно, суттєве збільшення витрат державного бюджету тільки на фонд заробітної плати. Під час підсумкового голосування, як повідомляє автор, було додано ще декілька норм, які збільшують бюджетні витрати на реалізацію закону [22].

Безсумнівно, інвестування в освіту є дуже важливою складовою, насамперед, для проведення подальшого реформування освітньої сфери і це визнають представники всіх державних інституцій. Саме від належного фінансування освіти сьогодні, її якості й конкурентоспроможності залежатиме побудова й розвиток високотехнологічної економіки в країні.

Значні зміни були передбачені в базовому освітньому законі в частині управління та контролю. Зокрема, у прийнятій у 2017 р. редакції закону було визначено, що центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України, здійснює повноваження засновника щодо державних закладів освіти (ст. 64). Це стосувалося здебільшого державних закладів вищої освіти. Але відсутніми були повноваження Міністерства освіти і науки України з управління комунальними закладами освіти. За 4 роки дії законодавчого акту були внесені відповідні правки, які скорегували всі юридичні колізії, що були закладені в новій редакції закону.

В новій редакції базового освітнього закону також не передбачено було існування в складі місцевих органів виконавчої влади органів управління освітою, які функціонують на сьогоднішній момент, і їх доля поки що не відома. Певні повноваження з управління закладами освіти за новим законом (ст. 25) мають лише відповідні ради (обласні, районні, міські, сільські, селищні ради, ради об'єднаних територіальних громад), утім, ні як органи місцевого самоврядування, а як засновники закладів освіти.

Закон України «Про освіту» 2017 р. виключив атестацію закладів повної загальної середньої освіти з переліку повноважень місцевих органів влади та з форм державного нагляду (контролю). Відповідно до ст. 69.2 державний нагляд (контроль) у сфері освіти «здійснюється центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальними органами» [364]. До того ж вводиться громадський нагляд (контроль) у сфері освіти, що здійснюється громадськими об'єднаннями та іншими інститутами громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти (ст. 71).

Передбачені законом зміни в системі управління надають керівникам закладу освіти право (ст. 26):

- організовувати діяльність закладу освіти;
- вирішувати питання фінансово-господарської діяльності;
- призначати, звільняти з посади працівників та визначати їх функціональні обов'язки;
- забезпечувати організацію освітнього процесу та здійснювати контроль за виконанням освітніх програм;

– забезпечувати функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти та умови для здійснення дієвого й відкритого громадського контролю за діяльністю закладу освіти тощо.

Самі ж керівники закладів освіти мають обиратися на ці посади на конкурсній основі.

На сьогодні ще багато положень, визначених у базовому законі про освіту, залишаються для українського суспільства не зрозумілими й потребують роз'яснення. Зокрема, в 2017 р. функціонував такий тип закладу, як навчально-виховний комплекс, утворений у результаті об'єднання закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Такий тип закладу освіти не прописаний у законі, тому тривалий час у працівників освіти та в суспільстві виникало декілька питань: чи можливе таке об'єднання в подальшому; чи має право й далі функціонувати вже утворений такий тип закладу освіти та якщо так, то до якого типу закладу його потрібно відносити?

Також спочатку не було роз'яснень щодо питань, пов'язаних із кадровим діловодством. Якщо керівнику закладу освіти надаються повноваження призначати та звільняти з посади працівників, то зрозуміло, що має бути посада працівника відділу кадрів. У системі професійної освіти передбачені у структурі й функціонують відділи кадрів. Однак, у системі дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти це не було передбачено законом, як і не було це питання визначено у базовому законі в новій його редакції. Крім того, не зрозумілими на момент прийняття закону були механізми, процедури ліцензування освітньої діяльності, сертифікація педагогічних працівників, надання творчої відпустки та ін. Звичайно, що зміни, внесені за 4 роки дії закону, та освітня практика внесли свої правки в забезпечення правового регулювання діяльності освітньої сфери, вирішили існуючі юридичні колізії, однак й досі існує низка питань, які потребують правового регулювання.

В цілому, можна стверджувати, що базовий освітній закон, прийнятий у 2017 р., є прогресивним, містить низку інноваційних положень. Цей крок є дуже важливим для країни, як один із перших кроків на шляху до модернізації освітньої сфери. Однак, він не вирішує всіх освітніх проблем, що накопичувалися десятиріччями. До

того ж, імплементація базового Закону України «Про освіту» потребує внесення суттєвих змін до спеціальних законів у сфері освіти, розробки великої кількості нормативних документів різних рівнів. Також слід зазначити, що перехід до задекларованої в законі оновленої системи управління та системи освіти має бути послідовним, поетапним та кожний крок необхідно пояснювати українському суспільству, щоб отримати громадську підтримку.

Щодо нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку структурних компонентів освітньої сфери. Зазначимо, що стратегічними цілями державної освітньої політики є забезпечення доступу до якісної освіти, зокрема в дошкільній освіті це можливо насамперед шляхом подолання черги до ЗДО. Для вирішення цього питання у 2017 р. було затверджено урядом План дій на 2017 – 2019 роки поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку [343], розроблений на підставі регіональних планів з вирішення цього питання. Очікувані результати були передбачені за рахунок та в межах видатків державного та місцевого бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел фінансування. Передбачено було створення додатково 81974 місця. Так, протягом 2017 – I кварталу 2019 рр. було створено майже 55 тис. додаткових місць для дітей дошкільного віку. При чому в 2018 р. ці місця було створено за рахунок розвитку мережі ЗДО:

- уведено в експлуатацію 33 новобудови;
- реорганізовано 85 закладів освіти із створенням у них дошкільних відділень;
- реконструйовано 35 ЗДО;
- відкрито 70 приватних ЗДО;
- відновлено діяльність 20 закладів, що використовувались не за призначенням;
- відкрито 25 дитячих садків у пристосованих для цього приміщеннях;
- відкрито 412 додаткових груп у функціонуючих ЗДО;
- інші шляхи створення ЗДО (відновлення діяльності закладів, що функціонували, реорганізація із перепрофілюванням у ЗДО) – 51 ЗДО [264, с. 28]

В рамках реалізації принципу доступності рівного доступу дітей до якісної освіти в 2019 р. з метою організації інклюзивного навчання в дошкільній освіті було прийнято постанову уряду «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» [351]. Цей документ дозволив розпочати впровадження ранньої допомоги дітям з особливими освітніми потребами в ЗДО. Для реалізації цього питання було направлено 37,2 млн. грн. субвенції, що надало можливість проводити корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні заняття, а також придбати потрібне обладнання [264, с. 58].

Актуальним питанням сьогодні є наступність між дошкільною і початковою освітою, яка передбачає узгодження нормативно-правового забезпечення та залучення до філософії й змісту дошкільної освіти принципів «Нової української школи» (далі – НУШ) – концептуальні засади реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти, які були оприлюднені Міністерством освіти і науки України в 2016 р. Основними принципами, що мають бути залученими до дошкільної освіти, є наступність освітніх програм, доступність здобуття дошкільної освіти дітьми перед шкільного віку, компетентнісний підхід та ін.

Що стосується змін, які передбачені реформою НУШ на період до 2029 р., то в базовому освітньому законі (ст. 12.3) передбачено обов'язковість здобуття для громадян країни повної загальної середньої освіти, яка має три рівні – початкову тривалістю 4 роки, базову середню тривалістю 5 років та профільну середню освіту тривалістю 3 роки [364], що в цілому складає 12 років та підтверджує введення 12-річної школи за реформою.

Відповідно до НУШ, основними напрямками реформування освіти є:

- створення нового сучасного освітнього середовища;
- розроблення і впровадження нових Державних стандартів початкової, базової середньої та профільної середньої освіти;
- впровадження в освітній процес компетентнісного особистісно орієнтованого навчання, педагогіки партнерства, здійснення підготовки вчителя;
- створення передумов для інноваційної діяльності;

- реалізації права закладу освіти, педагогічних працівників на автономію в освітній діяльності;
- описано портрет випускника закладу загальної середньої освіти [242].

В січні 2020 р. було прийнято в новій редакції Закон України «Про повну загальну середню освіту» [365], у якому знайшли своє відображення концептуальні засади НУШ та нововведення, закладені у базовому освітньому законі. Також концептуальні засади НУШ були закладені й в розроблених державних стандартах початкової, базової середньої та повної загальної середньої освіти. Крім того, відповідно до компетентнісного підходу, було переглянуто та доопрацьовано навчальні програми для учнів базової середньої та профільної середньої школи та затверджено типові освітні програми ЗПЗСО.

Одним із значних досягнень реформи НУШ стало упровадження в освітній процес електронних підручників – підручників нового покоління, здатних зацікавити та мотивувати до навчання учнів. Особливо це є вчасним в умовах навчання в дистанційному режимі в зв'язку із запровадженням у 2020 р. вимушеного карантину по всій території країни з метою запобігання поширення коронавірусної інфекції.

Нововведенням в освітнє середовище стало прийняття в 2018 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», в якому булінг визначається як «діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві» [336] та передбачено види відповідальності та покарання, відповідно до чого внесені зміни у Кодекс України про адміністративні правопорушення.

У цьому ж році нововведенням в освітній сфері стало утворення Служби освітнього омбудсмена, затвердження порядку та умов звернення до освітнього омбудсмена (постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання освітнього омбудсмена»). Основним завданням освітнього омбудсмена є забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти, сприяння виконанню українського законодавства та виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання прав людини на освіту, вжиття заходів для забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти тощо [110].

Для розбудови ефективного діалогу між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з упровадження реформи НУШ та для підвищення управлінської спроможності Кабінетом Міністрів України було створено Координаційну раду з питань взаємодії. Також для підвищення рівня спроможності управлінців у освітній сфері на місцях створено веб-ресурс, на якому зібрано базу найкращих практик з управління освітою в ОТГ та органах місцевого самоврядування [264, с. 141].

Правовим підґрунтям для функціонування позашкільної освіти є Закон України «Про позашкільну освіту», у якому позашкільну освіту визначено як складову системи безперервної освіти, спрямовану «на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні» [366]. В законі закріплено можливість визнання і врахування освітніх результатів, здобутих в ЗПО.

Професійна (професійно-технічна) освіта є важливим напрямом реформи НУШ, оскільки в ній передбачено перехід загальної середньої освіти до профільного навчання та закладено трансформацію сфери професійної освіти. Сьогодні основним спеціальним законом, який регулює суспільні відносини в галузі професійної (професійно-технічної) освіти є Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [367]. Цей закон прийнятий ще у 1998 р. і, хоча до його статей практично кожного року вносяться відповідні зміни та доповнення, в цілому суттєві позитивні зміни у розвитку професійної освіти суспільство не відчуває. Оскільки професійна освіта має сприяти економічному розвитку та зростанню конкурентоспроможності країни, то сучасний стан галузі потребує її реформування.

В цьому контексті в 2019 р. була прийнята Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, в якій були визначені проблеми, які потребують розв'язання:

- «низька соціально-економічна мотивація особи до здобуття професійних кваліфікацій, збільшення частки молоді, яка здобуває вищу освіту, зокрема за кордоном;

- втрата привабливості та престижності професійної (професійно-технічної) освіти;

- зростання дефіциту робітничих кадрів на внутрішньому ринку праці;
- зниження соціального статусу педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- застаріла матеріально-технічна база закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- невідповідність змісту освіти та методики викладання вимогам сучасного ринку праці та потребам особи;
- незаінтересованість місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти регіону» [371].

Концепцією визначено шляхи, способи розв'язання проблеми та етапи і строки їх реалізації.

В 2018 р. було ухвалено Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, в якій також визначалися проблеми, які потребують розв'язання, серед яких найголовнішою є недостатній рівень готовності багатьох випускників закладів професійної освіти до самостійної професійної діяльності на перших робочих місцях, що відповідають здобутій освіті. У документі дуальна форма здобуття освіти визначається як «спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти» [370].

Дана Концепція має бути реалізована в три етапи, які включають: розроблення нормативно-правової бази для запровадження цієї форми здобуття освіти; розроблення типових моделей дуальної форми здобуття освіти; створення кластерів дуальної освіти на базі конкурентоспроможних закладів освіти та зацікавлених роботодавців – підприємств, установ, організацій тощо.

В цілому можна зазначити, що вище згаданими концепціями передбачено заходи з удосконалення управлінської діяльності в галузі професійної (професійно-технічної) освіти (зокрема, передачу повноважень з управління ЗПТО та їх фінансування на обласний рівень: заплановано здійснити частковий перехід до фінансування

ЗПТО, що розташовані на території міст обласного значення, з обласних бюджетів реалізації пілотного проекту в окремих областях).

Паралельно з вище зазначеними реформами освітньої галузі проводиться й реформування вищої освіти, головним завданням якої є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Правовим підґрунтям для функціонування вищої освіти виступає Закон України «Про вищу освіту» [335], в якому закладені зміни в ступенево-кваліфікаційній структурі вищої освіти та в управлінні галуззю, встановлені ліцензійні умови та стандарти вищої освіти, визначені органи, заходи та процедури забезпечення якості вищої освіти та ін.

З метою вирішення нагальних проблем у зв'язку з реформуванням всієї освітньої галузі в 2018 р. було затверджено Концепцію розвитку педагогічної освіти [346], яка охоплює всі елементи підготовки педагогічних працівників до здійснення професійної діяльності та передбачає системний підхід до розвитку педагогічної освіти. Необхідність у прийнятті даного документу виникла у зв'язку з потребою забезпечення освітньої галузі висококваліфікованими працівниками у педагогічній освіті для роботи у закладах освіти, що реформуються, оскільки, як зазначено у документі, педагог в умовах розвитку інформаційного суспільства, в якому головним чинником стає якісна освіта, одночасно є об'єктом і провідником позитивних змін.

Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що в Україні створено достатню законодавчу та нормативно-правову базу, що забезпечує розвиток освітньої галузі відповідно до сучасних трансформацій, що відбуваються в світі та в українському суспільстві. У цьому контексті у правовому полі закладені основи якісних змін усіх компонентів системи освіти – від дошкільної до вищої освіти. Реалізуються заходи із змістовного наповнення освіти, закладені основи для створення нової системи управління освітою та її фінансування, організації інклюзивної та спеціальної освіти, інертизації та комп'ютеризації закладів освіти, електронної освітньої платформи та електронного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо.

Водночас, освітня практика актуалізує необхідність вирішення низки недоліків, що існують у нормативно-правовому регулюванні відносин суб'єктів освітнього процесу. Потребують удосконалення, перегляду та приведення у відповідність до сучасних вимог деяких положень законодавчих актів у галузі освіти. Також потребують посилення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в управлінні освітою на місцях.

2.2. Компонентна структура системи освіти: загальна характеристика та тенденції розвитку дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної освіти

Освітня сфера є підсистемою більш самостійної сфери – соціальної, яку з позиції державного управління визначають як «сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, споживання (освіти, культури, охорони здоров'я та ін.), їх добробут» [125, с. 659]. У той же час, освіта є окремою, відкритою, складною, багаторівневою, ієрархічною, універсальною, динамічною системою, яка має власні характерні риси й тенденції розвитку.

Відповідно до словника-довідника з державного управління, система – це «сукупність вибірково залучених елементів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру взаємосприяння діяльності елементів на отримання визначеного корисного результату (мети або цілей функціонування системи)» [104, с. 338]. Тобто, головне в системі – це сукупність різних елементів та їх зв'язки. Системний підхід дозволяє розглядати систему освіти як цілісну систему, яка знаходиться у постійній взаємодії підсистем як на мікрорівні (всередині системи), так і на макрорівні (взаємодія із зовнішнім середовищем).

В Енциклопедії освіти зазначено, що «система освіти в Україні» – «державний інструмент реалізації конституційного права громадян України на освіту», а саме – доступності і безоплатності дошкільної,

повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти, у тому числі післядипломної освіти, в державних і комунальних навчальних закладах, їх розвитку та різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг здобувачам освіти [127, с. 818]. Відповідно до Закону України «Про освіту», система освіти – «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [364]. Виходячи з цих визначень та положень національного освітнього законодавства, надамо схематично уявлення про систему освіти в Україні (рис. 2.1).

Структурно національна система освіти включає в собі: складники, рівні, стандарти освіти, кваліфікації, освітні програми, органи управління в сфері освіти, заклади освіти та ліцензійні умови, учасників освітнього процесу, а також нормативно-правові акти.

В межах країни управління системою освіти відбувається на: державному (національному); регіональному (місцевому) та локальному рівнях.

Підсистема (система) управління освітою є найбільш ієрархічно побудованою структурою та включає в собі:

- парламентську і президентську гілки влади;
- урядові інституції;
- обласні, міські та районні органи управління в галузі освіти;
- органи громадського самоврядування (Всеукраїнський з'їзд працівників освіти; обласні, міські, районні конференції працівників освіти; загальні збори (конференція) колективу закладу освіти, піклувальні ради, органи самоврядування учнів та студентів, батьківські комітети (ради), молодіжні об'єднання, наукові товариства тощо).

На вищому державному рівні визначаються цілі, завдання, механізми реалізації державної політики щодо розвитку освітньої галузі, розробляється її правова база, що дає можливість на всіх інших рівнях забезпечити реалізацію проголошеного державою політичного курсу.

В національних стратегічних документах щодо розвитку освіти (доктрині, стратегії) [361; 362] зазначено, що в країні створюється та

Розділ 2. Регіональна освітня система як об'єкт публічного управління

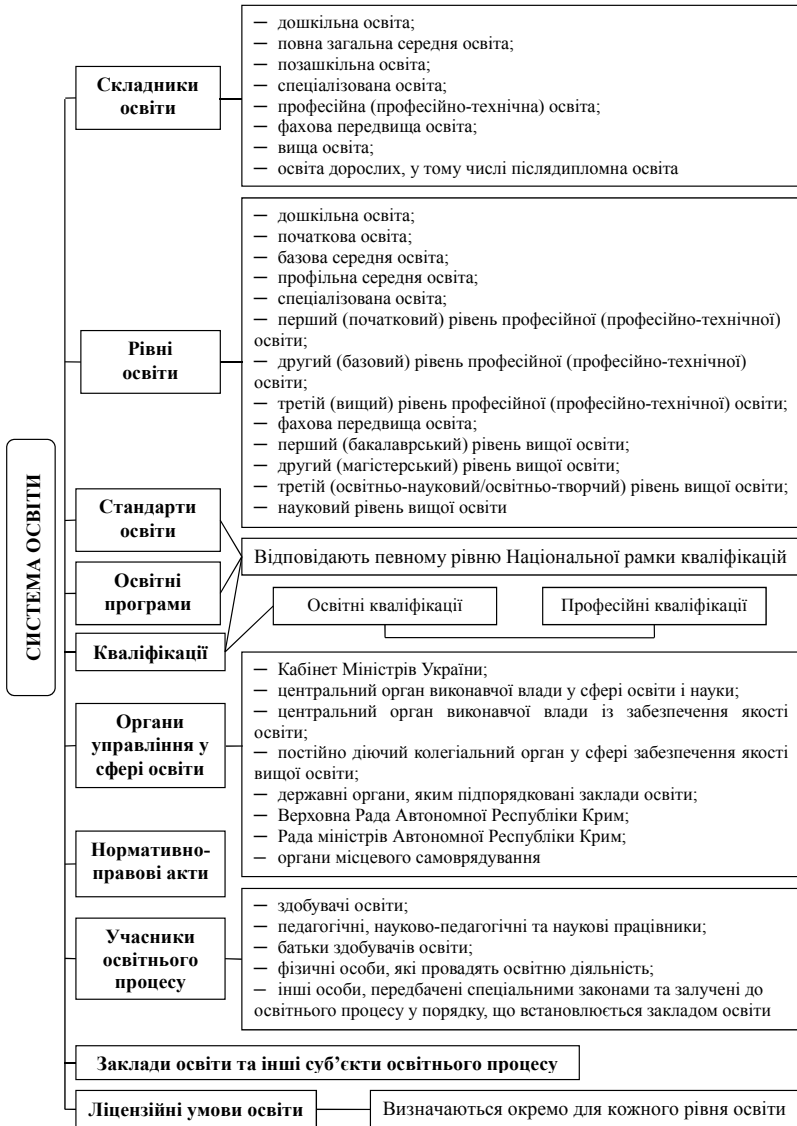

Рис. 2.1. Схематичне уявлення про систему освіти України (складено автором)

розвивається модель державно-громадського управління освітою. Ця модель передбачає забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, в наслідок чого відбувається перерозподіл навантаження, функцій та структури центрального і регіонального (місцевого) управління. У цьому зв'язку, на всіх рівнях управління, у тому числі в закладах освіти створюються органи громадського самоврядування, що дозволяє максимально використовувати можливості єдиного колективу в організації управління освітою. Таким чином, підсистема (система) управління забезпечує ефективно і злагоджене функціонування всіх підсистем освітньої системи.

Інституціонально система освіти в Україні представлена підсистемами, яку складають:

- органи управління та самоврядування;
- заклади освіти;
- наукові, науково-методичні, методичні установи;
- науково-виробничі підприємства.

Ці підсистеми можуть бути самостійними системами або об'єднуватись між собою в інші окремі системи.

На локальному рівні система освіти переважно складається із закладів освіти. Згідно із Законом України «Про освіту» (ст. 22), заклади освіти як суб'єкти господарювання можуть діяти у статусі бюджетної установи, неприбуткового або прибуткового закладу освіти, а також залежно від засновника можуть бути державними, комунальними, приватними або корпоративними [364]. Заклади освіти можуть здійснювати освітню діяльність одночасно на різних рівнях освіти та за різними її видами (формальної, неформальної, інформальної освіти), забезпечуючи тим самим безперервність, доступність і різноманітність навчання. Саме заклади освіти виступають головними елементами в структурі системи освіти.

Слід зазначити, що різні аспекти діяльності закладів освіти в сучасній Україні (організаційно-правові, кадрові, економічні, матеріально-технічні, мотиваційні та ін.), проблематику організації управлінської діяльності в освітній галузі та розробку практичних рекомендацій з її удосконалення висвітлено в наукових працях Я. Болюбаша, С. Вавренюка, І. Вакарчука, Л. Грень, Л. Горбуно-

вої, Д. Дзвінчука, Н. Діденко, С. Домбровської, М. Дудки, В. Журавського, В. Князева, В. Козакова, Н. Колісниченко, В. Кременя, В. Крижка, В. Лугового, С. Майбороди, В. Огаренка, О. Поважного, О. Радченка, В. Садкового, В. Сиченка, М. Степка, І. Хмирова, І. Хожило, В. Шинкарука та ін. Висвітлення стану державного управління освітою, результати теоретичних та експериментальних досліджень, висновки й рекомендації з даної проблематики представлені в докторських та кандидатських дисертаціях у наукових галузях з державного управління, філософії, педагогіки, соціології, психології, економіки, історії тощо. Однак, не зважаючи на вагомий внесок українських учених у розвиток теоретико-методологічних засад визначеної проблематики, у наукових працях мало уваги приділяється дослідженню освіти як цілісної системи та виділенню регіональних особливостей у її розвитку.

Відмітимо, що система освіти представляє собою територіально цілісну й функціонально взаємопов'язану сукупність освітніх установ, діяльність яких спрямована на розвиток, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та / або неформальній освіті, та може мати структуру двох типів: компонентну та територіальну. В науковій літературі компонентну структуру визначають як «сукупність компонентів, що утворена під впливом механізмів формування структурної організації та однорідності інформаційних зв'язків між компонентами на підставі єдності локальної цілі і/або невизначеності» [477]. Ця структура утворюється на основі загальної мети – досягнення поставлених задач

Національна система освіти є багатокомпонентною структурою, що представляє собою мережу освітніх установ, утворених для досягнення єдиної мети – всебічного розвитку людини «як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітньо-

го рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [364].

Спробуємо схематично представити компонентну структуру системи освіти України (рис. 2.2).

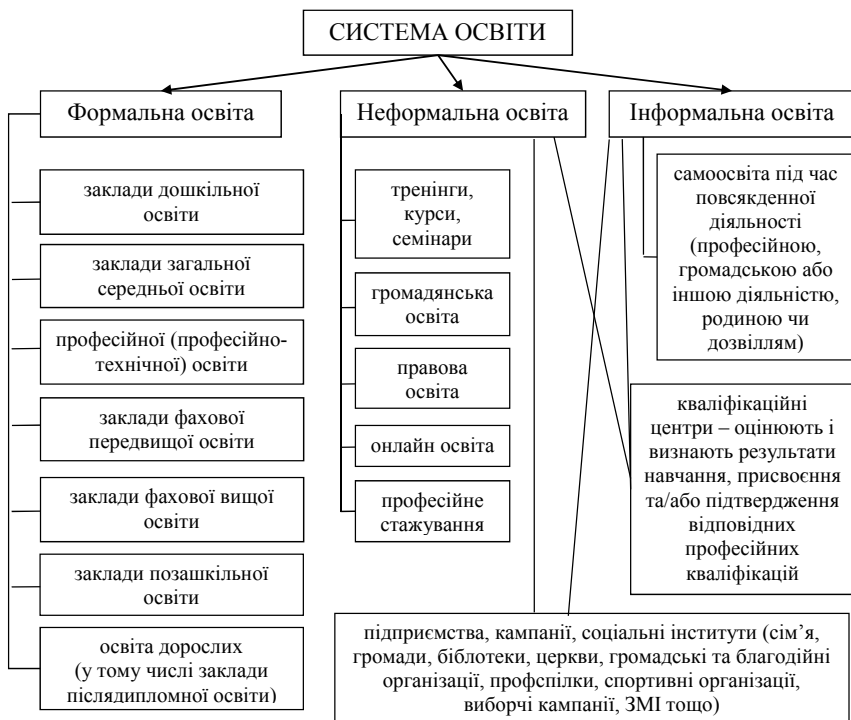

Рис. 2.2. Компонентна структура системи освіти України (побудовано автором відповідно до Закону України «Про освіту», 2017 р.)

Відповідно до Закону України «Про освіту» [364], громадяни країни реалізують своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти.

Формальна освіта здобувається в закладах освіти державної, комунальної, приватної власності. Для забезпечення територіальної

доступності формальної освіти органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють і утримують мережу закладів освіти та їхніх філій.

Неформальна та інформальна освіта є доповненням або альтернативою формальної освіти та організовується з метою здобуття додаткових знань, перепідготовки, підвищення кваліфікації або самоорганізації навчання. Результати неформальної та інформальної освіти визнаються в системі формальної освіти – у кваліфікаційних центрах.

Тепер проаналізуємо стан та розвиток компонентної структури системи освіти України. Розглянемо спочатку компонентну структуру формальної освіти та визначимо основні тенденції її розвитку, виявимо виклики та загрози подальшого її функціонування.

На рис. 2.3 представлено динаміку зміни загальної кількості закладів освіти (закладів дошкільної (ЗДО), повної загальної середньої (ЗПЗСО), професійно-технічної (ЗПТО), вищої (ЗВО)) за роки незалежності країни та чисельності осіб, що в них навчаються (складено за даними Державної служби статистики України [99]).

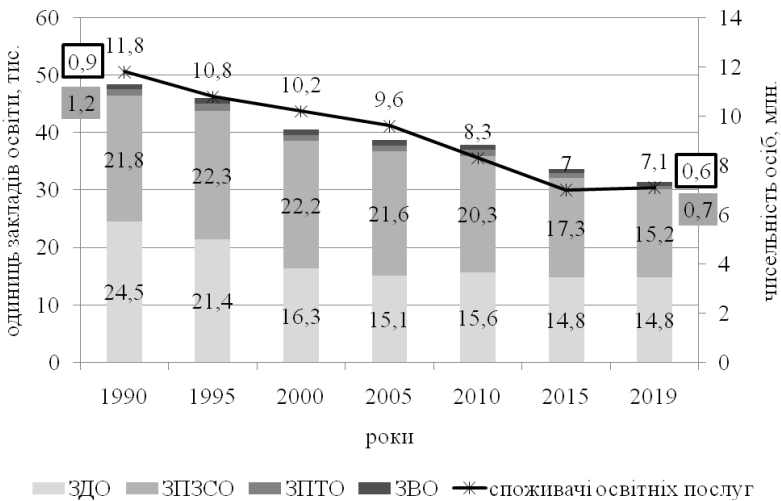

Рис. 2.3. Динаміка зміни загальної кількості закладів освіти України та чисельності осіб, які в них навчаються

Дані по вищій освіті подаються як сумарний показник, що об'єднує заклади передвищої і вищої освіти.

Аналіз наведених на рисунку даних свідчить про стійку тенденцію у бік зменшення показників. Так, у 2019/2020 н. р. порівняно з 1990/1991 н. р. відбулося скорочення закладів освіти на 35,3 % та чисельності осіб, що навчаються, на 39,8 %. Це відбулось у першу чергу в результаті погіршення демографічної ситуації, що склалася в країні (зменшення народжених дітей приблизно на 53 %), нестабільної політична й соціально-економічної ситуації. Внутрішньогалузевими чинниками є:

- безперервне реформування (модернізації) освітньої галузі, її не належне фінансування;
- не вирішення основних суперечностей, що існують, наприклад, між професійною освітою і ринком праці;
- конфлікт між потребою професійної системи освіти і непотрібністю знань, які вона дає, тощо.

За останні 6 років суттєві зміни відбулися в регіональному розподілі мережі закладів освіти (рис. 2.4).

Варто відмітити, що з 2014 р. статистичні дані, які оприлюднюють на державному рівні, надаються без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. І це суттєво вплинуло на зміни в системі освіти. Так, регіони, які мали найвищі показники по народженню дітей (Донецька і Луганська області), а відповідно мали й більшу чисельність молоді, що навчалися у закладах освіти, сьогодні втратили свої попередні показники.

За даними Державної служби статистики України у 2019/2020 н. р. беззаперечним лідером за кількістю закладів освіти є Львівська область (2117 закладів). Більше 1,5 тис. закладів освіти мають 5 областей (Дніпропетровська, Одеська, Вінницька, Харківська, Київська). Від 1000 до 1500 закладів освіти мають м. Київ та 12 областей: Хмельницька, Житомирська, Тернопільська, Закарпатська, Полтавська, Черкаська, Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Запорізька, Миколаївська та Донецька. Найменшу кількість закладів освіти

**Розділ 2. Регіональна освітня система
як об'єкт публічного управління**

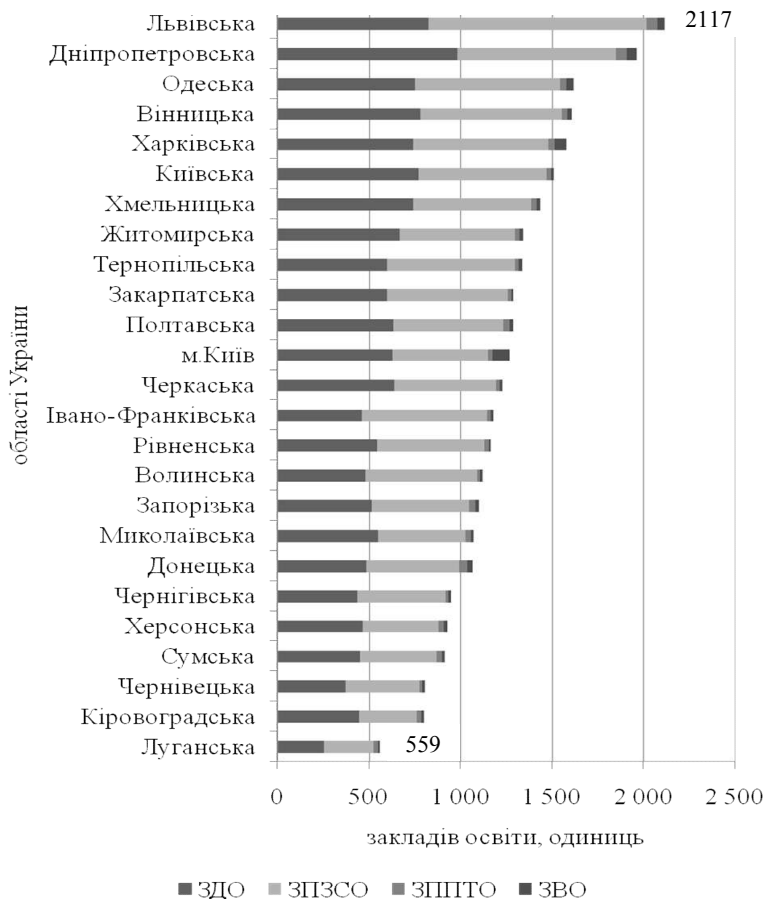

Рис. 2.4. Мережа закладів освіти України за областями, 2019 р.

(до 1 тис.) мають Чернігівська, Херсонська, Сумська, Чернівецька, Кіровоградська та Луганська області. При чому слід відмітити, що найбільшу кількість закладів професійної (професійно-технічної та вищої) освіти мають м. Київ (115) Дніпропетровська (113), Львівська і Харківська (по 99 закладів) та Одеська (70) області та. Найменшу – Закарпатська та Чернігівська області – по 29 закладів освіти.

Розглянемо більш детально кожний компонент структури системи освіти України та проаналізуємо динаміку змін у їх розвитку, визначимо основні тенденції та проблеми, які потребують подальшого їх розв'язання.

Почнемо з розгляду змін, що відбулися в розвитку дошкільної освіти.

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту», дошкільна освіта – «цілісний процес, спрямована на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [342]. Базовими етапами в процесі становлення особистості дитини є вік немовляти, ранній та передшкільний вік. У ст. 12 цього законодавчого акту визначаються типи ЗДО, які створюються відповідно до потреб громадян країни, а саме:

- ясла – для дітей віком від 1-го до 3-х років;
- ясла-садки – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми) років;
- дитячі садочки – для дітей віком від 3-х до 6-ти років;
- ясла-садки компенсуючого типу – для дітей з особливими потребами віком від 2-х до 7-ми (8-ми) років;
- будинки дитини – для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з фізичними та (або) інтелектуальними порушеннями від народження до 3-х (для здорових дітей) та до 4-х (для хворих дітей) років;
- дитячі будинки інтернатного типу – забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;
- ясла-садки сімейного типу – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми, 8-ми) років;
- ясла-садки комбінованого типу – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми, 8-ми) років

– центри розвитку дитини – забезпечують фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекцію психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші заклади освіти чи виховуються вдома.

У всіх типах ЗДО здійснюється розвиток, навчання і виховання дітей, здобуття ними освіти відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти [15] – Державного стандарту дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджується профільним міністерством. Слід зазначити, що цей документ було затверджено в 2012 р., однак він був підготовлений з урахуванням основних положень попередньо затвердженого (1998 р.).

Що стосується змін мережі ЗДО, то її кількісні показники мають стійку тенденцію до скорочення (рис. 2.5). Зокрема, у 1990 р. нараховувалося 24,5 тис. ЗДО із чисельністю дітей 2,4 млн., а у 2019 р. – 14,8 тис. закладів і 1,2 млн. дітей, які їх відвідували. Тож, у 2019 р. загальна кількість ЗДО скоротилася на 39,6 %, а чисельність дітей у них – на 50,0 %.

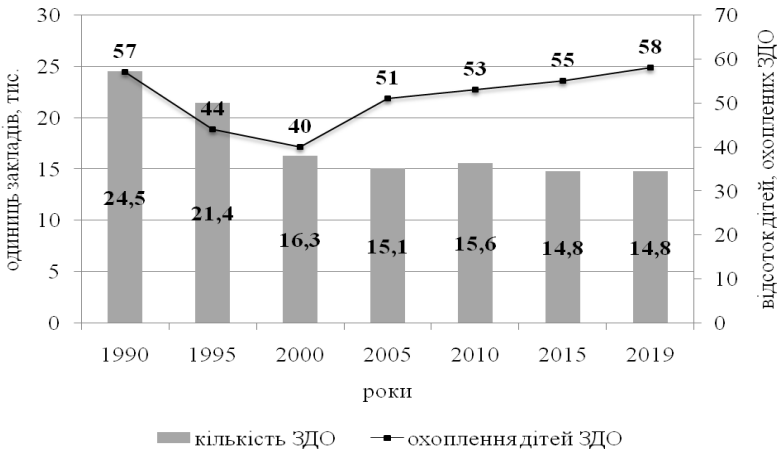

Рис. 2.5. Динаміка основних показників дошкільної освіти в Україні (складено автором за джерелом [425])

Як видно з рисунку, різке падіння основних показників дошкільної освіти відбулося у 1990-х роках. Серед основних причин можна назвати:

- вимушена передача відомчих ЗДО у підпорядкування органам місцевого самоврядування, які виявилися неспроможними забезпечити достатній рівень їх фінансування;
- закріплення на законодавчому рівні можливості для матері доглядати за дитиною до 3-х, а іноді й до 6-ти річного віку, що спровокувало відтік дітей із ЗДО;
- зниження добробуту населення в результаті кризи в національній економіці, падіння народжуваності спровокувало закриття або перепрофілювання ЗДО, переважно відомчих;
- низький рівень доходів населення не дозволяв багатьом сім'ям оплачувати освіту дітей у ЗДО та не сприяв розвитку мережі приватних закладів [322].

Зменшення дітей у ЗДО пояснюється насамперед демографічними показниками народжуваності, які мають стійку тенденцію до падіння його рівня. Також на рівень народжуваності впливають такі фактори, як нестабільність суспільно-політичних процесів у країні, світові та національні економічні кризові явища, зниження якості життя населення та ін.

Починаючи з 2000 р. загальна кількість ЗДО та чисельність дітей у них має стійку тенденцію – залишається практично незмінною. Важливим показником для розвитку дошкільної освіти є охоплення дітей відповідного віку закладами освіти. В цілому по країні охоплення дітей дошкільного віку формальною дошкільною освітою становить близько 80 %, що є непоганим показником. У 2019 р. цей показник досяг показника 1990 р. Однак, незважаючи на деяку стабільність у показниках, у більшості регіонах ЗДО залишаються перевантаженими, що свідчить про неефективну роботу із забезпечення доступності дошкільної освіти та забезпечення надання якісних освітніх послуг. Наприклад, у межах норми у 2019 р. завантаженими були заклади тільки Донецької, Харківської, Херсонської та Черкаської областей.

Незначні зміни в мережі ЗДО спостерігаються у розрізі міста та села. Зокрема, за останнє десятиліття відбулося скорочення мережі

міських ЗДО – з 6,4 тис. у 2010 р. до 5,8 тис. у 2019 р., що склало 9,4 %, та зросла, хоч і не на багато (на 5,6 %), їх кількість у сільській місцевості (табл. 2.2). Стійкою залишається тенденція щодо охоплення дітей закладами освіти – показник за останнє десятиліття зріс на 8,6 %, при чому у сільській місцевості він на 11,6 % перевищує відсоток охоплення дітей міськими ЗДО. Також слід відмітити, що у містах відсоток дітей 5-річного віку, які відвідують ЗДО, є вищим, ніж у сільській місцевості. Така тенденція є стійкою по всім регіонам України.

Таблиця 2.2

Динаміка мережі закладів дошкільної освіти
за місцем їх розташування

Параметри мережі	Показники за роками						Зменшення / збільшення показників 2019 р. до 2010 р., одиниць / %
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість закладів, тис.	14,9	14,8	14,9	14,9	14,9	14,8	- 0,1 од. / - 0,7 %
з них:							
у міській місцевості	6,4	5,7	5,7	5,8	5,8	5,8	- 0,6 од. / - 9,4 %
у сільській місцевості	8,5	9,1	9,2	9,1	9,1	9,0	+ 0,5 од. / + 5,6 %
Охоплення дітей закладами (у відсотках до кількості дітей відповідного віку)	53	55	57	59	61	58	+ 8,6 %
з них:							
у міській місцевості	64	64	66	68	71	68	+ 5,9 %
у сільській місцевості	33	40	41	42	43	40	+ 17,5 %

Брак у кількості ЗДО, нестача у них місць породжує різні негативні соціальні наслідки – появу черг на влаштування дитини у ЗДО та виникнення такого негативного явища, як корупція. Хоча останнім часом державна політика України в сфері освіти спрямована на подолання цих негативних явищ і сьогодні вже можна говорити про деякі позитивні результати, зокрема впроваджено електронну систему запису дитини до закладу дошкільної освіти – «Електронна черга»

[499]. Крім того, кожного року, за даними Міністерства освіти і науки України, створюються додаткові місця для дітей у ЗДО шляхом:

- уведення в експлуатацію новобудов;
- створення дошкільних відділень в реорганізованих закладах освіти;
- реконструкції та відновлення ЗДО;
- відкриття приватних ЗДО;
- відкриття додаткових груп у ЗДО, що функціонують тощо [258, с. 20].

Як приклад, можна навести дані введення в експлуатацію ЗДО у 2018 р. Всього по Україні було введено в експлуатацію 33 заклади. Їх розподілення по областях відбулося таким чином: у Львівській області – 6 закладів; у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській і Полтавській областях – по 3 заклади; у Вінницькій, Дніпропетровській, Рівненській – по 2 заклади; в Запорізькій, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та м. Києву – по одному закладу. При цьому найбільшу кількість місць у ЗДО було створено у Київській області та м. Києві, Одеській, Львівській, Харківській, Івано-Франківській та Дніпропетровській областях [264, с. 28].

Аналіз динаміки ЗДО у регіонах (рис. 2.6) свідчить про нестабільність у розвитку дошкільної освіти. Суттєві зміни в кількості ЗДО, а саме різке зниження показників відбулося у Донецькій (на 58,0 %) та Луганській (на 52,7 %) областях. Найголовнішою причиною різкого падіння показників – це початок ведення бойових дій в 2014 р. у східних областях, в результаті чого Україна втратила частину територій, на якій розташовувались ЗДО. Не відбулось суттєвих змін у кількісних параметрах щодо ЗДО у третини областей України – Дніпропетровській, Одеській, Житомирській, Миколаївській, Запорізькій, Волинській, Херсонській, Сумській, Чернігівській, Чернівецькій та м. Києві.

В той же час, слід відмітити і позитивні зрушення – значне збільшення кількості ЗДО у Львівській (на 28,6 %), Івано-Франківській (на 26,9 %) та Рівненській (на 26,8 %) областях. Також відбулися незначні позитивні зміни в Закарпатській, Тернопільській, Полтавській, Харківській, Київській, Вінницькій областях.

**Розділ 2. Регіональна освітня система
як об'єкт публічного управління**

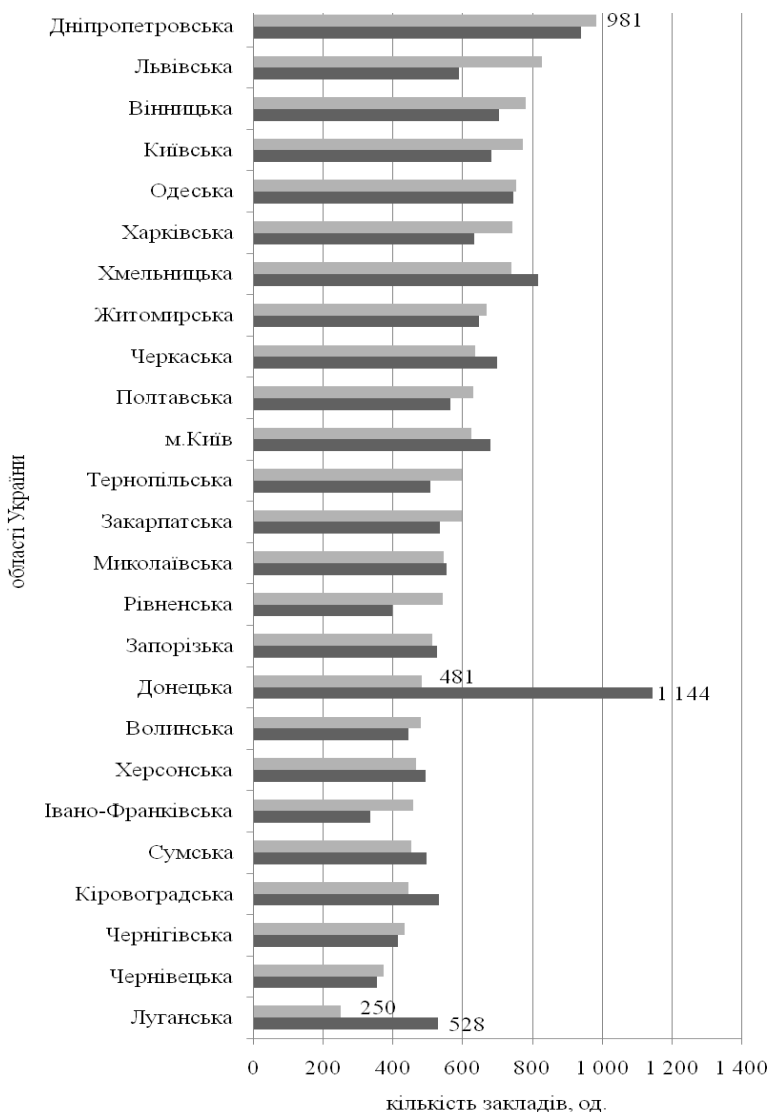

Рис. 2.6. Динаміка мережі ЗДО за регіонами (складено автором за джерелом [425])

В країні зберігається тенденція щодо розподілу ЗДО за формами власності:

- найбільше закладів перебуває у комунальній власності (близько 98 %);
- менше – у державній та приватній.

За сферою управління міністерств і відомств, в якій перебувають ЗДО, також тенденція зберігається – найбільше закладів перебуває у розпорядженні Міністерства освіти і науки України (98,1 %). Інші ЗДО входять до сфери управління інших міністерств і відомств.

Щодо кадрового забезпечення дошкільної освіти, то слід відмітити, що за даними Державної служби статистики України [425], забезпечували освітній процес у дошкільній освіті в 2019 р. 137,5 тис. педагогічних працівників, серед яких директори / завідувачі, вихователі, вихователі-методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, асистенти вихователів в інклюзивних групах та інший педагогічний персонал, а також 186,5 тис. технічного персоналу. При цьому у міських ЗДО працює педагогічних працівників на 25,9 % більше, ніж у тих, що розташовані у сільській місцевості. Це пов'язано із стрімким ростом урбанізації – переміщенням громадян із сільської місцевості до міста, а також із загальним скороченням населення у сільській місцевості, що безперечно негативно вплинуло на якість кадрового забезпечення, особливо в сільській місцевості.

У ЗДО переважно працюють жінки (98,5 %). Вік педагогічних працівників є переважно від 60 років і старше, всього 29,2 % працюють особи віком до 35 років. Третина директорів ЗДО і вихователів-методистів мають вік від 35 до 60 років. 65,9 % педагогічних працівників мають освітній ступень бакалавра, спеціаліста або магістра; інша частина – ступінь молодшого бакалавра та молодшого спеціаліста. Пояснити таку ситуацію, що склалася із кадровим забезпеченням ЗДО, можна низькою заробітною платою та відсутністю підтримки молодих спеціалістів, як на державному, так і на місцевому рівні. Також слід відмітити, що спостерігалася тенденція до зменшення ліцензованих і фактичних обсягів прийому студентів на спеціальності з дошкільної освіти, що спровокувало процес старіння кадрів мережі дошкільної освіти, а як наслідок – низька професійна мотивація та низька якість освіти.

Аналіз стану та розвитку системи дошкільної освіти дозволив виявити негативні та позитивні тенденції. Так, негативними можна вважати:

- наявність черг до ЗДО та перевантаження деяких груп, що порушує принцип доступності громадян до якісних освітніх послуг;
- наявність вакансій в ЗДО;
- відсутність підтримки молодих спеціалістів на державному та місцевому рівнях, механізмів щодо залучення випускників педагогічних закладів освіти до роботи у ЗДО;
- застаріння матеріально-технічної бази, приміщень та території ЗДО;
- відсутність або слабка мотивація педагогічних працівників у необхідності їх професійного самовдосконалення.

Позитивними можна вважати зміни підходів до забезпечення освітніх потреб суспільства, зміни освітньої парадигми, осучаснення змісту дошкільної освіти, впровадження в практику особистісно орієнтованих технологій, орієнтація на дитину та її потреби, розвиток закладів освіти недержавної форми власності, появи домашньої освіти із залученням професійних вихователів тощо. Позитивним можна вважати і можливість, закріплену на законодавчому рівні [342], утворювати інклюзивні та/або спеціальні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами, їх перебування до 7-ми (8-ми) років у спеціальних ЗДО (групах). Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян також можуть створюватися ЗДО з сезонним перебуванням дітей.

Наступним після дошкільної освіти компонентом структури системи освіти є *повна загальна середня освіта*, яка також є обов'язковою основою складовою безперервної освіти в Україні, що здобувається в інституційних або індивідуальних формах та спрямована на «всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [364].

Система повної загальної середньої освіти, відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту», «складається із

змісту повної загальної середньої освіти на кожному її рівні, мережі закладів освіти, учасників освітнього процесу, кадрового, фінансового, науково-методичного, ресурсного та нормативно-правового забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері загальної середньої освіти» [365].

Як було вище зазначено, повна загальна середня освіта здобувається у ЗПЗСО впродовж 12 років на трьох рівнях:

- 1) початковому – перший рівень (4 роки навчання);
- 2) базовому середньому – другий рівень (5 років навчання);
- 3) профільному середньому – третій рівень (3 роки навчання).

Здобувати освіту у ЗПЗСО можна за такими формами навчання:

– очною (денною), очною (вечірньою) та заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти);

– дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою), формою педагогічного патронажу;

– за дуальною формою навчання може здобуватися середня освіта професійного спрямування.

Проаналізуємо сучасний стан і розвиток компонентної структури повної загальної середньої освіти, основу якої складають заклади освіти.

За останні 10 років у мережі ЗПЗСО не відбулося суттєвих кількісних змін за такими показниками, як кількість учнів, кількість вчителів та кількість учнів у розрахунку на 10 тисяч населення (табл. 2.3). При цьому кількість ЗПЗСО у 2019/2020 н. р. у порівнянні з 2010/2011 н. р. зменшилася на 22,5 %.

Однак, якщо порівнювати статистичні дані 2019/2020 н. р. із 1990/1991 н. р., то спостерігається тенденція до різкого зменшення кількості ЗЗСО (на 30,3 %) та кількості у них учнів (на 42,0 %). Трансформація мережі ЗЗСО у бік зменшення здійснюється насамперед за рахунок оптимізації їх кількості, що відбувається, в тому числі шляхом реорганізації (ліквідації) закладів освіти та утворення на їх базі філій опорних закладів. Також варто зазначити, що, починаючи з 2014 р., у статистичних даних не враховуються дані тимчасово окупованих територій України (Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини території Донецької і Луганської областей), тож це є однією з суттєвих причини стрімкого падіння показників.

Таблиця 2.3

Розвиток системи загальної середньої освіти України*

Показники	Статистичні дані за навчальними роками			
	2010/ 2011	2014/ 2015	2017/ 2018	2019/ 2020
Загальна кількість закладів, од.	19617	17604	16180	15194
у тому числі державної та комунальної власності	19425	17437	15981	14912
приватної власності	192	167	199	282
Загальна кількість учнів, тис. осіб	4090,9	3757,1	3921,7	4138,5
у тому числі державної та комунальної власності	4073,3	3739,2	3894,2	4098,1
приватної власності	17,6	17,9	27,5	40,4
Загальна кількість вчителів, тис. осіб	492,6	453,5	439,7	439,9
у тому числі державної та комунальної власності	4488,3	449,8	435,2	433,9
приватної власності	4,3	3,7	4,5	6,0
Загальна кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення	942	874	925	988

* Складено за джерелом [425]

Зауважимо, що опорний заклад освіти (далі – ОЗО), відповідно до базового освітнього закону, – це «заклад загальної середньої освіти, що має у своєму складі філії та/або здійснює підвезення здобувачів освіти, педагогічних працівників (за потреби) до цього закладу і у зворотному напрямку, а також забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу та спроможний забезпечувати на належному рівні здобуття початкової та базової середньої освіти», а філія закладу освіти визначається як «територіально відокремлений структурний підрозділ закладу освіти, що не має статусу юридичної особи та діє на підставі положення, затвердженого засновником відповідного закладу освіти на основі типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки» [364]. Тож, ОЗО виступає центром концентрації ресурсів, необхідних для забезпечення доступу громадян до якісних освітніх послуг та задоволення освітніх потреб здобувачів освіти, а фі-

лія може бути його структурним підрозділом та розташовуватися у зручній для дітей територіально-просторовій близькості.

Зазначимо, що створення ОЗО в Україні розпочалося 5 років тому – у 2016 р. Їх кількість з кожним роком зростала. Зокрема, з 2016 р. по 2019 р. їх кількість зросла на 82,7 %. Останнім часом відбувається незначне збільшення ОЗО. Так, у 2018/2019 н. р. їх кількість у порівнянні з попереднім навчальним роком збільшилася лише на 15,3 %, а філій – на 6,2 %. До них здійснювалося підвезення більше 66 тис. учнів. У 2019 р. у 793 ОЗО та 1284 філіях навчалось більше 347 тис. учнів, водночас у ОТГ функціонувало 343 ОЗО і 551 філія, в яких навчалось більше 154 тис. учнів. Серед лідерів-регіонів за кількістю ОЗО та їх філій за станом на 01.06.2019 р. можна відмітити Кіровоградську (73 ОЗО і 187 філій), Львівську (61 ОЗО і 113 філій) та Житомирську (61 ОЗО і 74 філії) області. Також найбільше філій функціонувало у Дніпропетровській (81), Тернопільській (77), Волинській (74), Рівненській (68) і Одеській (66) областях. Найменші показники в функціонуванні ОЗО – у Івано-Франківській (12), Чернівецькій (13), Луганській (16), Черкаській (17), Донецькій і Миколаївській (по 19) областях. Не створено жодного ОЗО та філії у Закарпатській області [264, с. 85-86, 138]. Водночас, слід відмітити, що спостерігається позитивна тенденція щодо створення мережі ОЗО в ОТГ, їх кількість з кожним роком зростає на 30 – 40 %. Позитивні зрушення в утворенні ОЗО і філій у регіонах свідчать про системну роботу, в тому числі й новоутворених ОТГ як результату проведення реформи децентралізації, суть якої полягає в передачі повноважень та фінансів від державної влади до органів місцевого самоврядування. Новий розподіл загальнодержавних податків та нова система бюджетного вирівнювання дозволила місцевій владі виділити фінансові ресурси на організацію роботи ОЗО та відкрити в них класи з інклюзивним навчанням – створити належні умови для доступу здобувачів освіти до здобуття повної загальної середньої освіти. Крім того, оскільки значна кількість учнів підвозиться до ОЗО, парк шкільних автобусів також має позитивну тенденцію до збільшення автомобільних одиниць.

Позитивна динаміка спостерігається і в розвитку інклюзивної та спеціальної освіти, за допомогою якої створюється безпечно і

комфортне освітнє середовище в регіонах, що враховує освітні потреби здобувачів освіти з особливими потребами. Кількість учнів з особливими потребами в закладах освіти збільшилася за останні 4 роки приблизно в 4 рази. Разом з тим, з 2017 р. розпочато створення мережі інклюзивно-ресурсних центрів – установ, що утворюються «з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу» [349].

Щодо розподілу ЗПЗСО за формою власності. Сьогодні переважна їх більшість (99 %) є державними та комунальними (рис. 2.7). При чому найбільше ЗПЗСО – у Львівській, Дніпропетровській, Вінницькій, Миколаївській та Тернопільській областях. Найменше – у Луганській, Кіровоградській і Черкаській областях. Співвідношення числа вчителів та учнів у державних і комунальних ЗПЗСО становить 1:9.

Стосовно приватних ЗПЗСО, то на початок 2015 р. їх кількість склала лише 1 % від усіх ЗПЗСО країни. Співвідношення числа вчителів та учнів у них становить 1,6:8,4, що майже є однаковим із державними і комунальними ЗПЗСО. У 2019/2020 н. р. області, що мали найбільшу кількість приватних ЗПЗСО, – це Чернігівська (95), Миколаївська (37), Київська (34), Тернопільська (23), Львівська (21). Не має ні жодного ЗПЗСО приватної власності в Луганській, Кіровоградській та Сумській областях. Разом з тим, практично немає приватних закладів і у сільській місцевості.

Найбільша частина ЗПЗСО денної форми навчання (99,7 %), що засновані на державній та комунальній власності, на початок 2019/2020 н. р. знаходилась у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, інші – у підпорядкуванні 7 міністерств (у сфері охорони здоров'я, культури, молоді та спорту, оброну, економічного розвитку і торгівлі, внутрішніх справ) та 2 центральних органів виконавчої влади в сфері надзвичайних ситуацій та кримінально-виконавчій службі [425].

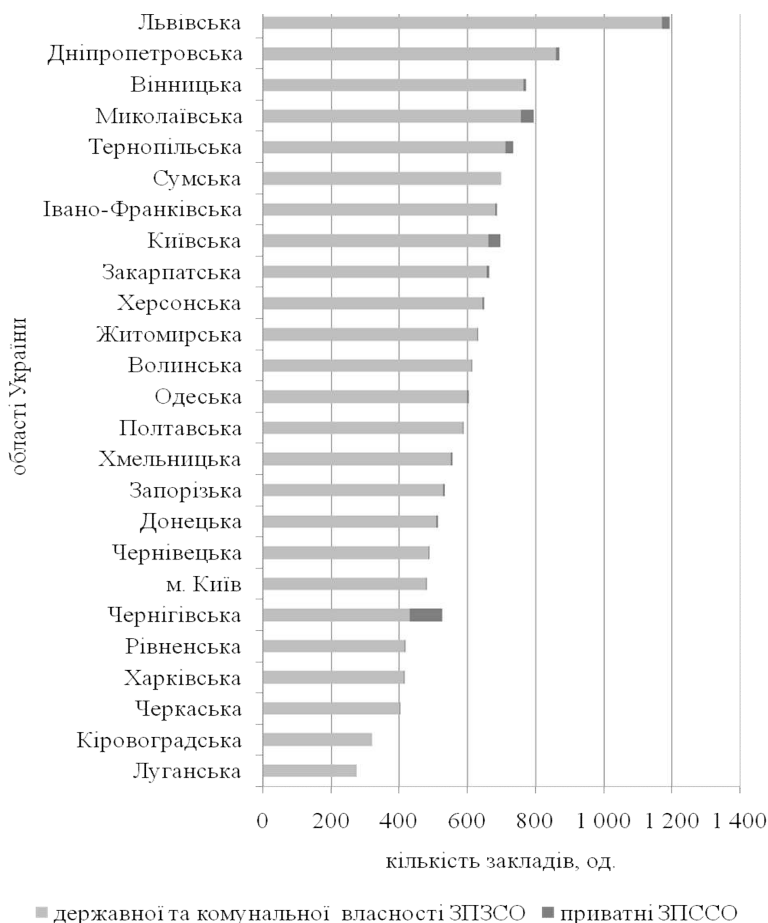

Рис. 2.7. Показники ЗЗСО за формами власності на 2019/2020 н. р. (складено автором за джерелом [425])

Середня наповненість ЗПЗСО по країні становить 260 учнів на 1 заклад. Найбільша наповненість закладів спостерігається в м. Києві (у середньому 602 учні на 1 заклад), а найменша (до 225 учнів на 1 заклад) – у Тернопільській області (151 учень на 1 заклад). Звичай-

но, що і розподіл кількості учнів на 1 вчителя є таким же: найбільше – у м. Києві – по 12 учнів на 1 вчителя; найменше – у Тернопільській області – по 7 учнів на 1 вчителя.

Що ж стосується кількості вчителів, які працюють у ЗПЗСО, то цей показник практично залишається незмінним (порівняно із 1990 р. у 2019 р. кількість вчителів скоротилась лише на 18,1 %), що свідчить про значне фінансове навантаження на державний і місцеві бюджети, які мають забезпечити своєчасні грошові виплати педагогічним працівникам (заробітну плату, грошові винагороди, щорічну допомогу на оздоровлення та ін.).

Найчисленнішою по країні віковою групою вчителів, які викладають предмети у ЗПЗСО, є група від 40 до 50 років, найменшою – від 51 до 54 років. На жаль, має стійку тенденцію до різкого зниження показників – вікова група вчителів до 30 років, натомість зростає кількість учителів віком від 65 років, що свідчить про старіння кадрів та незацікавленість, як і в дошкільній освіті, випускників педагогічних спеціальностей у роботі у ЗПЗСО.

У зв'язку із нестачею вчителів у частині сільських шкіл виконується лише інваріативна частина навчальних планів, що зменшує шанси учнів на продовження навчання у ЗВО.

Внаслідок погіршення демографічної ситуації в Україні зростає кількість малокомплектних шкіл, утримання яких стає непосильним для місцевих бюджетів. Тут зростає кількість вакансій вчительського складу.

Як підсумок можна стверджувати, що повна загальна середня освіта є наймасовішою освітою в Україні, як у кількості здобувачів освіти, так і у працівниках, які забезпечують освітній процес у закладі. Розвиток мережі ЗПЗСО у регіонах є нерівномірним, має специфічні особливості, виклики та загрози. Головною проблемою для всіх регіонів є проблема старіння кадрів, яка потребує розв'язання на державному рівні – розробки заходів, механізмів для залучення молодих спеціалістів до роботи в ЗПЗСО.

Позитивні тенденції в Україні спостерігаються у розвитку мережі опорних закладів освіти та мережі інклюзивної і спеціальної освіти, що відбувається в рамках реалізації принципу рівного до-

ступу до якісної освіти та в рамках реформи НУШ. В той же час негативними тенденціями є низька заробітна плата педагогічних працівників, наявність суттєвих територіальних відмінностей у наданні якісних освітніх послуг в ЗПЗСО (низький рівень результатів навчання), низький рівень матеріально-технічного забезпечення, в тому числі недоступність мережі Інтернет для низки закладів освіти, передусім у сільській місцевості (особливо було відчутно в період оголошеного карантину в 2020 р. з метою запобігання поширення коронавірусної хвороби), неготовність педагогічного персоналу, в тому числі й керівників, працювати в умовах автономії закладів освіти, невідповідність сучасним умовам системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників у ЗВО тощо.

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток здібностей та обдарувань особи, задоволення її інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Позашкільна освіта здобувається громадянами у позаурочний та позанавчальний час у закладах позашкільної освіти (ЗПО).

Відповідно до спеціального закону в галузі позашкільної освіти (ст. 15), її основними напрямками є:

- пластовий, скаутський;
- художньо-естетичний;
- мистецькій;
- туристсько-краєзнавчий;
- еколого-натуралістичний;
- науково-технічний;
- дослідницько-експериментальний;
- фізкультурно-спортивний або спортивний;
- військово-патріотичний;
- бібліотечно-бібліографічний;
- соціально-реабілітаційний;
- оздоровчий;
- гуманітарний [366].

Структурно позашкільна освіта складається з:

- ЗПО державної, комунальної та приватної власності;
- інших закладів освіти як центрів позашкільної освіти;

- гуртків, секцій, клубів, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднань на базі ЗПЗСО;
- навчально-виробничих комбінатів, ЗПТО та ЗФПВО;
- клубів і об'єднань за місцем проживання;
- культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та інших закладів освіти, установ;
- фондів, асоціацій, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти та ін.

У мережі ЗПО протягом незалежності спостерігаються постійні зміни: з 1991 р. відбувалось стрімке скорочення мережі, з 2000 по 2009 рр. – стабільність у кількості закладів (їх кількість практично не змінювалась), з 2010 по 2014 рр. – невелике зростання кількості закладів, з 2015 по 2016 рр. – знову скорочення, а з 2016 р. – спостерігається стійка тенденція до збереження тих, закладів, які функціонують (рис. 2.8). Зокрема, у 2017 р. функціонувало 1379 ЗПО, з яких 17 – державні, 1348 – комунальні, 14 – приватні, а в 2019 р. мережа ЗПО становила 1382 заклади [258, с. 186; 264, с. 144]. При цьому поступово збільшується відсоток охоплення дітей позашкільною освітою, який досяг у 2019 р. 46 %, тобто практично половина від загальної кількості дітей відвідують ЗПО.

У розрізі регіонів у 2018 р. найбільше ЗПО функціонувало в Дніпропетровській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Київській, Харківській, Полтавській та Донецькій областях (більше 60 закладів), а найменше – у Луганській, Закарпатській, Чернівецькій та Рівненській областях (менше 40 закладів).

Зауважимо, що тенденції до зменшення або збільшення мережі ЗПО зумовлюється, скоріше, не зменшенням / збільшенням соціальної потреби в позашкільній освіті, а недостатнім фінансуванням її структур, діяльність яких потребує складного обладнання, а також не ефективне ведення державної політики з розвитку позашкільної освіти, недостатнє використання можливостей щодо розширення мережі ЗПО. Відмітимо, що фінансування ЗПО здійснюється диференційовано: з державного бюджету – 1,2 % закладів, з обласних – 6,5 %, з районних – 50,1 %, з міських – 36,2 %, утримуються ОТГ – 5,0 %, фінансуються приватними особами (організаціями) – 1,0 %.

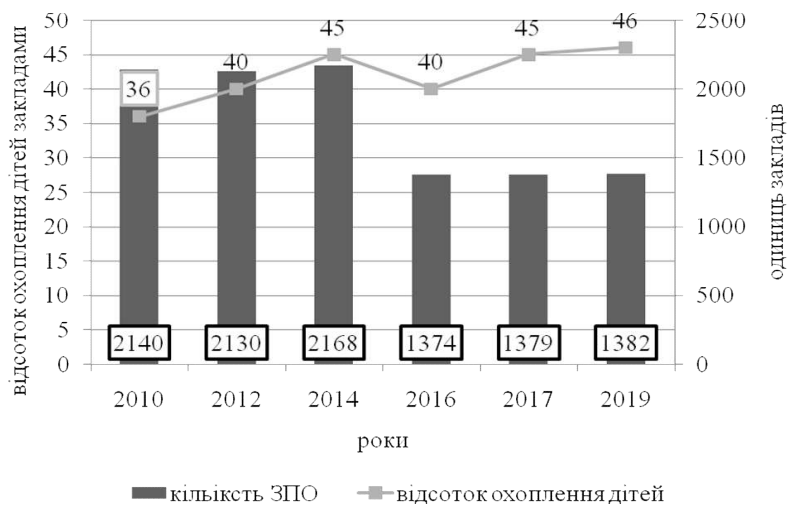

Рис. 2.8. Динаміка мережі закладів позашкільної освіти в Україні (складено за джерелами [258; 264; 425])

В мережі ЗПО переважно працюють профільні і комплексні заклади. Зокрема, в 2017/2018 н. р. функціонувало 1193 профільних заклади та 186 комплексних закладів. Розподіл ЗПО за типами профільності подано на рис. 2.9.

Як видно з рисунку, найбільш популярними є художньо-естетичний, науково-технічний, еколого-натуралістичний та туристсько-краєзнавчий напрями ЗПО. Всі заклади практично однаково розподілені за сферами впливу – в галузі освіти, культури та спорту.

В регіональному розподілені контингенту ЗПО найбільше охоплено молоді позашкільною освітою в Харківській, Дніпропетровській областях та м. Києві (більше 75 тис. осіб), а найменше – у Луганській області (менше 20 тис. осіб).

Вагомим чинником забезпечення якості освіти є кадрове забезпечення ЗПО. У ЗПО в 2019 р. працювало 22,2 тис. педагогічних працівників, з них майже 76 % – жінки. Протягом останніх 5 років відбувається старіння кадрів – збільшується кількість педагогічних

Рис. 2.9. Типи профільних ЗПО, що функціонували в 2017/2018 навчальному році (складено за джерелом [258])

працівників, які працюють у ЗПО, у віковій категорії понад 55 років. Не порушується й тенденція, що спостерігається у дошкільній і повній загальній середній освіті – зменшення кількості працівників у віковій категорії до 30 років (приблизно на 44,9 %).

В цілому можна стверджувати, що основна функція позашкільної освіти полягає у створенні додаткових можливостей для самовизначення, саморозвитку та самореалізації особистості, формування її моральних якостей, патріотичних почуттів та соціально-громадського досвіду. Також позашкільна освіта відіграє особливу роль у запобіганні соціальних ризиків таких як розповсюдження анти-

соціальних і девіантних проявів серед дітей (безпритульність, злочинність, ігрова комп'ютерна залежність та ін.) та погіршення стану здоров'я дітей.

2.3. Тенденції та проблеми розвитку професійної освіти та освіти дорослих

Що стосується професійної освіти, то її основними компонентами можна вважати професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту та освіту дорослих. Отже, розглянемо більш детально тенденції розвитку цих компонентів і визначимо ключові проблеми, які потребують негайного вирішення.

Професійна (професійно-технічна) освіта є складовою системи освіти України, «комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури» [367].

Система професійної (професійно-технічної) освіти (ст. 4) складається із:

- ЗППТО незалежно від форм власності і підпорядкування;
- навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Навчання у ЗППТО здійснюється за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною та екстернатною формою з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальним навчальним планом.

По закінченню ЗППТО випускниками присвоюється освітньо-кваліфікаційні рівні – «кваліфікований робітник» та «молодший спеціаліст».

За період незалежності мережа ЗППТО зазнала суттєвих змін: у 1990 р. кількість ЗППТО складала 1246, у яких навчалось 643,4 тис. учнів, в 2015 р. кількість закладів складала 798, у яких навчалось 304,1 тис. учнів, в 2019 р. – 723 заклади, в яких навчалось 245,8 тис. учнів [425]. Тобто, за період незалежності кількість ЗППТО зменшилася практично на 58,0 %, а чисельність у них учнів зменшилася практично втричі. Цю тенденцію до зниження показників можна пояснити скороченням попиту на професійно-технічну освіту серед випускників ЗПЗСО та тим, що частина ЗППТО у 90-х рр. ХХ ст., пройшовши відповідну акредитацію, перейшла до іншої структури системи освіти – вищої освіти.

Спостерігається тенденція до зниження показника у кількості осіб у розрахунку на 10 тис. населення, зокрема в 201/2011 н. р. він складає 96 %, а в 2019/2020 н. р. – 59 %, що на 37 % менше.

Розподіл ЗППТО за типами, підпорядкуванням та атестаційними рівнями представлено в табл. 2.4.

Як видно з таблиці, більшість типів ЗППТО складають професійні ліцеї та вищі професійні училища, які підпорядковані Міністерству освіти і науки України.

Підготовку кваліфікованих робітників у 2019 р. здійснювали 723 ЗППТО для більшості видів економічної діяльності:

- промисловість (30 %);
- торгівля і громадське харчування (24 %);
- транспорт (13 %);
- будівництва (12 %);
- сільське господарство (11 %);
- житлово-комунального господарства та невиробничих видів побутового обслуговування населення (10 %);
- зв'язок (0,23 %) [264, с. 165].

За регіонами в 2017 р. за видами економічної діяльності розподілились таким чином:

- у сфері промисловості – Закарпатська (41,9 %), Хмельницька (39,5 %), Дніпропетровська (39,1 %), Донецька (37,6 %) області;
- у сфері торгівлі і громадського харчування – Київська (31,9 %), Херсонська (30,2 %), Сумська (30 %), Черкаська (29,1 %) області;

Таблиця 2.4

ЗППО за типами, підпорядкуванням та атестаційними рівнями
на кінець 2019 р. [425]

Типи закладів	Загальна кількість закладів	за підпорядкуванням		за атестаційними рівнями	
		МОН України	інші міністерства (відомства)	II	III
вищі професійні училища	158	157	1	–	158
вищі художні професійно-технічні училища	7	7	–	–	7
вищі комерційні професійні училища	1	1	–	–	1
центри професійно-технічної освіти	90	90	–	21	69
професійно-технічні училища	66	64	2	66	–
професійні ліцеї	318	317	1	318	–
професійні ліцеї художнього профілю	1	1	–	1	–
художні професійно-технічні училища	1	1	–	1	–
коледжі	3	3	–	–	3
заклади, що є структурними підрозділами ЗВО	15	15	–	7	8
Усього	723	719	4	477	246

– у сфері транспорту – м. Київ (23,5 %), Одеська (21,7 %), Чернівецька (16,5 %), Рівненська (16,2 %) області;
 – у сфері будівництва – Рівненська (23,6 %), Івано-Франківська (21,1 %), Житомирська (19,1 %), Тернопільська (17,7 %) області;
 – у сфері сільського господарства – Полтавська (19 %), Кіровоградська (18,7 %), Черкаська (15,4 %), Сумська (15,4 %) області;
 – у сфері житлово-комунального господарства та невиробничих видів побутового обслуговування населення – м. Київ (17,4 %) Тернопільська (15,5 %), Миколаївська (15,3 %), Кіровоградська (13,6 %) області;
 – у сфері зв'язку – Кіровоградська (1,7 %), Луганська (1,7 %) та Херсонська (1,7 %) області [258, с. 156-157].

В 2019 р. здобувачі освіти ЗППО здобували освіту за 340 робітничими професіями та 59 спеціальностями освітньо-кваліфіка-

ційного рівня «молодший спеціаліст» [425]. Найбільш популярними серед вступників закладів ЗППТО були професії: водій автотранспортних засобів; кухар; тракторист-машиніст сільськогосподарського (лісогосподарського) виробництва; слюсар з ремонту колісних транспортних засобів; електрогазозварник; кондитер; перукар (перукар-модельєр); слюсар з ремонту сільськогосподарських машин та устаткування; електрозварник ручного зварювання; кравець; електрик з ремонту та обслуговування електроустаткування; муляр; манікюрник. З 2011 р. спостерігається тенденція незмінності у попиті вступників до ЗППТО цих професій.

Найменше користуються попитом професії: машиніст трубоукладача; терміст; прокатник гарячого металу; машиніст конвеєра; токар судовий; тваринник; оператор дистанційного пульта керування у хімічному виробництві; робітник зеленого будівництва; розмітник; апаратник вуглезбагачення.

Зауважимо, що практично 70 % учнів ЗППТО разом із професією опановують навчальну програму повної середньої освіти. Крім того, серед випускників ЗППТО збільшується число тих, хто отримує дві й більше професій. У той же час, незважаючи на певні здобутки, саме професійна (професійно-технічна) освіта в Україні, окрім тождесних проблем із всією структурою освіти, має ще й низку власних проблем, які заважають її розвитку:

- зменшення кількості ЗППТО та контингенту учнів у них веде до дисбалансу на ринку праці і це при тому, що в останні роки стрімко зростає попит на фахівців робочих спеціальностей;

- зникають ЗППТО в межах адміністративно-територіальних одиниць певної області, що порушує принцип доступності до освіти;

- для більшості ЗППТО характерна однобока спеціалізація у підготовці фахівців;

- низька якість кадрового (більша частина вчителів і майстрів досягла пенсійного віку) та матеріально-технічного забезпечення ЗППТО [54].

Також скорочення мережі ЗППТО пов'язано із скороченням обсягів промислового виробництва, зменшенням обсягів іноземних інвестицій, зниженням рівня економічної активності населення, а

також пояснюється політичною кризою, анексією Криму, військовими діями на Сході країни, які мали місце у 2014 – 2020 рр. і призвели до порушення виробничих зв'язків з підприємствами на окупованих територіях [258, с. 152].

Як підсумок можна зазначити, що професійна (професійно-технічна) освіта є однією із складових економічного зростання країни та її регіонів, сталого розвитку суспільства, запорукою професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку громадянина країни. Професійна (професійно-технічна) освіта традиційно є соціально орієнтованою, оскільки ще з радянських часів виконує функцію захисту вразливих груп населення – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю та ін. На державному і місцевих рівнях розробляється система пільги для таких дітей (переваги при зарахуванні до ЗППО, виплачується соціальна стипендія, забезпечуються житлом, гарантується працевлаштування тощо).

Фахова передвища освіта – здобувається на основі повної або базової середньої освіти, «спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації» [364].

Система фахової перед вищої освіти складається з таких компонентів:

- заклади фахової передвищої освіти (далі – ЗФПВО);
- галузі знань і спеціальності;
- ліцензійні умови провадження освітньої діяльності;
- стандарти фахової передвищої освіти;
- органи, що здійснюють управління, нагляд та контроль у сфері фахової передвищої освіти;
- науково-методичні (навчально-методичні) установи;
- учасники освітнього процесу [374].

Ступеню фахової передвищої освіти в Україні є фаховий молодший бакалавр.

Як об'єкт господарювання ЗФПВО може діяти у статусі бюджетної установи, неприбуткового та прибуткового закладу освіти. ЗФПВО можуть діяти як коледж за такими типами:

- фаховий;
- військовий сержантського складу;
- фаховий із специфічними умовами навчання.

Оскільки спеціальний законодавчий акт у сфері фахової передвищої освіти було прийнято тільки у 2019 р., то висвітлені статистичні дані на державному рівні ще не дають можливості для окремого аналізу, тому ми будемо аналізувати дані, що відображають розвиток фахової перед вищої освіти разом із даними сфери вищої освіти.

Вища освіта, відповідно до спеціального освітнього закону, є сукупністю «систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [335]. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах (ст. 3):

- сприяння сталому розвитку суспільства (створюються умови для освіти впродовж життя, здійснюється підготовка конкурентоспроможного людського капіталу, в тому числі шляхом підтримки державою підготовки здобувачів освіти для пріоритетних галузей економічної та наукової діяльності);

- доступності вищої освіти для всіх громадян та її наступності, незалежності й втручання в освітній процес різних партій, організацій, в тому числі релігійних;

- інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти та міжнародної інтеграції, але за умови збереження прогресивних традицій української вищої школи тощо.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми (науковими) програмами та рівнями вищої освіти (табл. 2.5).

Особі, яка успішно виконала відповідну програму та пройшла атестацію видається документ про вищу освіту за відповідними

Таблиця 2.5

Підготовка фахівців вищої освіти за відповідними рівнями вищої освіти та програмами*

Рівні ВО	Цикли	Компетенції	Присудження відповідного ступеня ВО
Початковий	короткий цикл	набуття здобувачами ВО здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності	молодший бакалавр
Перший	бакалаврський	набуття здобувачами ВО здатності до розв'язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності	бакалавр
Другий	магістерський	набуття здобувачами ВО здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності	магістр
Третій	освітньо-науковий	здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення	доктор філософії
	освітньо-творчий	оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері	доктор мистецтва
Науковий	науковий	здатність особи визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій	доктор наук

*Складено автором за джерелом [335]

освітніми (науковими) ступенями – диплом: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії/докторра мистецтва, доктора наук. Інформація про видані дипломи вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБПО).

У межах певного рівня освіти, відповідно до Національної рамки кваліфікації, для кожної спеціальності розробляються стандарти освіти, у яких визначається сукупність вимог до освітніх програм: необхідний обсяг кредитів, вимоги до рівня освіти, перелік обов'язкових компетентностей випускника, форми атестації, вимоги до освітніх програм та професійних стандартів.

Здійснюється підготовка фахівців вищої освіти у ЗВО таких типів: університет, академія, інститут, коледж. Як суб'єкт господарювання ЗВО може мати статус бюджетної установи, неприбутковий та прибутковий ЗВО. Незалежно від форми власності ЗВО можуть мати статус: національного, який надається за визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України; дослідницького університету (надається строком на 5 років) в разі наявності інституційної акредитації, присутності в міжнародних рейтингах ЗВО та одержання найвищої позиції (впродовж не менш 3 років) не менш як за одним науковим напрямом або однієї з 3-х найвищих позицій не менш як з 3 науковими напрямами.

Що стосується аналізу стану та розвитку національної системи вищої освіти, то тенденції останніх декількох десятиріч дають підстави для твердження, що вища освіта в Україні перетворилася на масову, переважна більшість випускників повної загальної середньої освіти вступають у ЗПВО та ЗВО. При чому перші позиції щодо охоплення населення вищою освітою Україна займає з 70-х рр. ХХ ст. Так, за даними ЮНЕСКО/Світового банку, Україна в цих роках займала 3 місце в світі за коефіцієнтом охоплення вищою освітою (40,9 %), поступаючи лише США (47,4 %) і Росії (45,3 %) [508]. За період з 1994 по 2009 рр. цей показник подвоївся і склав 81,9 %. Зауважимо, що показник охоплення населення вищою освітою включає як студентів ЗФПВО і ЗВО, так і учнів ЗППТО, тобто всю професійну освіту. Таку позицію із високими показниками Україна тримає і до сьогодні. Пояснити це можна скоріше тим,

що батьки випускників шкіл намагаються підвищити конкурентоспроможність своїх дітей на ринку праці, особливо на тлі кризових явищ, що відбуваються в українській економіці.

Варто відмітити, що також як уся освітня сфера, вища освіта сьогодні реформується – створюється нова система управління та фінансування. Щодо трансформації вищої та фахової передвищої освіти, то можна стверджувати, що зміни торкнулися системи формування державного замовлення на підготовку фахівців вищої освіти та вдосконалення системи правового регулювання.

Результати дослідження динаміки розвитку основних показників мережі ЗВО в Україні дозволяють визначити загальні тенденції:

- кількість ЗВО є практично стабільною (в межах 1000), однак, у той час, як кількість ЗВО III-IV рівня акредитації (далі – р. а.) збільшилася зі 149 (1990 р.) до 353 (2008 р.), а потім стала поступово зменшуватися до 288 (2015 р.), кількість ЗВО I-II р. а. мала стійку тенденцію до зменшення – з 742 (1990 р.) до 371 (2015 р.). При чому в 2019/2020 н. р. загальна кількість ЗВО складає 619 одиниць, що 24,2 % менше у порівняно з 1990 р.;

- контингент студентів у ЗВО практично повторює ситуацію з кількістю ЗВО: у 1990 р. загальна чисельність студентів складала 1638 тис., із них 757 тис. навчалось у ЗВО I-II р. а. й 881,3 тис. – у ЗВО III-IV р. а., а в 2015 р. загальна чисельність студентів – 1605,3 тис., із них 230,1 тис. навчалось у ЗВО I-II р. а. й 1375,2 тис. – у ЗВО III-IV р. а. [99]. Сьогодні у ЗВО (у 2019/2020 н. р.) навчається 1439,7 тис. студентів;

- зменшується показник – кількість студентів у розрахунку на 10 тис. населення: у 2010/2011 н. р. він складав 557, а у 2019/2020 н. р. – 343 [425]. За цей період показник зменшився на 38,4 %. Спричинене таке падіння насамперед появою такого негативного явища в українському суспільстві, як виникнення «демографічної ями» (впродовж 2007 – 2018 рр.);

- різною є ситуація у ЗФПВО та ЗВО з показниками питомої ваги студентів (у %), які навчаються за різними джерелами фінансування: у ЗФПВО спостерігається тенденція щодо скорочення навчання студентів за рахунок коштів державного бюджету (за 10

років на 30,4 %) та збільшення (на 41,4 %) – за рахунок місцевих бюджетів, при чому навчання студентів за рахунок юридичних і фізичних осіб залишається практично незмінним; у ЗВО ситуація є більш менш стійкою;

– за період незалежності спостерігається стійка тенденція щодо власності ЗВО: більшість з них (близько 80 %) є державної та комунальної власності, менше (близько 20 %) – приватної та корпоративної (рис. 2.10).

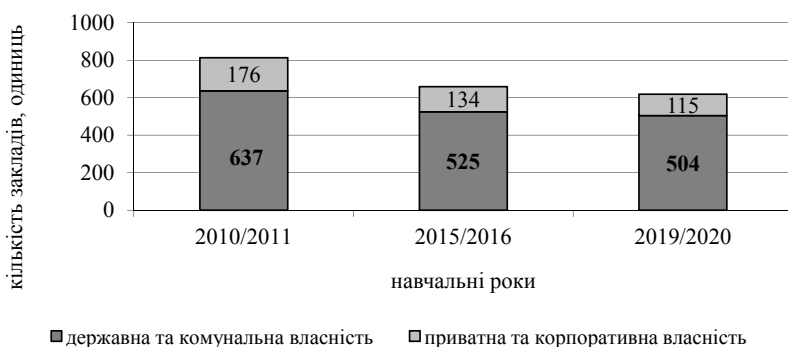

Рис. 2.10. Динаміка змін ЗВО України за формами власності (складено автором за джерелом [425])

За підпорядкуванням ЗВО на початок 2019/2020 н. р. із загальної кількості закладів 619 розподілились таким чином: Міністерство освіти і науки України – найбільше – 273 заклади; Міністерство охорони здоров'я України – 21; Міністерство культури, молоді та спорту України – 14; Міністерство внутрішніх справ України – 7; Українська державна будівельна корпорація «УКРБУД» – 2; Міністерство оборони України, Міністерство соціальної політики України, Служба безпеки України – по 1 закладу; 115 – приватні заклади і 184 – інші [425].

Регіональний розподіл кількості ЗВО представлено на рис. 2.11.

Як видно з рисунку, лідерами за кількістю ЗВО є м. Києві, Харківська, Дніпропетровська, Львівська та Одеська області –

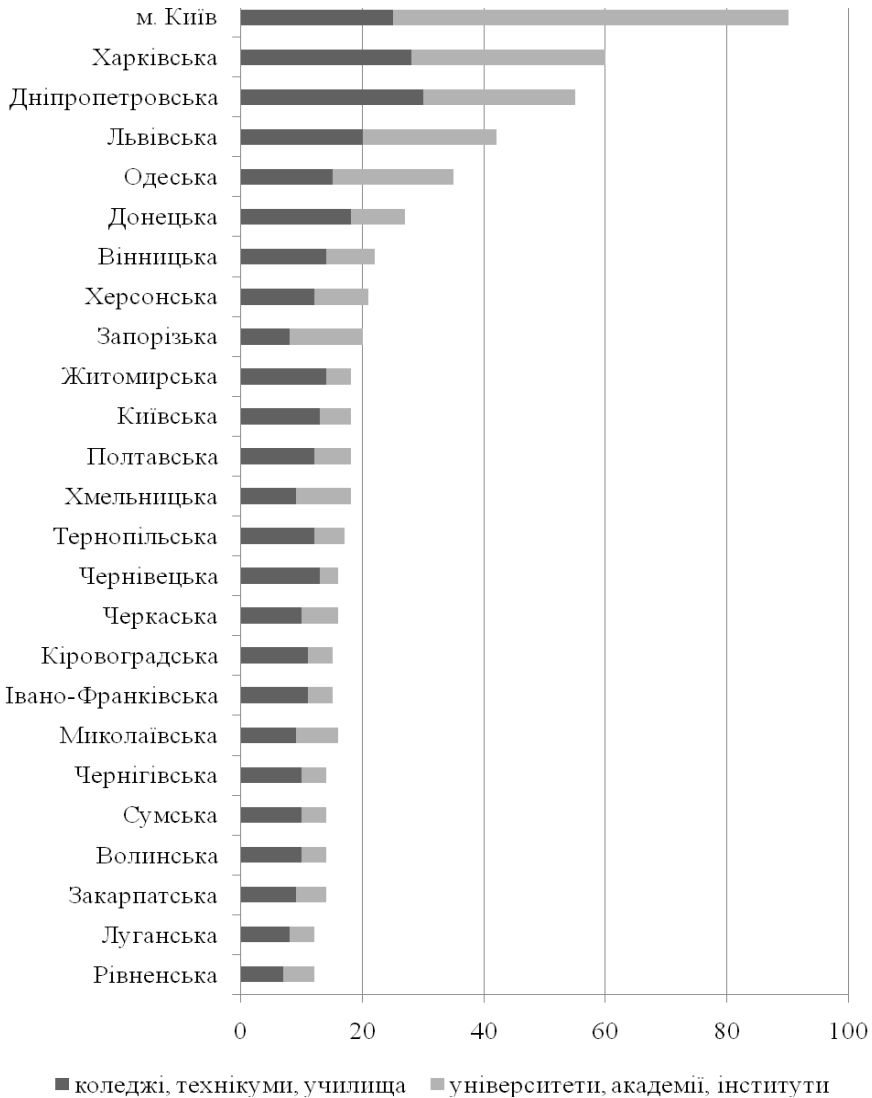

Рис. 2.11. Розподіл кількості ЗВО на початок 2019/2020 н. р. за регіонами (складено автором за джерелом [425])

в них розташовано 35 і більше закладів. Найменша їх кількість (менше 20 закладів) розташована в Рівненській, Луганській, Закарпатській, Волинській, Сумській, Чернігівській, Миколаївській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Черкаській, Чернівецькій, Тернопільській, Хмельницькій, Полтавській, Київській та Житомирській областях.

Що стосується підготовки фахівців вищої освіти у 2019/2020 н. р. за галузями знань, то їх розподіл наведено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Підготовка фахівців у ЗВО за галузями знань
(на початок 2019/2020 н. р., осіб)*

Галузі знань	Загальна кількість осіб	Типи ЗВО	
		коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути
освіта	1407	1	1406
гуманітарні науки та мистецтво	1145	32	1113
соціальні науки, бізнес і право	8321	89	8232
природничі науки	738	1	737
інженерія	2545	55	2490
будівництво та архітектура	548	15	533
транспорт	1348	1	1347
сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції	945	24	921
техніка та енергетика аграрного виробництва	53	3	531
ветеринарія	133	0	133
охорона здоров'я	21079	187	20892
соціальне забезпечення	90	0	90
сфера обслуговування	608	0	608
військові науки	7	0	7
безпека	67	0	67
специфічні категорії	3	0	3
Усього	39679	408	39271

*Складено автором за джерелом [425]

Як видно з таблиці, у коледжах, технікумах, училищах здобувачів освіти практично в 90 разів менше, ніж в університетах, академі-

ях, інститутах. Найбільшою популярністю у ЗВО серед здобувачів освіти користуються галузі:

- охорона здоров'я (21,1 тис. осіб);
- соціальні науки, бізнес і право (8,3 тис. осіб);
- інженерія (2,5 тис. осіб);
- освіта (1,4 тис. осіб);
- транспорт (1,3 тис. осіб);
- гуманітарні науки та мистецтво (1,1 тис. осіб).

Варто відмітити, що загострення ситуації щодо відірваності вищої освіти від потреб ринку праці можна спостерігати з 1991 р. і сьогодні ця тенденція є стійкою. У випускників ЗВО очікування та уявлення про їх майбутню професійну діяльність є занадто завищені – вони розраховують на високу заробітну плату, завищена оцінка щодо власних здібностей та кар'єрного росту, високі вимоги до умов праці тощо. Все це не узгоджується з поглядом роботодавців, які однією з вимог до працевлаштування висувають наявність досвіду роботи за спеціальністю, як мінімум три роки, що не можливо для випускників ЗВО. Це одна з причин, чому значна частина випускників влаштовуються на роботу не за спеціальністю. Розв'язати це питання можливо, якщо бізнес буде прагнути стимулювати реформи вищої освіти, тобто якщо буде тісна співпраця бізнесу і вищої освіти. Як стверджують науковці, стримує цю співпрацю «несформованість національної системи кваліфікацій, невизначеність місця професійних стандартів у формуванні змісту вищої освіти [237, с. 107].

Отже, зміни, що відбуваються в національній мережі ЗВО та чисельності в них студентів, мають не стабільну тенденцію, але при цьому кількість університетів, академій, інститутів в Україні є достатньо великою, а якість надання освітніх послуг постійно знижується та поглиблюється розрив між наданням необхідних професійних компетентностей здобувачам освіти та вимогами роботодавців. Відтак, і досі існують протиріччя в країні між вимогами сучасного суспільства до спеціаліста та реальним рівнем його підготовки у ЗВО, тобто протиріччя між ринком освітніх послуг та ринком праці.

Водночас, можна говорити про значні позитивні зрушення в українській вищій освіті в напрямку запровадження основних принципів й ключових інструментів Болонського процесу, а саме:

- унормовано сучасну організацію вищої освіти з урахуванням структури її рівнів і галузей;
- невід'ємним атрибутом розвитку вищої освіти на законодавчому рівні визначено університетську автономію;
- створено систему забезпечення якості вищої освіти;
- створено стандарти вищої освіти відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій;
- ЗВО передано повноваження розробляти освітні програми та надавати власні дипломи (недержавного зразку);
- встановлено градацію ЗВО за типами і статусами (ЗВО та ЗФПВО);
- щорічно проводиться ранжування ЗВО (визначається місце закладу у національних і міжнародних рейтингах), що складає об'єктивну основу їх концентрації, конкурсного добору, визначення сильних і слабких ЗВО, які необхідно або ліквідувати, щоб знизити фінансові витрати на їх утримання, або у подальшому об'єднати їх із більш потужними закладами, щоб об'єднати їх зусилля.

Освіта дорослих, згідно із Законом України «Про освіту», є «складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки» [364].

Освіта дорослих включає:

- післядипломну освіту – набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду – включає:
 - спеціалізацію (профільну спеціалізовану підготовку);
 - перепідготовку (навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією;
 - підвищення кваліфікації (набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих знань у межах професійної діяльності);

- стажування (набуття практичного досвіду у певній професійній діяльності);
- професійне навчання працівників;
- курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації;
- безперервний професійний розвиток тощо.

В цілому в змісті освіти дорослих виокремлюються такі основні компоненти:

- навчання грамотності в широкому сенсі;
- професійне навчання;
- загальнокультурна додаткова освіта, не пов'язана із трудовою діяльністю.

Освіта дорослих здобувається у закладах та установах шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Так, формальна освіта дорослих в країні репрезентована ЗПЗСО (вечірніми школами), ЗППТО, ЗФПВО, ЗВО, закладами післядипломної освіти. При цьому в усіх регіонах створюються осередки освіти для різних категорій дорослих, які функціонують і як самостійні інституції, і як підрозділи загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої, післядипломної освіти, а також і бібліотеки.

За словами українських вчених, «на засадах партнерства відбувається консолідація зусиль органів державної влади, громадських організацій, громад і бізнесових структур задля розвитку освіти для різних категорій дорослих, створення доступної, ефективної, результативної освітньої інфраструктури регіонів, а в глобальному масштабі – громадянського суспільства в Україні» [237, с. 128-129].

Сьогодні необхідною умовою є розробка й прийняття законодавчого акту, який би встановлював правові, організаційно-фінансові засади функціонування системи освіти дорослих як комплексного підходу до розвитку цієї сфери, а також це надало би можливість для здійснення моніторингу освітніх потреб різних категорій дорослого населення та якості наданих освітніх послуг. Водночас прийняття спеціального закону врегулювало б питання налагодження міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства, розширило б можливості для підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими.

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, що національна система освіти виступає важливим ресурсом подальшого розвитку українського суспільства та виступає в якості головного механізму соціокультурної спадкоємності суспільного інтелекту. Освіта в умовах розбудови інформаційного суспільства виступає безумовною формою життя кожної людини.

2.4. Структура регіональних освітніх систем, їх територіально-просторова характеристика та особливості розвитку

Структурно РОС в Україні не відрізняються від компонентної структури національної системи освіти, навпаки, вони є її складовою. В той же час РОС обмежуються в територіально-просторовому плані, а саме мають чітко визначені кордони, в межах території яких розташовуються всі компоненти РОС.

У науковій літературі регіональні процеси, зазвичай, розглядаються в географічному, економічному та державно-управлінському аспекті, зокрема в географії вивчається територіально-просторова організація, природні ресурси та ландшафт; в економіці – рівень економічної самостійності та ефективності розвитку регіону; в державному управлінні – адміністративно-територіальні відмінності. В управлінні функціональну структуру регіону складають суб'єкт (державна в особі органів державної влади, органи місцевого самоврядування тощо) та об'єкт (територіальне утворення з адміністративними структурами). Вимогами часу є формування адекватних принципів управління регіонами, які мають відповідати інтересам держави і в той же час домінували б над частково регіональними.

Появу РОС зумовлює динамічна взаємодія територіальних, історичних, геополітичних, етнокультурних, соціально-економічних процесів у багатомірному комунікаційному просторі. На процес їх утворення впливають історико-культурні особливості території, можливості регіонів у сфері управління та використання результатів власної господарської діяльності, специфіка етноконтактних зон. На терито-

рії України існує чотири виразні територіально-просторові організації: центральна, західна, східна та південна. Звідси – передумовою раціональної територіальної організації є сукупність взаємопов'язаних складників у їх регіональному просторовому вимірі.

Реформа освіти в Україні спрямована на системну трансформацію сектору з метою забезпечення високої її якості. Успішне реформування освітньої системи передбачає:

- створення структур, відповідальних за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональних рівнях;
- розширення аналізу потреб у кваліфікаціях на національному рівні до аналізу затребуваних кваліфікацій на регіональному й місцевому рівнях й навіть на рівні підприємств;
- інтенсифікацію розвитку системи освіти протягом життя, що потребує вирішення комплексу завдань за такими напрямками: управлінсько-організаційне забезпечення, матеріально-технічне і фінансове забезпечення; кадрове забезпечення потреб дистанційної освіти;
- методичне забезпечення з урахуванням специфіки дистанційного навчання;
- просування дистанційної освіти на освітньому ринку і ринку праці [5, с. 357].

25 лютого 2016 р. у Комунікативному центрі Кабінету Міністрів України відбулась експертна дискусія, предметом якої стала Дорожня карта освітньої реформи [118], що розроблена Стратегічною дорадчою групою при Міністерстві освіти і науки України. Серед питань, що обговорювались із представниками громадськості, які були залучені до дискусії, – порядок обрання керівників закладів освіти, фінансування ЗППТО, створення опорних шкіл, створення гуртожитків для профільних шкіл, нормативне врегулювання по підручниках, демонополізація післядипломної педагогічної освіти, питання сертифікації педагогів, необхідність започаткування електронної системи звітності і електронного документообігу в освітній сфері тощо.

Все вище зазначене свідчить про те, що перед сучасними працівниками освітньої сфери постають нові соціальні замовлення, що визначаються реаліями сьогодення. Успіх проведення реформи

освіти залежить як від поєднання зусиль держави з інститутами демократичного суспільства у вирішенні напрямів реформи, так і від професійності управлінців в освітній сфері, які безпосередньо будуть реалізовувати цю реформу.

Слід зазначити, що Харківська область посідає четверте місце в Україні за чисельністю населення після Донецької, Дніпропетровської областей та м. Києва. Станом на 1 січня 2020 р. у ній нараховується 2718,6 тис. осіб [425]. Область входить до десятки найбільш студентських центрів Європи та є одним з лідерів освітнього ринку України. Освітня та професійна підготовка кваліфікованих кадрів для національного та регіонального ринку праці, що виступає фундаментом людського розвитку та прогресу держави і суспільства, а також гарантом індивідуального розвитку людини, забезпечується в Харківській області розгалуженою мережею закладів освіти, що налічує 707 дошкільних, 818 загальноосвітніх, 101 позашкільних (37 дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 5 станцій юних техніків, 4 станції юних натуралістів, 4 центри туризму та краєзнавства, 43 центри, будинки дитячої та юнацької творчості тощо), 54 професійно-технічних, 68 закладів вищих освіти [261]. Науковий потенціал Харківщини представлений майже 200 науковими установами. Втім, не дивлячись на диференціацію видів і форм надання освітніх послуг, в області існує низка проблем в розвитку освітньої інфраструктури:

- напрями та якість підготовки кваліфікованих робітників у ЗППТО не відповідають вимогам сучасного виробництва та сфери послуг, перспективам соціально-економічного розвитку регіону, що зумовлює необхідність модернізації матеріально-технічної бази закладів освіти, впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій, формування у молоді позитивного ставлення до обраної робітничої професії;

- залишається неефективною система працевлаштування випускників ЗВО та їх професійного супроводження;

- недостатньо уваги приділяється популяризації наукової проблематики серед молоді, стимулюванню бажання й готовності молоді брати участь у наукових дослідженнях;

- на низькому рівні відбувається співпраця закладів освіти і наукових установ [248].

Крім того, в м. Харкові, де територіально зосереджені практично всі ЗВО, відсутні комплексні рішення організації їх території; стан житлово-комунального фонду не є задовільним; організація побуту, дозвілля, умови для наукової творчості не відповідають мінімальним світовим стандартам.

Вирішити вище визначені загальнонаціональні та регіональні проблеми, а також успішно провести реформи в освітній сфері можуть підготовлені висококваліфіковані фахівці-управлінці, спроможні розробляти, аналізувати й впроваджувати освітню політику, розроблену та запропоновану українському суспільству державою. Для цього в Україні створено систему підготовки керівних кадрів для управління освітою. Зауважимо, що підходи до організації професійної підготовки керівних кадрів в освітній сфері в Україні вивчали такі вітчизняні науковці, як Г. Єльнікова, С. Калашнікова, М. Лещенко, В. Луначек, Н. Сас, А. Светлорусова та ін.

Звернемося до історії створення української системи професійної підготовки керівних кадрів в освіті. Провідне місце у професійній підготовці фахівців для освітньої сфери в Україні традиційно займають педагогічні заклади освіти. В 90-х рр. ХХ ст. педагогічна освіта пережила реорганізацію: педагогічні училища перетворилися на педагогічні коледжі, педагогічні інститути – на педагогічні університети, інститути підвищення кваліфікації – на інститути післядипломної освіти. Основними тенденціями цього періоду можна визначити введення ступеневої педагогічної освіти, стандартизацію кваліфікацій і дипломів, модернізацію педагогічної освіти в контексті вимог Болонського процесу.

Починаючи з 1990 р. у педагогічній науці розпочався пошук оптимальної національної моделі підготовки керівних кадрів в освітній сфері. Спочатку фахівців готували зі спеціальністю «Організатор освіти» (з 1990 р.), потім – «Менеджмент освіти» (з 1999 р.), «Менеджмент організацій (освіти)» (з 2000 р.). У 2005 р. до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, в розділі «Специфічні категорії» було введено спеціальність «управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» – 8.000009 [345]. У м. Харкові провідну роль у пе-

дагогічній освіті відіграє Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (ХНПУ), що здійснює, поміж іншим, підготовку керівників закладів освіти.

У 1997 р. в Україні було запроваджено наукову галузь «Державне управління» як цілісну наукову дисципліну. Інституалізація наукової галузі була розпочата на базі Національної академії державного управління при Президентові України (далі – НАДУ при Президентові України) та набула свого поширення в інших ЗВО і наукових установах. З 1999 р. у структурі НАДУ при Президентові України розпочала свою діяльність кафедра управління освітою, що здійснює професійну підготовку керівних кадрів управління та державного управління у сфері освіти спочатку за спеціальністю «Управління освітою», а з 2008 р. в рамках програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» запроваджено нову спеціальність 8.15010005 «Державне управління у сфері освіти» [357]. Кафедра готує фахівців з освітньої політики держави для органів влади, державних установ і організацій, а також керівників закладів освіти різних форм власності. В структурному підрозділі НАДУ при Президентові України функціонує Харківський регіональний інститут (далі – ХарРІ НАДУ), у якому з 2005 р. у навчальні магістерські програми з галузі науки «Державне управління» введено спеціалізацію «Управління освітою». Не дивлячись на особливості підготовки, магістри отримують дипломи з державного управління, в яких, на жаль, не конкретизовано специфіку опанування ними знань.

Отже, в Харківській області керівників закладів освіти готують у двох з 36 ЗВО (ХНПУ, ХарРІ НАДУ), а підготовка керівних кадрів для управління освітою здійснюється лише в ХарРІ НАДУ.

Все вище зазначене дозволяє стверджувати, що в Україні модель професійної підготовки керівних кадрів в освітній сфері тільки формується та сьогодні ще не є ефективною, а мережа ЗВО, що готує таких фахівців є не розгалуженою. До того ж потребує суттєвих змін зміст навчальних програм у цій сфері, в якому потрібно враховувати регіональний компонент.

Зупинимось на розгляді особливостей розвитку регіональних освітніх структур. Зазначимо, що одним із головних питань сього-

дення в освітній сфері є питання створення опорних шкіл, головним завданням яких, відповідно до нормативного документу, є «концентрація та ефективне використання наявних ресурсів, їх спрямування на задоволення освітніх потреб учнів (вихованців), створення єдиної системи виховної роботи» [337]. Суть цієї новації полягає в забезпеченні рівного доступу дітей дошкільного і шкільного віку до якісної освіти, переважно у сільській місцевості, де прогнозована кількість дітей, які підуть до школи, щороку зменшується. До того ж, у сільській місцевості із малою кількістю дітей простежується тенденція до зниження рівня матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів та не зацікавленість більшості педагогічного персоналу у підвищенні своєї професійної майстерності, що негативно впливає на якість освіти.

Про ці кризові явища вперше заговорили ще в середині 90-х років ХХ ст., коли Україна переживала кризу в національній економіці, що призвела до зниження добробуту населення, падіння народжуваності, що спричинило закриття або перепрофілювання закладів освіти [322, с. 86]. Саме тоді з'явилася ідея створення об'єднаних закладів освіти з метою забезпечення культурно-освітніх потреб громадян, що проживають у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці, тобто створення освітніх округів. В освітній практиці ці нововведення були реалізовані в різних моделях (об'єднання навчальних закладів різних типів і рівнів, створення соціокультурних комплексів та територіальних освітніх округів тощо).

Сьогодні в результаті конкурсного відбору в Україні з 1 вересня у новому статусі розпочали свою діяльність 142 опорні школи. Міністр освіти і науки України Л. Гриневич зазначає, що навчальні заклади відбиралися за двома основними критеріями – школа повинна визначити свої філії (не менше трьох малих початкових шкіл) та бути центром, куди підвозять дітей базової і старшої школи з інших населених пунктів. За її словами, створення мережі опорних шкіл можливо лише за умови організації підвезення дітей, що передбачає наявність шкільних автобусів та відремонтованих доріг. Міністр зазначила, що в результаті децентралізації органи місцевого самоврядування отримали додаткові кошти. У цілому урядом було виділено

600 млн. грн. на придбання автобусів та 200 млн. грн. для покращення матеріально-технічної бази опорних шкіл [89].

Наголосимо, що крім політичної і фінансової підтримки, про яку зазначено вище, для успішної реалізації інноваційного підходу в управлінні освітою на місцевому рівні необхідно якісне правове забезпечення.

Новостворені опорні школи, відповідно до положення про освітній округ, у своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про місцеве самоврядування в Україні», іншими законодавчими актами, постановами парламенту, уряду, наказами міністерств тощо. На жаль, окремого нормативного документа в Україні стосовно діяльності опорних шкіл немає.

В січні 2016 р. урядом були внесені зміни до деяких постанов, у тому числі до «Положення про освітній округ», затвердженого ще 27 вересня 2010 р. У новій редакції Положення зазначено, що до складу освітнього округу входять опорні загальноосвітні навчальні заклади. Заклад є юридичною особою, має рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку та має у своєму складі філії. Кількість учнів (вихованців) опорного закладу (без врахування учнів (вихованців) філій), як правило, становить не менше 360 осіб [350]. Далі в документі визначається мета, завдання, права й обов'язки засновників, а також наголошується, що навчання та виховання здійснюється відповідно до законів України та інших актів в освітній сфері. Хоча, не зрозуміло, чим опорна школа відрізняється від звичайного загальноосвітнього навчального закладу і чому прості школи, які мають якісний професійний особовий склад і позитивний багаторічний досвід у навчально-виховному процесі, не мають такої ж можливості покращити матеріально-технічний стан закладу за рахунок державних коштів та коштів іноземних інвесторів.

На підставі проведеного аналізу двох варіантів положення про освітній округ редакції 2010 і 2016 рр., можна стверджувати, що положення 2016 р. суттєво не змінилося, а навпаки, на нашу думку, деякі його положення є суперечливими і не зрозумілими. Наприклад, у старій редакції було визначено, що опорний заклад – це навчаль-

ний заклад, що надає повну загальну середню освіту, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу, зручне розташування і забезпечує допрофільну підготовку та профільне навчання, поглиблене вивчення окремих предметів. Однак, і новостворені опорні заклади повинні виконувати ті ж самі завдання й функції.

Крім того, програма «Шкільний автобус», метою якої є організація підвезення дітей до навчальних закладів, діє більше десяти років і ніхто так і не прорахував її ефективність. А сьогодні виділено ще і додаткові кошти на придбання додаткового транспорту, хоча потрібно передбачити й затрати на ремонт хоча б існуючих автобусів.

Також слід зазначити, що в українському соціумі як серед державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, освітян, так і серед простих громадян ведуться дискусії щодо необхідності створення опорних закладів та їх ефективній діяльності у подальшому. Виникає багато запитань, наприклад, чи цікавились реформатори як вплинуть запропоновані зміни на фізичний і психічний стан дитини, яка більше часу буде витратити на поїздки та на очікування поїздки, оскільки кількість уроків у учнів базової і старшої школи різна, а відповідно й робочий час у них різний.

Все вище зазначене дозволяє стверджувати, що будь-яка реформа може бути успішною лише за умовою правової, політичної, фінансової та громадської підтримки. Втім відповідальність за проходження й результат реформи, що пропонується з боку держави, покладається на її ініціатора, у даному випадку – державну владу.

Освіта завжди була і є головною рушійною силою прогресу суспільства і держави, вона здійснюється на тлі глобалізаційного загальносвітового розвитку цивілізації, де, з одного боку, є потреба у нових знаннях та ідеях, з іншого – нові способи їх отримання та оновлення, в результаті чого формується нове мислення та нові загальнозначимі для суспільства і громадянина норми моралі [127, с. 581]. Виходячи з цього, кожна сучасна людина змушена піднімати свій освітній рівень безперервно протягом усього життя усіма доступними способами. Саме це визначає впорядкування багатьох різних освітніх структур – базових і додаткових, державних і соціаль-

них, формальних і неформальних, які об'єднані між собою в єдину освітню систему, формуючи при цьому власні системи.

Як зазначалось вище, освіта здобувається громадянами країни шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, які сформовані як окремі освітні системи. При чому в кожному регіоні ця система має власні тенденції та специфічні особливості розвитку. Отже, спробуємо проаналізувати ці освітні системи та визначити їх регіональні особливості. Для цього ми розглянемо чотири області, які за сукупною кількістю закладів освіти (див. рис. 2.4), можна визначити як:

- область з найбільшою кількістю ЗО – Львівську (2117);
- область із кількістю ЗО близько 1,5 тис. – Харківську (1576);
- область із кількістю ЗО близько 1 тис. – Миколаївську (1071);
- область з найменшою кількістю ЗО – Луганську (559).

Розглянемо спочатку систему формальної освіти. Особливу увагу приділемо визначенню основних тенденцій формальної освіти на регіональному рівні. Нагадаємо, що формальна освіта здобувається у закладах освіти особою відповідно до освітніх програм, галузей знань, спеціальностей (професій), в результаті чого здобувач освіти отримує кваліфікацію та визнаний державою документ (атестат, диплом) про закінчення повного освітнього курсу (програми) та/або відповідної професії.

Система формальної освіти в кожному із визначених нами регіонів, як і в усій країні, представлена державними, комунальними та приватними закладами в дошкільній, повній загальній середній, позашкільній, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій, вищій освіті та освіті дорослих, які зазвичай контролюються відповідними державними органами, оскільки вони здійснюють державну освітню політику.

Зміни, що відбулись в мережі ЗДО в досліджуваних нами регіонах упродовж 5 останніх років, представлені на рис. 2.12.

Як видно з рисунку, суттєвих змін за останні роки в мережі ЗДО не відбулося в цих регіонах. Незначне збільшення кількості ЗДО спостерігається в Луганській, Харківській та Львівській областях. У Миколаївській області кількість ЗДО скоротилась на 23 заклади. Отже, можна говорити про стабільність у розвитку мережі ЗДО.

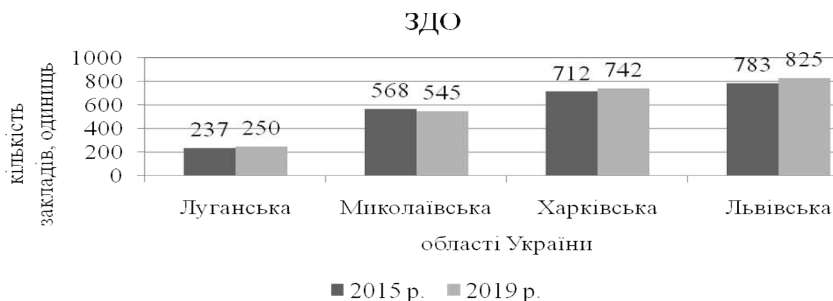

Рис. 2.12. Динаміка мережі ЗДО Луганської, Миколаївської, Харківської та Львівської областей в 2015 та 2019 рр.

Зміни, що відбулись в мережі ЗПЗСО в Луганській, Миколаївській, Харківській та Львівській областях за останніх 5 років, наведено на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Динаміка мережі ЗПЗСО Луганської, Миколаївської, Харківської та Львівської областей в 2015 та 2019 рр.

В повній загальній середній освіті спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості ЗПЗСО, зокрема у Львівській області їх скоротилась кількість на 193 заклади; у Харківській – на 83; у Миколаївській – на 75; у Луганській – на 33.

Це пов'язано насамперед у зв'язку із складною демографічною ситуацією – низький рівень народжуваності дітей, а також у зв'язку з низьким рівнем соціально-економічного добробуту населення, політичної нестабільності в країні. Що стосується Луганської області, то тут головною причиною скорочення кількості ЗПЗСО є втрата частини території внаслідок бойових дій, що ведуться на Сході України з 2014 р.

Зміни, що відбулись в мережі ЗППТО в досліджуваних нами регіонах упродовж 5 останніх років, представлені на рис. 2.14.

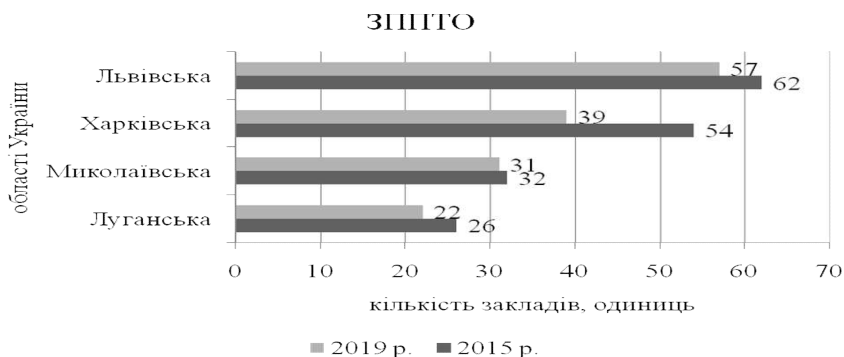

Рис. 2.14. Динаміка мережі ЗППТО Луганської, Миколаївської, Харківської та Львівської областей в 2015 та 2019 рр.

З рисунку видно, що у розвитку мережі ЗППТО спостерігається тенденція до скорочення кількості закладів – найбільша кількість скоротилась у Харківській області – на 15 одиниць, а найменша – у Миколаївській – на 1.

Зміни, що відбулись в мережі ЗВО в Луганській, Миколаївській, Харківській та Львівській областях за останніх 5 років, наведено на рис. 2.15.

Тут спостерігається стійка тенденція – у трьох областях (Луганській, Миколаївській, та Львівській областях) кількість ЗВО залишається незмінною, а в Харківській області їх кількість скоротилась на 4 одиниці.

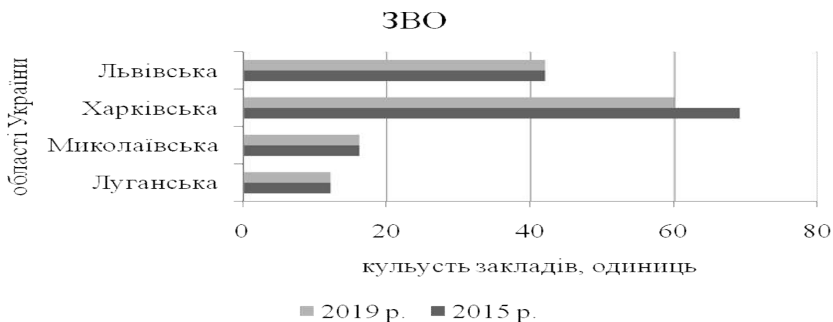

Рис. 2.15. Динаміка мережі ЗВО Луганської, Миколаївської, Харківської та Львівської областей в 2015 та 2019 рр.

Як видно з рисунків 2.12 – 2.15, найбільшу частину системи формальної освіти регіонів представлено ЗДО та ЗПЗСО, в яких навчається найбільшість чисельність з усіх здобувачів освіти в регіонах. Це підтверджується даними, що представлені на рис. 2.16.

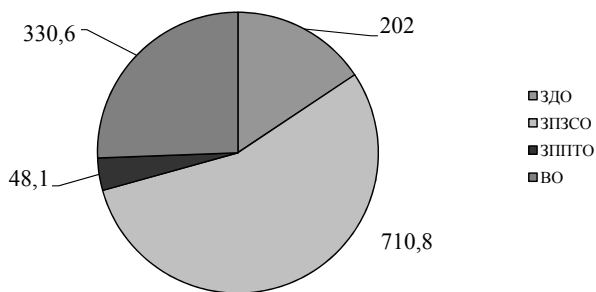

Рис. 2.16. Загальна чисельність осіб, які навчалися у закладах освіти Луганської, Миколаївської, Харківської та Львівської областей в 2019 р., тис. осіб

З рисунку видно, що в системі дошкільної і повної загальної середньої освіти навчається 70,7 % здобувачів освіти, інша частина (29,3 %) навчається в системі професійної освіти.

Що стосується професійної освіти, то за останні роки простежується стійка тенденція до скорочення кількості закладів, як професійної (професійно-технічної) освіти, так і вищої по всій країні. Слід зазначити, що в національній системі вищої освіти до 2017 р. ЗВО мали 4 рівня акредитації (далі – р. а.) та поділялися на ЗВО I-II і III-IV р. а., що відповідало їх можливостям надавати знання за певними освітніми програмами і освітньо-кваліфікаційними рівнями. З 2017 р. професійна освіта в Україні є більш диверсифікованою та має 9 рівнів, які відповідають певним рівням Національній рамці кваліфікацій (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Відповідність рівня професійної освіти рівню Національної рамки кваліфікацій

Складові освіти	Рівні освіти	Рівні Національної рамки кваліфікацій
Професійна (професійно-технічна) освіта	Перший (навчальний)	2-й
	Другий (базовий)	3-й
	Третій (вищий)	4-й
Вища освіта	Фахова перед вища освіта	5-й
	Початковий (короткий цикл)	6-й
	Перший (бакалаврський)	7-й
	Другий (магістерський)	8-й
	Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий)	9-й
	Науковий	10-й

Складено за джерелом [364].

Дані по підготовці здобувачів освіти ЗППТО в Харківській області за галузевими напрямками у 2018 р. представлені на рис. 2.17.

Найбільша кількість спеціалістів з ЗППТО у Харківській області традиційно випускається для промисловості (37 %), торгівлі та громадського харчування (22 %). Поступово зникає інтерес молоді до таких галузевих напрямів, як житлово-комунальне господарство, будівництво та сільське господарство. При цьому в самому місті Харкові активно будуються нові будівлі, що свідчить про потребу в кваліфікованих спеціалістах будівельних професій, а в області відувається про-

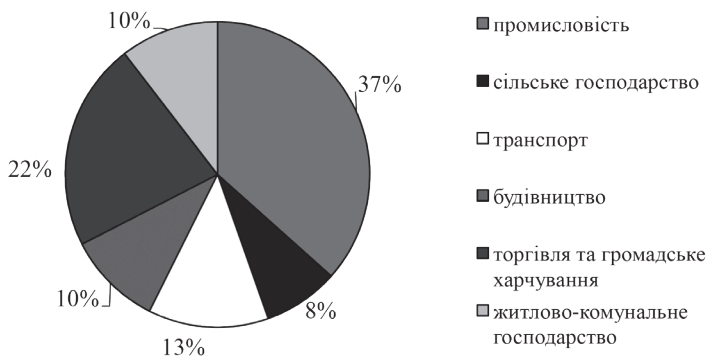

Рис. 2.17. Підготовка здобувачів освіти ЗППТО в Харківській області за галузевими напрямками у 2018 р.

цес укрупнення сільськогосподарських громад, який може вплинути у майбутньому на запит суспільства на кваліфікованих аграріїв.

Вища освіта в Україні представлена такими закладами, як університети, академії, інститути, коледжі. У Харківській області у цих закладах готують фахівців з 27 галузевих напрямів. Найбільш популярними серед молоді вже більш, ніж 20 років залишаються такі напрями, як охорона здоров'я, право, інформаційні технології, педагогіка і транспорт. Менш престижними є математика і статистика, соціальна робота, біологія, журналістика, ветеринарна медицина, хімічна та біоінженерія, природничі та військові науки, національна безпека і безпека державних кордонів.

В цілому, результати проведеного аналізу функціонування формальної системи освіти вище визначених нами регіонів дають можливість висвітлити основні тенденції розвитку РОС:

– існування незавершеного військового конфлікту на Сході України (негативно впливають на чисельність здобувачів освіти в закладах освіти, а також спостерігається незначне скорочення всієї мережі закладів освіти);

– демографічні зміни (зниження рівня народжуваності, активізація міграційних процесів, збільшення кількості безлюдних населених пунктів);

- руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, не доведення процесу реформування освіти до логічного кінця (переривається та змінюються орієнтири у зв'язку з приходом до влади нової політичної сили), нерівномірність і доступності населення до отримання якісних освітніх послуг);
- розрив у часі та змісті модернізаційних процесів у повній загальній середній та вищій освіті (непідготовленість педагогічних, науково-педагогічних працівників та управлінських кадрів до своєчасного та адекватного реагування на інновації);
- кризис сфери освіти у сільській місцевості (відсутність чітких орієнтирів у учнів шкіл, особливо стосовно майбутньої професії; відсутність державної програми підтримки розвитку сільської школи; відсутність можливостей для організації профільного навчання учнів і розвитку обдарованих дітей);
- стрімкий розвиток масової інформації і комунікації (суперечливий вплив на дітей і молодь).

2.5. Рівень зайнятості населення як економічний індикатор сталого розвитку регіону

Сталий економічний розвиток шляхом ефективного функціонування економічної системи на основі інноваційного розвитку та раціонального споживання матеріальних ресурсів забезпечує ефективну зайнятість, отримання гідних доходів та досягнення високої якості життя [421, с. 164]. Завдяки сталому економічному розвитку зберігаються стабільні відтворювальні пропозиції і забезпечується динамічний розвиток усієї економічної системи у заданому напрямку на певний термін часу. Слід зазначити, що на міжнародному рівні запропонована система вимірювань сталого розвитку, в основі якої лежить розроблена система індикаторів моніторингу сталого розвитку. Одним із таких індикаторів є економічний, що ґрунтується на дослідженні ВВП на душу населення, інвестиції, конкурентоспроможність, зайнятість [218]. Отже, стрижнем сталого розвитку є проблема ресурсів, у тому числі й людських.

Протягом усього часу існування української незалежної держави в національній економіці відбуваються трансформаційні процеси, що привели до зниження рівня економічної зайнятості, що в свою чергу призвело до зниження рівня життя переважної частини населення та зменшення його платоспроможності. Відтак, у зв'язку з уповільненням соціально-економічного розвитку України та переходом на ринкові відносини, що надто затягнувся, актуальність проблеми зайнятості населення, раціонального використання трудового потенціалу і спаду економічної активності населення зростає. Водночас об'єктивні нерівномірності виходу з кризи окремих галузей і підприємств, істотні відмінності у співвідношенні інтенсивних та екстенсивних чинників обумовлюють неминучі диспропорції національного ринку праці, різнонаправленість розвитку окремих його сегментів.

Таким чином, незбалансований розвиток сучасної економіки регіонів в Україні, неоднорідність їх соціально-економічного становища, перебіг кризових явищ в усіх сферах життєдіяльності суспільства посилюють асиметрію регіонального розвитку. Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю визначення рівня зайнятості населення Харківської області як одного з п'яти регіонів України, в яких нараховується більше 2 млн. людей (станом на 1.01.2021 р. – 2 633 834 особи, з них 2,1 млн. у міській та 0,5 млн. – у сільській місцевості [101]), та, відповідно до даних, що надає Державна служба статистики України, за рівнем зайнятості населення у віці від 15 років і старше у 2019 р. Харківська область із показником 58,2 % посіла четверте місце (поділяє це місто разом із Рівненською областю) після Чернівецької (58,6 %), Луганської (59,7 %) області та м. Києва (60,9 %) [386]. Цей показник за останні 5 років знизився на 0,5 % (у 2015 р. склав 58,7 % [386]). Варто відмітити, що хоча показник і займає перші позиції в рейтингу в цілому по Україні, однак рівень зайнятості все рівно є незадовільним, оскільки охоплює трішки більш половини працездатного населення всього регіону. І така картина по всій країні (в Україні рівень участі населення в робочій силі складає 56,3 %). В той же час, за даними Служби зайнятості Харківської області, за 9 місяців 2020 р., у порівнянні з 9 місяцями 2019 р., кількість безробітного населення зросла на 13,6 тис. осіб та становила 76,4 тис.

осіб. Рівень безробіття населення в Харківській області зріс з 4,7 % до 5,9 % робочої сили [411]. Отже, в регіонах країни, які є регіонами-мільйонниками, потреба в створенні достатнього обсягу робочих місць є найбільш значущою, а також це саме ті регіони, населення яких потребує як державної, так і регіональної підтримки в розвитку виробничої та соціальної інфраструктури території.

Зайнятість населення та формування цивілізованого ринку праці є предметом досліджень значної кількості вітчизняних учених, переважно в економічній науковій галузі. Теоретико-методологічні аспекти процесу формування державної політики в сфері зайнятості знайшли висвітлення в працях: Ж. Анпілогова, З. Бараник, М. Безтелесна, А. Гайдуцький, Н. Гаркавенко, І. Кочура, А. Никоненко, О. Таршина, Н. Ушенко, О. Шebaніна та ін. Науковці також досліджують правові, соціальні та психологічні аспекти відтворення робочої сили на ринку праці (Ю. Битяк, К. Бондарчук, П. Буряк, Н. Гнидюк, П. Ковальов, Ю. Чернявська тощо); визначають проблеми формування сучасного ринку праці (А. Баланда, А. Величко, В. Савченко, В. Степанова, І. Терюханов, С. Федонюк, Л. Хижняк та ін.); виявляють і досліджують проблеми зайнятості в трансформаційному суспільстві (В. Бульба, В. Ковальський, Е. Лібанова, С. Мельник, Л. Прокопенко, В. Прошаков, Н. Статівка та ін.).

Менш дослідженим є питання стану рівня зайнятості населення регіону, визначення позитивних і негативних тенденцій, впливу цього рівня на економічний розвиток території в контексті сталого розвитку. Отже, спробуємо здійснити аналіз стану зайнятості населення в Харківській області та визначимо специфіку діяльності регіональних і базових центрів зайнятості.

Спочатку зазначимо, що зайнятість населення належить до основних макроекономічних показників і є головною складовою соціально-економічної політики держави. Вітчизняний учений І. Гнибіденко в цьому зв'язку зазначає, що вагомими передумовами економічного і соціального розвитку є взаємозв'язок структурно-інституціональних змін у господарському комплексі регіону в аспекті зайнятості, міжнародної трудової міграції та економічної безпеки [82, с. 71]. Інший науковець А. Гуменюк стверджує, що структура зайнятості населен-

ня формується в результаті зрушень у матеріальній базі виробництва, зміни галузевої структури економіки, дії інших чинників [92, с. 236]. Відтак, зайнятість населення як соціально-економічне явище віддзеркалює стан економіки країни загалом та окремих її сегментів зокрема.

Згідно із Законом України «Про зайнятість населення», зайнятість – це «не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно» [344]. З метою створення умов для максимально можливої зайнятості населення, підвищення її продуктивності, забезпечення необхідного захисту безробітних членів сімей, які перебувають на їх утриманні, розробляється державна політика зайнятості. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики зайнятості населення є центральний орган виконавчої влади у сфері соціальної політики. На регіональному та місцевому рівнях реалізацію державної політики забезпечують місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також регіональні та базові центри зайнятості Державної служби зайнятості.

За даними Державної служби статистики України в 2019 р. ситуація як на державному, так і регіональному ринку праці залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу. Наприклад, у Харківській області чисельність зайнятого населення віком від 15 років і вище у 2019 р. становила 1 266,0 тис. осіб, з них віком від 15 до 70 років – 1 263,9 тис. осіб, що становить 55,2 % і 62,1 % відповідно [389]. У порівнянні з загальним показником по Україні (51,7 % і 58,2 % відповідно) він відрізняється не суттєво, однак, все ж таки різниця у бік збільшення. В цілому обсяги та рівень зайнятості населення як в Україні, так і в регіонах є низькими, хоча в порівнянні з іншими регіонами Харківська область має кращі показники і займає другу позицію після м. Києва – рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше становить 57,5 % (найнижчий показник має Донецька область – 44,0 %).

Що стосується статистичних даних щодо працездатного населення, то в 2019 р. було 5 регіонів, в яких налічувалось більш 1 млн. працездатного населення (Дніпропетровська (1,49 млн. осіб), Харківська (1,29 млн.), Львівська (1,12 млн.), Одеська (1,05 млн.) області та м. Київ (1,37 млн.)). При цьому регіони з найменшою кількістю працездатного населення були – Луганська (336,0 тис. осіб), Чернівецька (373,9 тис.), Волинська (416,6 тис.), Кіровоградська (416,8 тис.) та Тернопільська (450,6 тис.) області [389].

Доцільним є аналіз даних щодо рівня зайнятості населення у віці 15-70 років відповідно до рівня освіти. Ми обрали для порівняння області з високим і низьким рівнями зайнятості населення (табл. 2.8).

З таблиці видно, що у регіонах з високим рівнем зайнятості населення особи, які мають професійну освіту в середньому складають 65,5 % (найбільший відсоток населення з професійною освітою у Черкаській (67,6 %), Київській (67,3 %) та Харківській (67,2 %) областях), а у регіонах з низьким рівнем зайнятості населення – в

Таблиця 2.8

Області України з високим і низьким рівнем
зайнятості населення в 2019 р.

Області України	Рівень зайнятості населення за рівнем освіти, у відсотках						
	усього	повна вища	базова вища	неповна вища	професійно-технічна	повна загальна середня	базова, початкова загальна середня або не мають освіти
Україна	58,2	72,5	56,9	62,2	63,6	44,7	17,8
<i>З високим рівнем</i>							
м. Київ	63,1	76,1	44,0	63,2	66,1	37,6	10,8
Харківська	62,1	74,8	60,2	64,1	69,7	44,4	19,9
Сумська	59,8	70,1	48,6	62,7	65,3	47,9	16,2
Дніпропетровська	59,5	74,5	54,1	65,0	62,9	41,5	16,4
Київська	59,3	75,7	65,2	64,1	64,3	41,7	12,8
Черкаська	59,3	74,3	-	65,7	62,9	46,8	10,5
<i>З низьким рівнем</i>							
Волинська	50,9	67,3	61,6	55,1	59,0	40,4	7,0
Донецька	50,9	65,9	61,7	56,2	52,1	28,9	17,5

середньому 59,9 % осіб. При цьому серед визначених областей є області з достатньо високим рівнем зайнятих осіб, які мають лише базову, початкову загальну середню освіту або не мають освіти взагалі. Це такі області, як Харківська і Донецька області.

В усіх видах економічної діяльності в Україні у 2015 р. зменшувалась середньооблікова кількість штатних працівників [268]. Це явище притаманне було для всіх регіонів. Наприклад, у Харківській області лише в липні 2015 р. середньооблікова кількість штатних працівників становила 568,2 тис. осіб. У порівнянні з липнем 2014 р. ця кількість скоротилася на 35,9 тис. осіб. Причому скорочення відбулося в усіх видах економічної діяльності, найбільш суттєво це відчули такі сегменти, як промисловість, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги [7].

Порівніємо два регіони з найбільшою кількістю зайнятого населення у віці 15-70 років за видами економічної діяльності, якою у 2019 р. є Дніпропетровська (1 413,7 тис. осіб) область, та з найменшою кількістю, якою є Луганська (303,7 тис. осіб) область (рис. 2.18 і 2.19 відповідно).

Аналізуючи рисунки можна стверджувати, що найбільша частка населення працює в секторі послуг та промисловості (50 % у Дніпропетровській та 47 % у Луганській області). Причому в Луганській області більший відсоток населення працює в сфері послуг (28 %), а в промисловості та в сільському, лісовому та рибному господарстві задіяно практично однакова частка населення (19 % і 13 % відповідно). Іншою є картина у Дніпропетровській області, де в промисловості зайнятість населення складає 24 %, а в сільському, лісовому та рибному господарстві втричі менше – лише 8 %.

Однаково розподілились показники у таких видах економічної діяльності, як транспорт (6 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (5 %), професійна, наукова та технічна діяльність (3 %), тимчасове розміщення та організація харчування та інші види економічної діяльності (по 2 %), операція з нерухомим майном, а також мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (по 1 %).

Невисокою є зайнятість населення в таких видах економічної діяльності, як: державному управлінні, обороні обов'язковому стра-

Розділ 2. Регіональна освітня система як об'єкт публічного управління

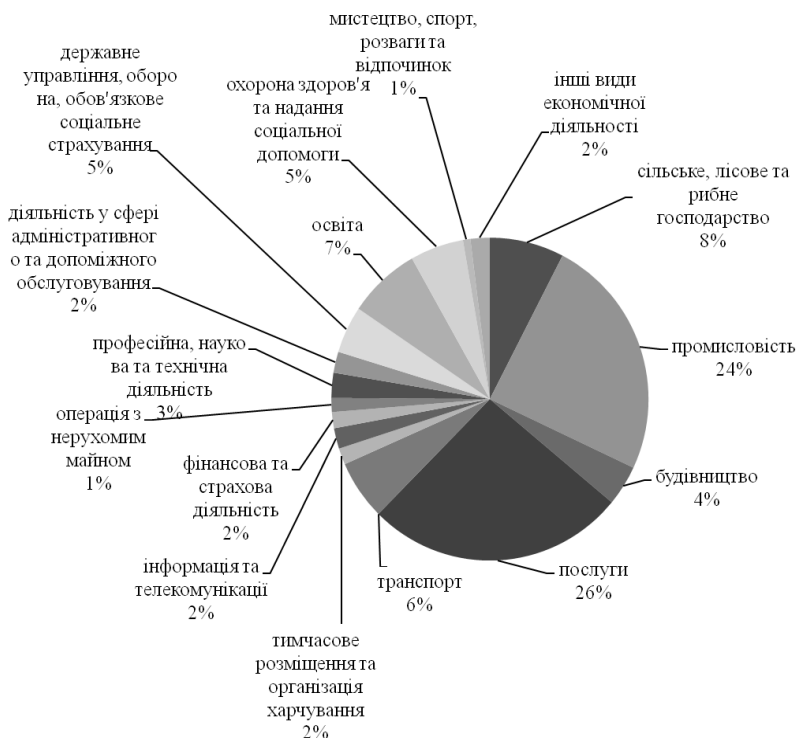

Рис. 2.18. Зайняте населення у Дніпропетровській області за видами економічної діяльності, 2019 р.

хуванні; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіті; інформація та телекомунікації та ін.

Суттєвими в Україні є обсяги вимушеної неповної зайнятості, яку вирізняють також як добровільну або вимушену зайнятість; часткову, сезонну, поденною, тимчасову, вимушену, а також у зв'язку з неможливістю забезпечити працівника роботою на повну норму робочого часу або за бажанням працівника відповідно до його потреб, може бути зайнятість на неповний робочий день або тиждень [147, с. 159].

2.5. Рівень зайнятості населення як економічний індикатор сталого розвитку регіону

173

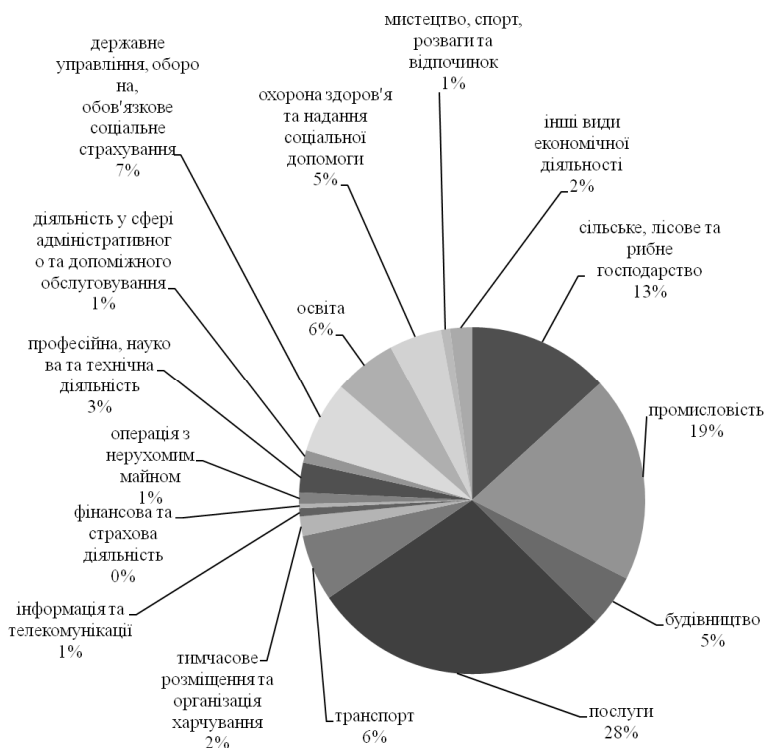

Рис. 2.19. Зайняте населення у Луганській області за видами економічної діяльності, 2019 р.

Відповідно до даних, наданих Харківським регіональним центром зайнятості, у відпустках без збереження заробітної плати протягом січня – червня 2015 р. знаходились 3,7 тис. осіб. З економічних причин переведені на неповний робочий день (тиждень) 58,6 тис. осіб, що на 3,1 тис. осіб більше, ніж протягом січня-червня 2014 р. Зокрема, на підприємствах промисловості працювали неповний робочий день (тиждень) 32,8 тис. осіб, на транспорті – 16 тис. осіб. Крім того, зберігається тенденція щодо перевищення кількості звільнених з роботи над чисельністю прийнятих на підприємства та установи.

В 2015 р. з підприємств Харківської області було звільнено майже 83,2 тис. працівників (14,3 % середньооблікової кількості штатних працівників), що на 21,2 тис. осіб більше, ніж було прийнято (62 тис., або 10,6 % середньооблікової кількості штатних працівників).

Варто відмітити, що останнім часом як на рівні регіону, так і в цілому по країні зростає кількість працівників, попереджених про заплановане масове вивільнення. Так, лише протягом січня – серпня 2015 р. роботодавці проінформували державну службу зайнятості про заплановане масове вивільнення 15 тис. працівників, що на 6,1 тис. осіб більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Про найбільше очікуване вивільнення працівників повідомили м. Харків, Чугуївський та Ізюмський райони. Серед осіб, попереджених про вивільнення, найбільшу частку становлять працівники сфери державного управління та обов'язкового соціального страхування (64,3 %), промисловості (7,8 %) та освіти (6,6 %) [7].

Що стосується сучасного стану Харківської області, то станом на січень 2021 р. обсяги запланованого масового вивільнення працівників складає 2,9 тис. осіб, що на 0,1 тис. осіб більше, ніж у цьому ж місяці минулого року. Наймасовішим попередженням про заплановане вивільнення було отримано працівниками у таких видах економічної діяльності, як: державне управління й оборона (1992 особи), охорона здоров'я (551), торгівля і ремонт (257) та ін. Попереджені працівники за професійними групами розподілились таким чином:

- професіонали – 954 особи;
- службовці, керівники – 848;
- працівники сфери торгівлі та послуг – 329;
- фахівці – 271;
- робітники з обслуговування устаткування та машин – 225;
- технічні службовці – 140;
- найпростіші професії – 120;
- кваліфіковані робітники з інструментом – 54 [411].

В умовах ринкової економіки протилежним до зайнятості населення є безробіття, яке виникає внаслідок функціонування господарського механізму, породженого внутрішніми суперечностями ринку [147, с. 167]. Відповідно до українського законодавства, безробітні-

ми є «особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи» [344].

Сьогодні в Україні значно великими залишаються обсяги та рівень безробіття. Така ж тенденція простежується у регіонах, особливо у густонаселених, яким є також і Харківська область. Так, чисельність безробітних у Харківській області у 2015 р. становила 95,9 тис. осіб, практично такою ж була і кількість безробітних працездатного віку (у 2014 р. – 101,6 тис. осіб). Рівень безробіття населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці, дорівнює 7,4 % економічно активного населення, а серед осіб працездатного віку рівень безробіття дорівнював 7,6 %. Станом на 1 вересня 2015 р. кількість безробітних, зареєстрованих в центрах зайнятості, становила 24,7 тис. осіб, що на 0,6 тис. менше, відповідної дати минулого року. Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, на цей час становила 2,4 тис. та, у порівнянні з даними 2014 р., зменшилась на 16 % [7].

В цілому по Україні кількість безробітного населення склала 1 487,7 тис. осіб, з них 679,8 тис. – це жінки і 807,9 тис. – чоловіки. При цьому найбільшу кількість усього безробітного населення складають ті, хто проживає у міській місцевості. За причинами незайнятості безробітне населення розподілилось таким чином:

- звільнен за власним бажанням, за угодою сторін (39,6 %);
- вивільнені з економічних причин (21,5 %);
- робота має сезонний характер (9,6 %);
- не працевлаштовані після закінчення закладів освіти (9,4 %);
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму (8,9 %) тощо [389].

В середньому тривалість пошуку роботи серед населення країни складає 5 місяців. Розподіл цього показника за регіонами наведено у таблиці 2.9.

Як видно з таблиці, найтривалішими є пошуки роботи безробітними (в середньому до 7 місяців) в Донецькій і Запорізьській областях та в м. Києві, а найкоротшими – в Закарпатській (до 3 місяців) області.

Таблиця 2.9

Середня тривалість пошуку роботи безробітними за регіонами

Області	Середня тривалість, кількість місяців
Донецька, Запорізька області та м.Київ	7
Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька	6
Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Херсонська, Черкаська	5
Житомирська, Одеська, Тернопільська, Чернігівська	4
Закарпатська	3

Результати проведеного дослідження дають можливість визначити основні тенденції в сфері зайнятості населення. Почнемо з негативних тенденцій. Такими тенденціями в Україні є:

- вкрай низький обсяг і рівень зайнятості населення;
- зменшення середньооблікової кількості штатних працівників;
- суттєві обсяги вимушеної неповної зайнятості;
- зростання кількості працівників, які були попереджені про заплановане масове вивільнення;
- значно великий обсяг та рівень безробіття;
- скорочення попиту на працівників в усіх видах економічної діяльності та по основних розділах класифікації професій;
- суттєвими залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили.

Перераховані тенденції свідчать про те, що на ринку праці склалася складна ситуація. Крім того, ця ситуація погіршує ситуацію з державним соціальним страхуванням, оскільки кількість платників єдиного соціального внеску значно скорочується. Зокрема, у порівнянні з вереснем 2014 р. у вересні 2015 р. в цілому по Україні кількість застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування зменшилася на 1,0 млн. осіб [268]. Також ускладнюється ситуацію на ринку праці в наслідок втрати Україною частини території у 2014 р. (зокрема, втрата об'єктів економічної інфраструктури, поява значної чисельності внутрішньо переміщених осіб), економічної і політичної нестабільності, оголо-

шеної на початку 2020 р. пандемії у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції (карантинні обмеження, що негативно впливають на ведення бізнесу та на економічну ситуацію в цілому по країні) та ін.

Отже, сьогодні Україна опинилася перед необхідністю формування політики ефективної зайнятості, яка б забезпечувала створення мотиваційних механізмів високоефективної праці та соціальний захист населення при втраті робочих місць. Варто відмітити, що на державному та регіональному рівнях розробляють програми зайнятості, в яких передбачається формування механізму збереження робочих місць, створення умов для зайнятості вивільнених працівників, захист безробітних та їх сімей, сприяння розвитку професійної мобільності, удосконалення інформаційно-статистичної бази розвитку ринку праці тощо. На думку вітчизняних науковців, в процесі реалізації державної політики зайнятості та формування оптимально-функціонуючих регіональних ринків праці в Україні особливої ваги набуває проблема підвищення ефективності державних програм та послуг, що надаються регіональними службами зайнятості [218, с. 74]. Проте С. Мельник застерігає, що програми здатні призводити до однакового результату щодо безробітних або їхніх груп, однак витрати на них можуть істотно відрізнятись. З цієї причини, будь-які дії повинні бути виправлені з точки зору витрат на них [213, с. 6]. Відтак, результативність від реалізації конкретної програми необхідно оцінювати не лише з позиції зменшення кількості безробітних, а й враховувати кошти, затрачені на їх впровадження.

Щодо позитивних тенденцій на ринку праці. Розглянемо на прикладі Харківської області – області-мільйонниці. Лише за перший квартал 2015 р., за даними Харківського регіонального центру зайнятості, послуги державної служби зайнятості отримали 63,9 тис. безробітних громадян, у тому числі з початку року звернулися за допомогою у працевлаштуванні та отримали статус безробітного 33,9 тис. осіб. Разом з тим, працевлаштуванню громадян регіону сприяє Державна служба зайнятості. Так, за направленням служби в січні – серпні 2015 р. працевлаштувалися 37,6 тис. осіб, у тому числі 27,4 тис. зареєстрованих безробітних. Зокрема, 926 безробітних започаткували власну справу за рахунок отримання виплати допомоги

по безробіттю одноразово та 841 безробітних – працевлаштовані на нові робочі місця з компенсацією роботодавцю єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [7].

Протягом січня 2021 р. Харківська обласна служба зайнятості надала послуги 115 тис. осіб, з яких 36 тис. осіб мали статус безробітного. З них працевлаштовано було 2,3 тис. осіб, проходили професійне навчання – 0,9 тис. осіб, брали участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру – 0,4 тис. осіб, отримували допомогу по безробіттю – 31 тис. осіб. При цьому кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості склала 2 тис. одиниць [411].

Протягом останніх років у Харківському регіоні активізовано роботу щодо працевлаштування безробітних громадян шляхом надання дотацій роботодавцям за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Така форма працевлаштування активно використовується перш за все для працевлаштування осіб, які не конкурентоздатні на ринку праці – жінок з маленькими дітьми, громадян перед пенсійного віку, інвалідів, а також випускників закладів без досвіду роботи. Також відновлено роботу щодо надання дотацій роботодавцям для забезпечення молоді першим робочим місцем.

Одним із мотиваційних механізмів соціального захисту населення при втраті робочих місць є їх активна участь у неформальній освіті з метою перепідготовки, перекваліфікації, розширення своїх професійних можливостей. Одним із пріоритетів діяльності державної служби зайнятості є професійна орієнтація населення. Особлива увага приділяється роботі з учнівською молоддю, що спрямована на створення передумов для її професійної самореалізації та запобігання молодіжному безробіттю. З метою підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці за направленням державної служби зайнятості в 2015 р. в Харківській області майже 12,4 тис. безробітних проходили професійне навчання. Ваучер на навчання та підвищення кваліфікації отримали 214 осіб старше 45 років. Профорієнтаційні послуги отримали 164,7 тис. громадян, у тому числі 57,4 тис. осіб, які навчаються у навчальних закладах різних типів [7].

В умовах зростання вимог роботодавців до якості робочої сили, служба зайнятості організує професійну підготовку кваліфікованих кадрів на конкретні робочі місця, навчає безробітних за індивідуальними навчальними планами та програмами, підвищує кваліфікацію безробітних безпосередньо на робочому місці, що дає необхідний рівень знань, умінь, навичок.

Протягом 2015 р. 19,2 тис. безробітних осіб у Харківській області взяли участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру. Це на 11,2 % більше ніж у відповідному періоді 2014 р. Разом із залученням громадян до тимчасової зайнятості здійснюється й матеріальне забезпечення безробітних громадян. Так, протягом січня – серпня 2015 р. право на отримання допомоги по безробіттю мали 49,1 тис. безробітних громадян або 72,2 % загальної кількості зареєстрованих безробітних. Станом на 1 вересня 2015 р., кількість зареєстрованих безробітних становила 24,7 тис. осіб, з них отримували допомогу по безробіттю 19,2 тис. осіб. При цьому середній розмір допомоги по безробіттю у серпні 2015 р. становив 1274 грн. [7]. У 2020 р. розмір допомоги, яку отримували безробітні, вже був від 9080 грн (від заробітної плати та страхового стажу) до мінімального розміру, який склав 1000 грн. [411]. Всього отримують допомогу станом на січень 2021 р. 26 471 осіб, що на 6 609 осіб більше, ніж у цьому ж місяці минулого року [6].

Інформування населення про реальний попит на відповідних працівників та реальні умови праці і заробітної плати здійснюється не лише при індивідуальному обслуговуванні шукачів роботи в центрах зайнятості, а й через різноманітні сучасні засоби масової інформації, зокрема, Інтернет-ресурси державної служби зайнятості, інформаційно-довідкову телефонну систему. Це сприяє суттєвому пом'якшенню ситуації, дозволяє підвищити оперативність надання соціальних послуг, скоротити термін підбору роботи та період укомплектування вакансій.

Потрібно відмітити, що з середини 2018 р. державні служби зайнятості в Україні зіткнулися з новими проблемами, що виникли в результаті окупації Кримського півострова та проведенням антитерористичної операції (далі – АТО, пізніше – операція об'єднаних

сил (ООС)) в Донецькій та Луганській областях. Управліннями праці та соціального захисту населення станом на 6 листопада 2015 р. було взято на облік 1 млн. 579 тис. внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). З них, 934 тис. осіб – пенсіонери, 199 тис. осіб – діти, 65 тис. осіб – інваліди. Кількість осіб працездатного віку становила 379 тисяч, з яких 123 тис. осіб при отриманні довідки повідомили про потребу в працевлаштуванні [268].

Найбільш потужні міграційні потоки громадян з Донбасу прийняла в тому числі й Харківська область. Лише протягом першого кварталу 2015 р. державною службою зайнятості було працевлаштовано 1339 осіб з числа ВПО, які мали відповідну довідку. Також за направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 391 безробітний з числа ВПО, в громадських та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 923 переселенця. Станом на 11 вересня 2019 р. послуги служби зайнятості продовжували отримувати 1,3 тис. осіб, які отримали довідку про взяття на облік як особи, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або районів проведення АТО, з них 0,9 тис. осіб мали статус безробітного.

В січні 2021 р. у Харківській області серед ВПО статус безробітного мали 579 осіб, що на 223 особи більше ніж у січні минулого року. Роботу отримало лише 17 осіб, професійне навчання пройшли 7 осіб, брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру – 2 особи. 364 особи були охоплені профорієнтаційними послугами [6].

Водночас країна отримала ще одну проблему – це демобілізовані військовослужбовці, які брали участь в АТО, та як також потребують послуг державних служб зайнятості. Так, з початку 2015 р. у Харківській області послугами служби зайнятості скористалося 202 військовослужбовця, яким було надано профорієнтаційні послуги. За сприяння служби зайнятості 129 осіб отримали роботу, 91 проходили професійне навчання, 78 брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру. В січні 2021 р. отримували послуги в службі зайнятості Харківської області 147 громадян з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО (ООС), з них 118 осіб мали статус безробітного, 22 особи отримали роботу, 16 осіб проходили професійне навчання, 59 осіб були охоплені профорієн-

таційними послугами [6]. Крім того, службою зайнятості налагоджена співпраця з військовими частинами та військкоматами щодо проведення подальшої роботи з демобілізованими військовослужбовцями, які потребують сприяння у працевлаштуванні. Зокрема, організовано роботу щодо розміщення у приміщеннях військкоматів інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів у сфері зайнятості та соціального захисту на випадок безробіття для підвищення поінформованості учасників АТО про послуги державної служби зайнятості

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, що в Україні в сфері зайнятості населення простежуються як позитивні, так і негативні тенденції. Державне та регіональне регулювання ринку праці було в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов'язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій:

- професійної активізації безробітних;
- зменшенням структурного дисбалансу на ринку праці;
- впливу на обсяги зайнятості та безробіття;
- верифікації готовності безробітних до праці.

Висновки до другого розділу

Результати проведеного дослідження стану нормативно-правового забезпечення функціонування національної системи освіти дає підстави для висновку, що в Україні створено достатньо міцну законодавчу та нормативно-правову базу, що забезпечує розвиток освітньої галузі відповідно до сучасних трансформацій, що відбуваються в світі та в українському суспільстві. У цьому контексті у правовому полі закладені основи якісних змін усіх компонентів системи освіти – від дошкільної до вищої освіти. Реалізуються заходи із змістовного наповнення освіти, закладені основи для створення нової системи управління освітою та її фінансування, організації інклюзивної та спеціальної освіти, інертизації та комп'ютеризації

зкладів освіти, електронної освітньої платформи та електронного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо.

Однак, освітня практика актуалізує необхідність вирішення низки недоліків, що існують у нормативно-правовому регулюванні відносин суб'єктів освітнього процесу. Потребують удосконалення, перегляду та приведення у відповідність до сучасних вимог деяких положень законодавчих актів у галузі освіти. Також потребують посилення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в управлінні освітою на місцях.

В розділі визначено компонентну структуру системи освіти України, здійснено аналіз кожного її структурного компонента, визначено основні тенденції розвитку та регіональні відмінності. Зокрема, аналіз стану та розвитку системи дошкільної освіти дозволив виявити негативні та позитивні тенденції. Серед негативних можна визначити: наявність черг до ЗДО та перевантаження деяких груп, що порушує принцип доступності громадян до якісних освітніх послуг; наявність вакансій в ЗДО; відсутність підтримки молодих спеціалістів на державному та місцевому рівнях, механізмів щодо залучення випускників педагогічних закладів освіти до роботи у ЗДО; застаріння матеріально-технічної бази, приміщень та території ЗДО; відсутність або слабка мотивація педагогічних працівників у необхідності їх професійного самовдосконалення.

Позитивними можна вважати зміни підходів до забезпечення освітніх потреб суспільства, зміни освітньої парадигми, осучаснення змісту дошкільної освіти, впровадження в практику особистісно орієнтованих технологій, орієнтація на дитину та її потреби, розвиток закладів освіти недержавної форми власності, появи домашньої освіти із залученням професійних вихователів тощо.

Аналіз функціонування повної загальної середньої освіти дозволяє стверджувати, що вона є наймасовішою освітою в Україні, як у кількості здобувачів освіти, так і у працівниках, які забезпечують освітній процес у закладі. Розвиток мережі ЗПЗСО у регіонах є нерівномірним, має специфічні особливості, виклики та загрози. Головною проблемою для всіх регіонів є проблема старіння кадрів,

яка потребує розв'язання на державному рівні – розробки заходів, механізмів для залучення молодих спеціалістів до роботи в ЗПЗСО.

Позитивні тенденції в Україні спостерігаються у розвитку мережі опорних закладів освіти та мережі інклюзивної і спеціальної освіти, що відбувається в рамках реалізації принципу рівного доступу до якісної освіти та в рамках реформи НУШ. В той же час негативними тенденціями є низька заробітна плата педагогічних працівників, наявність суттєвих територіальних відмінностей у наданні якісних освітніх послуг в ЗПЗСО (низький рівень результатів навчання), низький рівень матеріально-технічного забезпечення, в тому числі недоступність мережі Інтернет для низки закладів освіти, передусім у сільській місцевості (особливо було відчутно в період оголошеного карантину в 2020 р. з метою запобігання поширення коронавірусної хвороби), неготовність педагогічного персоналу, в тому числі й керівників, працювати в умовах автономії закладів освіти, невідповідність сучасним умовам системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників у ЗВО тощо.

Щодо розвитку позашкільної освіти, то можна зазначити, що основна її функція полягає у створенні додаткових можливостей для самовизначення, саморозвитку та самореалізації особистості, формування її моральних якостей, патріотичних почуттів та соціально-громадського досвіду. Вона відіграє особливу роль у запобіганні соціальних ризиків таких як розповсюдження антисоціальних і девіантних проявів серед дітей (безпритульність, злочинність, ігрова комп'ютерна залежність та ін.) та погіршення стану здоров'я дітей. Тож забезпечення розвитку позашкільної освіти має бути одним із пріоритетних завдань державної та регіональної (місцевої) влади.

Однією із складових економічного зростання країни та її регіонів, сталого розвитку суспільства, запорукою професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку громадянина країни є професійна (професійно-технічна) освіта. Традиційно вона є соціально орієнтованою, оскільки ще з радянських часів виконує функцію захисту вразливих груп населення – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю та ін. На державному і місцевих рівнях розробляється система пільги для

таких дітей (переваги при зарахуванні до ЗППТО, виплачується соціальна стипендія, забезпечуються житлом, гарантується працевлаштування тощо).

Зміни, що відбуваються в національній мережі ЗВО та чисельності в них студентів, мають не стабільну тенденцію, але при цьому кількість університетів, академій, інститутів в Україні є достатньо великою, а якість надання освітніх послуг постійно знижується та поглиблюється розрив між наданням необхідних професійних компетентностей здобувачам освіти та вимогами роботодавців. Відтак, і досі існують протиріччя в країні між вимогами сучасного суспільства до спеціаліста та реальним рівнем його підготовки у ЗВО, тобто протиріччя між ринком освітніх послуг та ринком праці.

В той же час є значні позитивні зрушення в українській вищій освіті в напрямку запровадження основних принципів й ключових інструментів Болонського процесу, а саме: унормовано сучасну організацію вищої освіти з урахуванням структури її рівнів і галузей; невід'ємним атрибутом розвитку вищої освіти на законодавчому рівні визначено університетську автономію; створено систему забезпечення якості вищої освіти; створено стандарти вищої освіти відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій; ЗВО передано повноваження розробляти освітні програми та надавати власні дипломи (недержавного зразку); встановлено градацію ЗВО за типами і статусами (ЗВО та ЗФПВО); щорічно проводиться ранжування ЗВО (визначається місце закладу у національних і міжнародних рейтингах), що складає об'єктивну основу їх концентрації, конкурсного добору, визначення сильних і слабких ЗВО, які необхідно або ліквідувати, щоб знизити фінансові витрати на їх утримання, або у подальшому об'єднати їх із більш потужними закладами, щоб об'єднати їх зусилля.

Освіта дорослих здобувається у закладах та установах шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Так, формальна освіта дорослих в країні репрезентована ЗПЗСО (вечірніми школами), ЗППТО, ЗФПВО, ЗВО, закладами післядипломної освіти. При цьому в усіх регіонах створюються осередки освіти для різних категорій дорослих, які функціонують і як самостійні інституції, і як

підрозділи загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої, післядипломної освіти, а також і бібліотеки.

Сьогодні необхідною умовою є розробка й прийняття законодавчого акту, який би встановлював правові, організаційно-фінансові засади функціонування системи освіти дорослих як комплексного підходу до розвитку цієї сфери, а також це надало би можливість для здійснення моніторингу освітніх потреб різних категорій дорослого населення та якості наданих освітніх послуг. Водночас прийняття спеціального закону врегулювало б питання налагодження міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства, розширило б можливість для підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими.

Результати проведеного аналізу функціонування формальної РОС дають можливість висвітлити основні тенденції їх розвитку: існування незавершеного військового конфлікту на Сході України (негативно впливають на чисельність здобувачів освіти в закладах освіти, а також спостерігається незначне скорочення всієї мережі закладів освіти); демографічні зміни (зниження рівня народжуваності, активізація міграційних процесів, збільшення кількості безлюдних населених пунктів); руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, не доведення процесу реформування освіти до логічного кінця (переривається та змінюються орієнтири у зв'язку з приходом до влади нової політичної сили), нерівномірність і доступності населення до отримання якісних освітніх послуг); розрив у часі та змісті модернізаційних процесів у повній загальній середній та вищій освіті (непідготовленість педагогічних, науково-педагогічних працівників та управлінських кадрів до сучасному та адекватному реагуванню на інновації); кризис сфери освіти у сільській місцевості (відсутність чітких орієнтирів у учнів шкіл, особливо стосовно майбутньої професії; відсутність державної програми підтримки розвитку сільської школи; відсутність можливостей для організації профільного навчання учнів і розвитку обдарованих дітей); стрімкий розвиток масової інформації і комунікації (суперечливий вплив на дітей і молодь).

Дослідження рівня зайнятості населення як економічного індикатора сталого розвитку регіону дає підстави для висновку, що в

сфері зайнятості населення простежуються як позитивні, так і негативні тенденції. Державне та регіональне регулювання ринку праці було в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов'язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій: професійної активізації безробітних; зменшенням структурного дисбалансу на ринку праці; впливу на обсяги зайнятості та безробіття; верифікації готовності безробітних до праці.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ

3.1. Сутнісні характеристики механізмів публічного управління регіональними освітніми системами

Прагнення України до інтеграції у міжнародне європейське співтовариство, а також приєднання до Болонського процесу, змістом якого є утворення єдиного узгодженого європейського простору вищої освіти для забезпечення світової конкурентоспроможності фахівців єврорегіону, вимагають від національної системи освіти та регіональних освітніх систем підготовки таких спеціалістів до роботи в умовах ліберальної економіки, які б не просто засвоювали старі знання, а й створювали, розповсюджували та використовували б нові. Таким чином, як було зазначено вище, знання перетворюються на ключовий компонент, головний продукт і сировину діяльності, що є провідною характеристикою нового етапу постіндустріального суспільства – «Суспільства знань». У цьому контексті глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять пе-

ред державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем [127, с. 63].

Слід зазначити, що сучасна ситуація в економіці України залишається досить критичною через стан забезпечення її енергоносіями, негативну сировину, енергозатратну експортну складову тощо. Як стверджує С. Ніколаєнко, розвиток успішного бізнесу, екстенсивними чинниками якого були – дешеві робоча сила, сировина та виробнича база, а також доступ до влади, а отже, до державного бюджету, надав можливість сформувати у державі так звану олігархічно-кланову економіку, характерною рисою якої є надзвичайно низький попит на науковий продукт з боку вітчизняної промисловості. Разом із недостатнім державним фінансуванням наукової сфери це призвело до значного відставання наукової та освітньої галузей і уповільнення інноваційних процесів у країні [241, с. 8].

Однак, зауважимо, що вплив науки на освітню діяльність надзвичайно великий:

по-перше, відбувається оновлення змісту освіти, що дає змогу адаптувати її до потреб економіки й суспільства;

по-друге, наука впливає на науково-педагогічний потенціал ЗВО та їх функціонування, на відтворення кадрів для промисловості, науки й освіти [300].

Щодо економічного росту, то він забезпечується за рахунок інвестицій в дослідження й розробки, в підвищення інноваційної активності, а також рівня освіти й підвищення кваліфікації економічно активного населення. Отже, для економічного росту країни необхідно всебічно використовувати науково-інноваційний потенціал вищої освіти, а для цього необхідно забезпечити органічну єдність освіти, науки й виробництва. Цим, передусім, й обумовлена актуальність даного дослідження.

Слід зазначити, що проблеми, особливості та перспективи інтеграції освіти й науки досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці (Т. Боголіб, Л. Гохберг, Г. Китова, Т. Красикова, В. Кремень, Т. Кузнецова, А. Кузьмичев, В. Куценко, С. Ніколаєнко, В. Прошкін, В. Супян, Ф. Тихомірова, В. Цигляєв, В. Шорін та інші). Окремі ас-

пекти процесу інтеграції науки, освіти і виробництва подані у працях таких учених, як В. Демкін, Г. Майєр, В. Маковіїва, В. Осколков, С. Пасєка, І. Підоричева, В. Романькова, А. Унгефук, Л. Шимченко та ін. На жаль, поза увагою авторів залишається аналіз сучасного стану функціонування механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва, яку розглядають як сукупність засобів організації управлінських процесів і способів впливу на розвиток керованих об'єктів.

Отже, спробуємо дослідити механізми інтеграції науки, освіти й виробництва, визначити проблеми та особливості в їх функціонуванні, а також виділити основні задачі та окреслити пріоритетні напрями цього процесу на сучасному етапі розвитку українського суспільства та визначити регіональну компоненту.

Спочатку зазначимо, що інтеграція (від лат. *integration* – відновлення, поповнення; цілий) – це об'єднання чого-небудь у єдине ціле [245, с. 255]. У державно-управлінському сенсі, відповідно до енциклопедичного словника з державного управління, інтеграція означає об'єднання частин, щоб вони могли працювати разом або представляти цілісну систему. Існують різні концепції розвитку інтеграційних процесів. В основному вони являють собою осмислення й систематизацію конкретних шляхів і форм розвитку інтеграційних утворень, механізмів взаємодії суб'єктів господарювання й урегулювання розбіжностей між ними [125, с. 285]. Відтак, інтеграція науки, освіти й виробництва – це об'єднання різних сфер суспільної діяльності в єдину цілісну систему, налагодження тісної взаємодії та взаємовідносин між ними з урахуванням спільної діяльності для ефективного здійснення функцій та досягнення поставлених цілей, реалізувати які можна за посередництвом використання наявних ресурсів та механізмів управління.

Такі науковці, як В. Осколков, В. Романькова, А. Унгефук у розумінні інтеграції науки й освіти виділяють два підходи:

– галузевий (внутрівідомчий) – під інтеграцією науки й освіти розуміється процес злиття і взаємодії цих галузей у рамках однієї сфери державного управління;

– міжгалузевий (міжвідомчий) – під інтеграцією науки й виробництва розуміється зближення цих галузей із системою освіти,

тобто взаємодія, співробітництво виробництва й освітніх установ з метою взаємовигідного підвищення ефективності наукової і освітньої діяльності, яку вони здійснюють [267, с. 24].

У випадку співробітництва науки, освіти й виробництва доцільно запропонувати таку правову форму, як угода про спільну діяльність між установами. Це надасть можливість проводити спільні наукові дослідження, наукові та науково-методичні конференції, розробки актуальних теоретичних проблем, проводити обмін працівниками наукових, освітніх й виробничих установ, створення на базі цих установ лабораторій для проведення наукових досліджень. Також така співпраця забезпечить якість реалізації освітніх програм. Таким чином буде здійснюватися обмін ідеями, знаннями та досвідом. Механізми такої співпраці мають бути запропоновані на державному рівні.

Виходячи з представленої у науковій літературі різноманітності механізмів управління, можна виділити такі види механізмів інтеграції освіти, науки й виробництва:

- правовий (система норм і законів, механізмів їх реалізації);
- організаційний (побудова організаційної системи);
- фінансовий (фінансові операції, оплати тощо);
- соціальний (способи соціальної організації, умови праці, стимулювання);
- соціально-психологічний (мотивація, цінності, потреби працівників);
- забезпечення розвитку людського капіталу (здібності, талант, знання й досвід працівників, їх схильність до інновацій) [300].

Зокрема, правовий механізм представляє собою сукупність правових інструментів, засобів, важелів впливу на процес інтеграції науки, освіти й виробництва. Саме він закладає правові, організаційні, фінансові та інші засади інтеграції науки, освіти та виробництва. Положення щодо сутності та напрямів інтеграції науки й освіти знайшли відображення у таких законах України, як: «Про освіту» [364], «Про вищу освіту» [335], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [359], «Про наукову і науково-технічну експертизу» [360], «Про наукові парки» [358], «Про інноваційну діяльність» [356], «Про інвестиційну діяльність» [355], «Про державне регулювання діяльності у

сфері трансферу технологій» [339] (діяв до 09.12.2015 р.), а також у Національній доктрині розвитку освіти [361] та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [362].

Відповідно до Закону України «Про освіту» [364], засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є науковий характер та інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір (ст. 6.); обов'язковою та невід'ємною складовою частиною освітньої діяльності ЗВО є наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність (ст. 17); освіта наукового спрямування здобувається на рівні базової та профільної освіти наукового спрямування, причому держава створює для залучення учнівської молоді до наукової і науково-технічної діяльності через систему закладів спеціалізованої освіти наукового профілю (зокрема Малу академію наук України) (ст. 21); здобувачі освіти мають право на свободу наукової і науково-технічної діяльності (ст. 53); також і педагогічні, науков-педагогічні та наукові працівники мають право на академічну свободу, включаючи свободу від втручання в тому числі в науково-педагогічну та наукову діяльність, крім того, вони зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами освіти в освітньому процесі та науковій діяльності (ст. 54).

В Законі України «Про вищу освіту» [335] зазначено, що державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах підтримки з боку держави фахівців з вищою освітою для здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень; підтримки наукової діяльності ЗВО шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладів, що провадять таку діяльність; формування і реалізація державної політики спрямовано на розвиток наукової, науково-технічної діяльності ЗВО та забезпечується їх інтеграція з виробництвом (ст. 3); підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за освітніми чи науковими програмами, одним із рівнів вищої освіти є науковий, який передбачає здатність особи визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності; успішне виконання особою відповідної наукової програми є підставою для присудження відповідного наукового ступеню вищої освіти – доктора філософії/доктора

мистецтва, доктора наук (ст. 5); центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки формує стратегічні напрями розвитку вищої освіти з урахуванням науково-технічного прогресу; затверджує форми документів про вищу освіту (наукові ступені) та ін. (ст. 13); наукова діяльність, що здійснюється шляхом проведення наукових досліджень, забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності є основними завданнями ЗВО (ст. 26); ЗВО можуть утворювати навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму (ст. 27); окремо виділено дослідницький університет як ЗВО, що забезпечує розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, для стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і проведення міждисциплінарних досліджень (ст. 30); окремою сттею виділено наукові товариства здобувачів освіти, визначено організаційні засади та принципи (ст. 41).

Науковій та науково-технічній діяльності, що здійснюється у ЗВО, в спеціальному освітньому законі в сфері вищої освіти присвячено розділ XI, у якому визначено мету, завдання, основи організації й управління цим видом діяльності; права та захист інтелектуальної власності. Окрема стаття (ст. 66) присвячена визначенню основних напрямів інтеграції наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО та наукових установ НАН України, національних галузевих академій наук, серед яких слід відмітити:

- участь у розробленні та виконання державних цільових програм економічного і соціального розвитку;
- проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок;
- впровадження спільно створених інноваційних продуктів у виробництво, інші галузі економіки тощо [335].

Всі вище перелічені положення стосуються переважно наукової діяльності, що здійснюється у ЗВО та наукових установах. Щодо інтеграції науки, освіти й виробництва, то концептуальні правові, організаційні, фінансові засади, механізми реалізації цього виду діяльності є не

чіткими, більш декларативними. У цьому контексті ми погоджуємося з думкою І. Піддорицевої, яка проаналізувавши у своїй роботі законодавче забезпечення інтеграційних процесів науки, освіти й виробництва в Україні, зазначила, що у законах не визначається ні правовий статус інтеграційних структур, ні механізми і порядок їх створення та функціонування, ні заходи державної підтримки процесу інтеграції [279].

В той же час слід зазначити, що наукова й науково-технічна діяльність регламентується також й іншими законодавчими актами. Зокрема, в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [359] визначено правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, державні гарантії соціально-правового статусу вчених і наукових працівників, повноваження суб'єктів, форми, методи державного регулювання та управління у цій сфері діяльності. Зауважимо, що про інтеграцію науки, освіти й виробництва у законодавчому акті сказано поверхнево. Зокрема, в ст. 45 зазначено, що держава забезпечує інтеграцію освіти, науки і виробництва, однак яким чином це має бути забезпечено не визначається.

З метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних програм і проектів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень, відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [360], проводиться наукова або науково-технічна експертиза. В законодавчому акті визначено предмет, завдання, принципи, суб'єкти та об'єкти, форми і види наукової і науково-технічної експертизи, визначено підстави, порядок та організацію її проведення, права та обов'язки суб'єктів (замовника, організаторів, експертів) наукової і науково-технічної експертизи.

Разом з тим, з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у ЗВО та науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень та їх впровадження на українському та закордонному ринках створюється науковий парк. Таким чином, засновником наукового парку є ЗВО або наукова установа, а також інші юридичні особи, що уклали

засновницький договір про створення наукового парку. Організаційні, економічні, правові засади створення та діяльності наукових парків, особливості розроблення та реалізації проектів, підтримка діяльності цих парків з боку держави регулюються Законом України «Про наукові парки» [358].

Правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій були визначені Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [339]. Також ним регулювалося використання наукового-технічного та інтелектуального потенціалу України. Зазначалось, що об'єктом технології виступають наукові та науково-технічні результати, винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці, ноу-хау або їх сукупність, в яких відображено перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва або реалізації і зберігання продукції. Однак, дію цього законодавчого акту було припинено у 2015 р., але альтернативу не було запропоновано.

Результати проведеного дослідження дають можливість зробити висновок, що у вище згаданих законодавчих актах питання інтеграції науки, освіти й виробництва визначені суто декларативно, визначені лише передумови для розвитку такої інтеграції. У нормативних актах відсутній комплексний підхід до сприяння розвитку співробітництва наукових, освітніх й виробничих установ. У такому разі пропонуємо на законодавчому рівні вирішити такі питання:

- сформулювати визначення основних термінів, що стосуються інтеграції науки, освіти й виробництва та науково їх обґрунтувати;
- намітити цілі, завдання, принципи, основні напрями інтеграції;
- закріпити правовий статус суб'єктів інтеграції та державні гарантії їх діяльності;
- визначити елементи, що будуть складати систему співробітництва наукових, освітніх й виробничих установ, а також визначити повноваження суб'єктів державного регулювання та управління в сфері такого співробітництва;
- закріпити форми і методи державного регулювання та управління процесом інтеграції науки, освіти й виробництва;

– визначити форми здійснення інтеграції науки, освіти й виробництва;

– розробити механізми щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного співробітництва в рамках двосторонніх та багатосторонніх угод, а також запропонувати мотиваційні механізми, що забезпечують процес вмотивовування працівників до діяльності, що спрямована на досягнення цілей інтеграції.

Зауважимо, що, хоча сьогодні на законодавчому рівні й не закріплена система співробітництва наукових, освітніх і виробничих установ, однак на території України функціонують окремі її елементи, які б мали скласти ієрархічну організаційну побудову інтеграції науки, освіти й виробництва. Тож має працювати у першу чергу організаційний механізм, має бути визначена послідовність етапів проектування структур, детального аналізу і визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів і форм їх координації для забезпечення функціонування деякого комплексу (організаційної системи) [125, с. 422].

Оскільки загальнодержавне управління в Україні представлено відповідними рівнями (вищим, центральним і регіональним), то на кожному рівні мають бути чітко визначені повноваження, функції та завдання щодо сприяння розвитку інтеграції освіти, науки й виробництва та визначені механізми їх реалізації. Так, на вищому рівні управління, що представлений інститутом Президента, парламентом та урядом, визначаються цілі, завдання та шляхи реалізації державної політики щодо сприяння розвитку інтеграції науки, освіти й виробництва, розробляються законопроекти, нормативно-правова база. У парламенті депутати відстоюють інтереси науки й освіти через Комітет з питань науки і освіти, в якому розробляються проекти законів, зміни до законодавчих актів і подаються на розгляд до Верховної Ради України. Отже, на вищому рівні здійснюється організаційно-правове управління в сфері науки і освіти.

Органи державної виконавчої влади центрального рівня управління (Міністерство освіти і науки України, інші міністерства та відомства, яким підпорядковані ЗВО, а також державні комітети, агентства, комісії), який очолює Кабінет Міністрів України, реалі-

зують державну політику щодо інтеграції науки й освіти, здійснючи контроль за її втіленням, та розробляють програму розвитку інтеграції, здійснюють аналітично-прогностичну діяльність, визначають тенденції і стратегічні напрями її розвитку тощо. До структури Міністерства освіти і науки України входить Департамент наукової діяльності та ліцензування, працівники якого формують завдання на проведення наукових досліджень з проблем вищої освіти, займаються організаційною роботою щодо інтеграції вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти, беруть участь у координації роботи ЗВО у сфері міжнародного співробітництва та інше.

На регіональному рівні управління, яке представлено органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, забезпечується виконання державних програм щодо розвитку інтеграції науки, освіти й виробництва, координується робота ЗВО та наукових установ.

Аналіз організаційної будови сприяння розвитку інтеграції науки, освіти й виробництва свідчать, що в Україні немає цілісної єдиної інтеграційної моделі, а функціонують лише її окремі елементи. Також у країні створюються умови для інтеграції науки й освіти, а співробітництво між науковою галуззю і виробництвом, також як між освітньою галуззю і виробництвом, є дуже слабким.

Отже, підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що в Україні закладені правові та організаційні основи для функціонування механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва, однак, є певні недоліки, які потребують їх розв'язання насамперед на законодавчому рівні. При цьому основними задачами та пріоритетними напрямками в галузі науки, освіти й виробництва мають бути:

- створення і підтримка функціонування інтегрованих науково-освітньо-виробничих структур для консолідації зусиль і ресурсів, розвитку спільної діяльності в інтересах підготовки кваліфікованих кадрів у науковій, науково-технічній, інноваційній сферах;

- спільне використання наукової, науково-технічної та навчально-виробничої бази в дослідному і освітньому процесах;

- створення мережі навчально-наукових і навчально-виробничих (бізнес-інкубаторів) комплексів на базі ЗВО, наукових установ та підприємств та ін.

3.2. Фінансово-економічне забезпечення розвитку регіональних освітніх систем

Економічні механізми, відповідно до енциклопедичного словника з державного управління, представляють собою «сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій» [125, с. 421].

В освітній галузі економічні механізми спрямовуються на її розвиток, при цьому використовуються методи прямого (регулювання з боку держави, державні розпорядження) і непрямого (самостійний вибір суб'єктів господарювання, що ґрунтуються на самостійному економічному виборі) впливу.

Згідно з Законом України «Про освіту» (ст. 78), держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 % ВВП, фінансування закладів і установ освіти здійснюється за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [364]. В той же час заклади освіти державної і комунальної власності мають право надавати платні освітні та інші послуги, перелік яких затверджується урядом.

Варто зазначити, що підхід до фінансування різних компонентів освітньої структури в Україні є не однаковим. Так, дошкільна, позашкільна, вища освіта та освіта дорослих, в тому числі післядипломна освіта, фінансуються за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів.

Повна загальна середня освіта, професійна (професійно-технічна) та фахова передвища освіта фінансуються переважно за рахунок коштів державного (в тому числі шляхом надання освітніх субвенцій місцевим бюджетам) та місцевого бюджетів.

Всі рівні освіти фінансуються також за рахунок коштів інших, не заборонених законодавством, джерел. Все вище зазначене свідчить, що фінансове забезпечення освітньої галузі є одним із важливих факторів забезпечення її розвитку, а достатній рівень її фінансування зумовлює успішність реформування галузі.

Отже, спробуємо більш детально проаналізувати стан фінансово-економічного забезпечення розвитку РОС в Україні. Для цього

необхідно в першу чергу проаналізувати видатки на освіту за її рівнями протягом останніх років. При цьому особливий інтерес викликає діагностика структури і динаміки зміни видатків на освіту з місцевих бюджетів.

Так, загальна динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на освіту протягом 2014–2019 рр. наведена на рис. 3.1.

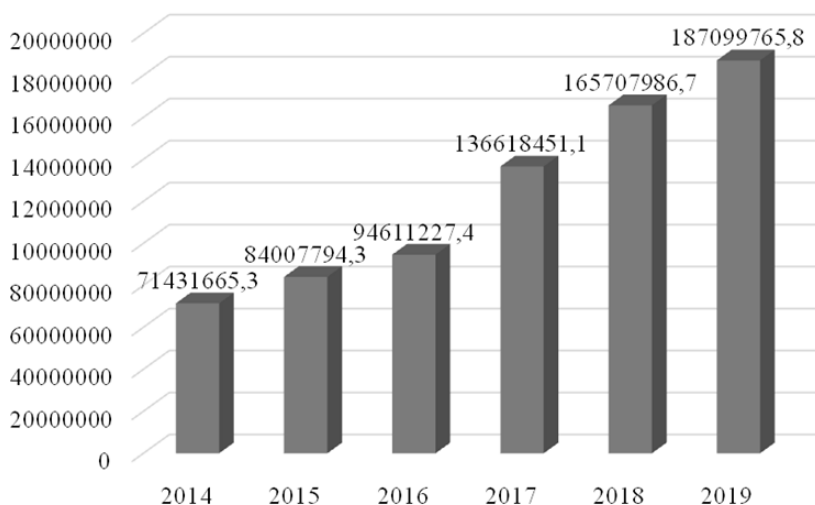

Рис. 3.1. Загальна динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на освіту протягом 2014–2019 рр.

З рисунку можна побачити, що протягом 2014 – 2019 рр. спостерігалось поступове збільшення видатків місцевих бюджету на освіту.

Зокрема, якщо докладніше проаналізувати темп росту цього показника, то можна побачити наступну картину його зміни (табл. 3.1).

З таблиці можна побачити, що найбільший темп росту видатків місцевих бюджету на освіту спостерігався у 2017 р. – 44,4 %. На другому місці знаходиться 2018 р. з темпом росту зазначеного індикатора 21,3 %. Слід при цьому зазначити, що у 2019 році значення цього показника є меншим за усі проаналізовані звітні періоди та становить 12,9 %, що не є позитивною тенденцією. Фактично мож-

Таблиця 3.1

Аналіз зміни темпу росту видатків місцевих бюджету на освіту
протягом 2014 – 2019 рр.

Рік	Темп росту видатків місцевих бюджету на освіту, %
2014	–
2015	17,6
2016	12,6
2017	44,4
2018	21,3
2019	12,9

на сказати, що обсяг видатків місцевих бюджету на освіту протягом 2014 – 2019 рр. збільшувався, однак темп його збільшення поступово уповільнюється.

Далі доцільно проаналізувати динаміку видатків місцевих бюджетів протягом 2014 – 2019 рр. за видами освіти у відсотковому відношенні до загального фінансування освіти з місцевих бюджетів. Зокрема, на рис. 3.2 показано відповідні зміни щодо дошкільної освіти.

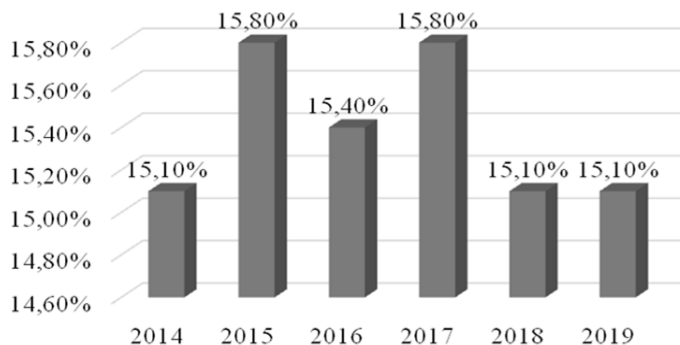

Рис. 3.2. Відсоткова динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту протягом 2014 – 2019 рр.

З рисунку видно, що найбільший рівень фінансування дошкільної освіти в Україні спостерігався в 2015 та 2017 рр. (15,8 % від загального фінансування освіти з місцевих бюджетів).

На рис. 3.3 наведено відсоткову динаміку зміни видатків місцевих бюджетів протягом 2014 – 2019 рр. на загальну середню освіту у відсотковому відношенні до загального фінансування освіти з місцевих бюджетів.

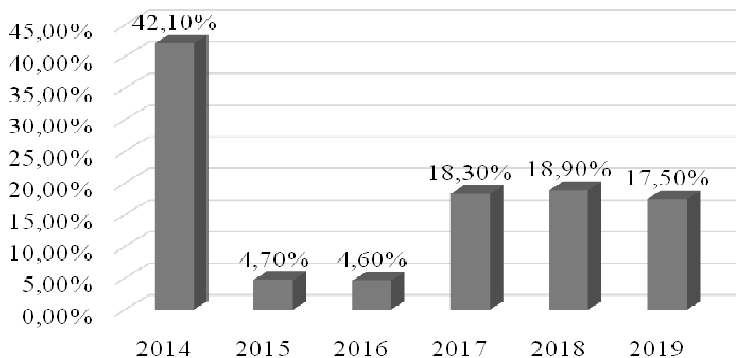

Рис. 3.3. Відсоткова динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на загальну середню освіту протягом 2014 – 2019 рр.

Як видно з рисунку, найбільший рівень фінансування загальної середньої освіти з місцевих бюджетів в Україні спостерігався у 2014 р. – 42,1 % від загального обсягу фінансування освіти місцевими бюджетами.

Протягом 2015 та 2016 рр. рівень фінансування загальної середньої освіти з місцевих бюджетів в Україні зменшився та склав відповідно 4,7 % та 4,6 %.

Однак протягом наступних 2017 – 2019 рр. значення даного показника збільшилося.

На наступному рис. 3.4 продемонстровано відсоткову динаміку зміни видатків місцевих бюджетів на професійно-технічну освіту протягом 2014 – 2019 рр.

Дані, наведені у рисунку, свідчать про те, що в 2015 р. відсотковий обсяг видатків на професійно-технічну освіту з місцевих бюджетів зменшився в 9 разів порівняно з попереднім 2014 р. та склав 0,5 % від загального фінансування професійно-технічної освіти

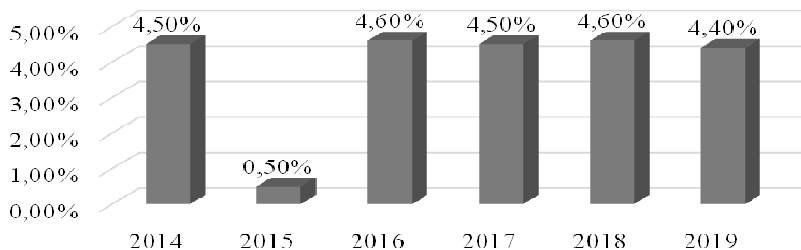

Рис. 3.4. Відсоткова динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на професійно-технічну освіту протягом 2014 – 2019 рр.

місцевими бюджетами. Однак, протягом наступних 2016 – 2019 рр. значення цього показника знову збільшилося до вихідного та знаходилося орієнтовно на однаковому рівні.

На рис. 3.5 продемонстровано відсоткову динаміку зміни видатків місцевих бюджетів на вищу освіту протягом 2014 – 2019 рр. Звідси видно, що відсоток видатків місцевих бюджетів на вищу освіту у загальній структурі видатків на освіту з місцевих бюджетів залишався приблизно на однаковому рівні. Що стосується 2018 та 2019 рр., то протягом цих періодів значення вказаного індикатора підвищилося на 1%.

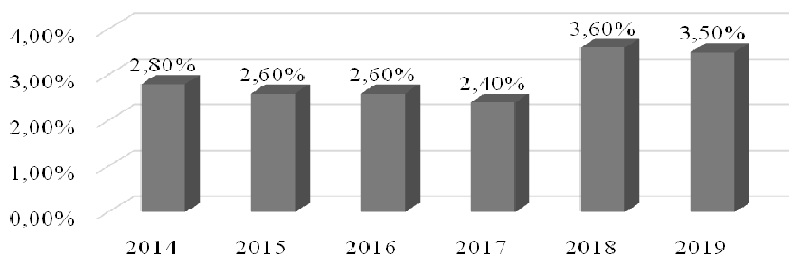

Рис. 3.5. Відсоткова динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на вищу освіту протягом 2014 – 2019 рр.

Наступний рис. 3.6 демонструє відсоткову динаміку зміни видатків місцевих бюджетів на післядипломну освіту протягом 2014 – 2019 рр.

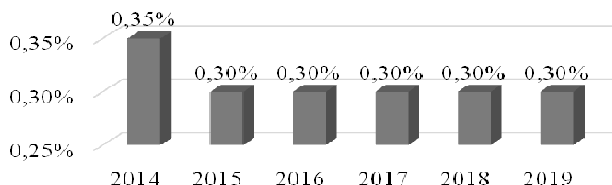

Рис. 3.6. Відсоткова динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на післядипломну освіту протягом 2014 – 2019 рр.

Як видно з рисунку, протягом усього аналізованого періоду видатки місцевих бюджетів на післядипломну освіту залишалися на єдиному рівні.

Дані, подані на рис. 3.7, наочно представляють відсоткову динаміку зміни видатків місцевих бюджетів на позашкільну освіту та заходи із позашкільної роботи з дітьми протягом 2014 – 2019 рр.

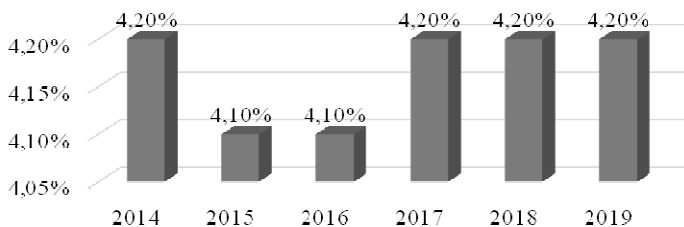

Рис. 3.7. Динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на позашкільну освіту та заходи із позашкільної роботи з дітьми протягом 2014 – 2019 рр., у відсотках

З рисунку також можна побачити, що протягом усього аналізованого періоду видатки місцевих бюджетів на позашкільну освіту та заходи із позашкільної роботи з дітьми залишалися на єдиному рівні.

На рис. 3.8 показано відсоткову динаміку зміни інших видатків місцевих бюджетів на освіту протягом 2014 – 2019 рр.

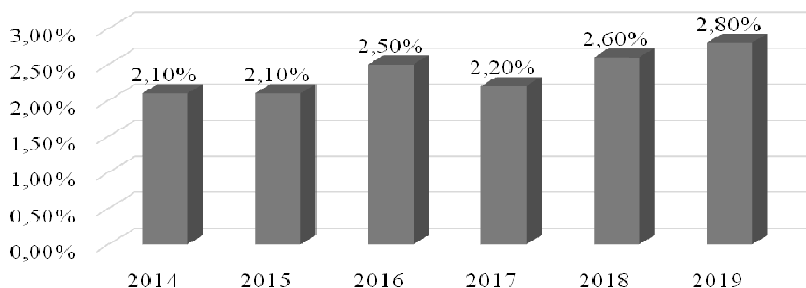

Рис. 3.8. Динаміка зміни інших видатків місцевих бюджетів на освіту протягом 2014 – 2019 рр., у відсотках

Якщо ж у цілому проаналізувати відсоткове співвідношення власних і залучених коштів місцевих бюджетів на фінансування освіти, то можна побачити такий їх розподіл (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Співвідношення власних і залучених коштів місцевих бюджетів на фінансування освіти України впродовж 2014 – 2019 рр., у відсотках

Рік	Власні кошти, %	Залучені кошти, %
2014	71,15	28,85
2015	30,10	69,90
2016	34,10	65,90
2017	47,70	52,30
2018	49,30	50,70
2019	47,80	52,20

Дані таблиці свідчать про те, що у 2014 р. фінансування освіти України з місцевих бюджетів здійснювалося переважно за власні кошти (71,15 % від загального обсягу фінансування). Протягом наступних 2015 – 2016 рр. фінансування освіти з місцевих бюджетів здійснювалося переважно за залучені кошти. Останні 2017 –

2019 рр. демонструють орієнтовно пропорційний розподіл власних і залучених коштів місцевих бюджетів для фінансування різних рівнів освіти в Україні.

Що стосується розподілу видатків на фінансування освіти в Україні в 2020 р., то його відповідну структуру наведено на рис. 3.9.

Рис. 3.9. Розподіл видатків на фінансування освіти в Україні в 2020 р.

З рисунку видно, що кошти місцевих бюджетів у 2020 р. склали найбільшу частину видатків на фінансування освіти – 49 % та, відповідно, навіть їх половину.

Відсоткову структуру фінансування освіти за її рівнями із загального зведеного бюджету України в 2020 р. наведено на рис. 3.10.

Дані, наведені на рисунку дозволяють зробити висновок, що на першому місці за обсягами видатків на фінансування освіти із загального зведеного бюджету України знаходиться повна загальна середня освіта – 48 %. Друге місце займає фахова передвища та вища освіта, частка якої складає 22 % у загальному зведеному бюджеті України, спрямованому на фінансування освіти. Найменшою є частка фінансування післядипломної освіти, яка складає лише 1 % від загального фінансування освіти зі зведеного бюджету в 2020 р.

Рис. 3.10. Структура фінансування освіти із загального зведеного бюджету України в 2020 р., у відсотках

Що стосується аналізу специфіки розподілу фінансування освітніх рівнів між державним і місцевими бюджетами в Україні в 2020 р., то для цього необхідно скористатися даними табл. 3.3.

З таблиці можна побачити, що, дошкільна, позашкільна освіта та заходи позашкільної роботи з дітьми, а також професійна (професійно-технічна) освіта фінансувалися у 2020 р. виключно з місцевих бюджетів. Фінансування фахової передвищої і вищої освіти, навпаки, відбувалось переважно з державного бюджету.

Що стосується повної загальної середньої та післядипломної освіти, то розподіл видатків на їх фінансування з державного та місцевих бюджетів є практично рівнозначним.

Крім вищенаведеного доцільно підкреслити, що, у зв'язку з пандемією COVID-19 у 2020 р. було здійснено перерозподіл фінансування з державного бюджету. Зокрема, стосовно освітньої сфери було скасовано фінансування таких програм:

- Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту;
- Фонд розвитку закладів вищої освіти;

Таблиця 3.3

Розподіл фінансування освіти між державним і місцевими бюджетами в Україні в 2020 р., відповідно до рівнів освіти

Рівень освіти	Видатки державного бюджету, %	Видатки місцевих бюджетів, %
Дошкільна освіта	0 %	100 %
Повна загальна середня освіта	38 %	62 %
Позашкільна та заходи позашкільної роботи з дітьми	4 %	96 %
Профсійна (професійно-технічна) освіта	4 %	96 %
Фахова передвища та вища освіта	83 %	17 %
Післядипломна освіта	60 %	40 %
Інші витрати	46 %	54 %

– державний інвестиційний проєкт «Створення Міжнародного центру підготовки пілотів на базі Національного авіаційного університету»;

– державний інвестиційний проєкт «Реставрація староакадемічного корпусу ансамблю Братського монастиря по вул. Г. Сковороди, 2 у Подільському районі м. Києва»;

– підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти;

– державний інвестиційний проєкт «Реставрація головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка»;

– державний інвестиційний проєкт «Будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща»;

– здійснення сертифікації педагогічних працівників, експертизи освітніх програм у сфері забезпечення якості освіти.

Для вдосконалення фінансово-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних освітніх систем в умовах, що склалися, доцільним є застосування проєктного підходу, який використовується при розробці пріоритетних національних проєктів, дозволяє розширити сферу застосування програмно-цілевих методів управління і сприяє ключових проблем забезпечення соціально-економічного розвитку.

3.3. Програмно-цільовий підхід до управління розвитком регіональних освітніх систем

Звернення до програмно-цільового підходу як до ефективного методу публічного управління розвитком РОС дозволяє описати їх розвиток в умовах, що змінюються. Це пояснюється тим, що програмно-цільовий підхід містить механізми, що забезпечують перехід системи до нового бажаного стану зі збереженням усіх позитивних аспектів у її функціонуванні.

Відповідно, необхідно розглянути особливості застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС.

Традиційно під програмно-цільовим підходом розуміється спосіб вироблення і реалізації планових управлінських рішень, заснований на комплексному аналізі проблем і побудові системної сукупності заходів і дій (у формі програми), спрямованих на досягнення поставленої мети та вирішення ключового завдання, що впливає з проблеми.

Сутність програмно-цільового підходу полягає у формулюванні цілей суспільного розвитку з подальшим підпорядкуванням розподілу ресурсів досягненню цих цілей.

Таким чином, ключовим моментом програмно-цільового підходу є формування цілей розвитку соціально-економічної системи. У цьому контексті виникає ряд завдань, пов'язаних із встановлення комплексу цілей для різних рівнів управління суспільним розвитком, їх взаємозв'язком, а також проблемами порівняння, ранжирування і планування цілей.

Фактично програмно-цільовим є будь-яке планування, тому що його сутність виражається у визначенні мети і шляху до неї. З цієї позиції програмно-цільовий підхід – це чітке визначення цілей і шляхів до них, тобто більш ретельна розробка планів. З іншого боку, програмно-цільовий підхід притаманний розробці програм вирішення найважливіших, найактуальніших проблем.

Сенс застосування програмно-цільового підходу – це отримання максимального результату при мінімумі витрат (інтелектуальних, матеріальних, трудових тощо).

Система принципів програмно-цільового підходу визначає загальну стратегію планової діяльності, а програмно-цільові методи

– конкретні способи реалізації цієї діяльності відповідно до принципів такого підходу.

Якщо спроектувати ці положення на РОС, то можна відзначити, що на нинішньому етапі:

- відсутнє належне забезпечення ресурсами РОС на державному рівні;
- не створено системи підготовки кадрів для РОС;
- не вирішене завдання фінансування РОС.

Слід при цьому зазначити, що деякі із представлених завдань мають вирішуватися на рівні регіону.

При програмно-цільовому управлінні РОС важлива не тільки поставлена мета, а й постановка комплексу взаємопов'язаних, добре структурованих цілей, що орієнтують систему і спільну суб'єктів управління на досягнення певних кінцевих і проміжних результатів.

Подібні цілі вважаються об'єктивними та формуються як органами управління РОС, так і освітніми установами.

Відповідно до положень програмно-цільового підходу, цілі публічного управління розвитком РОС не можна сформулювати як спонтанні і незалежні. Всі цілі повинні бути підпорядкованими, несуперечливими, займати певне місце в «дереві» цілей. «Дерево» цілей, у свою чергу, повинно бути безперервним, тобто мати усі необхідні рівні. Звідси випливає, що програмно-цільовий підхід в управлінні РОС неможливий без опису ієрархічної структури системи освіти, а також визначення в ній місця системи освіти і освітніх установ.

Цілі кожного рівня повинні бути порівнянні за масштабом і рівнем. Побудова «дерева» цілей закінчується там, де подальше визначення вершин неможливо. Слід зазначити, що розробка правил по створенню «дерева» цілей носить рекомендаційний характер, і за своєю суттю є евристичним.

Особливість програмно-цільового підходу полягає в тому, що він являє собою синтез ряду підходів:

- цільовий і програмний;
- діяльнісний;
- системний;
- функціональний;
- комплексний.

У процесі застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС існує можливість зробити припущення щодо їх можливих рівнів розвитку. Вони, відповідно, проявляються в таких характеристиках плану:

- спрямованість самого плану (тільки функціонування або функціонування і розвиток);
- зміст (заходи, що забезпечують тільки функціонування або функціонування і розвиток);
- структура («точки зростання», проекти, програми розвитку).

Прихильники використання програмно-цільового управління в освіті підкреслюють, що важливо розрізняти цілі освітніх систем і цілі самих програм розвитку. Зокрема, цілі освітніх систем можуть бути пов'язані з досягненням якісно нового рівня підготовки фахівців, з іншим рівнем їх соціальної компетентності та адаптивності тощо.

Якщо мова йде про програми розвитку, то необхідно розуміти, якою є мета конкретних нововведень, запланованих в системі освіти, та які зміни повинні бути отримані в результаті їх освоєння. Іншими словами масштабність програмно-цільового управління РОС безпосередньо пов'язана з категорією мети. Якщо управління освітою орієнтоване переважно на вузькі цілі самої освітньої системи, то програмно-цільове управління – на досягнення загальних функціональних цілей суспільства.

У розвитку РОС доцільно виділити два рівні:

- розвиток регіональної адміністративної системи;
- розвиток регіонального управління освітньою системою.

Загальними критеріями оцінки розвитку РОС є якість діяльності регіонального органу управління системою освіти і якість управління освітньою установою.

Засобом досягнення цілей регіональної освіти при використанні програмно-цільового підходу служать плани, програми і проекти, які будуються відповідно до суспільно-значущої функціональної мети.

Відповідно до вище викладеного, основне цільове призначення публічних механізмів розвитку РОС обумовлено соціальним замовленням, а мета їх розвитку повинна відповідати цілям розвитку освітніх систем, персональним цілям суб'єктів, груп, колективів, а також інших зацікавлених суб'єктів з освітнього простору.

У регіональній програмі розвитку системи освіти повинні відображатися ті аспекти, що і у загальнодержавній, так як остання є однією з підстав її побудови. Створювати регіональну програму розвитку освіти слід, враховуючи вплив факторів, умов, тенденцій, напрямів і завдань розвитку РОС. У свою чергу, особливості програмно-цільового управління РОС вимагають:

- уточнення мети кожного напрямку розвитку;
- опису очікуваних результатів в процесі досягнення цілей;
- виокремлення основних заходів, спрямованих на отримання очікуваних результатів;
- реалізації кадрової політики в регіоні;
- визначення порядку розмежування повноважень;
- визначення джерел і механізмів фінансування освіти;
- матеріально-технічного забезпечення розвитку сфери освіти на регіональному рівні.

На підставі регіональної програми розвитку системи освіти можуть бути розроблені власні програми розвитку закладів освіти з урахуванням локальних умов. Головне при цьому те, що програми розвитку освіти будь-якого рівня покликані забезпечувати режим розвитку освітньої системи у цілому, повинні відображати перспективи розвитку системи освіти регіону, а також мають орієнтувати функціонування суб'єктів управління на їх реалізацію.

При цьому режим функціонування, властивий будь-якій освітній системі, встановлюється відповідно до освітніх програм, які являють собою спеціальну форму вираження змістовних, процесуально-дієвих і організаційно-управлінських аспектів педагогічних засобів. При взаємозв'язку з програмами розвитку освітніх систем і узгодженості з ними освітні програми окремих закладів освіти мають ознаки цільових програм.

Суб'єктами управління в освіті є освітні установи, педагоги, здобувачі освітніх послуг, працівники органів управління освітою. Тому реалізація програмно-цільового підходу в публічному управлінні розвитком РОС тісно пов'язана з людським фактором, тобто зі спрямованістю особистості здобувачів освітніх послуг та професіоналізмом педагогів і управлінців, що передбачає врахування психологічної сумісності, готовність до взаємодії тощо.

Ключовою особливістю програмно-цільового управління освітою є те, що мета такого управління обумовлюється державними цілями освіти, а також особистими цілями, потребами, здібностями суб'єктів освіти і зацікавлених суб'єктів з зовнішнього освітнього простору.

Необхідно враховувати, що застосування програмно-цільового підходу в публічному управлінні РОС здатне дати високий результат за наявності таких чинників:

- повна відповідність РОС можливостям програмно-цільового підходу;

- високий рівень професійної компетенції окремих суб'єктів управління і злагодженості їх командної роботи;

- наявність і високий ступінь готовності необхідних ресурсів;

- реальна залученість до програми партнерів і систематична підтримка з їхнього боку;

- наявність «критичної маси» -залученість до програми і вмотивованість суб'єктів освітньої системи;

- пряма і виражена підтримка з боку регіональної законодавчої і виконавчої влади;

- висока якість управління процесом на всіх стадіях роботи з програмою (від прийняття рішення про необхідність розробки до завершення її реалізації).

Таким є неповний перелік умов, що забезпечують ефективність застосування програмно-цільового планування до процесів публічного управління розвитком РОС.

Однак, поряд з позитивними умовами застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС слід виділити деякі труднощі і обмеження його використання. Серед найбільш істотних з них слід виділити такі:

- залежність основних результатів діяльності системи освіти від безлічі суб'єктивних чинників, у тому числі слабо контрольованих. До них, зокрема, відносяться показники, пов'язані з такими процесами, як виховання, оздоровлення, соціалізація студентів;

- сповільненість і труднощі отримання зворотного зв'язку від споживачів про якість освітніх послуг;

- слабка або відсутня матеріальна зацікавленість у підвищенні результатів діяльності педагогів, студентів, співробітників системи освіти;

– відсутність або обмеженість ресурсів, необхідних для реалізації ефективного публічного управління розвитком РОС (нормативних, фінансових, кадрових, інформаційних тощо);

– об'єктивна складність обробки великої кількості взаємопов'язаної інформації, що вимагає використання сучасних інформаційних технологій, а також роботи фахівців – служить методологічною основою для розробки механізму та інструментів публічного управління розвитком РОС;

– передбачає, що цілі публічного управління освітою ставляться на основі соціального замовлення, обліку місцевих умов, стану освітньої системи регіону, і пов'язані з загальнодержавним, регіональним і локальним рівнями;

– дозволяє виявити і вирішити першочергові проблеми РОС, вибудовуючи відповідні пріоритети організаційно-управлінської діяльності;

– уможливорює алгоритмізацію управлінської діяльності відповідно до розроблених механізмів розвитку;

– надає можливість здійснити моніторинг просування до реалізації поставленої мети за відповідними етапами її досягнення;

– дозволяє адекватно проектувати і здійснювати управління на практиці, цілісно охопити різні аспекти управління, синтезувати формальні і неформальні підходи до публічного управління РОС.

Відповідно до основ програмно-цільового підходу та результатів проведеного дослідження необхідно створювати інструменти розвитку публічного управління РОС, до яких слід відносити план, програми та проекти. Вони повинні бути підпорядковані єдиній меті, узгоджені між собою і структуровані. Саме в загальному плані містяться очікувані результати (цілі) розвитку РОС, усіх її підсистем та суб'єктів освіти.

Позитивний досвід використання програмно-цільового підходу в управлінні освітою дає підстави вважати, що реалізація його основ в РОС сприятиме ефективності її функціонування та розвитку.

Програмно-цільовий підхід в публічному управлінні розвитком РОС передбачає наявність ієрархічної, розгалуженої, різнорівневої моделі, що дозволяє охопити обгрунтованими управлінськими рішеннями ті сторони діяльності адміністративних органів та освіт-

ніх установ, які в стратегічному і теоретичному відносінах забезпечують розвиток освіти.

У цьому контексті, доцільно будувати описову структурно-функціональну модель, яка являє собою ідеальний (уявний) образ публічного управління розвитком РОС. Ідеальна модель має прогностичну силу. На її основі будується «реальна» або «робоча» модель. Відмінність першої від другої полягає в тому, що «ідеальну» модель неможливо перевірити експериментально, а «реальна» може бути апробована на практиці.

Процес створення моделі передбачає врахування особливостей програмно-цільового управління і специфіку їх реалізації в сфері освіти.

Програмно-цільове управління в різних ситуаціях і контекстах може набувати різних значень, які не суперечать суті цього типу управління. Однак, завжди зберігаються його певні загальні та істотні ознаки:

- системне розуміння об'єкта дослідження;
- спрямованість на кінцевий результат;
- комплексний аналіз проблем;
- комплексний підхід до вибору цілей і засобів їх досягнення;
- розробка програми для ув'язки цілей і ресурсів;
- інтеграція зусиль суб'єктів управління.

Одна з головних особливостей програмно-цільового управління полягає в тому, що воно дозволяє підсилити роль цільової стадії управління та спрямувати його на досягнення очікуваних результатів.

Інша особливість – вибір напрямів і масштабів розвитку освіти. Вони більшою мірою залежать від потреб регіону у виробленій продукції і послугах.

Однією з приватних особливостей програмно-цільового управління є наскрізний характер планування, який передбачає:

- внесення змін до цільової комплексної програми по мірі появи нових цілей і зміни можливості їх реалізації;
- широке використання методів системного аналізу;
- розширене використання методів управління, які необхідні для зниження «жорсткості» управління, зумовленої появою додаткових планових документів;
- пріоритетне забезпечення ресурсами тощо.

Всі перераховані особливості необхідно розглядати в сукупності

Результати попередніх етапів дослідження викликали необхідність виділити в структурі програмно-цільової моделі публічного управління розвитком РОС два рівні: концептуальний і технологічний. Зокрема, перший рівень є конкретизованим описом глобальної мети публічного управління РОС. Його структура і зміст визначаються відповідно до потреб ринку, соціуму і споживачів освітніх послуг. Цей рівень надає процесу управління доцільність і відкритість. Технологічний рівень включає інструменти управління і відображає функціональний характер системи, забезпечує реалізацію концепції планованого результату та надає процесу управління визначеність, завершеність і контрольованість.

Важливе значення при конструюванні моделі застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС і далі при аналізі ефективності управлінської діяльності має виявлення логіки співвідношень рівнів і вихідних понять (цілей, завдань, засобів), за допомогою яких вони описуються.

Концептуальний рівень пов'язаний з поняттям «концепція», якісні ознаки якого дозволяють включити до його структури цілі, принципи, фактори, умови, тенденції розвитку, напрями та завдання.

Найбільші труднощі при застосуванні програмно-цільового управління традиційно виникають при постановці цілей. Відповідно, цю складову моделі доцільно більш детально описати в порівнянні з іншими.

Отже, модель застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС наведено на рис. 3.11.

Фактично на рисунку наведено «дерево» цілей публічного управління розвитком РОС, до цілей першого рівня якого відносяться наступні:

- імплементація нової системи акредитації й атестації в освітніх закладах;
- розробка та впровадження регіональної системи оцінки якості освіти;
- вдосконалення навчального процесу в регіональних системах освіти.

У свою чергу, кожна з цілей першого рівня передбачає наявність другого рівня цілей.

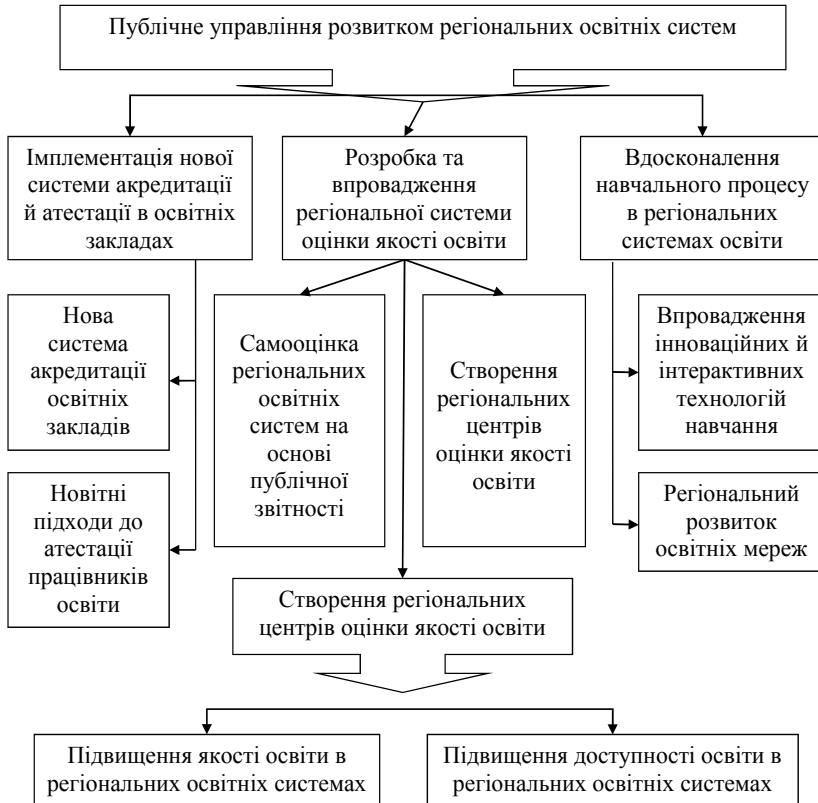

Рис. 3.11. Модель застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком системи регіональної освіти

Так, імплементация нової системи акредитації й атестації в освітніх закладах передбачає впровадження нової системи акредитації освітніх закладів та атестації працівників освіти.

Що стосується такої цілі, як розробка та впровадження РОС якості освіти, то вона передбачає наявність цілей наступного рівня:

- самооцінка регіональних освітніх систем на основі публічної звітності;
- створення регіональних центрів оцінки якості освіти.

Відносно вдосконалення навчального процесу в РОС, то цілями наступного рівня слід уважати такі:

- впровадження інноваційних й інтерактивних технологій навчання;
- забезпечення регіонального розвитку освітніх мереж.

У цілому, представлена модель застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком РОС може вважатися такою, що представляє його концептуальний рівень.

3.4. Інформаційне забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами

Посилення автономії суб'єктів суспільних відносин є важливою складовою реформування держави. Проте на практиці реалізація такого підходу передбачає пошук та впровадження нових, більш інноваційних форм і методів регулювання діяльності різних установ. Цей напрямок торкається й установ і закладів освіти, на яких покладено, в тому числі, й таку функцію держави, як забезпечення сталого розвитку.

Останнім часом зазначена проблема стає предметом пильної уваги з боку науковців із різних наукових галузей, у тому числі й державного управління. Так, деякі питання використання новітніх технологій в управлінні освітою висвітлені в наукових працях Т. Боголіб, Д. Дзвінчука, В. Кременя, Т. Лукіної, В. Лугового, С. Майбороди, В. Огаренка, О. Поваженого та ін. До того ж практичне вирішення питання вдосконалення управління освітою вже знаходить свою реалізацію в стратегічних документах розвитку регіонів, зокрема в Стратегії розвитку Харківської області на період до 2027 року. Варто відмітити, що розділи, присвячені розвитку освітньої сфери Харківського регіону, розроблялись колективом нашого інституту, причому більшість із них є членами нашої кафедри.

Зупинимось на одному з перспективних, на наш погляд, напрямку вдосконалення публічного управління суб'єктів освітньої діяльності. Зазначимо, що для управління освітою, відповідно до

національного законодавства, в Україні створюється система державних органів управління і органи громадського самоврядування. До органів управління освітою в регіоні належать місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та утворені ними структурні підрозділи з питань освіти (місцеві органи управління освітою). Діяльність останніх спрямовується на:

- управління навчальними закладами, що є комунальною власністю;
- організацію навчально-методичного забезпечення навчальних закладів, вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників, їх перепідготовку та атестацію у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;
- координацію дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань навчання і виховання дітей;
- визначення потреб, розроблення пропозицій щодо державного контракту і формування регіонального замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів на їх підготовку;
- контроль за дотриманням вимог щодо змісту, рівня і обсягу освіти, атестацію навчальних закладів, що є комунальною власністю [363].

Для здійснення управління освітою працівникам структурних підрозділів необхідно ефективно застосовувати інноваційні засоби з метою підвищення якості процесу управління. Тому їх професійна підготовка має включати знання, вміння й навички з використання та застосування в своїй діяльності сучасних медіа-технологій як засобу забезпечення відкритості та прозорості їх діяльності. Це сприятиме формуванню в регіоні громадянського суспільства, налагодженню партнерських відносин між владою та громадою.

Сьогодні в українському суспільстві зростає роль Інтернету в одержанні й поширенні інформації з розвитку освітньої галузі регіону в цілому та новин із конкретного навчального закладу або в загалі про цей заклад. Цей засіб комунікації набуває дедалі більшої ваги. Вже сьогодні значну частину інформації українці споживають саме з Інтернету. Кожна школа великого міста України веде свій

сайт, на якому доступна необхідна інформація для громадськості. Однак, отримати вчасно достовірну інформацію на сайтах управлінь освітою як адміністративних установ певного територіального угруповання стає все складніше. Зазвичай причин дві:

по-перше, не достатнє фінансування, особливо розвитку новітніх засобів комунікації;

по-друге, нестача професійних кадрових ресурсів у сфері медіа-технологій, які б забезпечували діяльність управлінь освітою в регіоні.

Що стосується використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону, то коло їх можливостей зростає у геометричній прогресії. Так, за допомогою сучасних медіа-технологій, окрім підтримки веб-сайту регіонального управління освітою, можна проводити брифінги, прес-конференції, прес-тури, круглі столи, наукові конференції, науково-практичні семінари та ін. Також можна використовувати як вид управлінської діяльності PR в Інтернеті:

– блогінг як форму копірайтингу (розміщення для користувачів Інтернету корисної інформації з розвитку освіти в регіоні та постійне його наповнення);

– створення ком'юніті навколо певної теми / бренду (наприклад, створити соціальну мережу, в якій зареєстровані особи можуть висловлювати свої думки з перспективних напрямів розвитку освіти або з визначення конкретних проблем в освіті тощо);

– створення тематичних сайтів (наукових, дослідницьких, методичних, навчальних та ін.);

– флеш-мобінг як ефективну технологію організації громадських безладів в реальному просторі за допомогою використання віртуального простору та експлуатації цінностей віртуальної культури;

– управління форумами;

– генерування подій та акцій;

– розсилки тощо.

Крім того, в управлінні освітою регіону можна використовувати таку технологію, як електронний директ-мейлінг – розповсюдження рекламних матеріалів шляхом їх безпосередньої адресної розсилки потенційним споживачам освітніх послуг. Ця технологія відмічається високою ефективністю завдяки практичній відсут-

ності конкретних осіб, за адресою яких були надіслані інформаційні матеріали.

Відтак у професійній діяльності сучасні працівники структурних підрозділів управління освітою на регіональному рівні мають володіти знаннями, уміннями й навиками роботи із всіма медіа-технологіями як традиційними (преса, радіо, кіно, телебачення, відео та ін.), так і новітніми (комп'ютерні мережі). А отже, необхідно вміти працювати з періодичною пресою професійного спрямування, виділяти й аналізувати відповідні програми телебачення та запрошувати представників радіо та телебачення для надання їм необхідної інформації; вміти користуватися та самим створювати сайти мережі Інтернет, вести осмислений пошук необхідної інформації, аналізувати її, швидко реагувати на зміни в освітній галузі та в освітніх потребах; вміти вести Інтернет-бесіду із громадськістю та ін. Все це надасть принципово нові можливості для пізнавальної та творчої самореалізації, насамперед, працівників регіональних управлінь освітою. Також саме ці працівники своєю щоденною роботою мають подавати приклад всім працівникам освіти у можливостях використання медіа-технологій.

Отже, ефективне використання медіа-технологій в управлінні освітою на регіональному рівні залежить від рівня професійної підготовки працівників регіональних управлінь освітою, які здебільшого мають вузько кваліфіковану підготовку. Тому сьогодні постає питання перегляду професійних магістерських програм та включення в них обов'язкового курсу, за допомогою якого можна підвищити технологічний рівень фахівців в освітній галузі.

В час стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних та цифрових технологій відбувається цифровізація економічної, суспільної та соціальної сфер, насичення фізичного світу електронно-цифровими системами, набуття населенням цифрових компетенцій. Одним із дієвих механізмів взаємодії співпраці держави і громадян стає електронний уряд – уряд, який має власний електронний портал; який за допомогою мережі Інтернет активно взаємодіє з громадянами країни; державні органи влади на основі електронних засобів обробки, передачі і поширення інформації надають послуги різним категоріям громадян та інформують їх про свою роботу.

Україна вже має позитивні приклади у використанні цифрових технологій у сфері державного управління. Зокрема, державні органи перейшли на повний електронний документообіг, а саме:

- відкрито доступ громадянам (за допомогою цифрового підпису) до всіх публічних реєстрів та державних органів через персональні електронні кабінети (спрощує громадянам подання документів в електронному вигляді, дозволяє їх подати вчасно та відстежувати їх проходження; чиновники мають можливість вчасно розглядати ці документи та оперативно відреагувати);

- спрощення взаємодії громадянина із державою – ухвалення рішень штучним інтелектом (процес не потребує участі людини, що призводить до усунення корупції та забезпечує населенню рівний доступ до надання послуг);

- сформовані на державному рівні єдині електронні реєстри, реєстри, кадастри (наприклад, Електронний демографічний реєстр громадян України (запроваджено цифрове громадянство України), Електронний реєстр прав власності тощо) [428, с. 43];

- на початку 2020 р. Міністерство цифрової трансформації України презентувало мобільний додаток «Дія. Цифрова грамотність», в якому зберігаються документи громадян в електронному вигляді.

Отже, створення електронного уряду є адаптацією державного управління до нових вимог розвитку суспільства та можливістю кардинально підвищити якість державних послуг, що надаються громадянам, в тому числі й в освітній сфері, яка є основним постачальником висококваліфікованих робітників для сучасної високотехнологічної економіки.

Проте, незважаючи на значні досягнення в сфері електронного урядування, в країні існує низка проблем, зокрема низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг через слабку мотивацію урядових установ – не розуміння потенційної вигоди від процесу цифровізації, відсутність у громадян достатніх цифрових компетентностей, відповідної освіти та професії – все це лише створює бар'єри для розвитку цифрових трендів в Україні.

Що стосується освітньої сфери, то позитивним досвідом використання цифрових технологій в системі дошкільної освіти України

можна вважати запровадження «Електронної системи запису», тобто електронної реєстрації (черги) дітей до закладів дошкільної освіти, що значно спрощує батькам отримати цю послугу. Цифровізація в освіті надає можливості:

- позбутися нерівності у доступі до освітніх послуг, що поглиблюються в результаті нерівномірного доступу до інформаційно-комунікативних технологій;

- оцифрувати наявну наукову, навчальну, навчально-методичну та спеціальну літературу, що полегшує доступ до неї;

- сформувати інтерактивне середовище для взаємодії суб'єктів управління, працівників та здобувачів освіти шляхом створення електронних кабінетів, проведення вебінарів, дискусійних форумів, ведення навчальної документації, в тому числі електронних журналів, щоденників, а також організації перевірки знань здобувачів освіти, зокрема шляхом тестування;

- використання штучного інтелекту в освітньому процесі та ін.

Питання використання цифрових технологій в освітній сфері особливо загострилося ще у березні 2020 р., коли в країні у зв'язку зі спалахом гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, було запроваджено карантин для усіх закладів освіти незалежно від форм власності та сфери управління. Тоді всі заклади освіти були переведені на дистанційний режим навчання, обмежено проведення нарад, перевірок, експертиз та ін. Влітку заклади дошкільної освіти відновили свою діяльність, з 1 вересня до них приєдналися й заклади загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти (деякі заклади освіти відновили свою діяльність лише в дистанційному режимі). Однак, через півтора місяця, 15 жовтня, Міністерство освіти і науки України рекомендувало закладам загальної середньої освіти достроково провести осінні канікули через підвищення захворюваності на COVID-19, які затягнулися на цілий місяць (з 15 листопада працюють у звичному режимі). Також було рекомендовано закладам вищої, фахової перед вищої та професійної освіти перейти на тимчасове дистанційне навчання, яке триває й досі. Деякі заклади освіти перейшли на змішану форму навчання – навчання з використанням

різних форматів – поєднання форматів очного навчання з різними форматами електронного навчання: асинхронного і/або синхронного. Лише заклади дошкільної освіти продовжують працювати у звичному режимі.

Зауважимо, що перехід закладів освіти на дистанційне навчання став викликом для суспільства:

- посилюється тиск на заклади освіти;
- виникли проблеми забезпечення об'єктивності проведення проміжного та підсумкового контролю знань здобувачів освіти;
- неготовність більшості батьків до підтримки форм дистанційного та домашнього навчання;
- високі економічні втрати у продуктивності праці, зумовлені поєднанням догляду за дітьми та дистанційною роботою;
- стресові прояви серед здобувачів освіти, учителів та батьків;
- проблеми догляду та виховання дітей з неблагополучних сімей;
- зростання імовірності ризиків вживання психотропних засобів та асоціальної поведінки підлітків;
- підвищення показників відтоку дітей та молоді зі шкіл;
- зростання експлуатації дитячої праці, поширення насилля серед дівчаток і молодих жінок, сплеск вагітності у підлітковому віці [255, с. 2].

Одним із досягнень держави під час вимушеного карантину стала організація та впровадження проекту «Всеукраїнська школа онлайн», в результаті діє якого учні шкіл мали можливість отримати знання з 11-х предметів, які транслювали українськими телеканалами та на YouTube-каналі за чітким розкладом. З квітня 2020 р. в межах цього проекту розпочались також і трансляції для учнів початкової школи за основними предметами – української мови, математики, науки і мистецтва. У відеозаняттях брали участь українські зірки: ведучі, музиканти, актори, спортсмени тощо.

Під час карантину викладачі та здобувачі освіти взаємодіють один з одним за допомогою сучасних цифрових технологій та мережевого зв'язку. Як показує досвід, близько 20 % здобувачів освіти, працівників освіти (викладачі, вчителі, керівники освіти) не мають необхідних навиків роботи з цифровими інструментами, не забез-

печені комп'ютерною технікою та доступом до Інтернету, недостатньо швидко працює Інтернет-зв'язок, не володіють навиками використання освітніх платформ (освітніх сайтів, репозиторій, хмарних сервісів тощо). Отже, потребою часу для України стає вирішення на державному рівні питання насамперед технологічного забезпечення освітнього процесу:

- наявність якісного доступу до Інтернету для всіх учасників освітнього процесу;
- наявність необхідних технічних засобів (відповідних гаджетів та програмного забезпечення для проведення он-лайн-заходів) як у педагогічного персоналу, так і у здобувачів освіти;
- достатній рівень цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу;
- доступ до освітнього контенту в Інтернеті та ін.

Сьогодні вчителі та викладачі, крім проведення навчальних занять та підготовки навчальної, науково-методичної літератури, вимушені спілкуватися із здобувачами освіти та їх батьками, з керівництвом закладів освіти через месенджери, групи в соціальних мережах, витрачаючи на це власні кошти. Тож, іншим, не менш важливим питанням для державних органів України є вирішення фінансового забезпечення працівників освіти. Також є потреба у перегляді як навчальних програм для здобувачів освіти, так і програм підвищення кваліфікації для педагогічного та науково-педагогічного складу, в яких обов'язковим елементом мають бути цифрові компетенції та навички роботи у дистанційному форматі.

В цілому слід зазначити, що перший досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання в період вимушеного карантину в Україні та її регіонах загострив існуючі в освіті проблеми, що впливають насамперед на зниження якості отримання знань здобувачами освіти. Відсутність освітньої політики цифрової трансформації освіти, єдиної національної освітньої платформи, нормативно-правового забезпечення здійснення дистанційного навчання, застаріла система освіти, методик викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту – це основні проблеми, які можуть бути вирішені лише на державному рівні.

3.5. Особливості реалізації механізму забезпечення конституційного права людини на освіту: регіональні відмінності

В 2014 р. у наслідок зовнішньої військової агресії було окуповано близько 8 % території України, на якій проживало понад 5,8 млн. осіб [141, с. 4]. Тоді Українська держава увійшла до списку країн світу, які мають велику кількість людей, які переміщуються в межах своїх країн через збройні конфлікти та насильство. Вже через рік Україна посіла 8-е місце в світі (в 2015 р. налічувалася найбільша кількість переселенців – 1679000 осіб) після таких країн, як Сирія, Колумбія, Ірак, Судан, Ємен, Нігерія, Південний Судан [490]. Хоча за останні два роки спостерігається тенденція до незначного зниження або стабілізації кількості внутрішніх переселенців (варіюється близько 1,5 млн. осіб), проте, цей показник ще залишається занадто високим, що змушує владні структури України розробляти додаткові механізми для забезпечення життєвих потреб як переселенців, так і жителів окупованих територій, у тому числі в сфері освіти.

Сьогодні існує велика кількість моніторингових звітів, спостережень, досліджень міжнародних, державних і недержавних інституцій, в яких не тільки проаналізовано стан забезпечення реалізації права людини на освіту та висвітлено низку проблем, з якими стикаються внутрішні переселенці, а й розроблені та пропонуються конкретні шляхи для покращення їх становища. Втім, вивчення реального стану забезпечення права переселенців і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту, висвітлення здобутків і недоліків у цьому процесі, визначення типових проблем з метою розробки пропозицій щодо їх вирішення залишається мало досліджуваною темою в науковому середовищі.

Отже, проаналізуємо стан забезпечення реалізації права внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) і жителів окупованих та непідконтрольних українській владі територій на освіту, визначимо головні проблеми, які досі залишаються не вирішеними або механізми вирішення яких є недосконалыми; виділимо ті проблеми, які

можуть стати серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо не вирішувати їх сьогодні.

Вперше за роки незалежності Україна зіткнулася з таким явищем, як масове внутрішнє переміщення населення. Хотілось би відмітити, що соціальний склад ВПО є неоднорідним – переважну їх кількість складають жінки з дітьми та люди похилого віку. Серед проблем ВПО найголовнішими є відсутність житла, джерел доходу та засобів існування, психосоціальний стрес, нерідко розділення сімей, відсутність з різних причин необхідних для життя документів тощо.

Звичайно, перераховані проблеми схожі з тими, що виникають в інших країнах, які мають внутрішніх переселенців. Для їх вирішення у світі вже розроблено комплекс інструментів. Зокрема, на основі Керівних принципів щодо внутрішньо переміщених осіб (далі – Керівні принципи) в рамках спільного проекту Brookings та Університету Берна було розроблено національну рамку відповідальності щодо ВПО [493]. Даний документ містить 12 принципів, на основі яких здійснюється оцінка ситуації з ВПО у конкретній країні. Ці принципи охоплюють увесь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка поступу тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО, серед яких можна відмітити ті, що, на наш погляд, є першочерговими для формування ефективної державної політики, спрямованої на вирішення проблем переселенців, а саме:

- збір даних щодо кількості та становища ВПО;
- організація навчання щодо прав ВПО;
- створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО;
- створення інституцій, які б відповідали за вирішення проблем ВПО;
- підтримка системного вирішення проблем ВПО;
- залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем тощо.

Що стосується України, то за роки тривалості зовнішньої агресії, хоча й повільно, але розробляється національна політика щодо ВПО: прийнято низку правових актів, у яких закріплюються права і свободи ВПО, в тому числі врегульовуються питання доступу ВПО до освітніх послуг; визначено/ створено державні інституції, які відповідають за вирішення проблем ВПО і жителів тимчасово

окупованих (далі – ТОТ) та непідконтрольних українській владі територій (далі – НКТ) (у 2016 р. створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (далі – МТОТ)); вжито низку суттєвих заходів, направлених на впорядкування обліку ВПО тощо. Втім, ще багато питань залишається не вирішеними, в тому числі існують певні проблеми у реалізації прав ВПО і жителів ТОТ та НКТ на отримання освітніх послуг.

Вважаємо, що проблема реалізації права людини на освіту в сучасній Україні має певні складові, що стосуються:

- ВПО;
- жителів ТОТ;
- жителів НКТ;
- жителів, які живуть поблизу лінії розмежування, так званої «сірої зони»; в цілому громадян країни.

Щодо останнього критерію, то, на нашу думку, необхідно враховувати вплив масового переміщення населення на території їх розселення, а, отже, в цілому на громадян України. Водночас, потрібно враховувати й той факт, що під час окупації Криму та зовнішньої агресії на Сході України, жителі цих територій, рятуючись від бойових дій і насильства, переміщувались не тільки в межах своєї країни, а й виїжджали до сусідніх країн. Це змушує Українську державу розробляти додаткові механізми щодо повернення своїх громадян та відновлення їх довіри до країни.

Наголосимо, що забезпечення реалізації права людини на освіту є одним із найважливіших конституційних прав, забезпечення якого є обов'язком держави. В Основному Законі України закріплено право кожного на освіту та вказано на обов'язковість повної загальної середньої освіти. Також зазначено, що держава забезпечує доступність і безоплатність мережі закладів освіти, розвиток системи освіти, надання державних стипендій та пільг здобувачам освіти [169]. Зрозуміло, що забезпечення реалізації права на освіту в першу чергу стосується дітей, оскільки саме вони є найголовнішими й наймасовішими споживачами освітніх послуг. Зауважимо, що відповідно до Керівних принципів, з метою покращення становища ВПО спочатку потрібно зібрати дані щодо їх кількості та становища.

Щодо кількості дітей-переселенців, то відомо, що в першій хвилі масового переселення в 2014 – 2015 рр. з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції (далі – АТО) до регіонів України було переселено 145 478 дітей, з яких:

– найбільше було розміщено у Донецькій (22310 дітей), Харківській (17783 дитини), Дніпропетровській (15575 дітей), Запорізькій (15459 дітей), Луганській (12574 дітей), Київській (8623 дитини) областях та у м. Київ (10181 дитина);

– найменша їх кількість була розселена у Волинській та Рівненській по 1069 дітей, Івано-Франківській (1022 дитини), Закарпатській (1002 дитини), Чернівецькій (822 дитини) та Тернопільській (647 дітей) областях [139, с. 3].

Станом на 6 квітня 2016 р. кількість дітей ВПО склала 196408 дитини або 16,5 % від всієї кількості ВПО [135, с. 2]. На жаль, точних даних про всіх осіб, які здобувають освіту або потребують освітніх послуг, в Україні немає. Також як і не висвітлюються оновлені дані щодо стану забезпечення реалізації права дітей-переселенців на освіту. Єдине, що можна відмітити, що на сайті Міністерства соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики) кожного тижня оприлюднюється інформація про чисельність переселенців, яких взято на облік (з 2016 р. введено в експлуатацію Єдину інформаційну базу даних (далі – ЄІБД)). Так, станом на 19 березня 2018 р. в Україні взято на облік 1 490 833 переселенців або 1 216 164 сім'ї з Донбасу і Криму [249]. Проте, скільки з них дітей, тобто саме тієї категорії населення, яка в першу чергу потребує освітніх послуг, не визначено. Зрозуміло, що без точних даних про освітні потреби ВПО немає можливості їх задовольнити.

Отже, однією з актуальних проблем у забезпеченні реалізації права ВПО на освіту є відсутність реальних статистичних даних щодо потреб та надання їм необхідних освітніх послуг. Ця проблема має бути вирішена насамперед на центральному рівні. Сьогодні відповідальність за збір даних про освітні потреби ВПО є розмитою:

– Мінсоцполітики відповідає за забезпечення формування та ведення ЄІБД;

– МТОТ – забезпечує формування і реалізацію державної політики з питань ВПО, при цьому немає впливу на процес обліку ВПО також, як

і немає такого впливу Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України), яке має забезпечувати доступ ВПО до освітніх послуг.

Також, не вирішеними є питання, що стосуються структур управління освітою та самих освітян, які безпосередньо задіяні в процесі забезпечення реалізації права на освіту та надання освітніх послуг. Так, поява ВПО в країні актуалізувала потребу в розширенні структури і функцій підрозділів управління освітою, введення нових видів та форм, методів, технологій освітньо-виховної роботи у закладах освіти та ін. Незважаючи на те, що в освітніх структурах змінилася специфіка діяльності та збільшився об'єм роботи у зв'язку з обслуговуванням ВПО, які потребують освітніх послуг, додаткового фінансування більшість з них не отримала. Крім того, в їх організаціях не були введені додаткові ставки для роботи з ВПО, а також жоден з працівників не отримує додаткову винагороду за роботу з цією категорією населення. Отже, вважаємо, що в структурних підрозділах, що здійснюють державну освітню політику на місцях, має бути введена або окрема посада, або окремий підрозділ, який займався б освітніми питаннями переселенців, насамперед, збирав дані щодо освітніх потреб, у тому числі щодо перекваліфікації ВПО.

Разом з тим, великою проблемою в Україні постає збільшення навантаження на ЗДО і ЗПЗСО, які прийняли ВПО. В перші роки збройного конфлікту освітні субвенції, які закладалися в місцеві бюджети не враховували реальні дані території по кількості людей, які потребують освітніх послуг. І лише, з часом, освітню субвенцію перерахували з урахуванням дітей, які продовжили навчання у закладах освіти. Водночас у районах поблизу лінії розмежування існує інша проблема – мала кількість дітей, які відвідують заклади освіти, тобто заклади стали малокомплектними.

Як вже зазначалось вище, за станом забезпечення прав людини в Україні спостерігають різні інституції, наголошуючи на здобутках і проблемах в цій сфері. Так, в одному із останніх звітів коаліції неурядових організацій зазначено, що станом на березень 2017 р. питання забезпечення доступу ВПО до освітніх послуг частково врегульоване:

– для дітей з числа ВПО були виділені додаткові місця у ЗДО та ЗПЗСО;

– було евакуйовано 18 ЗВО з Криму й НКТ та врегульовано на законодавчому рівні деякі питання забезпечення їх діяльності;

– запроваджено спрощений порядок вступної кампанії для абітурієнтів-переселенців;

– розроблений більш гнучкий механізм підтвердження кваліфікацій, освітнього рівня та переведення студентів з ЗВО, які розміщені в Криму, створені умови для отримання студентами-переселенцями соціальної стипендії [3, с. 11].

В той же час наголошується на існування низки проблем, що стосуються:

– забезпечення прав студентів з числа ВПО на пільгові умови навчання;

– виділення додаткових бюджетних місць на навчання ВПО у ЗВО;

– забезпечення студентів-переселенців місцями у гуртожитках повністю на безоплатній основі (відсутнє на сьогодні).

Також відмічається низький рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення ЗНЗ, зокрема із дистанційною формою навчання, що не дозволяє закладам освіти функціонувати на повну потужність та ін. Зауважимо, що розвиток і поширення позитивного досвіду дистанційного навчання потребує особливої уваги держави, оскільки така форма здобуття освіти є сьогодні практично єдиною можливістю (є ще екстернатна форма навчання, але вона не є популярною) для учнів з ТОТ та НКТ. В цілому, аналогічні проблеми висвітлені й в інших моніторингових дослідженнях, причому як в попередніх, так і в нинішніх. А це означає, що ситуація в країні залишається ще складною.

Слід відмітити, що на існування низки проблем, з якими стикаються сьогодні ВПО в освітній сфері наголошують також науковці й практики. Зокрема:

– визначається недосконалість механізму переведення здобувача освіти із навчального закладу, розташованого на НКТ, до закладу освіти, що розміщений на території України (велика тривалість процесу, складність в отриманні документів, розрив у навчанні, нестача ліцензованих місць у навчальному закладі);

– не врегульовано питання співпраці конкретного закладу освіти з громадськими організаціями, які виявили бажання допомогти цьому закладу;

– залишається поза увагою держави вирішення питання про психологічні проблеми дітей-переселенців (наприклад, шкільні психологи не мають і не володіють методиками й навичками роботи з дітьми війни, їх адаптації та соціалізації), які можуть мати негативні наслідки у майбутньому;

– існує проблема у нестабільності відвідування закладів освіти дітьми-переселенцями у зв'язку з тим, що вони разом із сім'єю змушені постійно переміщуватися (виїжджають додому в разі стабілізації воєнної ситуації та повертаються у разі відновлення бойових дій);

– значне навантаження на місцеві бюджети в організації безкоштовного харчування та підвозу дітей до закладів освіти в районах;

– погіршення матеріального становища студентів з Донеччини та Криму порівняно із ситуацією до їх переїзду на територію України змушує молодь або переводитися на іншу форму навчання, щоб працевлаштуватися і платити за навчання та проживання, або взагалі переривати навчання;

– брак знання та інформації про права людини як серед дітей, молоді, так і серед дорослого населення тощо.

В контексті останньої проблеми, не можна не відмітити зусилля МОН України. Зокрема, на офіційному сайті розміщена необхідна інформація жителям Донбасу та Криму за такими рубриками:

– біженцям та особам, які потребують додаткового захисту;

– студентам (механізм переведення до ЗВО України та підтвердження диплому, діяльність переміщених ЗВО та освітніх центрів);

– педагогічним працівникам (працевлаштування, збереження місця роботи, механізм отримання дублікату трудової книжки);

– учням та випускникам (механізм продовження здобуття освіти та отримання свідоцтва/атестату, безкоштовний он-лайн-курс для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) і державної підсумкової атестації (далі – ДПА) та механізм проходження цих випробувань тощо) [132].

Проте, цього виявляється недостатнім. Для підвищення рівня правової обізнаності та компетентності як батьків, так і здобувачів освіти можна було б розмістити відповідну інформацію на локальних рівнях, наприклад, у закладах освіти.

Найбільш серйозною проблемою для України є відновлення або організація доступу до освітньої інфраструктури жителів Донецької і Луганської областей. Так, у звіті МТОТ про стан виконання за четвертий квартал 2017 р. Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року, наголошується, що в цих областях потребує фінансування проведення першочергових робіт із відновлення 70 пошкоджених навчальних закладів на суму 339,729 млн. грн., із них у Донецькій області – 46 об'єктів (13 ЗДО, 26 ЗПЗСО, 7 ЗППТО) на суму 141,553 млн. грн., в Луганській області – 24 об'єкта (на суму 198,176 млн. грн.) [140, с. 1-2]. Тож, заклади освіти в цих областях або зруйновані повністю внаслідок обстрілів, або не працюють через пошкодження та близькість до зони бойових дій. У звіті також визначені позитивні результати структурних підрозділів управління освіти і науки Донецької та Луганської областей, що полягають в організації безкоштовного й безперешкодного доступу дітей із числа ВПО в набутті навчально-виховних послуг у закладах освіти та організації їх безкоштовного харчування (учнів 5-11 класів) за кошти місцевих бюджетів.

Щодо забезпечення доступу дітей із НКТ до української освіти, то, за даними МТОТ у 2017 р.:

- було створено 23 освітні центри для забезпечення доступу молоді до ЗВО; 1550 студентів вступило до українських ЗВО (термін вступної кампанії було продовжено до 30.09.2017 р. та спрощено умови вступу);

- в результаті дистанційного навчання 124 учня отримали свідоцтво про базову загальну середню освіту, 117 – атестати про повну загальну середню освіту;

- екстерном здобули загальну середню освіту 1215 дітей і повну загальну середню освіту 848 учнів [332].

Варто відмітити, що освітніми центрами «Крим-Україна» надається допомога ВПО з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя в оформленні документів для вступу до закладів вищої та професійно-технічної освіти; у проведенні річного оцінювання та ДПА з

української мови та історії України; у видачі документів державного зразка про базову або повну загальну середню освіту; у тимчасовому поселенні на час проходження річного оцінювання, ДПА, а також в отриманні документів, що посвідчують особу [140, с. 18-19].

Здійснений аналіз стану забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту показав, що в Україні розроблено нормативно-управлінський алгоритм реагування на ситуацію, що склалася в освітній сфері. Цей алгоритм не є досконалим, має низку не вирішених питань, оскільки має специфічні особливості в забезпеченні реалізації права людини на освіту на територіях із різними статусами (ТОТ, НКТ, «сіра зона», територія України). Проте, можна відмітити високу самоорганізацію освітян на місцях, яку вони продемонстрували особливо в 2014 – 2015 рр., коли вирішувалися питання включення дітей із сімей ВПО до закладів освіти оперативно та без перешкод.

Разом з тим, не дивлячись на спільні зусилля державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та міжнародної спільноти, сьогодні в Україні із-за складної соціально-економічної та політичної ситуації поступово знижується показник охоплення дітей освітою, але і це не єдина проблема, з якою стикаються громадяни країни, які постраждали від зовнішньої військової агресії.

Відтак, масштаб, гострота, складність і затяжний характер ситуації, в якій опинилася Україна, свідчать про складність теоретичних і практичних питань, що потребують активізації зусиль в першу чергу органів влади, щоб ліквідувати наслідки чи запобігти їх виникнення.

В ході дослідження було виявлено низку проблем, що стосуються забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, які можна згрупувати за певними ознаками. Зокрема, відповідно до мети, можна виділити:

- гносеологічні проблеми:
 - спричинені нестачею інформації про кількість громадян, які потребують освітніх послуг (види цих послуг, стан їх отримання, тенденції та динаміка);
 - неефективне інформування населення про можливості та умови отримання освітніх послуг;

- предметні проблеми:
 - проблема влаштування дітей до закладів освіти через брак вільних місць; бюрократизація;
 - невизначеність у зборі документів (відсутній точний перелік документів, які необхідні для зарахування до ВНЗ; не узгодженість у можливості отримання необхідних документів із НКТ і ТОТ; вимога про необхідність ліквідації академічної різниці тощо);
 - небезпека (збір документів пов'язують із ризиками, що несуть загрозу людському життю);
 - низький рівень матеріального становища осіб, які потребують освітніх послуг;
 - невизначеність майбутнього молодих людей, які змушені відвідувати заклади освіти на НКТ (не визнання документів про освіту, які видаються на цих територіях; зміна ідеології; відсутність власних освітніх стандартів, методик, програм тощо);
 - необхідність психологічної підтримки дітей та молоді при адаптації до нових умов навчання та ін.

Вище перераховані проблеми, в свою чергу, можна розглядати відповідно до масштабів їх поширення, а саме: міждержавні (між Україною, Російською Федерацією – країною-агресором, іншими країнами, до яких мігрували жителі Криму та Донбасу), державні, регіональні та локальні.

Оскільки проблема завжди передбачає свого носія – певну спільноту, групу та їхню діяльність, то відповідно до носія, проблеми можна розподілити таким чином:

- проблеми ВПО;
- проблеми жителів ТОТ;
- проблеми жителів НКТ;
- проблеми жителів «сірої зони»;
- проблеми всіх громадян країни.

Слід наголосити, що проблема з ВПО є найбільш масштабною як за чисельністю, так і територіально (переселенці розселилися неоднаково по всій території країни), тому ця проблема має свої специфічні особливості, що проявляються на території їх розселення. Зауважимо, що всі проблеми, пов'язані із забезпеченням реалізації

права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, а, отже, відносяться до соціальних проблем.

Усі визначені проблеми мають свої межі функціонування, тобто їх можна поділити за часом дії:

– короткотривалі, які можна вирішити або вже вирішено в короткий строк (наприклад, у правовому полі шляхом прийняття нормативно-правового акту);

– середньотривалі (адаптація здобувачів освіти до нових умов навчання; інтеграція переселенців у спільноту територіальної громади, яка їх прийняла; вирішення питання додаткового навантаження як на працівників освіти, так і на управлінські структури, проблема правової компетентності тощо);

– довготривалі (проблема впливу війни на становлення (соціалізацію) всіх дітей країни (особливої уваги, звичайно, потребують діти-війни); проблема зміни виховного процесу у закладах освіти, ідеологічно-виховної та просвітницької роботи в державі та ін.).

Серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо їх не вирішувати сьогодні, на нашу думку, можуть стати саме довготривалі проблеми, які можуть породити значні соціальні девіації.

Отже, сьогодні залишаються проблеми в процесі забезпечення реалізації права ВПО і жителів ТОТ та НКТ на освіту, які потребують відповідного обговорення й осмислення на постійній основі, а також розробки пропозицій, рекомендацій щодо їх вирішення.

Висновки до третього розділу

Дослідження особливостей функціонування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами свідчить про те, що в Україні закладені правові та організаційні основи для функціонування механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва, однак, є певні недоліки, які потребують їх розв'язання насамперед на законодавчому рівні.

Основними задачами та пріоритетними напрямками в галузі науки, освіти й виробництва мають бути: створення і підтримка функ-

ціонування інтегрованих науково-освітньо-виробничих структур для консолідації зусиль і ресурсів, розвитку спільної діяльності в інтересах підготовки кваліфікованих кадрів у науковій, науково-технічній, інноваційній сферах; спільне використання наукової, науково-технічної та навчально-виробничої бази в досліdnому і освітньому процесах; створення мережі навчально-наукових і навчально-виробничих (бізнес-інкубаторів) комплексів на базі ЗВО, наукових установ та підприємств та ін.

Щодо фінансово-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних освітніх систем, то слід зазначити, що суттєві зміни відбулися у зв'язку з пандемією COVID-19, оскільки в 2020 р. було здійснено перерозподіл фінансування з державного бюджету. Зокрема, стосовно освітньої сфери було скасовано фінансування таких програм, як Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту; Фонд розвитку закладів вищої освіти; державний інвестиційний проєкт «Створення Міжнародного центру підготовки пілотів на базі Національного авіаційного університету»; державний інвестиційний проєкт «Реставрація староакадемічного корпусу ансамблю Братського монастиря по вул. Г. Сковороди, 2 у Подільському районі м. Києва»; підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти; державний інвестиційний проєкт «Реставрація головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка»; державний інвестиційний проєкт «Будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща»; здійснення сертифікації педагогічних працівників, експертизи освітніх програм у сфері забезпечення якості освіти.

Для вдосконалення фінансово-економічного механізму забезпечення розвитку регіональних освітніх систем в умовах, що склалися, доцільним є застосування проєктного підходу, який використовується при розробці пріоритетних національних проєктів, дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів управління і сприяє ключових проблем забезпечення соціально-економічного розвитку.

Як ефективний метод публічного управління розвитком регіональних освітніх систем в розділі обґрунтовується програмно-цільовий підхід, розроблена модель його застосування. Фактично наводиться «дерево» цілей публічного управління розвитком РОС, зокрема до цілей першого рівня якого відноесено: імплементацію нової системи акредитації й атестації в освітніх закладах; розробку та впровадження регіональної системи оцінки якості освіти; вдосконалення навчального процесу в регіональних системах освіти. В той же час, кожна з цілей першого рівня передбачає наявність другого рівня цілей, що прописані у розділі. В цілому, наведена у тексті роботи модель застосування програмно-цільового підходу до публічного управління розвитком регіональних освітніх систем може вважатися такою, що представляє його концептуальний рівень.

В роботі доведено, що ефективне використання медіа-технологій в управлінні освітою на регіональному рівні залежить від рівня професійної підготовки працівників регіональних управлінь освітою, які здебільшого мають вузько кваліфіковану підготовку. Тому сьогодні постає питання перегляду професійних магістерських програм та включення в них обов'язкового курсу, за допомогою якого можна підвищити технологічний рівень фахівців в освітній галузі.

В той же час визначено, що перший досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання в період вимушеного карантину в Україні та її регіонах загострив існуючі в освіті проблеми, що впливають насамперед на зниження якості отримання знань здобувачами освіти. Відсутність освітньої політики цифрової трансформації освіти, єдиної національної освітньої платформи, нормативно-правового забезпечення здійснення дистанційного навчання, застаріла система освіти, методик викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту – це основні проблеми, які можуть бути вирішені лише на державному рівні.

Розділ 4

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ СИСТЕМАМИ

4.1. Місце експертних технологій в комунікаційному механізмі взаємодії органів державної влади і громадськості

З 2002 р. система управління освіти в Україні розвивається як державно-громадська, у якій «передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою» [361]. З точки зору В. Карлової, громадська участь – це «право і можливість громадян та їх об'єднань брати участь у процесі вироблення й реалізації публічної політики, проведення громадської експертизи, моніторингу та оцінки діяльності органів влади шляхом проведення громадських слухань, обговорень, роботи в консультативно-дорадчих органах, створених при органах влади, громадських радах; реальне втілення конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами» [376, с. 31]. Тож, громадяни країни або особисто, або через свої об'єднання мають впливати на вироблення й реалізацію публічної політики щодо розвитку освіти, використовуючи різнома-

нітні способи та інструменти. Їх думка може впливати на зміни як організаційно-функціональної структури, так і на процес управління в цілому на всіх його рівнях.

Одним із способів громадської участі є залучення громадян як експертів з певного питання. В теорії і практиці державного управління все частіше застосовуються методи індивідуальних експертних оцінок, які є систематизованими способами формулювання підсумкової думки експертів – фахівців з експертизи – достатньо обізнаних людей з досліджуваної проблеми. Відповідно до юридичного словника, експертиза є аналізом, дослідженням, що проводиться експертом, експертною комісією; перевіркою якості товарів, робот, послуг [21, с. 938]. Зміст експертизи розкривається за допомогою протиставлення з поняттям «оцінка». Експертними оцінками, відповідно до тлумачного словника, є «кількісні та/або порядкові оцінки процесів чи явищ, які не піддаються безпосередньому вимірюванню, ґрунтуються на висновках фахівців» [245, с. 185]. Завдяки методів експертних оцінок отримується інформація, що використовується для визначення кількісної та якісної оцінки досліджуваних об'єктів або явищ, та порівняння її з деякими існуючими раніше даними. Ця інформація вказує на поодинокі причинно-наслідкові зв'язки в конкретних умовах та призначена для розроблення й обґрунтування прогнозів подальшого розвитку. Однак, отримана в процесі експертного опитування інформація, як справедливо стверджує О. Титаренко, не є готовою експертизою і лише після обробки вона може розглядатися як вирішення поставленого завдання [125, с. 191]. Разом з тим, перевагами методів індивідуальних експертних оцінок є простота організації обстеження, зрозумілість, врахування і використання тих знань і досвіду, які набули експерти протягом життя.

Відносно освіти, то тут громадяни країни отримують освітні послуги, які мають бути доступними та якісними. Саме громадяни, як споживачі освітніх послуг, можуть дати об'єктивну оцінку їх доступності та якості, визначити реальний стан розвитку освіти та вказати на актуальні проблеми, які потребують негайного вирішення.

Слід зазначити, що останнім часом в Інтернет-середовищі все частіше з'являються аналітичні звіти соціологічних, моніторин-

гових, експертних досліджень стану національної системи освіти. Разом з тим, існує значна кількість наукових праць українських учених, у яких висвітлені результати проведених ними особисто досліджень різних аспектів стану освіти, здійснено комплексний аналіз змін, визначені сучасні проблеми й суперечності та запропоновані можливі шляхи їх вирішення. Однак, незважаючи на вагомий внесок різноманітних спеціалізованих інституцій і науковців, предметом дослідження яких є сучасний стан національної системи освіти, поза увагою залишається проблема дослідження розвитку публічного управління регіональною освітньою системою, ставлення або думка громадян – мешканців певної території, як до цього процесу загалом, так і до розвитку освітньої галузі.

На підставі результатів проведеного анкетування (впродовж 2017 – 2020 рр.) керівного складу в освітній галузі, представників державної влади, пересічних громадян Східної України здійснено порівняльний аналіз змін в оцінках експертів щодо розвитку публічного управління освітою. Зіставимо зібрану інформацію із інформацією національних досліджень та виділимо найбільш істотні фактори, що впливають на розвиток публічного управління регіональною освітньою системою, а також можливості й конкретні перспективи розвитку цього процесу, окреслимо необхідні для цього ресурси, можливі труднощі та умови їх подолання.

Методологія дослідження. Одним із розповсюджених методів індивідуальних експертних оцінок є метод анкетування – аналітичне експертне оцінювання, зміст якого полягає в наданні експертом письмових відповідей на запитання анкети. Нами було проведено анкетування громадян за темою «Розвиток публічного управління освітою». Анкета складається з трьох блоків:

- 1) соціально-професійна характеристика експертів (10 запитань);
- 2) оцінка стану публічного управління освітою (18 запитань);
- 3) оцінка стану управління якістю освіти та освітньою діяльністю (20 запитань).

Мета дослідження полягала у вивченні думки представників регіональних громад, їх ставлення та рівня обізнаності щодо сутності освітніх реформ (нововведень), що впроваджуються в країні, сучас-

них проблем організації публічного управління освітою на рівні регіону, зокрема розподілу повноважень в управлінні, ставлення до автономії закладів освіти; виявлення негативних явищ, що існують в освітній практиці; визначення напрямів підвищення ефективності регіонального управління. Робоча гіпотеза дослідження базувалась на припущенні, що організація публічного управління регіональною освітньою системою сьогодні є неефективним, має надлишкове навантаження (структурне, функціональне, інформаційне) та віддалене від вирішення проблем, які, і справді, заважають у щоденній освітній практиці.

Експертне опитування проводилося очно і дистанційно в три етапи:

1) протягом жовтня – грудня 2017 р. – експертами виступили слухачі факультету підготовки магістрів публічного управління та адміністрування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ХарРІ НАДУ);

2) протягом квітня – червня 2018 р. – експертами виступили представники керівного складу в галузі освіти Харківської та Луганської областей;

3) протягом березня – квітня 2020 р. – експертами виступили громадяни Харківської, Луганської та Сумської областей.

Всього в опитуванні взяли участь 949 респондентів, з них:

– у 2017 р. – 256 осіб, з яких 253 особи – з Харківської, 2 особи – з Полтавської та 1 особа – з Луганської областей. Більшість респондентів (93,8 %) є освітянами, які представляють місто (53,9 %) або сільську місцевість (46,1 %) [2, с. 10];

– у 2018 р. – 490 осіб, з яких 65 осіб – з Харківської та 425 осіб – з Луганської областей. Більшість опитаних (87,8 %) – керівники органів громадського самоврядування (керівники батьківських, учнівських, студентських, слухацьких комітетів), 11,8 % – керівники закладів освіти та 0,4 % – керівники структурних підрозділів управління освітою;

– у 2020 р. – 203 особи, з яких 137 осіб – з Харківської, 37 осіб – з Луганської та 29 осіб – з Сумської областей. Більшість респондентів (78,3 %) є освітянами, інші представники громадськості в регіонах.

Соціально-професійна характеристика респондентів представлена в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Соціально-професійна характеристика респондентів

Вікова група	Кількість осіб	Стать	Кількість осіб	Наявність управлінської спеціальності	Кількість осіб	Територіальне розташування	Кількість осіб
14-19 років	11	жіноча	890	наявна	97	сільська місцевість	103
20-29 років	249						
30-39 років	319						
40-49 років	201	чоловіча	59	ні наявна	852	міська місцевість	846
50-59 років	87						
більше 20 років	82						

Як видно з таблиці, респонденти представляють східні регіони України, більшість з них (81,0 %) знаходяться у віковій категорії від 20 до 49 років, 93,8 % з усіх опитаних – це жінки, 89,1 % є громадянами, які проживають у міській місцевості. Переважна більшість респондентів (97,9 %) є представниками бюджетних установ. Також, слід зауважити, що 89,9 % респондентів не є спеціалістами у сфері менеджменту або державного управління/публічного управління та адміністрування.

Результати дослідження. Зауважимо, що в рамках розвитку людського потенціалу як основи зростання національної економіки та зміцнення конкурентних позицій України в світі, на державному рівні передбачено низку трансформацій в медичній, освітній та пенсійній сфері. В освітній галузі заплановано «здійснення системної трансформації для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих» [384]. У цьому зв'язку визначено пріоритетні напрями:

- доступна та якісна дошкільна освіта;
- нова українська школа;
- сучасна професійна освіта;

- якісна вища та розвиток освіти дорослих;
- розвиток науки та інновацій.

Зміст запланованих (або вже реалізованих) трансформацій розміщено на сайтах державних органів різних рівнів, розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, якими передбачені відповідні нововведення, видано методичну та роз'яснювальну літературу. Тож, кожний громадянин має можливість ознайомитись із основними напрямками і змістом реформ, запроваджених в освітній галузі. В цьому контексті доцільним є представлення даних про рівень поінформованості респондентів щодо сутності реформ та їх думка щодо своєчасності їх проведення.

Спочатку розглянемо позицію громадян України щодо необхідності проведення освітньої реформи. Відразу зазначимо, що суттєвих змін у 2020 р. порівняно з 2017 р. у відповідях респондентів не відбулось: більшість з них (85,5 %) вважають, що сучасна освіта потребує реформування; при цьому вірять в її успішність лише 37,7 %, не вірять – 24,4 % з усіх опитаних, інші – вагаються у своїх відповідях.

Що стосується можливості скористатися конституційним правом громадянина країни та взяти участь у публічному обговоренні освітніх реформ, то лише 13,1 % з усіх опитуваних висловлюють бажання взяти участь в обговоренні реформ, а 78,5 % навіть не розглядають таку можливість. Що свідчить про низький рівень громадянської активності та, як наслідок, організаційної спроможності громадянського суспільства у певній територіально-адміністративній одиниці.

Стосовно обізнаності громадян щодо змін, передбачених у реформах. Можна впевнено стверджувати, що лише ті, хто безпосередньо працюють в освітній галузі, в органах управління освітою, найбільш обізнані й можуть назвати конкретні зміни, які вже відбулися або заплановані. Інші громадяни стверджують, що вони знають список змін, але назвати можуть лише найбільш популярні, які постійно на слуху, наприклад:

- розбудова «Нової української школи», впровадження 12-річної освіти, 12-бальної системи оцінювання знань учнів та зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО);
- українізація освіти (мовний аспект викладання);

- перехід на навчання дітей з 6-ти років;
- впровадження модульної системи навчання.

І така ситуація залишається незмінною, практично з початку оголошення самого процесу реформування освіти [167; 420], початок якого хронологічно можна визначити з проголошенням незалежності України, тобто з 1991 р. У цьому контексті, ми погоджуємося з думкою В. Луначека, який зазначає, що період незалежності «є історією перманентних освітніх реформ, що змінюють одна одну без свого логічного завершення і очікуваного результату» [199, с. 4].

Нагадаємо, що ініціаторами проведення реформ в країні протягом практично 30 років виступає саме влада. У підході до змін в освіті використовується владо-примусова стратегія, тобто спілкування відбувається односторонньо – від ініціатора до виконавця. При цьому ініціатори за ці роки постійно змінювалися, також, як і стратегія реформ, а виконавці залишаються переважно ті ж самі. Крім того, як було вже зазначено вище, ні жодна реформа не була доведена до свого логічного завершення. Тож населення країни втомилося від постійних реформ, від їх хаотичності, безсистемності та незавершеності.

В 2017 р. був прийнятий новий Закон України «Про освіту», у положеннях якого було закладено основні нововведення освітньої реформи. Цей документ у цілому був сприйнятий позитивно в українському суспільстві, однак одна – мовна стаття цього законодавчого акту, якою було встановлено норму про рівень запровадження державної мови навчання у ЗО, спричинила широкий резонанс переважно у деяких іноземних країнах.

У цьому контексті доцільним є представлення результатів опитування громадян щодо їх ставлення до згаданого вище законодавчого акту. Більшість громадян (97,1 %) знають, що в країні було прийнято новий базовий освітній закон, 79,5 % з усіх опитаних стверджують, що ознайомлені з основними положеннями цього документу, однак впевнено назвати нововведення можуть лише 19,8 % громадян. Менше половини опитуваних (41,4 %) вважають новий закон вчасним і прогресивним, практично стільки ж (39,8 %) вагаються відповісти на це запитання. На першому етапі опитування (у 2017 р.) всі ці показники були значно вищими, а у 2020 р. – на 25 % нижчі.

Це може свідчити про те, що в 2017 р. нове освітнє законодавство широко обговорювали в суспільстві, а сьогодні є більш актуальні питання в освіті (організація роботи новостворених органів освіти в об'єднаних територіальних громадах, введення карантину, перехід на дистанційну або змішану форму навчання ЗО, технологізація, цифровізація освітнього процесу тощо), які потребують уваги як з боку керівного складу, так і звичайного пересічного громадянина.

Сьогодні громадяни впевнені, що освітні реформи спрямовані на зміни, які вимагає від України міжнародна спільнота та стосуються переважно оновленню парадигми освіти. Але змінювати, на думку експертів, потрібно саме підхід до управління освітою, до формування кадрового складу керівників галузі, оскільки саме організаційно-функціональна структура управління є застарілою, має ще багато елементів з радянського минулого. Підтвердженням цього є думка експертів щодо існування районних управлінь освітою. Респонденти вважають, що вони є надлишковими органами, які потребують реорганізації або повної їх ліквідації. Лише 15 % від усіх опитуваних підтримують діяльність цих структур, але, як з'ясувалось, ці експерти є працівниками структурних підрозділів управління освітою на місцях.

Щодо оцінки діяльності регіонального/місцевого органу управління освітою в контексті роботи закладу освіти (далі – ЗО), то серед функцій, які вони виконують, респонденти назвали не потрібними:

- контроль діяльності ЗО (73,2 %);
- методична допомога (69,7 %);
- інформування/просвітницька робота (57,4 %);
- організація заходів між ЗО (55,9 %) та централізована робота відділу кадрів (51,6 %).

В той же час, на думку громадян, є функції, які ЗО виконує за інші структури. До таких функцій відносять: оздоровлення дітей (53,5 %) та організацію участі дітей в різних конкурсах, олімпіадах, змаганнях (51,7 %). Між тим, такі функції, як харчування дітей та підготовка учнів-випускників до складання ЗНО, респонденти вважають важливими й необхідними. Стосовно фінансової складової управління освітою, то більшість громадян (78,1 %) вважають необхідним ведення централізованої бухгалтерії. У той же час, більш половини респондентів (51,3 %)

вважають фінансову самостійність ЗО обов'язковою складовою його автономії, однак запровадити її, на їх думку, можливо лише з одночасним запровадженням таких складових автономії, як громадсько-державне управління, господарська та кадрова самостійність.

Варто зауважити, що обговорення питання про надання ЗО певної свободи у вигляді автономії як необхідної умови їх ефективності мають систематичний характер, воно постійно обговорюється у суспільстві та декларуються в правових документах. Однак, рівень практичного застосування автономії в країні є дуже низьким. На думку експертів, основними перешкодами цього процесу є:

- недостатність обсягів фінансування ЗО з боку держави (67,4 %);
- низька платоспроможність переважної кількості здобувачів освіти (44,1 %);
- відсутність необхідної нормативно-правової бази (37,3 %);
- відсутність у суспільстві усвідомленої необхідності та бажання брати участь в управлінні та у належному забезпеченні роботи закладів освіти (35,6 %);
- відсутність бажання в органів влади (34,2 %).

Слід наголосити, що в 2020 р., у порівнянні з 2017 р., респонденти більш впевнені в тому, що запровадження автономії ЗО має бути обов'язковою умовою його ефективності. Втім, і досі значна кількість громадян (49,1 %) не визначилася зі своєю позицією у даному питанні.

Зрозуміло, що основна діяльність, яку здійснюють ЗО є освітньою, що спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу. Опитані громадяни наголошують на високий рівень бюрократизму (надмірність паперотворчості, канцеляризму), який існує в ЗО, – 72,3 % вважаючи, що цей рівень «дуже високий» та «високий». У сучасних умовах – умовах карантину та навчання в дистанційному режимі – навантаження на педагогічних та науково-педагогічних робітників значно збільшилося. Зокрема, всім педагогам, крім паперотворчої повсякденної роботи, потрібно розробляти он-лайн матеріали (змістовні, візуальні, науково-методичні), а для цього не лише самім навчитися користуватися інформаційними технологіями, а й залучити до цього процесу здобувачів освіти. Сучасному вчителю доводиться писати інструкції не лише для себе й

учнів, а ще і для батьків, які відповідально ставляться до навчання он-лайн та намагаються контролювати цей процес. Таким чином, час, який витрачає сьогодні педагог для підготовки до занять, перевищує всі норми, прописані в нормативних актах. До того ж існують суттєві проблеми з використанням Інтернету, у деяких випадках він взагалі відсутній або працює із перебоями. В цьому контексті логічним виявляються відповіді респондентів щодо визначення критеріїв оцінки ефективності роботи ЗО, серед яких перші місця посідають:

- професійний рівень педагогів (71,4 %);
- якість матеріально-технічної та навчально-методичної бази (66,3 %);
- рівень партнерства адміністрації, педагогів, здобувачів освіти та їхніх батьків (43,0 %);
- упровадження інноваційних технологій у закладах освіти (42,1 %).

При цьому суттєвих змін за досліджуваний період не відбулось, і, навпаки, у 2020 р. ці критерії лише набули своєї актуальності та практичної значимості.

Не визначеною залишається позиція респондентів до ЗНО та Українського центру оцінювання якості освіти (далі – УЦОЯО) як до інструментів забезпечення якості освіти. Так, респонденти практично однаково ставляться до незалежності ЗНО: 28,4 % респондентів вірять в те, що ЗНО є повністю незалежною, 28,6 % – вважають ЗНО залежною, а іншим взагалі важко відповісти на це питання. Також, як і з питанням визначення місця УЦОЯО, який здійснює ЗНО, в системі публічного управління:

- 36,5 % респондентів вважають, що ця установа має залишатися в структурі Міністерства освіти і науки України;
- 32,1 % – підтримують позицію щодо її незалежності (має бути окремою державною або громадською інституцією);
- інші – не можуть визначитися. При цьому незмінною залишається позиція респондентів щодо підготовки учнів-випускників до складання тестів із ЗНО.

Більшість (51,3 %) вважають, що це мають робити заклади вищої освіти, оскільки саме вони зацікавлені в майбутніх студентах.

Результати дослідження дають підстави для визначення суттєвих проблем, які існують в освітній практиці:

- низький рівень фінансування освіти та, як наслідок, низький рівень заробітної плати працівників освіти, престижності професії, забезпеченості матеріально-технічної та науково-методичної бази; нестача професійних кадрів для закладів освіти – логопедів, дефектолога, реабілітологів та ін.;

- не вистачає практичного досвіду молодим спеціалістам для роботи у ЗО;

- існуючі навчальні програми не відповідають сучасним потребам життя та ринку праці;

- громіздкі навчальні програми, особливо в школах;

- низький рівень залучення батьків до співпраці з ЗО та до розробки й впровадження регіональної освітньої політики (потребує чіткого визначення механізмів такої співпраці у правовому полі);

- бюрократизація освітнього процесу тощо.

Ще однією суттєвою проблемою, яка набула значущості саме під час карантину, це збільшення завантаженості на педагога, у тому числі й робота із здобувачами освіти з інклюзією, які потребують додаткової уваги та часу. Варто відмітити, що у визначенні проблем в розвитку публічного управління освітою як на національному рівні, так і на рівні регіонів не має принципових відмінностей.

Уваги заслуговують пропозиції респондентів щодо напрямів подолання проблем, на які вони же і вказали. Зокрема:

- підвищення рівня фінансування освіти, в тому числі за рахунок місцевих бюджетів;

- визначення у правовому полі механізмів залучення батьків до вирішення проблем освіти;

- визначення потреби у фахівцях для галузі освіти та організація їх якісної підготовки (потребує перегляд підходу до підготовки вузьких спеціалістів в освіті, у тому числі й керівного складу, та організації обов'язкової навчальної практики);

- зменшити навантаження на педагогів (унормувати часи їх праці) у відповідності до сучасних умов та можливостей (зокрема, зменшити паперотворчість);

- забезпечити педагогів технічними засобами та організувати їх навчання за рахунок місцевих бюджетів);
- надати можливість ЗО на свій розсуд використовувати приміщення та знаходити додаткові джерела фінансування (оренда приміщень, території);
- організація додаткових гуртків, секцій без їх оподаткування та ін.);
- розробка ефективних навчальних програм, які відповідають сучасним потребам регіональних ринків праці;
- зменшити наповненість здобувачів осіб у групах/класах до 15 осіб;
- у старшій школі збільшити кількість годин на вивчення предметів, які входять до ЗНО;
- зняти відповідальність із ЗО за проведення конкурсів, оголошених різноманітними інституціями;
- надати автономні права ЗО у вирішенні господарсько-фінансових, кадрових та академічних питань.

Якість освіти є основою забезпечення і підвищення якості життя людини як головної мети існування держави. Цей критерій є базовим та займає особливе місце в процесі реформування українського суспільства і складовою соціальної функції державного управління, яка розглядає освіту в рамках механізму соціального відтворення населення через створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, забезпечення соціального середовища, яке генерує потребу в якісній освіті для громадян та надає можливості в її отриманні [61, с. 293].

Як категорія якість розглядається вченими у різних наукових галузях, зокрема:

- з філософської точки зору якість відображає внутрішню значеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших;
- з економічної – відображає сукупність властивостей продукції, що зумовлюють ступінь її здатності задовольняти потреби споживачів відповідно до свого призначення;
- з юридичної – одна із суттєвих умов багатьох цивільно-правових договорів тощо.

На відміну від інших галузей, у педагогіці якість є багатогранною, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу (філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні тощо) та розглядається як сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави відповідно до призначення освіти [461]. Отже, якість залежить від встановлених вимог, що пред'являються з урахуванням мети використання.

Щодо поняття «якості освіти», то за твердженням Т. Лукіної, розрізняють два основних підходи щодо визначення його сутності: нормований – розглядається з точки зору задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), що нормативно затверджені відповідними документами; управлінський – подається з позицій сучасної теорії й практики управління якістю (якість освіти як об'єкт управлінського впливу розглядається одночасно з позицій якості освітньої системи, якості освітнього процесу (як процес споживання надання освітніх послуг) та якості особистості випускника як результату діяльності освітньої системи за показниками його освіченості та сформованості суспільно значущих цінностей. За словами авторки, якість освіти відбиває розвиток системи освіти і суспільства у певний період та змінюється з часом залежно від вимог особистості, суспільства і держави [127, с. 1017-1018]. Таким чином, якість освіти є показником, що визначає результативність національної системи освіти та ефективність управління нею, що є обов'язковою складовою державного управління освітою.

В сучасному світі управління якістю освіти виступає стрижневим напрямом управлінської діяльності в сфері освіти. В цьому процесі суб'єктами виступають органи державного управління якістю освіти, які утворюють лише частину відповідного механізму державного управління, а об'єктом – є система освіти в аспекті її якості, при цьому управлінський вплив спрямовується на різноманітні складові цієї системи: матеріально-технічні, науково-методичні, фінансові, а також і людські ресурси [127, с. 620-621]. До управління якістю освіти розвинені країни світу активно залучають громадськість, зокрема через участь у формуванні суспільних вимог

до якості освіти, визначення перспективних напрямів державної освітньої політики в цьому напрямі, контроль за досягнутими результатами функціонування освітньої галузі. Тож, у сучасному світі вважається обов'язковим наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю освіти [324, с. 3].

В країнах Європейського Союзу діють різні системи із забезпечення якості освіти, які формувалися в умовах, коли вимоги до якості освіти висувались безпосередніми користувачами освітніх послуг – здобувачами освіти, науковцями, роботодавцями, суспільством. Так, з метою сприяння спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони та розбіжності між усіма стейкхолдерами, у 2015 р. Міністерською конференцією в Єревані були ухвалені стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) [488]. Термін «забезпечення якості» використовується в цьому документі для опису діяльності у межах циклу безперервного вдосконалення діяльності щодо забезпечення і покращення.

Варто відмітити, що американський учений, статистик і консультант з теорії управління якістю Едвардс Демінг у своїй науковій праці «Вихід із кризи» [505] розглядає якість як системну мету. Він розробив цикл безперервного вдосконалення якості, відповідно до якого необхідно постійно проходити всі 4 етапи Циклу постійного вдосконалення (Циклу Демінга) – планування, виконання, контроль, коригування. Його теорія управлінської технології необхідна для побудови стійкого розвитку організації.

Зауважимо, що українська система забезпечення якості освіти йде коріннями в радянське минуле, коли контроль за якістю здійснювався адміністративно-командними методами. Використання формальних процесів і процедур було логічним, тому що споживачем послуг освіти виступала держава [29, с. 10]. Нині в Україні створюється національна модель управління якістю освіти, яка ґрунтується на кращих світових практиках та відповідає вимогам Міжнародної організації зі стандартизації (ISO).

Прагнення України побудувати демократичну, соціальну, правову державу, обумовили потребу у формуванні громадянського сус-

пільства та моделі державно-громадського управління, в тому числі й в освітній сфері. В цій моделі особистість, суспільство та держава мають стати рівноправними суб'єктами і партнерами, а необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства проголошується якісна освіта, підвищення доступності до якої має забезпечити економічне зростання держави та розв'язання соціальних проблем суспільства [362]. Тож, забезпечення якості освіти (відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг) та якості освітньої діяльності (рівню організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг) є засадничими принципами державної освітньої політики [364].

Актуальність вивчення стану і проблем здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні полягає в прагненні країни реформувати всі сфери суспільної діяльності, викликане пошуком більш ефективних методів досягнення конкурентоспроможності держави на світовому рівні. В цьому контексті виняткового значення набуває проблема якості, яку розглядають як комплексну проблему, що торкається всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Проблемам розвитку та підвищення якості освіти у різних аспектах її вивчення, дослідженню загальних засад моніторингу якості освітньої діяльності та управління нею, досвіду використання міжнародних програм оцінки якості освіти присвячено значну кількість наукових публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Однак, проблема створення цілісної системи державно-громадського управління якістю освіти та освітньої діяльності у вітчизняному науковому середовищі ще не отримала належного теоретичного обґрунтування. Також, як і залишається не обґрунтованою можливість і доцільність використання результатів експертних опитувань та соціологічних досліджень для покращення системи управління якістю освіти та освітньої діяльності.

Отже, проаналізувати стан здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні як важливий аспект виконання функ-

цій управління, що визначають державну освітню політику, її цілі та відповідальність у сфері якості. Для цього використано три підходи:

- перший полягає у визначенні головних складових дефініцій з теми дослідження;

- другий – в опрацюванні основних положень нової редакції Закону України «Про освіту» в частині забезпечення якості освіти;

- третій – в оприлюдненні результатів експертного опитування щодо оцінки стану та визначення проблем в управлінні якістю освіти.

До початку XXI ст. в Україні питання управління якістю освіти вивчались у контексті загальних питань управління системою освіти та навчальними закладами. Всі підходи до поліпшення якості освіти вироблялись переважно з позицій педагогічних наук. Нині відбуваються кардинальні зміни в управлінні освітою, в тому числі її якістю. На всіх рівнях управління створена або створюється, відповідно до нової редакції Закону України «Про освіту», система забезпечення якості освіти, яка має гарантувати цю якість, формувати довіру суспільства до системи й закладів освіти та органів управління освітою, постійно та послідовно підвищувати якість освіти, допомагати закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищенні її якості. Складовими цієї системи, відповідно до національного законодавства (табл. 4.2), є:

- система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти);

- система зовнішнього забезпечення якості освіти;

- система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти [364].

Як видно з таблиці, в Україні для забезпечення якості освіти розроблені відповідні механізми, заходи, інструменти, критерії, правила, процедури, які допомагають оцінити стан якості освіти за всіма параметрами освітньої діяльності. Водночас, на центральному рівні створено органи забезпечення якості освіти, діяльність яких спрямовується і координується українським урядом через Міністерство освіти і науки України, зокрема:

- Український центр оцінювання якості освіти (утворений у 2005 р., здійснює зовнішнє незалежне оцінювання результатів на-

Таблиця 4.2

Система забезпечення якості освіти в Україні [364]

Складові системи	Ключові компоненти, що включають складові системи
Внутрішня система	<ul style="list-style-type: none"> – стратегія (політика) та процедури забезпечення якості освіти; – система та механізми забезпечення академічної доброчесності; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти; – оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників; – оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти; – забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; – забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; – створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування; – інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти
Система зовнішнього забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> – інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти (стандартизація; ліцензування освітньої діяльності; акредитацію освітніх програм; інституційна акредитація; громадська акредитація закладів освіти; зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; атестація педагогічних працівників; сертифікація педагогічних працівників; громадський нагляд; інші інструменти, процедури і заходи, що визначаються спеціальними законами); – визначені на законодавчому рівні органи і установи, що відповідають за забезпечення якості освіти, та спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання; – незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти
Система забезпечення якості освіти в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти	<ul style="list-style-type: none"> – політика та процедури забезпечення якості власної діяльності; – необхідні ресурси для організації процесів і процедур; – зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ

вчання, здобутих на певному освітньому рівні, а також проводить моніторингові дослідження якості освіти);

– Державна служба якості освіти України (утворена в 2017 р., положення розробляється).

На регіональному рівні ці органи представлені через спеціальні відділення. Мета їх діяльності, за інформацією, опублікованій на сайті Міністерства освіти і науки України, полягає в оцінці якості освітньої діяльності закладу освіти, виробленні рекомендацій щодо її підвищення та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти, а також приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність до вимог законодавства та ліцензійних умов [426].

Разом з тим, в Україні діє Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), утворене в 2015 р. як постійно діючий колегіальний орган у сфері забезпечення якості вищої освіти. Повноваження центральних органів забезпечення якості освіти представлені в табл. 4.3.

Таким чином, державою для забезпечення якості освіти створено відповідну систему, що включає необхідні механізми, заходи, інструменти, критерії, правила, процедури та відповідні органи. Серед основних параметрів забезпечення якості освіти можна назвати такі:

- якість розробки й функціонування державних механізмів регулювання освітніх процесів;
- якість управління освітою;
- якість умов забезпечення освіти (матеріально-технічне, інформаційне, фінансове, кадрове тощо);
- якість педагогічних працівників;
- якість освітнього процесу;
- якість результатів освіти (особистості) та ін.

Важливим у процесі забезпечення якості освіти є розуміння та ставлення до цього процесу безпосередніх виконавців – освітян.

Саме від них залежить і ефективність процесу реформування освіти, який, практично третє десятиріччя переживає освітня галузь. Тому, з метою вивчення стану та проблем здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні, а також з необхідністю розробки навчально-методичного забезпечення навчальної

Таблиця 4.3

Повноваження центральних органів забезпечення якості освіти

Органи забезпечення якості освіти	Повноваження
Державна служба якості освіти України (центральний орган виконавчої влади, його територіальні органи)	<ul style="list-style-type: none"> – інституційний аудит загальної середньої освіти; – надання рекомендацій закладам освіти (крім вищої) щодо організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; – здійснення експертизи та затвердження освітніх програм дошкільної та загальної середньої освіти (крім типових); – моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти; – акредитація та ведення реєстру громадських фахових об'єднань та інших юридичних осіб, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти крім вищої; – державний нагляд (контроль) за закладами освіти щодо дотримання законодавства (у межах повноважень); – контроль за дотриманням вимог щодо організації зовнішнього незалежного оцінювання (за дорученням Міністерства освіти і науки України)
Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (постійно діючий колегіальний орган)	<ul style="list-style-type: none"> – формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм; – аналіз якості діяльності вищих навчальних закладів; – ліцензійна експертиза; – формування подання щодо переліку спеціальностей; – формування єдиної бази спеціальностей у вищих навчальних закладах; – акредитація освітніх програм; – формування критеріїв в оцінці якості освітньої діяльності; – розробка вимог до рівнів наукової кваліфікації, порядку їх присудження; – розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад; – акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

дисципліни «Управління якістю освіти та освітньої діяльності», в якій будуть в узагальненому вигляді представлені результати дослідження, викладачами кафедри соціальної і гуманітарної політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ХарРІ НАДУ) протягом жовтня – грудня 2017 р. було

проведено попереднє експертне опитування, в якому взяли участь 256 осіб, із яких 253 особи – з Харківської, 2 особи – з Полтавської та 1 особа – з Луганської областей. Більшість респондентів (93,8 %) є освітянами, які представляють місто (53,9 %) або сільську місцевість (46,1 %). Більш детальна інформація про респондентів наведена в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Соціально-професійна характеристика респондентів

Педагогічний стаж		Кваліфікаційна категорія		Спеціальність за дипломом	
до 5 років	51	спеціаліст	56	викладач / учитель-предметник	240
6-11 років	89	друга	24	управління персоналом / менеджмент	8
11-20 років	45	перша	50		
більше 20 років	71	вища	126	інше	8

Для проведення дослідження необхідно було спочатку визначити, як самі респонденти розуміють якість освіти та що вони вкладають у визначення цього поняття у розумінні забезпеченості освітнього процесу в навчальному закладі. Так, респонденти вважають, що якість освіти залежить насамперед від організації навчального процесу (на рівні політики держави) – 47,7 %, а також від рівня матеріально-технічного забезпечення навчального закладу (41,4 %), рівня викладання та позакласної / позааудиторної роботи (35,9 %) та якості складу педагогів, що включає кваліфікацію, досвід педагогів, їх навантаження та заробітну плату (41,0 %).

Результати свідчать, що освітяни найбільше покладаються на зусилля держави в забезпеченні якості всіх параметрів освітньої діяльності, починаючи з розробки ефективної стратегії розвитку національної системи освіти. Відмітимо, що за дослідженням Міністерства освіти і науки України, серед різних категорій населення відносно високий рівень довіри до цього органу є саме серед працівників освіти (трішки більше 80 %), а це означає, що освітяни чекають і сподіваються на покращення ситуації в освітній галузі.

Відповіді респондентів щодо головних асоціацій, що характеризують сучасний стан із забезпечення якості освіти в Україні, розподілились таким чином:

- учні у старших класах втрачають мотивацію до навчання (43,4 %);
- відбуваються хаотичні процеси з якістю освіти (41,4 %);
- якість загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти падає (32,0 %);
- молоді педагоги погано підготовлені, пенсіонери «відстають від часу» (31,6 %);
- відсутня мотивація студентів (21,9 %);
- кадрова політика в освіті дуже слабка (15,6 %).

Серед запропонованих чинників оцінки якості освіти найбільш впливовими респонденти визначили – кваліфікацію педагогів, організацію навчального процесу, якість підручників, навчальних посібників та якість навчальних програм з дисциплін, що викладаються. Найменш впливовими – харчування, фізкультуру та спорт, забезпечення безпеки, медичне обслуговування, рівень позакласної роботи, охорону здоров'я. Результати відповідей респондентів на запитання «Якими, на Вашу думку, є базисні чинники оцінки якості освіти?» представлені на рис. 4.1.

Серед опитаних респондентів переважна більшість (67,2 %) зазначили, що вони пройшли курси підвищення кваліфікації або перепідготовки з методики забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності. На цих курсах найбільше приділялася увага використанню інноваційних технологій (55,1 %), методиці викладання (26,2 %), ефективному використанню навчально-методичного комплексу (13,7 %) та ін.

Крім того, більшість респондентів (76,6 %) зазначили, що вони брали участь у засіданнях методичних об'єднань різного рівня протягом останніх 5 років, на яких розглядалися питання забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності. Однак, отриманої інформації для практичного втілення їм не вистачає. При цьому респонденти вагаються з приводу доцільності введення в навчальний процес окремого предмету «Методика забезпечення та контролю якості освіти» (111 осіб – за введення цього предмету, 57 осіб – проти та 88 особам важко відповісти на це запитання).

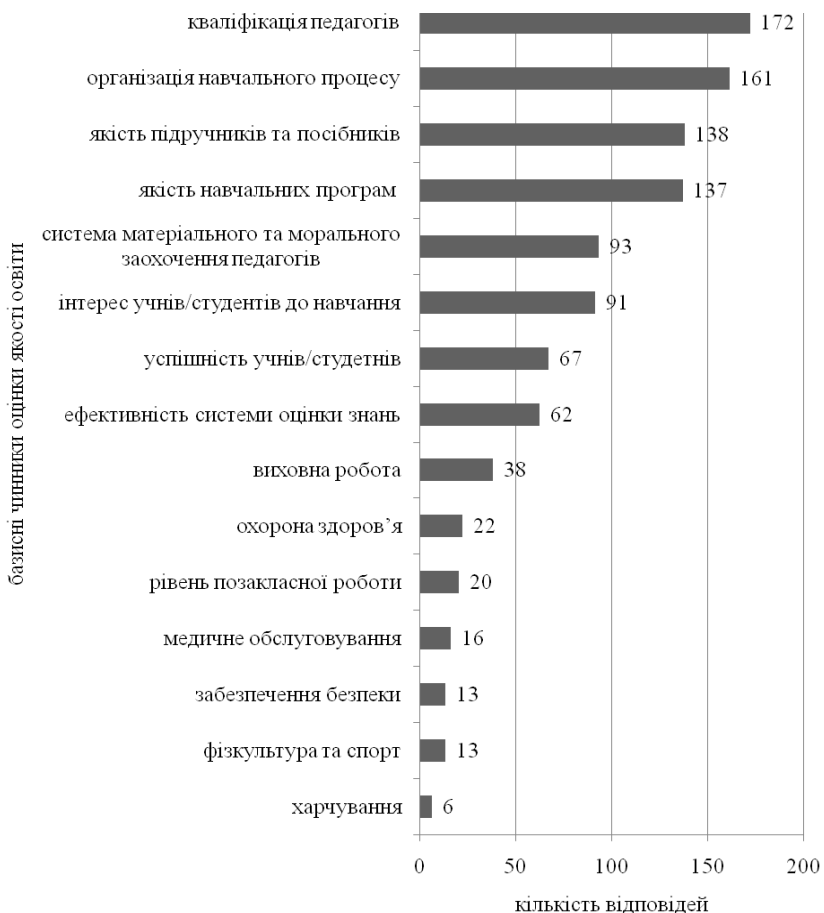

Рис. 4.1. Відповіді респондентів на запитання «Якими, на Вашу думку, є базисні чинники оцінки якості освіти?»

На запитання «Які форми позакласної / позааудиторної роботи Ви використовуєте у своїй практиці в питаннях забезпечення рівня якості освіти?» респонденти відмітили, що найбільш ефективними є тематичні заходи й зустрічі (68,8 %) та екскурсії (49,6 %).

Щодо забезпеченості навчальних закладів відповідними програмами, підручниками, посібниками з питань забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності, переважна більшість респондентів відповіли позитивно, вказавши на їх наявність («так, повністю» – 23,8 %, «так, частково» – 56,6 %).

Зрозуміло, що якість освіти та освітньої діяльності залежить від багатьох чинників. Із запропонованих першочергових заходів, які б надали можливість покращити стан із забезпечення якості освіти, респонденти на перше місце поставили забезпечення навчальних закладів належною матеріально-технічною та інформаційною базою, а також вказали на необхідність підвищити заробітну плату та статус педагога (рис. 4.2). Зауважимо, що саме необхідність підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення навчального закладу респонденти визначили як головну пропозицію щодо підвищення якості освіти.

Варто відмітити, що респонденти в ході опитування вказали на низку проблем, що існують на практиці та які негативно впливають на якість надання освітніх послуг. Зокрема, було вказано на низьку якість:

- навчальних програм, навчальних та навчально-методичних матеріалів;
- забезпеченості навчальних закладів комп'ютерною технікою (доступу до Інтернету), періодичними виданнями;
- підготовки та підвищення кваліфікації педагогів тощо.

Водночас респонденти вносили пропозиції щодо підвищення якості освіти та освітньої діяльності, серед яких були і такі:

- прибрати велику кількість конкурсів, семінарів, тренінгів, які проходять під час освітнього процесу, що відволікає від навчання;
- зменшити об'єм домашнього завдання для учнів;
- вилучити шкільні предмети із планів закладів вищої освіти і надати більше часу на вивчення дисциплін спеціалізації;
- зменшити об'єм викладання теорії та звернути більшу увагу на практику й результат;
- підвищити психологічну підготовку педагогів (навики роботи із сучасними дітьми та їхніми батьками);
- розвантажити педагога (зменшити навантаження на ставку, позбутися традиції заповнення великої кількості паперів);

Рис. 4.2. Відповіді респондентів на запитання «Що, на Вашу думку, потрібно зробити у першу чергу для забезпечення якості освіти?»

– підготувати вчителів до нових змін в освіті (висвітлення інформації, майстер-класи тощо);

– зменшити кількість перевірок і моніторингів та ін.

Заслужують на увагу, на нашу думку, пропозиції освітян, що мають стратегічне значення для здійснення управління якістю освіти та якістю освітньою діяльністю, зокрема:

– розробка стратегічних проєктів і програм, спрямованих на підвищення якості освіти у навчальному закладі;

– визначення чітких критеріїв до процесу управління якістю освіти і якістю освітньої діяльності та їх закріплення у нормативно-правових документах.

Отже, в рамках проведеного дослідження ми мали змогу отримати відповіді на низку важливих запитань, які стосуються реального стану здійснення управління освітою та освітньою діяльністю на регіональному рівні, переважно в Харківській області. Дослідження представляє думки освітян, які працюють у навчальних закладах різного рівня, в обласних / місцевих органах управління освітою.

Звичайно, отримані дані можна оцінювати та інтерпретувати порізно. Наведений у цій публікації аналіз містить лише узагальнені висновки й піднімає лише деякі проблемні питання, що стосуються здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності, в той час як глибини цієї проблематики набагато багатогранні й масштабні.

Між тим, отримані дані – це змога побачити стан здійснення управління освітою та освітньої діяльності очима тих, хто безпосередньо приймає участь у цьому процесі, їхнє розуміння цього процесу, їхнє бачення найбільших викликів, що залишаються поза увагою держави як неважливе чи незрозуміле. Але найголовніше, в ході цього опитування ми отримали ту інформацію, яка може слугувати основою, дороговказом для розробки подальших стратегічних планів, необхідних освітніх змін, спрямованих на підвищення ефективності процесу управління якістю освіти й освітньої діяльності та на вирішення конкретних проблем, що заважають освітянам працювати на якісний результат.

4.2. Вдосконалення механізму правового регулювання освітньої сфери

В умовах глобалізації, коли відбуваються значні політичні, соціальні, культурні та науково-технічні перетворення цивілізаційного масштабу, багато сфер життєдіяльності суспільства зводяться до загальносвітових зразків, зафіксованих у міжнародно-правових документах, прийнятих міжнародними організаціями, які сьогодні виступають дієвим регулятором міжнародних відносин. Не винятком є і освіта, яка у сучасному світі, як соціальний інститут, грає провідну роль, а саме:

- сприяє соціалізації підростаючих поколінь;
- поширює наукові знання серед усіх прошарків населення;
- розвиває культуру суспільства;
- сприяє науково-технічному прогресу;
- формує еліту та лідерів країни;
- дає знання загальних закономірностей суспільного життя;
- сприяє глибшому розумінню суспільних процесів;
- змінює устрій, політику, систему управління держави тощо

[103, с. 18].

З освітою пов'язують можливості для модернізації всіх сфер суспільного життя, збільшення темпів економічного зростання та рівня якості життя населення, гарантію національної та міжнародної безпеки країни. Зауважимо, що нині освітня сфера і сама переживає суттєві зміни, зумовлені не лише об'єктивними вимогами часу, а і станом самої освіти. Вже практично сто років в усьому світі йде пошук нової, більш якісної освітньої моделі, оскільки від стану системи освіти, її адаптації до нових соціально-економічних відносин, належного правового забезпечення багато в чому залежить і майбутнє держави. Наголосимо, що Україна з моменту здобуття її незалежності прагне модернізувати національну систему освіти та освітнє законодавство відповідно до норм міжнародного права. Для цього на державному рівні ратифіковані ті міжнародно-правові документи, які мають обов'язкову юридичну силу.

Слід зазначити, що основними міжнародними документами, в яких визначено право людини на освіту, є декларації, конвенції, рекомендації. В них визначені норми, що регламентують статус освітніх закладів, їх матеріально-технічний стан, документи про освіту, становище учасників освітнього процесу, умови міжнародного співробітництва та інтеграції вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір. Сформований блок міжнародно-правових актів в галузі освіти сьогодні нараховує близько ста документів, серед яких є ті, що регулюють виключно освітні відносини, та ті, в яких прямо або опосередковано порушуються, поряд з іншими, також і питання освіти. Існування великої кількості документів ускладнює як процес вироблення галузевої політики в державі, так і процес управління цією галуззю. Тож, для правильного з'ясування і застосування норм освітнього права державними органами, а також з метою забезпечення доступності освітніх правових норм для суспільства, потрібна їх систематизація, упорядкування, зведення їх до повної внутрішньої узгодженої системи. Завдяки систематизації долаються суперечності між нормами права, скасовуються чи вносяться правки до чинних або замінюються новими актами, які відповідають потребам суспільного життя.

На жаль, проблема обліку міжнародно-правових актів, що визначають правовий режим в освіті, необхідність та переваги їх системати-

зації, не є предметом дослідження вітчизняних учених. Існує декілька наукових праць, присвячених дослідженню лише деяких аспектів цієї проблематики. Так, Є. Красняков розглядає вплив міжнародно-правових актів на формування державної політики України в галузі освіти [176], І. Мищак вивчає нормотворчу діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементацію цих норм в Україні [223]. Проблему систематизації та кодифікації законодавства України в галузі освіти піднімає в своєї науковій праці В. Філіпова, стверджуючи, що ця проблема розробляється на перехресті наук державного управління, права і педагогіки та тривалий час є предметом дискусій між науковцями і практиками [456]. Приймаючи сторону тих, науковців, які стоять за кодифікацію українського освітнього законодавства, авторка вважає, що спочатку потрібно провести систематизацію нормативно-правового масиву в освітній галузі за рівнями й основними суб'єктами освіти та підготувати відповідні збірники (наприклад, з питань загальної освіти, з питань вищої та післядипломної освіти тощо). Ми підтримуємо думку В. Філіпової, і вважаємо, що впорядкувати існуючий масив правових документів в освіті необхідно насамперед з метою полегшення їх обліку, який виступає невід'ємною складовою процесу систематизації. Крім того, цей процес дозволить шляхом внутрішньої та зовнішньої обробки змісту звести правові акти до їх єдності. Систематизацію існуючого масиву правових документів пропонуємо розпочати із міжнародно-правових документів, які так чи інакше впливають на розвиток освіти в Україні.

Варто відмітити, що під час систематизації правові акти групуються за певними системними ознаками. В літературі з міжнародного права зазначається, що немає загальновизнаної як типологізації міжнародних організацій, так і класифікації міжнародно-правових документів. Утім найбільш вживаним є розподіл міжнародних документів за такими критеріями:

- за кількістю учасників (односторонні (нотифікація, визнання, протест, відмова), двосторонні, багатосторонні);
- за сферою і силою дії (універсальні (загальні), регіональні, субрегіональні (локальні));
- за ступенем відкритості (відкриті, закриті);

- залежно від суб'єкта, що укладає договір (міждержавні, міжурядові, міжвідомчі);
- залежно від форми договору (писемний, усний);
- за строком дії (строкові, безстрокові);
- залежно від об'єкту регулювання (політичні, економічні, договори зі спеціальних питань) [224; 444].

Також міжнародні документи можна класифікувати:

- за характером питань, що вирішуються (обов'язкові, рекомендаційні);
- за міжнародним органом, що видає акти;
- за адресністю, тобто, кому спрямоване рішення міжнародних організацій (для держав-членів організації, для усіх держав, для групи держав, для однієї держави, для органів міжнародних організацій, для населення певної території тощо) [225; 283; 475].

Враховуючи перелічені критерії та на підставі вивчення змісту міжнародно-правових актів, що стосуються освіти, доцільним вважаємо систематизувати існуючі документи за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Так, за сферою і силою дії до універсальних (загальних) документів віднесемо міжнародно-правові документи, що стосуються захисту прав людини на освіту та видані міжнародними організаціями (Організацією Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами – з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), з питань праці (МОП). Серед декларацій – документів, в яких проголошуються основні принципи, основоположними в сфері захисту прав людини на освіту є:

- Загальна декларація прав людини, 1948 р. (гарантується право на безкоштовну (щонайменше, стосовно початкової і загальної) і обов'язкову (початкову) освіту кожній людині; визначено, що технічна і професійна освіта має бути загальнодоступною, а вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного; зазначено, що освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особистості і збільшення поваги до прав людини і основних свобод, а також має сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами і має сприяти діяльності ООН з підтримання миру);

– Декларація прав дитини, 1959 р. (гарантується право дитини на освіту, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі);

– Всесвітня декларація «Освіта для всіх», 1990 р. (надається гарантія загального доступу до освіти для всіх осіб; освітній розвиток особи визначено центральною метою, всім людям надаються можливості отримання освіти, призначення яких – задоволення базових освітніх потреб);

– Делійська декларація, 1993 р. (проголошується ліквідація прогалин у доступі до базової освіти, що виникають з причин гендерних, вікових, соціальних, сімейних, культурних, етнічних і мовних відмінностей, а також у результаті географічної віддаленості);

– Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, 1994 р. (доводить доцільність до інклюзивної освіти);

– Декларація і Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини і демократії, 1995 р. (проголошується повага до прав щодо освіти осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, а також до корінних народів);

– Гамбургська декларація про навчання дорослих, 1997 р. (проголошується відповідальність держави у забезпеченні права на освіту для всіх, особливо найбільш вразливих груп суспільства, таких як меншини і корінні народи);

– Пекінська декларація Групи дев'яти багатонаселених країн (О-9), 2000 р. (розширюється доступ до освіти для населення із віддалених районів);

– Дакарська декларація, 2000 р.; Пекінська декларація Групи дев'яти багатонаселених країн (О-9), 2001 р.; Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, 2007 р. (врахування освітніх потреб вразливих груп людей, корінних народів);

– Загальна декларація про культурне розмаїття, 2005 р. (збереження поваги до рідної мови на всіх рівнях освіти) та ін.

Перелік загальних міжнародно-правових актів, що впливають на розвиток освіти, не є вичерпаним, у ньому наведені лише декларації, в яких закріплені норми й принципи, що відображають головний напрям розвитку освіти в сучасному світі. Також до уні-

версальних документів можна віднести конвенції та рекомендації, що визначають основні принципи в сфері освіти по боротьбі з будь-якою формою дискримінації, про захист економічних, соціальних, культурних, політичних та громадянських прав різних категорій населення, що опинилися в особливих умовах і т.д.

До регіональних міжнародно-правових актів можна віднести документи, прийняті регіональними міжнародними організаціями, таким як Рада Європи та Співдружність Незалежних Держав (далі – СНД). Серед правових актів, прийнятих Радою Європи, що стосуються освіти, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейська культурна конвенція (1954 р.), а також низка рекомендацій щодо освіти, виховання, становища і статус вчителів і викладачів, охорону здоров'я в освітніх закладах, додаткові можливості для навчання, гендерну рівність тощо.

Варто відмітити, що Європейська культурна конвенція, в якій наголошувалося на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури, дала поштовх до проведення структурних реформ вищої освіти на європейському просторі. До цього процесу залучилися державні установи, провідні університети європейських країн, міждержавні та громадські організації, які мають відношення до вищої освіти. Його ключовими основоположними документами стали Велика хартія університетів (1988 р.), Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція, 1997 р.) та Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація, 1998 р.). Кінцевою метою процесу, який отримав назву Болонський, є створення єдиного освітнього і наукового простору в Європі. В 1999 р. на конференції міністрами освіти європейських країн була прийнята Болонська декларація, в якій визначалися спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти. Ця конференція започаткувала регулярні зустрічі європейських міністрів, на яких приймалися програмні документи, комюніке, рекомендації, звіти. Положення цих документів стосуються структури та системи освіти, освітніх документів, контролю якості освіти, мобільності студентів і викладачів, працевлаштування випускників, конкурентоспроможності вищих навчальних закладів тощо [103, с. 204-212].

Питання освіти також розглядаються в регіональній міжнародній організації – СНД. Одним із напрямів співпраці між державами-членами цієї організації, є гуманітарна сфера, складовою якої є освіта і наука. Держави підписали низку угод і прийняли відповідні рішення, що визначають правовий режим у співпраці між учасниками СНД в освітній галузі. Також вони домовилися про створення єдиного (загального) освітнього простору СНД, визначили його правові норми і стандарти. Ключові документи, що визначають концептуальні положення формування цього простору, забезпечують розроблення низки модельних законотворчих актів в освіті, одним із таких законів є модельний закон «Про освіту» (1999 р.). В 2006 р. було затверджено модельний Освітній кодекс, у якому визначено основні норми, правила й принципи функціонування освітніх систем країн СНД.

Субрегіональними або локальними міжнародно-правовими документами є підписані домовленості в рамках певної групи держав, а також між двома або кількома державами. Зазвичай, це домовленості про співпрацю між країнами в освітній сфері. Ці домовленості дозволяють враховувати специфіку національної системи освіти.

Отже, в Україні накопичений значний масив правових актів в освітній сфері. Їх сукупність визначає державну освітню політику. Особливий вплив на формування цієї політики та на функціонування й розвиток національної системи освіти мають міжнародно-правові документи, в яких світові освітні тенденції закріплюються правовими нормами. Серед освітніх тенденцій, що найбільш поширені у світі, вітчизняні вчені визначають такі:

- розширення охоплення населення освітою;
- забезпечення освіти протягом життя;
- рівний доступ до якісної освіти;
- посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти;
- ефективне і результативне використання видатків на освіту;
- гуманізація і демократизація освіти;
- оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання;
- підвищення професійної компетентності викладачів;
- становлення державно-громадського управління освітою;

– поширення інформації про якість освітніх послуг (транспарентність систем освіти) [385, с. 24].

Загальноприйняті норми з питань освіти, які відображають світові освітні тенденції та зафіксовані в міжнародно-правових документах, покладено в основу освітнього законодавства України.

Отже, в нашому дослідженні запропоновано підхід до систематизації міжнародно-правових документів, що визначають правовий режим в освітній сфері. Цей підхід ґрунтується на виділенні міжнародних документів в окрему систему з метою їх упорядкування, тобто проведення їх систематизації шляхом інкорпорації – об'єднання актів за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Такий підхід до систематизації забезпечить зручність пошуку та використання правових актів у формуванні національної законодавчої бази або приведення вітчизняних нормативно-правових актів у відповідність до міжнародних стандартів. Водночас під час систематизації міжнародно-правових документів доцільно використовувати хронологічний підхід (систематизувати за роком видання акту), що прискорить пошук документа.

Також хотілось би зупинитися на необхідності усунення юридичної колізії, що існує в освітньому законодавстві України.

Останні десять років українськ науковці все більше наголошують на існуванні колізії в законодавстві про освіту, що породжує суперечки, конфлікти у трудових відносинах. Зауважимо, що юридичні колізії, тобто суперечності всередині правової системи, мають суб'єктивну природу і виникають головним чином внаслідок помилок законодавця, передусім порушень правил формальної логіки. Правознавці розрізняють колізії між нормативними актами чи окремими правовими нормами, у правотворчості, у застосуванні права та колізії повноважень і статусів державних органів, посадових осіб, інших владних структур й утворень.

Розв'язати юридичні колізії, за словами В. Сухоноса, можна двома способами, такими як:

– нормотворчість – прийняття рішення органом правотворчості у разі вияву юридичних колізій про відміну однієї з конфлікуючих норм, зміну чи уточнення предмета правового регулювання або відміну всіх суперечних норм та видання нового нормативно-правового припису;

– прийняття колізійних норм – звільнення нормотворчих органів від пояснень та зміни юридичних колізій, полегшення правозастосовної практики, надавши рішення щодо виду норми застосування права у разі колізій [437, с. 508-509].

Про колізії у законодавчих актах, що регулюють функціонування та розвиток освітньої сфери, говорять практично з самого початку формування галузевої правової бази. Так, про наявність колізійних норм у законодавстві про вищу освіту зазначали Г. Гетьман і Г. Гончарова, наголошуючи на необхідності внесення відповідних змін до Закону України «Про вищу освіту» або на прийнятті нового закону в зв'язку із входженням країни до європейського освітнього простору та приєднання до Болонського процесу [81]. На прикладі тлумачення господарськими судами норм чинних законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» М. Вороніна продемонструвала відсутність єдиної правової позиції органів судової влади при застосуванні окремих положень законодавчих актів в освітній сфері при вирішенні господарських справ, а саме у сфері регулювання питань оренди майна закладів освіти [72].

Варто відмітити, що за роки незалежності в Україні відбувається процес формування та оновлення нормативно-правового забезпечення функціонування й розвитку освітньої сфери, однак, зміни до законодавчих актів, зазвичай, носять формальний характер і не сприяють підвищенню ефективності діяльності закладів освіти і в цілому освітньої сфери.

Тим не менш, при всіх суттєвих зауваженнях до законопроектів, сьогодні є можливість достатньо швидко їх доопрацювати з урахуванням головних концептуальних зауважень і прийняти у найближчі місяці. Але для цього, на думку В. Бахрушина, який досліджував основні положення нового закону про освіту, потрібні політична воля і бажання всіх головних стейкхолдерів шукати взаємоприйнятні рішення складних проблем. Автор зазначає, що у разі неприйняття документу, варто розглянути ще дві альтернативи продовження «дії» чинного законодавчого акту на невизначений час:

1) скасувати Закон України «Про освіту» та внести необхідні зміни до спеціальних законів, що регулюють сферу освіти;

2) внести першочергові зміни до Закон України «Про освіту» на основі напрацьовань законопроекту та продовжити роботу над створенням більш досконалого і сучасного нового законодавчого акту [23].

Все вище зазначене свідчить про те, що в Україні формується публічно-управлінський механізм, заснований на залученні до законотворчої діяльності професіоналів, незалежних експертів та простих громадян. На нашу думку, саме цей механізм, що має враховувати експертну думку, дозволить покращити чинні правові документи та усунути існуючі юридичні колізії в законодавчих актах.

4.3. Модернізація стратегічного планування розвитку регіональних освітніх систем

Планування є загальною функцією управління, «сутність якої полягає у визначенні цілей діяльності та шляхів їх досягнення» [125, с. 526]. Найчастіше її застосовують в економічній сфері на рівні компаній, підприємств, організацій для оцінки їх стану за допомогою економіко-математичних та балансових методів.

У соціальній сфері функція планування дає можливість оцінити реальний стан соціальних процесів, які впливають на її розвиток, виявити основні тенденції, суперечності, проблеми та розробити комплекс заходів, спрямований на вирішення або уникнення проблем у майбутньому. Для цього збирається та опрацьовується релевантна інформація, визначається бажаний стан об'єкту управління, складаються прогнози, розробляються плани, програми тощо.

Щодо складання прогнозів, які визначаються як обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому або альтернативні шляхи і терміни досягнення цих станів, то, як стверджує В. Бакуменко, соціальний прогноз спрямований на соціальний розвиток країни, її регіонів або окремих територій, розробляється як на довгострокову, так і на середньострокову перспективу та містить аналіз розвитку соціальної сфери за певний період часу, характеристику основних її проблем; опис стану використання ресурсного потенціалу; прогноз кон'юнктури на ринках основних видів товарів та

послуг; можливі напрями вирішення проблем розвитку соціальної сфери; визначення цілей й пріоритетів соціального розвитку та розробка пропозицій щодо заходів для їх досягнення та ін. [125, с. 586]. Прогнози мають передувати планам, програмам та управлінським рішенням, оцінюють хід і наслідки їх виконання чи невиконання.

Прогноз є результатом процесу прогнозування, який у свою чергу є однією із важливих підфункцій функції планування. Зауважимо, що прогнозування розвитку РОС є частиною соціального прогнозу. Розрізняють пошукове (визначення майбутнього стану прогнозованої системи на підставі даних минулих періодів) та нормативне (визначення основних проміжних цільових орієнтирів для забезпечення досягнення заданого стану системи) прогнозування. В управлінському циклі ця підфункція дає можливість проаналізувати стан системи, виявити закономірності та проблеми її розвитку, розробити або скорегувати вже розроблену стратегію розвитку досліджуваної системи, а також дослідити та передбачити ті ситуації, в яких у майбутньому може опинитися досліджувана система.

У контексті нашого дослідження прогноз розвитку РОС представляє собою науково обгрунтоване судження про можливий стан і розвиток цієї системи у майбутньому, що дозволяє суб'єктам управління розробити ефективні кроки планування розвитку цієї системи та передбачити можливості виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, встановити ймовірності появи додаткових можливостей.

Теоретичні, методичні та методологічні засади освітнього менеджменту, прогнозування розвитку системи освіти достатньо представлені в наукових працях українських і зарубіжних учених. Проте поза увагою авторів залишається обгрунтування необхідності врахування демографічних даних при плануванні розвитку РОС.

Застосування методів контент-аналізу, аналізу і синтезу, порівняння, методу супутніх змін дозволяють розглянути суперечності, які виникають під час планування розвитку РОС, а саме:

– на науково-теоретичному рівні суперечність спостерігається між існуванням значної кількості досліджень, у яких планування розглядається як самостійний процес в управлінській діяльності, й потребою в розробці теорії та практики процесу планування розви-

тку системи освіти як самостійного предмета дослідження із конкретно визначеними цілями та пріоритетами;

– на практичному рівні – між реальною практикою процесу планування та його науково-теоретичним обґрунтуванням; між державним прогнозуванням і стратегічним плануванням розвитку РОС, урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку самого регіону, інтересів населення, потреб і запитів суспільства та відповідними регіональними цільовими програмами, планами діяльності у сфері освіти органів влади.

Отже, спробуємо науково обґрунтувати необхідність врахування демографічних даних при плануванні розвитку РОС; висвітлити результати діагностування стану й розвитку РОС на прикладі Харківської області, визначити основні тенденції, проблеми та загрози; навести сценарії можливих змін в системі освіти цього регіону та встановити ймовірності появи додаткових можливостей для її розвитку.

З початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні з'явилися руйнівні фактори, що негативно вплинули на процес самовідтворення населення та в цілому на соціально-демографічну ситуацію в країні. Важливими чинниками такої ситуації є падіння рівня народжуваності, втрата традиції багатодітності, інтенсифікація смертності, старіння, погіршення стану здоров'я та депопуляція населення, різке зменшення кількості шлюбів, ріст трудової й освітньої міграції тощо.

В Україні за останні тридцять років стан демографічної кризи (кризи демореальності), для якої характерна «втрата здатності суспільного організму до самовідтворення населення у досягнутих раніше якості й кількості» [429], лише погіршується, стає більш гострою проблемою. Чисельність населення країни з кожним роком скорочується насамперед через низьку народжуваність – рівень народжуваності в Україні майже на 30 % нижче зареєстрованого на початку 90-х рр. минулого століття (12,7), і у 2017 р. становив 9,4 осіб на 1000 населення. У світовому рейтингу (рейтинг ООН за рівнем народжуваності) Україна в 2015 р. посіла 172 місце із показником 10,9 народжених на 1000 населення серед 199 країн світу [508]. Останнім часом спостерігається тенденція до постійного зниження цієї позиції (місця у рейтингу). Таке стрімке падіння абсолютних

і відносних показників народжуваності населення лише загострює стан демографічної кризи в Україні.

Що стосується сумарного коефіцієнту народжуваності, то, за даними Державної служби статистики України, в 2017 р. він склав 1,374 на 1 жінку (у місті – 1,283, у сільській місцевості – 1,522). Серед регіонів країни найбільший показник має Рівненська (1,735), Закарпатська (1,641) та Волинська (1,617) області, а найменший – Сумська (1,130), Харківська (1,168) та Чернігівська (1,181) області [100, с. 52].

Отже, слід наголосити, що динаміка показників народжуваності є визначальною характеристикою як країни в цілому, так і регіону зокрема. Саме ці показники впливають як на формування освітньої політики в цілому, так і на розвиток регіональної освітньої системи.

Спробуємо скласти прогноз розвитку РОС в умовах демографічної кризи, визначити основні тенденції та загрози її розвитку. Розберемо це на прикладі розвитку РОС Харківської області як однієї із провідних областей України в науково-освітній сфері. Зауважимо, що освіта як система, процес і результат відіграє ключову роль як у політичному і соціально-економічному розвитку держави й регіону, так й у перетвореннях, що відбуваються сьогодні в країні.

Зазначимо, що прогнозування є важливим чинником, який визначає загальну спрямованість розвитку соціально-економічних процесів. Демографічний прогноз є обґрунтованим передбаченням головних параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації [232, с. 226]. У демографічному прогнозі потрібно враховувати загальний закон народонаселення, статистичні закономірності та ймовірній концептуалізації демографічних подій. Такою подією в Україні стала зовнішня військова агресія, активна фаза якої припала на 2014 – 2015 рр., та в результаті якої чисельність населення країни різко скоротилася (майже на 14 тис. осіб), а також з'явилася така категорія населення, як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО).

У нашому випадку, прогнозування розвитку РОС ґрунтується на статистичних даних Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, регіональних органів управління в сфері освіти та особистих спостереженнях авторів. Також беруться до уваги законодавчі та нормативні доку-

менти центральних і регіональних органів влади, спрямованих на розвиток освіти, та демографічні події, що вплинули на кількісні та якісні зміни в РОС. Зокрема, Харківська область посіла друге місце серед регіонів України, до яких протягом 2014 – 2015 рр. з тимчасово окупованої території та районів проведення військових дій було переселено найбільшу кількість сімей ВПО із дітьми [296]. Причому найбільша кількість переселилася з Донецької і Луганської областей, які до 2014 р. мали найбільший рівень народжуваності в Україні, а отже, система освіти в цих областях була найбільш розгалуженою – із найбільшою кількістю закладів освіти та чисельністю осіб, які в них навчалися.

Аналіз демографічної ситуації в Харківській області свідчить про існування демографічних провалів («ям»), тобто моментів демографічної депресії – зменшення чисельності населення (рис. 4.3).

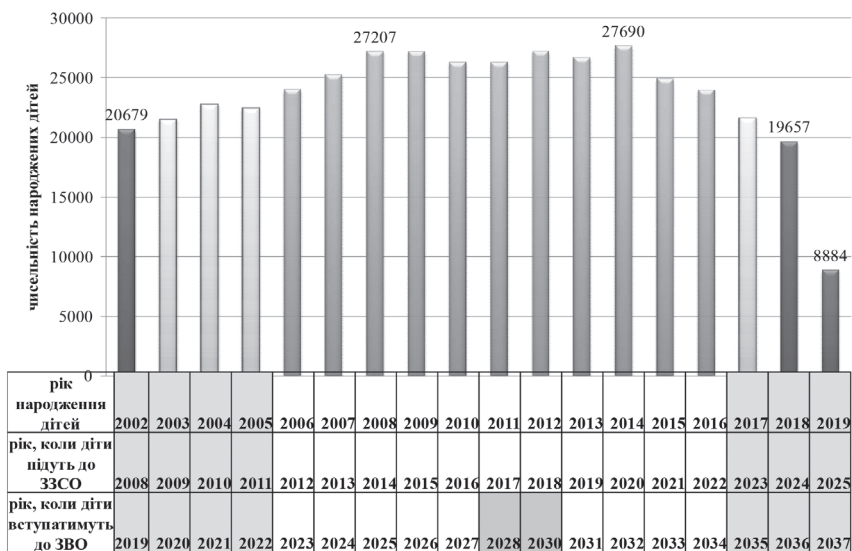

Рис. 4.3. Демографічна ситуація в Харківській області (станом на серпень 2019 р.)

Перший провал охоплює 1999 – 2003 рр., тобто роки з найменшими показниками народжуваності. Найнижчим був показник у 2001 р. (народилося 19025 дітей) [435, с. 44]. Другий провал починається у 2017 р. з позначки 21631 народжених дітей. Вже наступного року ця позначка опустилася нижче позначки 2001 р. і складає 19657 народжених дітей. Однак, слід наголосити, що ситуація в 2019 р. лише погіршується, навіть оприлюднені дані за пів року (8884 дитини, які народилися) дозволяють зробити припущення, що рівень народжуваності продовжує падати. Ці показники негативно вплинуть на розвиток освітньої системи в регіоні. А саме, якщо подивитися на роки із демографічними «ямами» й визначити роки, коли діти підуть до закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) та будуть вступати до закладів вищої освіти (далі – ЗВО), то можна спрогнозувати, що в наслідок першого провалу найменша кількість випускників ЗЗСО, які можуть вступати до ЗВО, очікується з 2019 по 2022 рр., а в наслідок другого – недобір відчують як ЗЗСО (з 2023 р.), так і ЗВО (з 2035 р.). Крім того, з 2018 р. в Україні впроваджується 12-річна середня освіта. Це означає, що ЗЗСО не будуть мати випускників у 2029 р., а, відповідно, й ЗВО не будуть мати можливості зробити необхідний набір, навіть за державним замовленням.

Звичайно, можна стверджувати, що на рисунку показні дані лише народжених дітей у Харківській області та не відображено ту кількість дітей, які переселилися з тимчасово окупованої території та районів проведення військових дій. Особисті спостереження авторів дають підстави для твердження, що заклади дошкільної та загальної середньої освіти особливо в самому місті Харкові – переповнені. А це означає, що за рахунок дітей ВПО показник чисельності осіб, які навчаються в закладах освіти регіону є значно вище, ніж рівень народжуваності.

Результати проведеного аналізу демографічної ситуації в Харківській області дають підстави для передбачення можливостей виникнення небезпек у розвитку РОС, серед яких є такі:

- зменшення чисельності осіб, які навчаються у закладах освіти, а, відповідно, і зменшення кількості самих закладів, насамперед ЗВО;
- втрата повної зайнятості в першу чергу науково-педагогічними працівниками, їх незатребуваність на ринку праці;

- погіршення ситуації щодо забезпечення доступності населення до якісної освіти;
- зростання пропозицій щодо освітніх послуг у неформальній освіті тощо.

У той же час чинниками, які можуть покращити ситуацію в Харківській області, можна назвати:

- переселення сімей ВПО із дітьми;
- внутрішню освітню міграцію;
- збільшення пропозицій для педагогічного та науково-педагогічного складу на ринку освітніх послуг у неформальному секторі освіти;
- збільшення чисельності іноземців-студентів.

Що стосується даних про сучасний стан розвитку неформального сектору освіти регіону, то на вересень 2019 р. в Харківській області пропонувалося населенню 357 курсів і 267 тренінгів, а також 288 пропозицій щодо репетиторства.

Серед найбільш розповсюджених напрямів тренінгів можна назвати:

- особистий розвиток, управління часом;
- переговори, комунікації;
- психологія, нейролінгвістичне програмування;
- продажі, робота з клієнтами;
- менеджмент управління кампанією та ін. (рис. 4.4).

Найменш затребуваними на ринку освітніх послуг у неформальному секторі Харківської області є:

- готельно-ресторанний бізнес, HoReCa;
- нерухомість;
- охорона праці, безпека бізнесу;
- тренінги для дітей та підлітків;
- інформаційні технології;
- логістика, митниця, зовнішньо економічна діяльність;
- промисловість, виробництво;
- закупівлі, дистрибуція;
- тільки для жінок тощо.

Можна передбачити, що в зв'язку із втратою повної або часткової зайнятості педагогічного й науково-педагогічного складу закладів освіти у формальному секторі у майбутньому для них збіль-

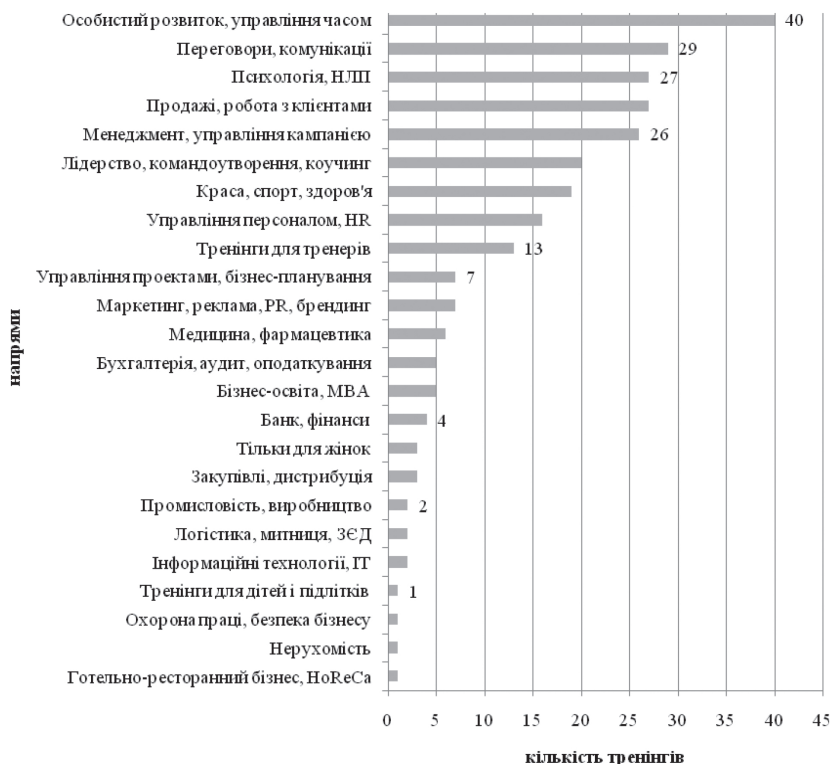

Рис. 4.4. Тренінги за напрямками в Харківській області, станом на вересень 2019 р.

шаться пропозиції на ринку освітніх послуг у неформальній освіті. Отже, для того, щоб не втрати педагогічний та науково-педагогічний потенціал Харківщини, органам регіональної влади потрібно продумати відповідні запобіжники, наприклад, активно розвивати неформальний сектор освіти, інформувати населення про можливості диференційованого підходу у наданні освітніх послуг, про їх якість і доступність.

Щодо можливості збільшення чисельності іноземних студентів у закладах освіти регіону. За даними Департаменту науки і освіти

Харківської обласної державної адміністрації, чисельність іноземних осіб, які навчаються у закладах освіти регіону, за останні 4 роки зменшилася приблизно на 6 тисяч. Незначні зміни відбулися у регіонах-постачальниках іноземних громадян для навчання (рис. 4.5).

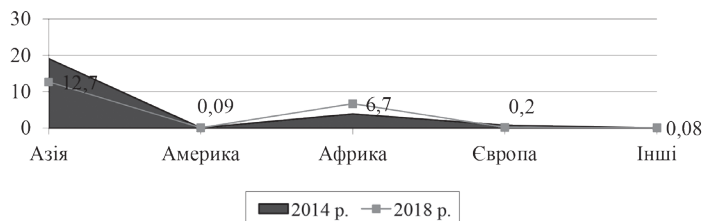

Рис. 4.5. Динаміка чисельності іноземних осіб, які навчаються, за основними регіонами-постачальниками іноземних громадян для навчання, тис. осіб

Так, хоча основними регіонами-постачальниками іноземних студентів залишаються країни Азії, втім вдвічі збільшилася кількість іноземців, які приїжджають на навчання, із країн Африки. На жаль, у європейських країнах ЗВО Харківщини практично не користуються попитом. Кількість студентів із Європи, які приїжджають на навчання до м. Харкова лише падає (за останні 4 роки їх кількість зменшилася в 4 рази).

Викладене вище свідчить, що системо утворюючим компонентом планування розвитку РОС є управлінський, який має охоплювати сукупність управлінських рішень, які в свою чергу утворюють правове поле прогностичної діяльності, яка дозволяє отримати й упорядкувати достовірну інформацію про стан і тенденції розвитку системи, визначити небезпеки та розробити заходи для їх подолання або уникнення.

Представники регіональних органів державної влади як суб'єкти управління, а також педагогічні й науково-педагогічні працівники, керівники закладів освіти, роботодавці й представники територіальної громади мають бути зацікавлені у розробленні й реалізації прогнозів розвитку РОС та враховувати під час їх розробки відповідні

демографічні дані. Однак, слід зауважити, що цей рівень прогностичної діяльності наразі є одним із найменш організованих в Україні, що спонукає до пошуку шляхів і засобів залучення усіх суб'єктів управління до цієї діяльності.

4.4. Формування освітніх кластерів як системоутворюючого компонента регіональної моделі неперервної освіти

Неперервна освіта орієнтована на якісні перетворення кадрового потенціалу регіону. Відповідно, ефективна взаємодія між суб'єктами неперервної освіти здатна забезпечити відтворення людського капіталу, що віддзеркалює інтереси усіх членів суспільства шляхом формування кадрового потенціалу регіону. Вищезазначене обумовлює актуальність і необхідність формування освітніх кластерів як системоутворюючого компонента регіональної моделі неперервної освіти. Першим рівнем освітнього кластеру регіональної моделі неперервної освіти є дошкільна освіта.

Відповідно, порівняльну характеристику зміни кількості дітей, які навчаються у закладах дошкільної освіти, виходячи з розрахунку на 100 місць протягом 2018 – 2019 рр., наведено в табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Порівняльна характеристика кількості дітей, які навчаються у закладах дошкільної освіти, виходячи з розрахунку на 100 місць протягом 2018– 2019 рр.

Область	2018 р.	2019 р.	Абсолютне відхилення
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Вінницька	104	101	-3
Волинська	128	122	-6
Дніпропетровська	107	102	-5
Донецька	95	92	-3
Житомирська	112	106	-6
Закарпатська	108	103	-5
Запорізька	113	108	-5

Продовження табл. 4.5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Івано-Франківська	124	122	-2
Київська	103	100	-3
Кіровоградська	103	97	-6
Луганська	92	88	-4
Львівська	127	124	-3
м. Київ	113	111	-2
Миколаївська	110	106	-4
Одеська	111	107	-4
Полтавська	118	113	-5
Рівненська	104	101	-3
Сумська	105	102	-3
Тернопільська	108	103	-5
Харківська	100	97	-3
Херсонська	96	94	-2
Хмельницька	114	110	-4
Черкаська	94	89	-5
Чернівецька	120	113	-7
Чернігівська	114	106	-8

З таблиці можна побачити, що кількість дітей, які виховуються на 100 місцях у ЗДО України зменшилася у 2019 р. порівняно з 2018 р. у всіх регіонах України.

Зокрема, що стосується охоплення у 2019 р. дошкільною освітою дітей віком 5 років, то ці дані можна побачити в табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Кількість дітей, охоплених дошкільною освітою у 2019 р.

Область	Кількість дітей, охоплених дошкільною освітою, осіб
<i>1</i>	<i>2</i>
Вінницька	13762
Волинська	9842
Дніпропетровська	26583
Донецька	11805
Житомирська	11910
Закарпатська	14141
Запорізька	13394
Івано-Франківська	9826

Продовження табл. 4.6

<i>1</i>	<i>2</i>
Київська	18692
Кіровоградська	7516
Луганська	3956
Львівська	19541
м. Київ	28483
Миколаївська	10449
Одеська	19028
Полтавська	11080
Рівненська	12537
Сумська	8209
Тернопільська	8342
Харківська	20837
Херсонська	8747
Хмельницька	12401
Черкаська	9203
Чернівецька	8318
Чернігівська	6924

Дані таблиці свідчать, що найбільша кількість дітей п'ятирічного віку відвідувала ЗДО в 2019 р. у м. Києві та Дніпропетровській області (28483 та 26583 особи відповідно). На другому місці знаходиться Харківська область (20837 осіб). Найменша кількість дітей п'ятирічного віку відвідувала в 2019 р. ЗДО в Луганській області – 3956 осіб, що обумовлено наявністю військово-політичного конфлікту у східних областях України.

У наступній табл. 4.7 показано динаміку зміни кількості учнів, які навчалися в ЗПЗСО за регіонами протягом 2018/2019 н. р. та 2019/2020 н.р.

Таблиця 4.7

Динаміка зміни кількості учнів, які навчались у ЗПЗСО, протягом 2018/2019 та 2019/2020 н.р.

Область	2018/2019 н.р.	2019/2020 н.р.	Відносне відхилення, %
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Вінницька	161602	164745	+8,3
Волинська	137426	140363	+12,4
Дніпропетровська	327427	223701	+11,9

Продовження табл. 4.7

1	2	3	4
Донецька	161695	166353	+5,5
Житомирська	134512	137125	+7,0
Закарпатська	1563972	167212	+8,6
Запорізька	166229	169284	+7,8
Івано-Франківська	154296	157783	+8,2
Київська	210852	221847	+24,9
Кіровоградська	94774	95874	+6,5
Луганська	54827	55003	-5,7
Львівська	275824	282291	+10,4
Миколаївська	115067	117237	+8,6
Одеська	262815	269823	+14,0
Полтавська	133029	135620	+7,2
Рівненська	158455	162596	+12,6
Сумська	95687	97178	+5,1
Тернопільська	109137	110593	+3,7
Харківська	244290	251662	+12,0
Херсонська	109670	111865	+6,6
Хмельницька	133786	136420	+7,5
Черкаська	114535	116053	+6,1
Чернівецька	103148	105483	+8,9
Чернігівська	95143	96577	+6,3
м. Київ	115067	117237	+8,6

Як видно з таблиці, в усіх областях України кількість учнів, які навчаються у ЗПЗСО, в 2019/2020 н. р. збільшилася окрім Луганської області, де вона навпаки зменшилася на 5,7 %, що також обумовлено військово-політичним конфліктом на Сході України.

Відносно співвідношення кількості учнів, які навчалися у ЗПЗСО, в 2019/2020 н. р., відповідно до типу місцевості, то воно показано у табл. 4.8.

Дані таблиці дозволяють стверджувати, що найбільша кількість учнів, які навчалися у ЗПЗСО, в 2019/2020 н. р., на рівні міської місцевості, відповідає м. Києву, Дніпропетровській та Харківській області (312 103, 291 362 та 217 020 осіб відповідно).

Відносно динаміки зміни кількості опорних шкіл та їх філій протягом 2020 р. за регіонами, необхідно відмітити, що відповідні дані показано в табл. 4.9.

Таблиця 4.8

Співвідношення кількості учнів, які навчалися у ЗПЗСО, в 2019/2020 н. р., відповідно до типу місцевості, осіб

Область	Міська місцевість	Сільська місцевість	Відносне відхилення, %
Вінницька	101702	63043	61,99
Волинська	76514	63849	83,45
Дніпропетровська	291362	43339	14,87
Донецька	146680	19673	13,41
Житомирська	93227	43898	47,09
Закарпатська	70693	96519	136,53
Запорізька	135295	33989	25,12
Івано-Франківська	78583	79200	100,79
Київська	147002	74845	50,91
Кіровоградська	69410	26464	38,13
Луганська	43187	11816	27,36
Львівська	189070	93221	49,31
м. Київ	312103	0	0,00
Миколаївська	83202	34035	40,91
Одеська	186571	83252	44,62
Полтавська	95092	40528	42,62
Рівненська	76876	85720	111,50
Сумська	76048	21130	27,79
Тернопільська	61233	49360	80,61
Харківська	217020	34642	15,96
Херсонська	74911	36954	49,33
Хмельницька	94371	42049	44,56
Черкаська	75707	40346	53,29
Чернівецька	47521	57962	121,97
Чернігівська	72034	24543	34,07

Таблиця 4.9

Динаміка зміни кількості опорних шкіл та їх філій за регіонами України у 2020 році

Область	Кількість опорних шкіл	Кількість філій опорних шкіл
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Вінницька	75	56
Волинська	82	37

Продовження табл. 4.9

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Дніпропетровська	88	47
Донецька	29	24
Житомирська	70	69
Закарпатська	12	9
Запорізька	29	32
Івано-Франківська	45	14
Київська	64	55
Кіровоградська	190	78
Луганська	21	17
Львівська	118	66
Миколаївська	43	21
Одеська	69	44
Полтавська	59	67
Рівненська	68	29
Сумська	59	54
Тернопільська	71	34
Харківська	60	53
Херсонська	46	27
Хмельницька	26	29
Черкаська	62	27
Чернівецька	23	15
Чернігівська	26	46

Найбільша кількість опорних шкіл у 2020 р., як свідчать дані таблиці, відповідає Кіровоградській області – 190 одиниць. Що стосується найменшого значення цього індикатора, то воно відповідає Закарпатській області – 12 одиниць.

Відповідно, кількість учнів, що навчаються в опорних школах, у регіональному розрізі представлено в табл. 4.10.

Таблиця 4.10

Кількість учнів в опорних школах за регіонами України у 2020 р.

Область	Кількість учнів опорних шкіл, осіб
<i>1</i>	<i>2</i>
Вінницька	25628
Волинська	20304
Дніпропетровська	23081
Донецька	17701

Продовження табл. 4.10

<i>1</i>	<i>2</i>
Житомирська	28423
Закарпатська	3937
Запорізька	12751
Івано-Франківська	5526
Київська	23363
Кіровоградська	34838
Луганська	6317
Львівська	35786
Миколаївська	10001
Одеська	20804
Полтавська	27412
Рівненська	14425
Сумська	18469
Тернопільська	14310
Харківська	21857
Херсонська	12245
Хмельницька	10979
Черкаська	11688
Чернівецька	6917
Чернігівська	18647

Аналіз даних таблиці свідчить, що найбільша кількість учнів, які навчалися в 2020 р. в опорних школах, відповідає таким регіонам України, як Львівська та Кіровоградська області (35 786 та 34 848 осіб відповідно).

Відносно регіонального розрізу кількості ЗПО усіх форм власності протягом 2019– 2020 рр., то їх кількість наведено в табл. 4.11.

Таблиця 4.11

Порівняльна характеристика кількості ЗПО України усіх форм власності протягом 2019 – 2020 рр.

Область України	2019 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Вінницька	51	51	0
Волинська	37	40	3
Дніпропетровська	119	117	-2
Донецька	62	63	1

Продовження табл. 4.11

1	2	3	4
Житомирська	53	55	2
Закарпатська	29	29	0
Запорізька	57	58	1
Івано-Франківська	58	56	-2
Київська	82	73	-9
Кіровоградська	80	79	-1
Луганська	24	23	-1
Львівська	79	79	0
м. Київ	46	46	0
Миколаївська	41	41	0
Одеська	73	74	1
Полтавська	67	68	1
Рівненська	37	37	0
Сумська	55	53	-2
Тернопільська	41	40	-1
Харківська	72	69	-3
Херсонська	50	53	3
Хмельницька	46	47	1
Черкаська	53	54	1
Чернівецька	30	30	0
Чернігівська	47	47	0

Отже, кількість ЗПО суттєво зменшилася у 2020 р. порівняно з попереднім 2019 р. у Київській області (на 9 одиниць менше). Що стосується Вінницької, Закарпатської, Львівської, Миколаївської, Рівненської, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Києва, то кількість ЗПО України усіх форм власності в них у 2020 р. порівняно з 2019 р. не змінилася.

Далі, в табл. 4.12 показано регіональний розподіл продовження навчання та працевлаштування випускників ЗППО в Україні у 2019 р.

З табл. 4.12 можна побачити, що у 2019 р. за професією майже 100 % випускників ЗППО були влаштовані у Черкаській області. Найменше значення цього показника відповідає Луганській області – 52,49 % від загальної кількості випускників професійно-технічної освіти.

Таблиця 4.12

Регіональний розподіл продовження навчання та працевлаштування випускників ЗППО в Україні у 2019 р.

Область	Працевлаштовано за професією, % від загального випуску	Продовжують навчання в ЗВО, % від загального випуску	З вільним працевлаштуванням, % від загального випуску
Вінницька	81,86	6,54	10,27
Волинська	80,98	7,03	11,72
Дніпропетровська	93,53	2,29	3,81
Донецька	81,16	7,24	11,17
Житомирська	75,30	4,20	19,22
Закарпатська	74,10	9,65	14,83
Запорізька	86,25	5,80	6,39
Івано-Франківська	73,40	10,20	16,15
Київська	90,71	6,66	2,49
Кіровоградська	94,86	2,50	0,96
Луганська	52,49	24,44	21,69
Львівська	80,30	8,40	9,90
м. Київ	86,69	7,10	5,99
Миколаївська	74,40	9,65	14,83
Одеська	94,29	2,82	2,14
Полтавська	76,75	9,44	12,30
Рівненська	85,00	4,10	10,37
Сумська	67,71	3,23	28,23
Тернопільська	76,56	11,17	11,65
Харківська	87,18	6,44	5,89
Херсонська	83,57	4,51	9,91
Хмельницька	84,88	7,50	6,72
Черкаська	98,31	0,58	0,4
Чернівецька	85,67	4,20	9,12
Чернігівська	75,03	8,66	15,58

Наприкінці доцільно проаналізувати кількість ЗВО та їх відокремлених одиниць за регіонами України. Так, у 2019 р. відповідні дані наведено у табл. 4.13.

Як видно з таблиці, на першому місці стосовно кількості ЗВО у 2019 р. знаходиться м. Київ, а також Харківська, Дніпропетровська та Львівська області (176, 59, 38 та 34 ЗВО відповідно).

Таблиця 4.13

Кількість ЗВО та їх відокремлених одиниць за регіонами України у 2019 р.

Область	Кількість ЗВО, одиниць	Кількість відокремлених підрозділів ЗВО, одиниць
Вінницька	15	8
Волинська	8	2
Дніпропетровська	38	11
Донецька	17	9
Житомирська	7	7
Закарпатська	10	5
Запорізька	17	8
Івано-Франківська	9	5
Київська	13	6
Кіровоградська	8	3
Луганська	9	2
Львівська	14	34
Миколаївська	8	9
Одеська	29	4
Полтавська	11	6
Рівненська	9	3
Сумська	9	5
Тернопільська	9	0
Харківська	59	1
Херсонська	14	7
Хмельницька	13	1
Черкаська	9	7
Чернівецька	5	1
Чернігівська	8	2
м. Київ	176	5

Що стосується філій ЗВО, то їх найбільша кількість розташована у Львівській, Дніпропетровській, Донецькій і Миколаївській областях (14, 11, 9 та 9 одиниць відповідно).

У цілому на базі проведеного аналізу можливо зробити висновок, що освітні кластери в регіонах України не можна вважати цілком розвиненими на нинішньому етапі.

Така значна диспропорція в мережі закладів освіти у різних регіонах України обумовлена як регіональними особливостями (істо-

рією заселення та освоєння території, геополітичними інтересами, рівнем соціально-економічного та культурного розвитку, етнічною структурою населення), так і економічною трансформацією (зміни концентрації і спеціалізації виробничого господарства та соціальної інфраструктури; як результати – зростання рівня безробіття, трудової міграції, диспропорції у доходах населення), демографічними змінами (скорочення чисельності населення, обезлюднення сільської місцевості, старіння наслення, скорочення народжуваності та ін.). Все це визначає процес суспільно-просторової поляризації, в результаті якого відбуваються соціальні зміни – нерівності та розриву між столицею і іншими територіями та регіонами, між міською і сільською місцевістю, між великими і малими містами. Унаслідок чого формуються полюси:

- «регіони-лідери, де спостерігаються позитивні наслідки економічних трансформацій та демографічних змін;
- регіони, що відстають у розвитку, внаслідок чого значні території перетворюються на периферію» [211, с. 14].

Слід відмітити, що в Україні, незважаючи на значний вплив чинників суспільно-політичного та фінансово-забезпечуючого характеру, які уповільнюють розвиток виробничого сектору, промисловість залишається провідним видом економічної діяльності, хоча і різниться за регіонами. Так, до лідерів-регіонів, економіка яких має найвищий рівень індустріалізації (більше 60 %) входять Запорізька, Полтавська, Рівненська, Донецька і Луганська області. Регіони з найменшим рівнем індустріалізації (до 30 %) – Волинська, Київська і Одеська області [441, с. 25].

Доцільно виділити наступні умови формування й ефективного функціонування регіональних освітніх кластерів:

- функціонування в освітніх кластерах конкурентоспроможних закладів освіти;
- визначення взаємовигідних принципів активної співпраці закладів освіти;
- існування належної інфраструктури;
- ресурсна готовність до кооперації тощо.

4.5. Ефективне кадрове забезпечення системи регіонального управління освітою – основа для реалізації освітніх реформ

Європейський напрям, після проголошення незалежності, став для України необхідною умовою досягнення її стабільності на міжнародній арені. Обраним курсом, який підтримувала більшість громадян, Українська держава рухалася більш 20 років. Різкі зміни курсу і відмова від ідеї європейської інтеграції призвели до трагічних подій, що сталися в столиці країни в грудні 2013 – лютому 2014 рр. Втім, саме вони дали можливість державі відновити рух до європейських стандартів життя і демократичних свобод. Уже в квітні 2014 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція), відповідно до якої має бути запроваджено в країні самоврядування за європейською моделлю. Реалізувати Концепцію заплановано в два етапи:

1) 2014 р. – підготовчий етап – створення правової основи діяльності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) та визначення відповідальної структури з проведення реформування, що має координувати цей процес;

2) 2015 – 2017 рр. – етап впровадження – проведення інституційної реорганізації ОМС, місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі та місцевих виборів з урахуванням реформованої системи ОМС, удосконалити систему планування території громад, уніфікувати і стандартизувати публічні послуги, що надаються ОМС населенню [372].

В січні 2015 р. Президент України підписав «Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», в якому першочерговими для реалізації проголошено децентралізацію та реформу державного управління. Метою державної політики у сфері децентралізації, відповідно до стратегічного документу, є «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії

місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [369].

У лютому 2015 р. було прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [340], який врегульовує відносини, що виникають у процесі об'єднання територіальних громад (далі – ОТГ) сіл, селищ, міст.

Таким чином, на початку 2015 р. в державі були закладені правові основи для початку процесу проведення інституційної реорганізації ОМС – створення ОТГ. У 2015 р. в Україні було створено 159 ОТГ, а на кінець 2016 р. їх налічується вже 367 [252]. В ОТГ вже розпочався виборчий процес.

Слід зазначити, що для ОТГ однією із складних задач є створення власного, окремого органа управління, що буде здатний забезпечити належний рівень надання освітніх послуг населенню своєї громади. Особливостями створення системи управління освітою ОТГ в Україні є:

- процес об'єднання громад створює умови, коли всі управлінські та фінансові повноваження зосереджені в єдиному ОМС, що дає реальну можливість оптимізувати мережу освіти з метою подолання накопичених проблем у сільській місцевості (наприклад, проблема малокомплектних шкіл);

- одним із головних критеріїв ефективності управління мережею навчальних закладів ОТГ є якість освіти, тому необхідно органам управління освітою ОТГ спільно із Департаментом освіти і науки обласного рівня, методистами регіональних інститутів підвищення кваліфікації вдосконалювати методику об'єктивного оцінювання якості освіти в сільських навчальних закладах;

- повноваження у сфері освіти в ОТГ розширені, а більшість об'єднаних громад не мають необхідний досвід управління мережею навчальних закладів;

- створення органу управління освітою ОТГ має бути якісним процесом, яке засноване на ретельному аналізі його функцій і повноважень, тому необхідно уникати технічного дублювання відділу освіти районної державної адміністрації, оскільки завдання органу управління освітою в ОТГ значно ширше ніж поточне адміністрування існуючої мережі навчальних закладів;

– для новоствореної ОТГ потрібно розробити дорожню карту створення органу управління освітою, оскільки цей процес може тривати від 2-х до 4-ї місяців та включає: укомплектованість його кадрами відповідної кваліфікації, налагоджений документальний порядок, пов'язаний з інвентаризацією прийнятого комунального майна, кадрового обліку працівників освіти, вирішення питань методичної підтримки та атестації, підготовки статистичних звітів, фінансового та бухгалтерського забезпечення навчальних закладів;

– після утворення дієвого управління освітою ОТГ та набуття їм стабільного характеру управління навчальними закладами можна починати підготовку плану з оптимізації закладів освіти [217].

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України «Про формування органів управління освітою», ОТГ забезпечують управління закладами дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. На міністерському рівні пропонують для ефективності адміністративного обслуговування освіти ОТГ делегувати адміністративні і навчально-методичні повноваження на рівень навчального процесу (навчальних закладів) у поєднанні з належним управлінням усередині самого закладу та забезпеченням якості освіти. Такого роду децентралізація системи освіти ОТГ дозволить уникнути формування малоефективної і витратної для бюджету виконавчого комітету ОТГ структури [375].

У збірнику проектів нормативних актів ОТГ пропонується розроблений зразок положення про управління освітою, молоді та спорту, що складається з 8 розділів:

- загальні положення та структура управління;
- завдання та повноваження управління;
- організація роботи управління;
- правовий статус начальника управління, його права і обов'язки;
- права і обов'язки працівників управління;
- фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності управління;
- відповідальність посадових осіб управління;
- заключні положення [145].

Втім, різниця між запропонованим положенням про управління освітою ОТГ і існуючим Примірним положенням про відділ (управління) освіти виконавчого комітету міської ради, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 192 від 1 квітня 2003 р., є незначною, а, отже, є сумніви щодо уникнення дублювання функцій в освітній галузі між об'єднаними громадами та районними (міськими) радами.

Правові повноваження управління освітою ОТГ є значно більшими. Напрямами їх діяльності можна окреслити такі:

- організація та прийняття управлінських рішень;
- кадрове забезпечення;
- забезпечення атестації педагогічних працівників;
- контроль;
- соціальний захист та охорона здоров'я;
- матеріально-технічне забезпечення;
- фінансове забезпечення;
- зв'язки з громадськістю.

Дійсно, новацією функцій управління для структурного підрозділу ОТГ в галузі освіти є її фінансові права. Орган управління освітою ОТГ є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в казначействі та печатку. Він підзвітний, підконтрольний та підпорядкований голові ОТГ, Департаменту освіти і науки обласної державної адміністрації, Міністерству освіти і науки України та іншим центральним органам виконавчої влади.

Ще однією особливістю утворення органу управління освітою ОТГ є те, що у результаті співпраці ОТГ між собою у сфері освіти, цей орган можна утворити трьома шляхами: утворити власний орган, сформувавши спільний для кількох ОТГ орган або делегувати відповідні повноваження одному із суб'єктів співробітництва.

Підсумовуючи можна стверджувати, що в Україні на локальному рівні запроваджується нова модель управління освітою, яка має бути більш ефективною й результативною. Сьогодні вже є певний досвід, напрацювання в цьому напрямку. Однак, виникає багато питань, які можна вирішити лише шляхом спроб і помилок. Кожна громада має пройти свій еволюційний шлях розвитку.

Тепер перейдемо до розгляду питання висвітлення інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою на рівні регіону. Розглянемо Харківську область як одну із провідних областей, в якій спостерігається динамічний розвиток освітньої сфери.

Серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності в Україні, відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 6), є «прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством; державно-громадське управління» [364]. На законодавчому рівні визначено, що систему освіти складають, поміж інших, і органи управління у сфері освіти, до яких на рівні області належать органи місцевого самоврядування (ст. 62). Зокрема обласні, районні, міські, сільські, селищні ради та ради ОТГ відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території, забезпечення доступності освіти тощо (ст. 66). Також у законодавчому акті наголошується на прозорості та інформаційної відкритості закладу освіти (заклади, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності, зобов'язані забезпечувати на своїх (своїх засновників) веб-сайтах відкритий доступ до інформації про структуру та органи управління закладу освіти, про кадровий склад закладу згідно з ліцензійними умовами (ст. 30)), а також на відкритості органів управління у сфері освіти, які зобов'язані оприлюднювати всю публічну інформацію (ст. 68), відповідно до вимог законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про відкритість використання публічних коштів». Зокрема, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядниками інформації (ст. 13) є «особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків» [341].

На підставі вищевикладеного спробуємо проаналізувати, наскільки висвітлена інформація про кадрове забезпечення органів управління освітою в Харківській області на веб-сайтах цих органів.

Насамперед зазначимо, що за даними, оприлюдненими на сайті Верховної ради України щодо адміністративно-територіального устрою Харківської області, загальна площа області станом на 1 березня 2019 р. складає 31,4 тис. км² із населенням 2 895 813. Область має 7 міст обласного значення (Харків (9 районів у місті), Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв), 10 міст районного значення (Балаклія, Барвінкове, Богодухів, Валки, Вовчанськ, Дергачі, Зміїв, Красноград, Мерефа, Південне), 27 районів. Всього в області 1 751 населених пунктів, у тому числі 78 – міських і 1 673 – сільських [1]. Також слід зауважити, що згідно з даними «Центру розвитку місцевого самоврядування» у Харківській області, в області функціонує 458 територіальних громад, при цьому кількість ОТГ складає 17 (загальна площа ОТГ – 5 757,37 км² із населенням 279 244), серед яких:

- 2 міські (Лозівська (78 981 особа), Мереф'янська (25 252 особи));
- 11 селищних (Великобурлуцька (7 119 осіб), Зачепилівська (9 718 осіб), Золочівська (25 113 осіб), Коломацька (6 906 осіб), Малинівська (8 339 осіб), Малоданилівська (13 572 особи), Нововодолазька (16 531 особа), Пісочинська (26 618 осіб), Роганська (13 860 осіб), Старосалтівська (7 894 особи), Чкаловська (12 342 особи);
- 4 сільські (Наталинська 6 350 осіб), Оскільська (5 829 осіб), Старовірівська (5 845 осіб), Циркунівська (8 975 осіб)) [459].

У всіх цих адміністративно-територіальних одиницях з метою реалізації державної освітньої політики, забезпеченні якості та доступності освіти мають бути утворені відповідні органи управління освітою, в тому числі й у новостворених ОТГ. Нами раніше вже висвітлювалися особливості створення системи управління освітою ОТГ та висловлювалися сумніви щодо уникнення дублювання функцій в освітній галузі між об'єднаними громадами та обласними (міськими, районними, селищними, сільськими) радами під час розробки положень про структурні підрозділи управління освітою [309].

Проведений аналіз веб-сайтів органів управління освітою в Харківській області дозволяє зробити деякі попередні висновки:

- по-перше, в області систему управління освітою складають різноманітні органи (департамент освіти; департамент науки

та освіти; управління освіти; відділ освіти), втім, зазвичай вони об'єднують декілька сфер життєдіяльності суспільства, а саме: управління / відділи освіти, молоді, спорту, культури, туризму;

– по-друге, практично всі органи управління освітою мають власні веб-сайти (відсутні веб-сайти у 8 ОТГ (Великобурлуцькій, Малоданилівській, Малинівській, Наталинській, Оскольській, Сатовірівській, Циркунівській, Чкалівській). Скоріше це пов'язано із проблемами відсутності фінансування, технічного або кадрового забезпечення, навиків менеджментських технологій тощо);

– по-третє, найбільше інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою (персоналізований кадровий склад, посади, режим прийому громадян) подано на веб-сайтах області, міста Харкова та у його районах; найменше – у районах області та в ОТГ.

Загалом можна стверджувати, що на веб-сайтах органів управління освітою в Харківській області не надається повної інформації про кадровий склад, який здійснює управління освітньою сферою на відповідній території, – відсутні насамперед кількісні (чисельність) та якісні (освітній рівень, професійний стаж тощо) дані про управлінські кадри.

Висновки до четвертого розділу

В розділі доведено, що соціологічні дослідження можна використовувати як інструмент пізнання реального стану освітньої системи та метод управління. В рамках проведеного дослідження ми мали змогу отримати відповіді на низку важливих запитань, які стосуються реального стану здійснення управління освітою та освітньою діяльністю на регіональному рівні, переважно в Харківській області. Дослідження представляє думки освітян, які працюють у навчальних закладах різного рівня, в обласних / місцевих органах управління освітою.

Результати проведеного соціологічного дослідження дають підстави для визначення суттєвих проблем, які існують в освітній практиці: низький рівень фінансування освіти та, як наслідок,

низький рівень заробітної плати працівників освіти, престижності професії, забезпеченості матеріально-технічної та науково-методичної бази; нестача професійних кадрів для закладів освіти – логопедів, дефектолога, реабілітологів та ін.; не вистачає практичного досвіду молодим спеціалістам для роботи у ЗО; існуючі навчальні програми не відповідають сучасним потребам життя та ринку праці; громіздкі навчальні програми, особливо в школах; низький рівень залучення батьків до співпраці з ЗО та до розробки й впровадження регіональної освітньої політики (потребує чіткого визначення механізмів такої співпраці у правовому полі); бюрократизація освітнього процесу тощо.

Ще однією суттєвою проблемою, яка набула значущості саме під час карантину, це збільшення завантаженості на педагога, у тому числі й робота із здобувачами освіти з інклюзією, які потребують додаткової уваги та часу. Варто відмітити, що у визначенні проблем в розвитку публічного управління освітою як на національному рівні, так і на рівні регіонів не має принципових відмінностей.

Звичайно, отримані дані можна оцінювати та інтерпретувати по-різному. Наведений у цій публікації аналіз містить лише узагальнені висновки й піднімає лише деякі проблемні питання, що стосуються здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності, в той час як глибини цієї проблематики набагато багатогранні й масштабні.

В розділі запропоновано підхід до систематизації міжнародно-правових документів, що визначають правовий режим в освітній сфері. Цей підхід ґрунтується на виділенні міжнародних документів в окрему систему з метою їх упорядкування, тобто проведення їх систематизації шляхом інкорпорації – об'єднання актів за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Такий підхід до систематизації забезпечить зручність пошуку та використання правових актів у формуванні національної законодавчої бази або приведення вітчизняних нормативно-правових актів у відповідність до міжнародних стандартів. Водночас під час систематизації міжнародно-правових документів доцільно використовувати хронологічний підхід (систематизувати за роком видання акту), що прискорить пошук документа.

Щодо обґрунтування необхідності врахування демографічних даних при плануванні розвитку РОС, то слід зазначити, що системоутворюючим компонентом планування розвитку РОС є управлінський, який має охоплювати сукупність управлінських рішень, які в свою чергу утворюють правове поле прогностичної діяльності, яка дозволяє отримати й упорядкувати достовірну інформацію про стан і тенденції розвитку системи, визначити небезпеки та розробити заходи для їх подолання або уникнення.

Представники регіональних органів державної влади як суб'єкти управління, а також педагогічні й науково-педагогічні працівники, керівники закладів освіти, роботодавці й представники територіальної громади мають бути зацікавлені у розробленні й реалізації прогнозів розвитку РОС та враховувати під час їх розробки відповідні демографічні дані. Однак, слід зауважити, що цей рівень прогностичної діяльності наразі є одним із найменш організованих в Україні, що спонукає до пошуку шляхів і засобів залучення усіх суб'єктів управління до цієї діяльності.

На базі проведеного аналізу процесу формування та розвитку регіональних освітніх кластерів як системоутворюючого компонента моделі неперервної освіти регіону можна зробити висновок, що освітні кластери в регіонах України не можна вважати цілком розвиненими на нинішньому етапі. Їх значна диспропорція в мережі закладів освіти у різних регіонах країни обумовлена як регіональними особливостями (історією заселення та освоєння території, геополітичними інтересами, рівнем соціально-економічного та культурного розвитку, етнічною структурою населення), так і економічною трансформацією (зміни концентрації і спеціалізації виробничого господарства та соціальної інфраструктури; як результаті – зростання рівня безробіття, трудової міграції, диспропорції доходів населення), демографічними змінами (скорочення чисельності населення, обезлюднення сільської місцевості, старіння населення, скорочення народжуваності та ін.). Все це визначає процес суспільно-просторової поляризації, в результаті якого відбуваються соціальні зміни – нерівності та розриву між столицею і іншими територіями

та регіонами, між міською і сільською місцевістю, між великими і малими містами.

Незважаючи на значний вплив чинників суспільно-політичного та фінансово-забезпечуючого характеру, які уповільнюють розвиток виробничого сектору, промисловість залишається провідним видом економічної діяльності, хоча і різниться за регіонами. Так, до лідерів-регіонів, економіка яких має найвищий рівень індустріалізації (більше 60 %) входять Запорізька, Полтавська, Рівненська, Донецька і Луганська області. Регіони з найменшим рівнем індустріалізації (до 30 %) – Волинська, Київська і Одеська області.

Доцільно виділити наступні умови формування й ефективного функціонування регіональних освітніх кластерів: функціонування в освітніх кластерах конкурентоспроможних закладів освіти; визначення взаємовигідних принципів активної співпраці закладів освіти; існування належної інфраструктури; ресурсна готовність до кооперації тощо.

Доведено, що в Україні на локальному рівні запроваджується нова модель управління освітою, яка має бути більш ефективною й результативною. Сьогодні вже є певний досвід, напрацювання в цьому напрямку. Однак, виникає багато питань, які можна вирішити лише шляхом спроб і помилок. Кожна громада має пройти свій еволюційний шлях розвитку.

Проведений аналіз веб-сайтів органів управління освітою в Харківській області дозволяє зробити деякі попередні висновки: по-перше, в області систему управління освітою складають різноманітні органи (департамент освіти; департамент науки та освіти; управління освіти; відділ освіти), втім, зазвичай вони об'єднують декілька сфер життєдіяльності суспільства, а саме: управління / відділи освіти, молоді, спорту, культури, туризму; по-друге, практично всі органи управління освітою мають власні веб-сайти (відсутні веб-сайти у 8 ОТГ (Великобурлуцькій, Малоданилівській, Малинівській, Наталинській, Оскольській, Сатовірівській, Циркунівській, Чкалівській). Скоріше це пов'язано із проблемами відсутності фінансування, технічного або кадрового забезпечення, навиків ме-

неджментських технологій тощо); по-третє, найбільше інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою (персоналізований кадровий склад, посади, режим прийому громадян) подано на веб-сайтах області, міста Харкова та у його районах; найменше – у районах області та в ОТГ.

Загалом можна стверджувати, що на веб-сайтах органів управління освітою в Харківській області не надається повної інформації про кадровий склад, який здійснює управління освітньою сферою на відповідній території, – відсутні насамперед кількісні (чисельність) та якісні (освітній рівень, професійний стаж тощо) дані про управлінські кадри.

ВИСНОВКИ

У монографії вперше узагальнено та розв'язано важливу науково-практичну проблему, що полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні, характеристиці основних тенденцій розвитку основних компонентів структури системи освіти, особливостей їх функціонування на регіональному рівні, визначені ролі й місця регіональних освітніх систем у суспільному прогресі та розвитку регіону.

В роботі сформовано концептуальні засади механізмів публічного управління регіональними освітніми системами як сучасну систему поглядів на розвиток теорії публічного управління, заснованої на загальних законах розвитку суспільства, методології системного підходу, закономірностях процесу управління, його принципів, політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційно-технологічних чинників та груп умов, необхідних для організації системного управління освітою на рівні регіону. З'ясовано, що як об'єкт публічного управління регіональні освітні системи представлені сукупністю елементів:

- складниками, рівнями, стандартами освіти;
- освітніми програмами, кваліфікаціями;
- учасниками освітнього процесу;
- закладами освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу;
- нормативно-правовими актами та ліцензійними умовами;
- органами управління в сфері освіти.

На рівні регіону окрім зазначених елементів до системи також включені недержавні організації, громадські об'єднання та органи влади регіонального рівня. Головними постулатами ефек-

тивного публічного управління регіональними освітніми системами є:

- загальносуспільні цінності нового часу: гуманізм, демократичність, цілісність, відкритість, рівні можливості, співробітництво, різноманітність, регіоналізація;

- цілісний погляд на особистість: особистісні особливості, здібності, можливості його соціалізації, в тому числі через освітній процес.

Встановлено, що на сучасному етапі цивілізаційному розвитку освіта стає фундаментом інформаційного суспільства. Її роль у забезпеченні суспільного прогресу та регіонального розвитку постійно зростає, вона є складною, багатоаспектною, багатовимірною, багатофункціональною. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві потребують нової освітньої парадигми, створення нової моделі освіти як системи, що самоорганізовується. Освіта впливає на цивілізаційні зміни, які в свою чергу впливають на зміни в освіті:

- вказують на її значимість і пріоритетність в суспільному розвитку;

- вносять корективи в зміст освіти, щоб підготувати людину до конкурентного середовища;

- відбуваються зміни самого освітнього простору.

Суспільні потреби в освіті конкретизуються у функціях, які вона виконує:

- соціальній (передача культурних цінностей, формування людського капіталу, соціалізація, підтримка соціальної стратифікації та забезпечення соціальної мобільності, соціальний контроль та профілактика соціального конфлікту);

- економічній (формування та вдосконалення виробничих сил, забезпечення неперервності процесу економічного зростання та адаптації людини до економічних і технологічних змін).

Запропоновано та аргументовано доцільність введення у науковий обіг теорії публічного управління поняття «публічне управління регіональною освітньою системою», що розширює межі теорії публічного управління, дає можливість уніфікувати підходи до визначення змісту понятійно-категоріальної конструкції, розкриває сут-

ність феномену регіональних освітніх систем як об'єкту публічного управління, а також дає можливість усунути непорозуміння, яке існує як в теорії публічного управління, так і у практичній діяльності управління освітою на рівні регіону, що здійснюється в умовах реформи децентралізації. Крім того, дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління у частині уточнення змісту понять «регіональна освітня система», «регіональний науково-освітній кластер» та «регіональний освітній кластер».

Здійснено аналіз організаційно-правового забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами, який дозволив виявити наступне:

- у правовому полі закладені основи якісних змін системи освіти – від дошкільної до вищої освіти;
- реалізуються заходи зі змістовного наповнення освіти;
- закладені основи для створення нової системи управління освітою та її фінансування, організації інклюзивної та спеціальної освіти, інертизації та комп'ютеризації закладів освіти, електронної освітньої платформи та електронного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо.

Однак, в освітній практиці актуалізуються питання щодо перегляду та приведення у відповідність до сучасних вимог деяких положень законодавчих актів у галузі освіти, зокрема в частині посилення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в управлінні освітою на місцях.

Удосконалено правовий механізм публічного управління регіональними освітніми системами шляхом систематизації міжнародно-правових документів в освітній сфері, що ґрунтується на виділенні міжнародних документів в окрему систему з метою їх упорядкування шляхом інкорпорації та забезпечення зручності пошуку та використання правових актів у формуванні законодавчої бази, що стосується розвитку освіти на певній території (адміністративно-територіальній одиниці), або приведення нормативно-правових актів України у відповідність до міжнародних стандартів.

Систематизація та узагальнення існуючих наукових розробок дослідження теоретико-методологічних засад публічного управлін-

ня регіональними освітніми системами, дозволили визначити основні тенденції, стан розробленості та рівень інтересу науковців до визначеної проблеми, які полягають у такому:

по-перше, у науковій галузі державного управління захищено лише 12 кандидатських дисертацій, у яких державне управління освітня система регіону виступає об'єктом або предметом наукового пізнання;

по-друге, немає жодної роботи, в якій би розглядалися питання публічного управління регіональними освітніми системами, тож і не розроблено відповідний термінологічний апарат;

по-третє, дисертації, орієнтовані на управління освітою, мають низький показник відносно всіх дисертаційних досліджень у галузі науки державного управління;

по-четверте, спостерігається стійка тенденція захистів наукових робіт управлінсько-освітнього спрямування, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

по-п'яте, найбільш популярною серед спеціальностей галузі науки державного управління є спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління, що не порушує загальну тенденцію галузі;

по-шосте, спостерігається стійка тенденція до посилення уваги науковців з дослідження проблемних питань у сфері державного управління вищою освітою та зменшення уваги до управлінських процесів, що стосуються інших складових освіти (дошкільної, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, післядипломної), що у подальшому розширює можливості перспективних напрямів наукових розвідок.

Змістовий метод дослідження дозволив виявити позитивні (значна більшість наукових положень дисертаційних досліджень знаходить своє використання в освітньому процесі конкретних закладів вищої освіти) та негативні характеристики якості наукових робіт українських дослідників, серед яких:

– розмитість, не визначеність у відмінності отриманих від раніше відомих результатів;

– інформація про впровадження результатів досліджень подається в деяких випадках без зазначення форми їх реалізації;

– вчені пропонують розробку різноманітних моделей, критеріїв оцінювання, які, за звичай, не знаходять своє підтвердження на практиці або не подається інформацію про ступінь їх готовності до використання.

На підставі факторного аналізу виділено чинники, що впливають на формування системи публічного управління освітою, в тому числі й на регіональному рівні. Запропоновано класифікувати їх за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою:

- чинники зовнішнього (міжнародного) середовища;
- чинники внутрішнього (національного) середовища.

Останні чинники впливають на публічне управління регіональних освітніх систем на рівні держави та включають рівень:

– макросередовища, об'єктами якого є держава, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства;

– мезосередовища, об'єктами якого є регіональні органи управління освітою, регіональні освітні системи, економіка регіонів, науковий потенціал регіону тощо;

– мікросередовища, об'єктами якого є заклади освіти, здобувачі та працівники освіти.

Удосконалено методику визначення стану публічного управління освітою в регіоні на основі методу експертного опитування, що дозволяє отримати масив інформації з визначеної проблематики, здійснити аналіз, окреслити проблеми та визначити шляхи їх розв'язання. Так, упорядкування даних експертного опитування, зібраних впродовж 2017–2020 рр., їх зіставлення дозволило виділити найбільш істотні фактори, можливості та конкретні перспективи розвитку публічного управління освітою в регіоні, необхідні для цього ресурси, можливі труднощі та умови їх подолання. Констатовано, що соціологічні дослідження можна використовувати як інструмент пізнання реального стану освітньої системи з метою вдосконалення методів управління.

Запропоновано концептуальні підходи до вдосконалення стратегічного прогнозування розвитку регіональних освітніх систем. Для

цього визначено компонентну структуру системи освіти України, здійснено аналіз організації та розвитку кожного її компонента, що дало змогу визначити основні тенденції функціонування формальної освіти на рівні регіону:

- існування незавершеного військового конфлікту на Сході України (негативно впливають на чисельність здобувачів освіти в закладах освіти, а також спостерігається незначне скорочення всієї мережі закладів освіти);

- демографічні зміни (зниження рівня народжуваності, активізація міграційних процесів, збільшення кількості безлюдних населених пунктів);

- руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, не доведення процесу реформування освіти до логічного кінця (переривається та змінюються орієнтири у зв'язку з приходом до влади нової політичної сили), нерівномірність і доступності населення до отримання якісних освітніх послуг);

- розрив у часі та змісті модернізаційних процесів у повній загальній середній та вищій освіті (непідготовленість педагогічних, науково-педагогічних працівників та управлінських кадрів до своєчасному та адекватному реагуванню на інновації);

- кризи сфери освіти у сільській місцевості (відсутність чітких орієнтирів у учнів шкіл, особливо стосовно майбутньої професії; відсутність державної програми підтримки розвитку сільської школи; відсутність можливостей для організації профільного навчання учнів і розвитку обдарованих дітей);

- стрімкий розвиток масової інформації і комунікації (суперечливий вплив на дітей і молодь).

Встановлено, що державне та регіональне регулювання ринку праці в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов'язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій:

- професійної активізації безробітних;
- зменшенням структурного дисбалансу на ринку праці;
- впливу на обсяги зайнятості та безробіття;
- верифікації готовності безробітних до праці.

Визначено особливості сучасного етапу функціонування фінансово-економічного механізму публічного управління регіональними освітніми системами, визначено основні проблеми. Запропоновано вдосконалення фінансово-економічного механізму шляхом застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних національних проектів, та дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів управління і сприяє визначенню ключових проблем забезпечення соціально-економічного розвитку

Обґрунтовано концепцію моделі застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових управлінських рішень щодо розвитку регіональних освітніх систем, заснованої на розробці цільового каркасу «дерева цілей» у публічному управлінні, визначенні першорядних та другорядних цілей з подальшою їх декомпозиції на конкретні завдання.

Отже, у монографії представлено результати систематизації та аналізу наукової джерельної бази, фактичного матеріалу, на підставі яких зроблені висновки, які об'єктивно розкривають теоретичні та прикладні аспекти процесу публічного управління регіональними освітніми системами в Україні.

Проведене дослідження не розв'язує всіх питань обраної теми дослідження, а лише збагачує існуючі наукові знання про теоретико-методологічні засади системного управління освітою, розвиток регіональних освітніх систем, трансформацію форм і методів діяльності органів публічної влади з метою розвитку освіти в контексті реформи децентралізації, вплив інформаційного суспільства на зміну формування цінностей суб'єктів інноваційного освітнього процесу.

Дана наукова праця лише окреслює нові перспективні напрями дослідження публічного управління регіональними освітніми системами як цілеспрямованого впливу держави на стан і розвиток суспільних процесів і відносин з метою досягнення намічених суспільно значимих цілей в освітній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій Харківської області : офіційний веб-портал Верховної Ради України ; Регіони. URL : <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmisthar.html>.

2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнар. благод. Фонд «Міжнарод. фонд дослідж. Освіт. Політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ ; Таксон, 2016. 234 с.

3. Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Доповідь зацікавлених сторін : Доповідь підготовлена за технічної підтримки Української Гельсінської спілки з прав людини. 2017. 17 с.

4. Аналіз освітньої політики: теорія і практика управління на місцевому рівні : наук. посіб. / авт. кол. : В. Г. Базілюк, Т. Є. Бойченко, Л. М. Забродська та ін. ; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : Вид-во ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2014. 306 с.

5. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ : НІСД, 2015. 684 с.

6. Аналітична та статистична інформація / Харківський обласний центр зайнятості. URL : <https://kha.dcz.gov.ua/analytics/69>.

7. Аналітичні матеріали : Харківський регіональний центр зайнятості. Серпень, 2015 р. 4 с.

8. Андреев А. В. Сфера освіти як об'єкт публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 146 – 151.

9. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державно-го управління». Львів, 2007. 21 с.

10. Андрухіна Л. М. Региональная политика, культура и содержание образования. *Регион: Политика – Культура – Образование*. Екатеринбург, 1994. С. 107.

11. Антонова О. В. Формування стратегічної компетентності державних службовців України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.03. Дніпро, 2018. 505 с.

12. Ареф'єва О., Харчук Т. Управління розвитком людського капіталу в системі вищої освіти : монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2008. 207 с.

13. Бадарч Д., Сазонов Б. А. Актуальные вопросы интеграционной гармонизации образовательных систем : монографія. Москва : Бюро ЮНЕСКО в Москве; ТЕИС, 2007. 190 с.

14. Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Кондор, 2010. 164 с.

15. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: А. М. Богуш ; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богиніч О. Л., Гавриш та ін. Київ, 2012. 26 с.

16. Бак Н. Фінансування дошкільної освіти в Україні: проблеми та напрямки їх подолання. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 81 – 87.

17. Бакуменко В. Д., Башкатов В. М. Динаміка дисертаційних досліджень механізмів державного управління за видами суспільної діяльності (2003 – 2007 рр.). *Науковий Вісник Академії муніципального управління*. Серія : Управління. 2008. Вип. 2. С. 7 – 19.

18. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в державному управлінні : навч. посіб. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.

19. Бакуменко В. Д. Статистика та динаміка захистів дисертацій у галузі науки державне управління у 2006 – 2009 рр. *Науковий Вісник Академії муніципального управління*. Серія : Управління. 2010. Вип. 2. С. 7 – 15.

20. Баланс інституційних змін. Польська освіта в перехідний період. Децентралізація освіти у Польщі: Досвід 25 років / М. Гербст,

Я. Герчинський ; Ін-т Освітніх Досліджень : перекл. здійснено за підтримки шведсько-укр. проекту «Підтримка децентралізації в Україні». Варшава, 2015. 24 с.

21. Барыхин А. Б. Большая юридическая энциклопедия (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии»). Москва : Книжный мир, 2010. 960 с.

22. Бахрушин В. Закон прийнято. Що далі? *Освітня політика: портал громадських експертів – 2017*. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/1061-zakon-prijnyato-shcho-dali>.

23. Бахрушин В. Складне народження нового. *Освітня політика : портал громадських експертів*. 2015. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/525-skladne-narodzhennya-novogo-zakonu>.

24. Беганська І. Ю. Економічна суиність регіональних систем вищої освіти/ *Економічний вісник НГУ*. 2012. № 2. С. 128 – 131.

25. Беляков С. А. Модернизация образования в России: совершенствование управления. Москва : МАКС Пресс, 2009. 437 с. (Серия: «Управление. Финансы. Образование»).

26. Березіна О. О. Організаційно-педагогічні умови освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Маріуполь, 2018. 282 с.

27. Бесчастний В. М. Створення нової нормативно-правової бази державного управління вищою освітою. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. № 2 (29). С. 179 – 186.

28. Белова Л. О., Бульба В. Г., Поступна О. В. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. № 2 (61). С. 8-18.

29. Белова Л. О. Якісна освіта як запорука якості життя населення. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2016. вип. 4 (54). С. 8-17.

30. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.

31. Бирка М. Система післядипломної педагогічної освіти регіону та напрями її вдосконалення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 4 – 9.

32. Бібіометрика української науки. Бібліометричний профіль вченого – декларація про наукову діяльність / Центр соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ. URL : <http://nbuviar.gov.ua/bpnu/>.

33. Білик Н. І. Педагогічне проектування регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації вчителів. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 188 – 195.

34. Білик Н. І. Регіональна освітня система як фактор сталого розвитку підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1. С. 76 – 84.

35. Білик Н. Розвиток мережевої взаємодії регіональних і зональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 17 – 20.

36. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Полтава, 2016. 558 с.

37. Богдан В. О. Модель використання хмарних сервісів Google в управлінні освітньою діяльністю закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 29 – 35.

38. Боднар О. С. Концепція управління аналітико-експертною діяльністю у сфері освіти регіону. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2013. № 1. С. 60 – 66.

39. Большукіна А. В. Управління розвитком дошкільного навчального закладу на адаптивних засадах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2015. 286 с.

40. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Вибір метрики кластеризації для вирішення завдань управління регіональним освітнім простором. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. № 1 (45). С. 108 – 115.

41. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Модель формування портфеля проектів регіонального освітнього кластеру / А. Ю. Борзенко-Мірошніченко // *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – № 1 (48). – С. 106 – 112.

42. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Обґрунтування приналежності наукового дослідження на тему «Методологічні основи проектно-орієнтованого управління системою вищої освіти на регіональному рівні» до наукової спеціальності 05.13.22 – управління проектами та програмами. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 3 (31). С. 131 – 136.

43. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Особливості проектів класифікації регіонального освітнього простору. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. № 4 (36). С. 162 – 166.

44. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Офіс управління портфелем проектів регіонального освітнього кластеру. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. № 2 (38). С. 135 – 141.

45. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Платформа моделювання процесу розвитку регіональної освіти. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. № 4 (28). С. 53 – 60.

46. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Правове забезпечення впровадження проектно-орієнтованого управління системою вищої освіти на регіональному рівні. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 2 (30). С. 78 – 91.

47. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Проектно-кластерне управління регіональним освітнім простором як складова реформування системи вищої освіти. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. № 2 (46). С. 117 – 124.

48. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Профіль проекту модернізації регіональної системи вищої освіти. *Управління проектами та*

розвиток виробництва : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 4 (32). С. 100 – 104.

49. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Темпоральний зв'язок ключових показників оцінки портфелю проектів регіонального освітнього кластеру. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. № 4 (52). С. 144 – 148.

50. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Управління регіональною освітою у відповідності до парадигми публічного адміністрування: проектно-орієнтований погляд. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. № 3 (27). С. 87 – 92.

51. Бочаров Б. П., Воеводіна М. Ю. Інформаційні технології в освіті : монографія / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 197 с.

52. Букшина Т. Ф. Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань дошкільної освіти і виховання в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998-2012 рр.). *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 40, № 2. С. 135 – 150.

53. Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку освіти: механізми реалізації. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. № 2 (44). С. 7 – 13.

54. Бульба В. Г., Степанко А. В. Динаміка розвитку ведущих отраслей гуманітарної сфери в Україні: досягнення и актуальные проблемы государственного управления. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 1 (51). URL : <http://www.science-education.ru/pdf/2014/1/105.pdf>.

55. Бульба В. Г., Поступна О. В. Крок до професійної майстерності (підсумки стажування слухачів факультету підготовки магістрів державного управління у 2015 р.). *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 30 вересня 2015 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2015-5/doc/0/01.pdf>.

56. Бульба В., Поступна О. Можливості використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) : україномовний варіант / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм : Вид-во ВШМВСК, 2016. С. 19-23.

57. Бульба В. Г., Поступна О. В. Організація закордонного стажування слухачів факультету публічного управління та адміністрування: історія, стан, тенденції, перспективи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2018 р. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2018. URL : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2018-3/doc/1/1_1.pdf.

58. Бульба В. Г., Поступна О. В., Полякова О. С. Підвищення рівня обізнаності та підтримки громадянами євроінтеграційного напрямку України шляхом правової освіти. *Україна та ЄС: можливості та перспективи співпраці* : збірник матеріалів, доповідей Інтернет – конференції в рамках проекту «Кафедра Жана Моне «Аналіз та застосування європейського досвіду демократії та належного врядування в Україні», м. Маріуполь, 18-19 травня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 315-318.

59. Бульба В. Г., Поступна О. В. Підготовка магістрів публічного управління та адміністрування: питання підвищення ефективності. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 1 (49). С. 143-148.

60. Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Пріоритетні напрями держави щодо забезпечення конституційних прав громадян України в науковій галузі. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали VII регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 229-231.

61. Бульба В. Г. Соціальні функції держави в умовах глобалізаційних трендів сучасності: державно-управлінський аспект : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2012. 399 с.

62. Бульба В. Г., Поступна О. В. Стажування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування – шлях до вдосконалення професійної майстерності слухачів магістерської підготовки. *Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2013 р. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/0/01.pdf>.

63. Бульба В. Г., Поступна О. В. Шляхи реалізації безперервної освіти державних службовців в Україні. *Проблеми ефективної реалізації антикорупційної політики в органах виконавчої влади та в органах місцевого самоврядування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 23 жовтня 2011 р., Донецький державний університет управління. Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. С. 76-78.

64. Вавренюк С. А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 285 с.

65. Вахрушева Н. И. Образовательный кластер как фактор инновационного развития региона. *Экономические науки*. 2009. № 8 (57). С. 385 – 387.

66. Вимірювання в освіті : підруч. / за ред. О. В. Авраменко. Кіровоград : Лисенко В. Ф., 2011. 360 с.

67. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій / Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. 2011. № 9-10. С. 2-10.

68. Вища освіта в незалежній Україні. Kyiv School of Economics Policy Paper ; Є. Ніколаєв, І. Совсун. Київ. 38 с.

69. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ / за заг. ред. Ніколаєва Є. Б., к.е.н.; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. К., 2017. 61 с.

70. Вірченко П. А. Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області) : автореф. дис. ... канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Харків, 2010. 20 с.

71. Волинець Л. Л., Єгоров Г. С., Лавриченко Н. М. та ін. Світоглядний потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах Європейського Союзу та США : монографія ; за заг. ред. д.пед.н. Н. М. Лавриченко. Київ : Педагогічна думка, 2014. 200 с.

72. Вороніна М. А. Законодавство про освіту та вищу освіту: колізії між окремими актами тлумачення у правозастосовній практиці. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 75 – 81.

73. Гаєвська Л. А. Державно-громадське управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія. Умань : ППЖовтий, 2008. 248 с.

74. Гаєвська Л. А. Теоретичні засади інноваційності регіональної системи управління освітою. *Соціум. Наука. Культура* : наукові конференції. URL : <http://intkonf.org/kandpedn-gaevska-la-teoretichni-zasadi-innovatsiynosti-regionalnoyi-sistemi-upravlinnya-osvitoyu/>.

75. Гаєвська Л. Центральний, регіональний, місцевий, інституціональний виміри управління освітою. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. С. 102 – 107. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/22/visnuk_15.pdf.

76. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурміна (кер. проекту), О. М. Руденко (координатор проекту). Київ : НАДУ , 2012. 184 с.

77. Гамаюнов В. Державне управління освітою: регіональний аспект. *Osvita.ua. Видавництво «Плеяди»*. 03.03.2008. URL : <http://osvita.ua/school/method/1723/>.

78. Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи: управлінський аспект. *Збірник наукових праць ДДУУ*. Том XI. Серія «Державне управління». 2010. Вип. 151. «Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону». С. 14-23.

79. Герасименко О. А. Теоретико-методологические основы управления региональной образовательной системой. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 1. URL : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5490>.

80. Герчинський Я. Фінанси освіти в Україні: окремі стратегічні питання. Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН»», 2017. 152 с.

81. Гетьман Г., Гончарова Г. Колізії у законодавстві про вищу освіту та шляхи їх подолання. *Новий колегіум*. 2005. № 1-2. С. 13 – 19.

82. Гнибіденко І. Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.

83. Головчин М. А., Леонидов Г. В., Шабунова А. А. Образование: региональные проблемы качества управления : монографія. Вологда : ИСЭРТ РАН. 2012. 119 с.

84. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : «ЛИБІДЬ», 1997. 366 с.

85. Горбунова Л. С. Освіта для дорослих: когнітивно-комунікативні стратегії і практики : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2015. 454 с.

86. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 452 с.

87. Горовий В. М. Критерії якості наукових досліджень у контексті забезпечення національних інтересів. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 6. С. 74-80.

88. Грень Л. М. Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічні аспекти формування змісту та практики використання : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 306 с.

89. Гриневич Л. Вже з 1 вересня 142 опорні школи надаватимуть якіснішу освіту сільським дітям. Новини : офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <http://mon.gov.ua/usipovivni/novini/2016/08/18/liliya-grinevich-%E2%80%9Cvzhe-z-1-veresnya-142-oporni-shkoli-nadavatimut-yakisnishu-osvitu-silskim-dityam%E2%80%9D/>.

90. Губанова Е. Н. Структурно-содержательная модель освоения национально-регионального компонента в системе образования. *Педагогическое образование и наука* : научно-методический журнал. Москва, 2010. № 12. С. 43 – 47.

91. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 471 с.

92. Гуменюк А. М. Структурно-інституціональні зрушення та міграція трудових ресурсів в контексті економічної безпеки регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні про-*

цеси в умовах поліетнічного середовища регіону : зб. наук. пр. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2009. Вип. 6 (80). 586 с.

93. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. К., 2015. 467 с.

94. Давыдова Н. Н., Игошев Б. М., Симонова А. А., Симоненко С. Л. Образовательный кластер как системаобразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования. *Педагогическое образование в России*. 2014. № 10. С. 72 – 77.

95. Давыдова Н. Н. Организационно-управленческая модель взаимодействия образовательных учреждений как фактор инновационного развития регионального образования. *Образование и наука*. 2010. № 8 (76). С. 32 – 41.

96. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Київ, 1999. 27 с.

97. Дарманський М. М. Форми і методи спільної діяльності органів управління освітою в регіоні, інституту удосконалення вчителів та педагогічних вузів по реалізації завдань неперервної педагогічної освіти педагогічних кадрів: [наук.-практ. видання з досвіду роботи]. Хмельницький : ЦНТЕІ, 1991. 35 с.

98. Даценко Т. О. Інформаційно-комунікативні технології в дошкільній освіті: перспективи та ризики впровадження. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 3. С. 18 – 20.

99. Демографічна та соціальна статистика. Освіта : офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

100. Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Київ : Державна служба статистики України, 2018. 138 с. URL : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/kr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf.

101. Демографічні дані по Харківській області у 2020 році : Стат. Бюлетень / Головне управління статистики у Харківській області. Харків, 2021. 9 с. URL : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/st-kanaselelnia>.

102. Деревянко Б. В. Господарсько-правові аспекти регіонального розвитку освітньої сфери. *Регіональний розвиток – основа розбудови української держави* : мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. (секція 2 «Правові, соціальні та інформаційні аспекти регіонального розвитку»), м. Донецьк, 9-10 квітня 2013 р. / Донецький державний університет управління. Донецьк : ДонДУУ, 2013. С. 54 – 56.

103. Державна політика і управління в освіті : підручник; термінологічний словник / А. Є. Тамм, О. В. Радченко, О. В. Поступна. Харків : Вид-во Асоціації докторів наук державного управління, 2011. 272 с.

104. Державне управління та державна служба : словник-довідник / авт.-уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : Вид-во КНЕУ, 2005. 480 с.

105. Державне управління у сфері освіти: глосарій з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти» / авт. кол. : Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

106. Державне управління у сфері освіти : конспект лекцій з дисциплін нормативної частини магістерської програми за спеціальністю «Державне управління у сфері освіти» / авт. кол. : Н. Г. Протасова, С. В. Крисюк, Т. О. Лукіна та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ : НАДУ, 2012. 60 с.

107. Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 208 с.

108. Децентралізація професійно-технічної освіти (ПТО) в Україні – поштовх до дій. Зелена книга для спрямування обговорень щодо реформ та здібностей, необхідних для побудови досконалої та привабливої системи ПТО в Україні (січень 2017 р.) / Working together Learning for life ; Мін-во освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/materialy/06/1-zel-ena-knigaukr.pdf>.

109. Децентралізація управління професійно-технічною освітою : монографія / авт. кол. В. І. Свистун, Д. Д. Айстраханов, Г. В. Сельникова та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 356 с.

110. Деякі питання освітнього омбудсмена : постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 : за станом

на січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#Text>.

111. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі : монографія / авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар та ін. ; за наук. ред. В. І. Кизенка. Київ : Педагогічна думка, 2012. 261 с.

112. Дидактичні засади застосування аудіовізуальних електронних засобів навчання в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / авт. кол. : В. П. Волинський, С. Г. Головка, О. С. Красовський та ін. ; за наук. ред. А. М. Гуржія. Київ : Педагогічна думка, 2015. 602 с.

113. Директор школи – нові виклики та можливості / І. Трунда, В. Троян, К. Бржіза та ін. ; перкл. Т. Окопна. Прага : Карлів ун-т, 2011. 123 с.

114. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін. ; за ред. М. Л. Смульсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.

115. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

116. Діяльність спеціалізованих вчених рад Національної академії державного управління при Президентові України. Динаміка захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук з державного управління у спеціалізованих вчених рад Національної академії державного управління при Президентові України. URL : <http://www.academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=75>.

117. Домбровська С. М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних змін : монографія. Харків : Вид-во «Оберіг», 2010. 176 с.

118. Дорожня карта освітніх реформ повинна стати суспільним договором між владою та громадянським суспільством : Національна Рада Реформ. URL : <http://reforms.in.ua/ua/news/dorozhnya-karta-osvitnih-reform-povynna-staty-suspiln-ym-dogovorom-mizh-vladoyu-ta>.

119. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень – квітень 2020 р.) / А. Уварова, О. Петушкова, М. Бровді, І. Когут ; Центр інноваційної освіти «Про.Світ». 42 с. URL : www.prosvitcenter.org.

120. Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (РЕЗЮМЕ). Огляд. 33 с. URL : <http://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>.

121. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. Київ : КНЕУ, 2014. 350 с.

122. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : «Дорадо-друк», 2013. 456 с.

123. Дубініна Я. П. Управління освітою в регіоні: соціологічний аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 58. С. 151 – 160.

124. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. Київ : КОНДОР, 2006. 355 с.

125. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

126. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. Київ, 2011. 692 с.

127. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

128. Євтух М. Б., Набок М. Б. Модель оцінювання ефективності управління загальною середньою освітою регіону за домінуючим критерієм. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 6 (59). С. 93 – 103.

129. Єрмакова Т. Г. Основні напрямки регіональної освітньої політики. *Вісник Львівського університету*. Серія соціологічна. 2010. Вип. 4. С. 273 – 282.

130. Ермілов В. С. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів у контексті профілактичного аспекту організації діяльності цих закладів. *Молодий вчений*. Травень, 2017. № 5 (45). С. 346 – 351.

131. Жабенко О. В., Лисенко Л. І. Становлення та розвиток системи підготовки й атестації науково-педагогічних і наукових кадрів з державного управління. *Економіка та держава*. 2008. № 5. С. 70 – 74.

132. Жителям Донбасу та Криму : офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krim>.

133. Жук Ю. О. Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 468 с.

134. Жуковицкая Н. Н. Модели селевого взаимодействия образовательных учреждений в региональной образовательной системе. *Известия Российского государственного университета им. А. И. Герцена*. 2008. С. 205 – 209.

135. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. Анотація / К. О. Ковязіна ; Відділ соціальної безпеки НІСД. Київ : НІСД, 2016. № 28, Серія «Соціальна політика». 10 с. URL : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>.

136. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США : монографія / Л. Л. Волинець, А. П. Джурило, Г. С. Єгоров та ін. ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : Педагогічна думка, 2014. 482 с.

137. Задорожна-Княгиницька Л. В. Регіональні проблеми управління освітою. *Управління в освіті* : збірник матеріалів VII Міжнарод. наук.-практ. конф., 16-18 квітня 2015 р., Львів / Нац. ун-т «Львівська політехніка» та ін. Львів, 2015. С. 62 – 63.

138. Закорченна Г. М. Підготовка студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2000. 23 с.

139. Звіт за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти. Київ : Міжнародний Фонд «Відродження», 2015. 14 с.

140. Звіт про стан виконання у IV кварталі 2017 р. заходів, передбачених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. 25 січня 2018 р. 130 с. URL : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>.

141. Звіт: забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Фондація «Відкритий Діалог», липень 2015 р. URL : www.odfoundation.eu.

142. Зелінська Г. О. Розвиток становлення системи регіонального освітнього менеджменту. *Економіка і регіон*. 2012. № 5 (38). С. 35 – 39.

143. Зелінський С. Е. Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців : монографія. Київ : НАДУ, 2016. 296 с.

144. Зелюк В., Білик Н. Андрагогічна позиція регіональної школи новаторства. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 8-9. С. 9 – 14.

145. Зразок Положення про управління освіти, молоді та спорту виконавчого комітету ради, а також рішення про його затвердження. *Збірник проектів нормативних актів об'єднаних громад* : виробн.-практ. видання / А. Ткачук, О. Сергієнко, О. Врублевський, Н. Наталенко. Київ, ТОВ інформац-консулт. Центр «Легальний статус», 2016. С. 92 – 103.

146. Іванюк І. В. Освітня політика : навч. посіб. Київ, 2006. 226 с.

147. Іляш О. І., Гринкевич С. С. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 476 с.

148. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.

149. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія / за заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).

150. Інформаційний посібник «Новий освітній простір. Мотивуючий простір» (станом на 1 березня 2019 р.) / Данило Косенко ; заг. ред. Алевтина Седоченко ; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 151 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/novij-osvitnij-prostir>.

151. Ісаєнко В. М. SWOT-аналіз і аналіз прогалін (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі освіти й науки та підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень Конвенції Ріо. Херсон : ФОПГ Рінь Д.С., 2016. 106 с.

152. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ, 2008. 471 с.

153. Калініна Л. М. Теоретико-методологічні засади інформаційного забезпечення організаційного механізму управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 285 с.

154. Калініна Л. М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

155. Карамішев Д. В., Бульба В. Г., Поступна О. В., Ростовська В. І. Розвиток системи позашкільної освіти на регіональному рівні як необхідний елемент у вихованні особистості. *Державне будівництво* : електронне наук. фах. видання. 2013. № 1. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/05.pdf>.

156. Касьянова О. Експертиза регіональної системи освіти на засадах сталого розвитку. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. URL : <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10kaspsd.pdf>.

157. Кіндрат І. Р. Проблеми менеджменту дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 5 (264). Ч. II. С. 137 – 143.

158. Клепко С. Ф. Філософія освіти в Європейському контексті. Полтава : ПОІППО, 2,06. 328 с.

159. Клокар Н. І. Регіональна модель управління системою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. *Народна освіта* : електр. наук. фах. видання. 2015. № 1 (25). URL : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3278.

160. Клокар Н. Теоретико-методологічні засади формування інформаційно-навчального середовища системи освіти регіону. *Рідна школа*. 2011. № 1-2 (січень-лютий). С. 23 – 29.

161. Ковалевский В. П. Проблемы теории и методологии проектирования регионального университетского комплекса. *Университетское управление: практика и анализ*. 2003. С. 25 – 29.

162. Ковалюк О. М. Управління діяльністю керівників дошкільних навчальних закладів на засадах здоров'язбережувальних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. К., 2018. 229 с.

163. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 1. С. 5 – 20.

164. Коврегін В. В. Механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Х., 2017. 418 с.

165. Ковшар О. В. Теоретико-методологічні засади організації передшкільної освіти дітей п'яти років : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Кривий Ріг, 2006. 651 с.

166. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія. К. : Вид-во НАДУ, 2007. 284 с.

167. Комплексне дослідження стану системи дошкільної освіти України. Аналітичний звіт за результатами дослідження / А. Є. Горський, О. Б. Буданова, І. В. Барматова, О. В. Овчар. К., 2013. 115 с.

168. Комунікаційна стратегія МОН 2017-2020 : Документ, схвалений рішенням колегії МОН від 26 травня 2017 р. № 4/1-15. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/komunikacijna-strategiya-mon-20172020.pdf>.

169. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : із змін. і допов. : станом на 30 вер. 2016 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

170. Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред. В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. Київ : «Педагогічна думка», 2014. 234 с.

171. Корнєєва О. Л. Організація методичної роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна освіта». Одеса, 2012. 23 с.

172. Косарецкий С. Г., Моисеев А. М., Сидельников А. А., Шимутина Е. Н. Государственно-общественное управление образованием: от прецедентов к институту. Исследования и разработки : Монографический сборник / под общ. ред. С. Г. Косарецкого, Е. Н. Шимутиной. Москва, Вердана, 2010. 372 с.

173. Кравченко В. М. Теоретичні і методичні засади модернізації професійної підготовки викладачів вищої школи в умовах магїстратури : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Запорїжжя, 2017. 613 с.

174. Кравчинська Т. С. Управління мотивацією професійної діяльності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2015. 261 с.

175. Красняков Є. Державна політика у сфері дошкільної освіти: проблеми та перспективи подальшого розвитку. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 36. С. 40 – 44.

176. Красняков Є. Міжнародні нормативно-правові акти про освіту та їхній вплив на формування державної політики в галузі освіти України. *Журнал ВР України «Віче»*. № 14. URL : <http://www.viche.info/journal/3215/>.

177. Красняков Є. В. Формування державної політики в галузі освіти України на загальнодержавному рівні. *Вісник державної служби України*. 2010. № 3. С. 19 – 24.

178. Красняков Є. Чинники впливу на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти України. *Віче*. січень, 2011. № 2. URL : <http://www.viche.info/journal/2381/>.

179. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2005. 224 с.

180. Кримець Л. В. Феномен влади в управлінні науково-освітнім простором : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2017. 430 с.

181. Крисюк С. В. Державне управління освітою : навч. посіб. для слухачів, асп., докторантів спец. «Державне управління освітою». Київ : НАДУ, 2009. 220 с.

182. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ. Метод.-інформац. посіб. / заг. ред.. Т. Майійчик, А. Пуцова, О. Руда, А. Седоченко. Програма «U-LEAD з Європою», 2019. 68 с. URL : <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/461/1.pdf>.

183. Крупський К. Л., Рамазанов С. К. Аналіз системи управління регіональною освітою та модель функціонування ВНЗ як її елемента. *БИЗНЕСИНФОРМ*. 2009. № 2 (2). С. 21 – 25.

184. Крутій К. Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі : монографія. Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2006. 172 с.

185. Крутій К., Грцишина Т. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 1. С. 3 – 7.

186. Куделя П. О. Вища школа регіону як об'єкт соціального управління : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2003. 21 с.

187. Кузнецова Т. М. Якість дошкільної освіти в Україні: її досягнення та проблеми. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали міжнародного форуму управлінської діяльності (18-19 травня 2019 р. м. Тернопіль). Тернопіль : КРОК, 2019. С. 12 – 17.

188. Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. *Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 травня 2015 р., м. Київ). URL : <http://www.edu-trends.info/wpcontent/uploads/2015/05/Kuklin.pdf?c6a0f6>.

189. Купець О. Міжнародна мобільність українських педагогів і науковців. *Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи*. Будапешт МОП, 2013. 139 с.

190. Курбатов С. В. Феномен університету в контексті глобальних трансформацій : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ , 2015. 426 с.

191. Кучеренко Д. Г., Мартинюк О. В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу : монографія. Київ : ППК ДСЗУ, 2011. 312 с.

192. Лазоренко О. О., Колишко Р. А. Аналітичний звіт дослідження у сфері неформальних освіти дорослих у пілотних областях в Україні: Полтавська та Львівська область. Київ, 2010. 84 с.

193. Лалакулич М. Ю. Потенціал вищої освіти в активізації розвитку регіональних освітніх систем : автореф. дис. канд. екон. наук ; спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Ужгород, 2009. 20 с.

194. Лебедев О. Е. Управление образовательными системами: теория и практика. Уч.-метод. пособ. Санкт-Петербург : Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ – СПб, 2011. 108 с.

195. Легенький М. І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.07. Львів, 2018. 513 с.

196. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888 – 1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ : Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. 475 с.

197. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спец. «Державне управління». Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.

198. Лунячек В. Е. Педагогічний менеджмент : навч. посіб. 2-е вид., випр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. 512 с.

199. Лунячек В. Е. Реформування системи управління освітою в Україні: пропозиції для тих, хто хоче реальних змін : зб. статей. Харків : ФОП Мезіна В. В., 2017. 88 с.

200. Любчук О. К. Теоретико-методологічні засади державного управління неперервною освітою в Україні та її регіонах : монографія. Донецьк : СПД Куприянов В. С., 2010. 395 с.

201. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 328 с.

202. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової ; відпов. за випуск О. В. Макарова, О. М. Хмелевська ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 368 с.

203. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.

204. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.

205. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: струк-тура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 308 с.

206. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании : Изд. 3-е, испр. и доп. Москва : Интеллект-Центр, 2005. 424 с.

207. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.

208. Мануйлова Е. А. Инновационное развитие региона: формирование региональных образовательных кластеров. *Инновации*. 2007. № 7 (105). С. 75 – 78.

209. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія / за ред. докт. пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С. О. Сисоєвої. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

210. Медведєв І. А. Державне управління розвитком університету: теоретико-прикладний аспект : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 220 с.

211. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-проспорова нерівність і поляризація : монографія. Київ : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.

212. Мелешко В. В., Мельник Ю. С., Лопухівська А. В. та ін. Функціонування освітнього округу в сільській місцевості: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2015. 388 с.

213. Мельник С. Аналітичний огляд стану молодіжної зайнятості в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 1. С. 3 – 7.

214. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2015. 459 с.

215. Мережа спеціалізованих вчених рад станом на 15 липня 2015 року : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/563/merezha-spetsializovanikh-vchenikh-rad/>.

216. Методичні вказівки щодо написання, оформлення і захисту магістерської роботи : спеціальність 8.15010001 – «Державне управління» / А. О. Кузнецов, В. Ю. Бабаєв, М. М. Сорокун. Харків : Вид-во «Магістр», 2012. 48 с.

217. Методичні рекомендації щодо створення системи управління освітою об'єднаних територіальних громад (станом на 22 лютого 2016 р.) / Айдер Сеїтосманов, Олег Фасоля, Войцех Мархлевський ; Департамент освіти і науки Хмельницької обл. держ. адміністрації. 22 с.

218. Механізм забезпечення соціальної безпеки на рівні регіону: практика реалізації : монографія / В. Г. Бульба, С. О. Горбунова-Рубан, А. В. Меляков та ін. ; за ред. В. Г. Бульби, А. В. Мелякова. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 445 с.

219. Мисик О. С. Формування фахової компетентності у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018. 306 с.

220. Миськів Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні. Харків : НікаНова, 2014. 456 с.

221. Михайленко Г. В. Розподіл повноважень між суб'єктами і об'єктами державного управління загальною середньою освітою на регіональному рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3 (26). С. 201 – 207.

222. Михайлик І. М. Організаційно-правові засади функціонування системи загальної середньої освіти на регіональному рівні. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_29.

223. Мишак І. М. Нормотворча діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементація цих норм в Україні. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 164 – 172.

224. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

225. Міжнародні організації : навч. посіб. / О. Кучик, І. Суховолець, А. Стельмах, М. Лега ; за ред. О. С. Кучика, ІОН України, ЛНУ ім. І. Франка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 749 с.

226. Мірошниченко О. Механізми взаємодії системи освіти і роботодавців в підготовці професійних кадрів для ринку праці. Офіційний веб-сайт Конфедерації роботодавців України : Прес-центр. Виступи коментарі. URL : <http://www.confed.org/ua/presscentre/comments/237.html>.

227. Модус державно-громадського управління освітою : монографія / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль (заст. голови) та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 768 с.

228. Мокін Б. І., Мокіна Ю. В. Математичні моделі в системах управління ефективністю діяльності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 132 с.

229. Молодь України: від освіти до праці / С. Оксамитна, О. Виноградов, Л. Малиш, Т. Марценюк ; за ред. С. Оксамитної. Київ : ВПЦ НАУКМА. 202 с.

230. Молоканова А. С. Развитие региональной образовательной системы в сельском социуме Республики Мордовия : дис. канд.

пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саранск, 2003. 215 с.

231. Мотренко Т. В., Бакуменко В. Д., Васильєва О. І. Концептуальний аналіз дисертаційних досліджень з державного управління. *Вісник державної служби України*. 2007. № 4. С. 6 – 15.

232. Муромцева Ю. І. Демографія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 300 с.

233. Набок М. Стан нормативно-правового забезпечення оцінювання ефективності управління загальною середньою освітою регіону: аналіз та проблеми. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 1 (54). С. 156 – 170.

234. Набок М. Стан практичного оцінювання ефективності управління загальною середньою освітою регіону та напрями його вдосконалення в сучасних умовах. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2012. № 4. URL : <http://social-science.com.ua/article/930>.

235. Найденова З. Г. Инновационное развитие региональной системы образования: гуманистический поход : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Санкт-Петербург, 2010. 40 с.

236. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за ред. О. М. Гладуна. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. 180 с.

237. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови) ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).

238. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий та ін. / за ред. В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2014. 100 с.

239. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 200 с.

240. Немець К. А., Вірченко П. А., Кулешова Г. О. Система освіти Харківської області: суспільно-географічний аспект : монографія. Харків, 2014. 180 с.

241. Ніколаєнко С. М. Наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти. Київ : Прок-Бізнес, 2007. 176 с.

242. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. 2016. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konc-zepczyia.html>.

243. Нова школа у нових громадах : посіб. з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах / А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевські. Київ, 2017. 128 с.

244. Новий Закон України «Про освіту». Обговорення проблемних аспектів // Укрінформ. 2017. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2328315-novij-zakon-ukraini-pro-osvitu-obgovorennja-problemnih-aspektiv.html>.

245. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.

246. Новиков Д. А. Модели и механизмы управления развитием региональных образовательных систем (концептуальные положения). Москва : ИПУ РАН, 2001. 83 с.

247. Носенко Ю. Г., Богдан В. О. Використання хмарних сервісів GOOGLE в якості засобу підтримки управлінських процесів у дошкільному навчальному закладі. URL : http://lib.iitta.gov.ua/705441/1/stattia_Nosenko%20Bogdan.pdf.

248. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2014 – 2018 роки : рішення Харківської обласної ради від 19 грудня 2013 р. № 885-VI (XXVII сесія VI скликання). URL : <http://dniokh.gov.ua/?p=3145>.

249. Обліковано 1 490 833 переселенців : офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. 19 березня 2018 р. URL : <http://www.msp.gov.ua/news/14966.html>.

250. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія. Суми : Еллада, 2008. 444 с.

251. Одотюк І. В. Оцінка результатів наукової діяльності в Україні: нормативно-правовий аспект. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 3. С. 38 – 44.

252. Оприлюднено Mapу процесу формування об'єднаних громад в Україні : Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». URL : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3494>

253. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / за ред. О. І. Ляшенко. Київ : Педагогічна думка, 2011. 160 с.

254. Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку ЗНЗ : монографія / авт. : Г. Д. Щекатунова, В. В. Тесленко, А. Д. Цимбалару та ін. ; за ред. Г. Д. Щекатунової. Київ : Педагогічна думка, 2013. 264 с.

255. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка / Л. Гриневич, Л. Ільч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій. Київ : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2020. 76 с.

256. Орлів М. С. Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2019. 440 с.

257. Осадчий І. Г. Соціально-філософські аспекти формування загальної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 148 с.

258. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н.р. / Міністерство освіти і науки України ; ДНУ «Інститут освітньої політики». Київ : ДНУ «Інститут освітньої політики», 2018. 210 с.

259. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України ; Інститут освітньої політики. Київ, 2020. 293 с.

260. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 272 с.

261. Освіта : статистична інформація Головного управління статистики у Харківській області. URL : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/osvita-stat>.

262. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. Київ : ТОВ « Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 460 с.

263. Освітні округи як чинники модернізації регіональної системи освіти. Черкаси : Вид-во ЧОПОПП, 2012. 64 с.

264. Освітня реформа: результати та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник ; Міністерство освіти і науки України ; Інститут освітньої аналітики. Київ, 2019. 228 с.

265. Освітня система України 1990 – 2014. Аналітичний огляд / Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ : ТАКСОН, 2015. 52 с.

266. Освітологія: хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / уклад. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 728 с.

267. Осколков В. Н., Унгефук А. В., Романькова В. Н. Механізми інтеграції образования, науки и производства. *Гарантии качества профессионального образования*. 2010. № 1. С. 23 – 25.

268. Основні тенденції на ринку праці. URL : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350794>.

269. Островерхова Н. М. Методологія формування технологічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 136 с.

270. Островерхова Н. М. Теоретичні засади організаційних механізмів упровадження державних стандартів загальної середньої освіти : монографія. Київ, 2015. 221 с.

271. Павлик Н. П. Виховна діяльність у притулку для неповнолітніх : монографія. Житомир : ОП «Житомирська облдрукарня», 2008. 228 с.

272. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління : посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 184 с.

273. Пастовенський О. В. Аналіз шляхів здійснення та результатів експериментальної роботи з розвитку громадсько-державного управління загальною середньою освітою в регіоні в умовах чинного законодавства України / О. В. Пастовенський // Вісник Житомир-

ського державного університету. – 2014. – Вип. 1 (73). Педагогічні науки. – С. 98 – 100.

274. Пастовенський О. В. Громадсько-державне управління загальною середньою освітою в регіоні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ : Ун-т менеджменту освіти, 2015. 452 с.

275. Пастухов А. Л. Классификация факторов и факторная модель управления образованием. *Журнал правовых и экономический исследований*. 2013. № 3. С. 175 – 179.

276. Пашков В. О. Політика у сфері вищої освіти: міжнародні стратегії модернізації ЗВО : монографія ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 329 с.

277. Перелік установ, в яких функціонують спеціалізовані вчені ради (станом на 26 листопада 2020 року) : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/merezha-specializovanih-vchenih-rad>.

278. Петровичев В. М. Региональное образование: организация, управление развитием. Тула : Приокс. кн. изд-во, 1994. С. 33 – 34.

279. Підоричева І. Ю. Законодавче забезпечення інтеграційних процесів науки, освіти й виробництва в Україні. *Держава та регіони* ; Серія : Економіка та підприємництво. 2009. № 3. С. 134 – 137.

280. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін : навч.-метод. посіб. / Л. П. Пуховська, М. В. Артюшина, В. Г. Базелюк та ін. / за наук. ред. Л. П. Пуховської. Київ : Педагогічна думка, 2012. 122 с.

281. Пісоцька Л. С. Управління персоналом як одна із умов управління розвитком дошкільної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 103 – 109.

282. Полякова О. С. Публічне управління правовою освітою населення в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. 308 с.

283. Попко Є. В. Класифікація договорів Ради Європи. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 357 – 364.

284. Посохов І. «Власна/чужа» книга: проблеми та перспективи боротьби з плагіатом. *Критика*, червень 2012. URL: <http://krytyka.webukraine.com.ua/uk/articles>.

285. Поспелова Т. В. Механізми державного управління людським розвитком в Україні : монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2011. 350 с.

286. Поступна О. В., Полякова О. С. Актуальні напрями наукових досліджень з проблем державного управління освітою в Україні. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики*. Матеріали II Всеукр. наук. конф. 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина II. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро : СПД «Охотнік», 2017. С. 210 – 211.

287. Поступна О. В., Полякова О. С., Степанко О. В. Актуальні проблеми в організації публічного управління правовою освітою в Україні. *Проблеми розвитку публічного управління в Україні* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (15 квітня 2016 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. С. 56 – 58.

288. Поступна О. В., Полякова О. С. Актуальні проблеми забезпечення реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квітня 2018 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. С. 328 – 330.

289. Поступна О. В., Степанко О. В. Висвітлення інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою в Харківській області: попередні висновки. *Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики* : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгресу, 19 квітня 2019 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 64 – 66.

290. Поступна О., Тамм А. Вища освіта як об'єкт державного управління. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Харків. : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. № 3 (7). С. 183 – 187.

291. Поступна О. В. Вплив внутрішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2017 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2017-5/doc/1/03.pdf>.

292. Поступна О. В. Вплив зовнішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар.

наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 79 – 82.

293. Поступна О. В., Степанко О. В. Гуманітарна експертиза як механізм громадського контролю у процесі формування та реалізації державної освітньої політики. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали X регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам'яті Сурміна Юрія Петровича / за заг. ред. С. О. Шевченка. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 94 – 96.

294. Поступна О. В. Державні соціальні гарантії працівників освіти в Україні. *Соціальна політика: принципи і методи реалізації в контексті мирового опыта* / матеріали міжнарод. науч.-практ. конфер. 27 мая 2011 г. Судак. – Симферополь : ВиТроПринт, 2011. С. 147 – 152.

295. Поступна О. В. Естетичне виховання фахівців у галузі знань «державне управління» як один із напрямів підготовки управлінських кадрів нової генерації. *Публічне управління: виклики XXI століття* : тези XIII Міжнар. наук. конгресу, 21-22 березня 2013 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. С. 283 – 284.

296. Поступна О. В., Полякова О. С. Забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту: публічно-управлінський аспект. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 1 (53). С. 97 – 105.

297. Поступна О. В., Меляков А. В. Магістерські дослідження з державного управління: від формальних процедур до творчого пошуку. *Підготовка фахівців у галузі знань «Державне управління»: вимоги до змісту та відповідність сучасним викликам* : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 6-7 листоп. 2014 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. М. Білинської, В. М. Соколо. Київ : НАДУ, 2014. С. 67 – 69.

298. Поступна О., Меляков А. Магістерські дослідження соціогуманітарних проблем: узагальнююча характеристика. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2013. № 1 (13). С. 184 – 190.

299. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою України. *Стратегічні пріоритети* : наук.-аналіт. зб. Нац. інституту стратегічних досліджень. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2010 р. № 1-2 (14-15). С. 107 – 111.

300. Поступна О. В. Механізми інтеграції науки, освіти й виробництва: проблеми та особливості. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. Вип. 3 (38). С. 116 – 122.

301. Поступна О.В. Механізм правового регулювання процесу публічного управління освітою. *Наукові перспективи*: журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 1 (7). С. 239–250.

302. Поступна О. В. Моделі управління вищою освітою. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій* : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер. для студентів, аспірантів, науковців. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2011. Т. 1. С. 147 – 152.

303. Поступна О. В., Меляков А. В. Наукові дослідження управлінців соціогуманітарної сфери: спроби узагальнюючого аналізу. *Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конференції, 7 червня 2013 р. / відп. ред. І. В. Карпенко. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 73 – 77.

304. Поступна О. В., Полякова О. С. Науково-методичні підходи до визначення проблеми забезпечення національної безпеки в освітній сфері: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності* : зб. тез Щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 травня 2017 р. Київ : Вид-во НАДУ, 2017. С. 98 – 100.

305. Поступна О., Степанко О. Науково-практичний дискурс про новий Закон України «Про освіту». *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. P. 61 – 64.

306. Поступна О. В. Наукометричний аналіз автореферативного фонду України з дослідження методологічних основ формування

системи управління освітою в галузі науки державного управління / О. В. Поступна // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. – Вип. 1 (52). – С. 77 – 86.

307. Поступна О. В., Полякова О. С. Новація в управлінні освітою – створення опорних шкіл в Україні: політико-правовий аспект. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 28 жов. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 156 – 157.

308. Поступна О. В. Основні напрями виховання молоді. *Управління розвитком гуманітарної сфери в Україні* : матеріали наук.-практ. конфер., м. Харків, 25 квітня 2012 р. / за ред. В. Г. Бульби, А. В. Мелякова. Харків : Вид-во ДокНаукДержУпр, 2012. С. 96 – 100.

309. Поступна О. В., Полякова О. С., Степанко О. В. Особливості утворення органу управління освітою в новоствореній об'єднаній територіальній громаді. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 152 – 155.

310. Поступна О. В., Тамм А. Є., Степанко О. В. Особливості функціонування системи освіти України в умовах нового законодавства. *Публічне управління: стратегія реформ 2020* : зб. тез до XV Міжнар. наук. конгресу, 23 квітня 2015 р. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. С. 295 – 297.

311. Поступна О. В. Проблематика визначення терміну «регіональний освітній кластер» у понятійному полі публічного управління та адміністрування. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтрнет-конф., 18-19 березня 2020 р. / за заг. ред. В.П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 38 – 40.

312. Поступна О. В., Полякова О. С. Проблеми в управлінні освітою, що негативно впливають на якість надання освітніх послуг. *Становлення публічного адміністрування в Україні* : матері-

али ІХ Всеукр. міжвуз. конф. студентів та молодих учених / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 158 – 160. URL : http://www.dbuapa.dp.ua/konf/konf_dridu/2018_04_27_fsdu_stud.pdf.

313. Поступна О. В., Степанко О. В. Прогнозна оцінка стану та розвитку регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2019 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-3/doc/1/1-3.pdf>.

314. Поступна О. В., Степанко О. В. Професійна підготовка керівних кадрів для управління освітою в Харківській області. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Societal Challenges. Innovations of Social Work, Philosophy, Psychology. Environmental Protection. Management and Public Administration. Innovations in Education. Current Issues in the Reformation of the Higher Education System in the Aspect of Ukrainian Eurointergration. Current Issues of Legal Science and Practice. Chernihiv : CNUT, 2016. С. 245 – 248.

315. Поступна О. В., Тамм А. Є. Рівень зайнятості населення регіону як економічний індикатор сталого розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 4 (51). С. 92 – 98.

316. Поступна О. В., Меляков А. В., Степанко О. В. Соціальний діалог як механізм узгодження інтересів громадян у контексті реалізації державної політики України з розвитку вищої освіти. *Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу* : зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 68 – 69.

317. Поступна О. В., Степанко О. В. Стан розробки проблеми формування системи управління освітою в науковій галузі «Державне управління». *Публічне управління XXI століття: форсайтінг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квітня 2016 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 115 – 118.

318. Поступна О. В., Тамм А. Є. Сутнісні особливості формування соціальної політики сталого розвитку регіону. *Публічне управ-*

ління у забезпеченні сталого розвитку країни : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Другої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 26 листопада 2015 р. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. С. 156 – 161.

319. Поступна О. В. Сутність і складові гуманітарної сфери. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. С. 336 – 338.

320. Поступна О. В. Сучасний стан організації навчання державних службовців в Україні. *Філософські та психолого-педагогічні засади управління* : зб. наук. пр. ДонДУУ. Донецьк : ДонДУУ, 2012. Т. XIII. С. 303 – 314. (серія «Державне управління» ; вип. 226).

321. Поступна О. В., Тамм А. Є. Сучасні підходи до реалізації державної соціальної політики на регіональному рівні. *Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України* : монографія / Л. О. Белова, Д. В. Карамішев, Л. В. Набока та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамішева, к.держ.упр., доц. Л. В. Набоки. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. С. 122 – 135.

322. Поступна О. В. Теоретичні основи державного управління системою дошкільної освіти в Україні. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. Вип. 4 (35). С. 86 – 92.

323. Поступна О. В., Степанко О. В. Термін «науково-освітній кластер» у понятійному полі сучасної теорії публічного управління. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ : Туреччина, 07 жовтня 2020 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ ; Туреччина : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 59 – 64.

324. Поступна О. В. Університетська освіта : навч. посіб. і термінологічний словник для студентів вищ. навч. закл. економічного спрямування. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2011. 310 с.

325. Поступна О. В. Усунення юридичної колізії в законодавстві про освіту: публічно-управлінський механізм. *Публічне управління в*

Україні: стратегія реформ : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 28 вересня 2016 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/5/02.pdf>.

326. Поступна О. В. Формування єдиного європейського освітнього і наукового простору: основні етапи та ключові положення. *Моделювання інноваційних систем навчання й виховання обдарованих дітей: теорія та практика* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 березня 2015 р. Харків : «Оперативна поліграфія», 2015. С. 178 – 186.

327. Поступна О. В., Полякова О. С. Формування національної системи цінностей як фундаменту розвитку гуманітарної сфери. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 24 листопада 2016 р. Харків, 2016. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/13.pdf>.

328. Поступна О. В. Характеристика наукових праць з питань дослідження теоретико-методологічних основ публічного управління регіональною системою освіти. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 2 (50). С. 97 – 105.

329. Поступная Е., Степанко А. Основные тенденции развития системы формального образования в Харьковской области: публично-управленческий аспект. *Authority and Society – 2019* : XIII International Scientific Conference Proceeding. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2019. С. 37-43.

330. Портер М. Конкуренция / М. Портер : пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.

331. Право на освіту та права освітян: теорія і практика в Україні : аналітичний звіт за результатами громадянського моніторингу / ГО «Європейська дослідницька асоціація», Міжнародний Фонд «Відродження». Київ : ГО «Європейська дослідницька асоціація», червень 2013. 79 с.

332. Презентація в УКРІІНФОРМ: підсумки роботи МТОТ за 2017 рік : офіційний веб-сайт Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. 25 січня 2018 р. URL : <http://mtot.gov.ua/prezentatsiya-v-ukriyinform-pidsumky-roboty-mtot-za-2017-rik/>.

333. Прийма С. Концептуальні засади регіональної освітньої політики. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2015. № 1 (14). С. 56 – 61.

334. Приходько І. П. Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в аграрному секторі. *Науковий вісник Академії муніципального управління* : зб. наук. пр. Серія «Управління». 2010. Вип. 4. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2010_4/26.pdf.

335. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII : за станом на 16 січ. 2016 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.

336. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прогидії боулінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.

337. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 79. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-2016-%D0%BF>.

338. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : НІСД, 2013. 576 с.

339. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V : із змін. та допов. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.

340. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII : із змін. : станом на 01 січ. 2017 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

341. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI : із змін. : станом на трав. 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

342. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III : із змін. та допов. : станом на лип. 2019 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

343. Проектування змісту профільного навчання технологій у старшій школі : кол. моногр. / А. М. Тарара, В. В. Вдовченко, Т. С. Мачача, В. І. Туташинський. Київ : Педагогічна думка, 2017. 361 с.

344. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // ВВР України. 2013. № 24. С. 243. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

345. Про затвердження змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2005 р. № 363. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0816-05>.

346. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

347. Про затвердження плану дій на 2017 – 2019 роки поетапно-го створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку : розпорядження Кабінету Міністрів України № 871-р від 6 грудня 2017 р. : станом на січ. 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2017-%D1%80#Text>.

348. Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1475 : за станом на 10 квіт. 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF#Text>.

349. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 : за станом на 28 жов. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>.

350. Про затвердження Положення про освітній округ : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 : Osvita.ua. Видавництво «Плеяди». URL : <http://osvita.ua/legislation/other/8841/>.

351. Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 530 від 10 квітня 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>.

352. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 : за станом на 06 вер. 2016 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF>.

353. Про затвердження стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування : наказ Міністерства освіти і науки України від 29 жовтня 2018 р. № 1172. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-zaspecialnistyu-281-publichne-upravlinnya-ta-administruvannya-dlya-perшого-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti>.

354. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>.

355. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII : із змін. та доп. : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

356. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV : із змін. та доп. : за станом на 05 груд. 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

357. Про кафедру управління освітою : офіційний сайт Національної академії державного управління при Президентові України. URL : <http://www.academy.gov.ua/education/>.

358. Про наукові парки : Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI : із змін. та доп. : за станом на 01 лют. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>.

359. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII : із змін. та доп. : за станом

нна 13 жов. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

360. Про наукову і науково-технічну експертизу Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95 : із змін. та доп. : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

361. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

362. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

363. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII : за станом на 4 серп. 2015 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

364. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

365. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX : за станом на 01 серп. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

366. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2020 р. № 1841-III : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

367. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР : за станом на 01 січ. 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

368. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформ освіти в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2016 р. № 1031-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1031-19>.

369. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

370. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 6609-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#n9>.

371. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 419-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>.

372. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

373. Протокол за результатами засідання Громадської гуманітарної ради під головуванням Президента України В. Ф. Януковича 26 серпня 2010 року // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. URL : <http://www.president.gov.ua/news/18104.html>.

374. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 6 червня 2019 р. № 2745-VIII : зі змін. та доп. : за станом на 20 бер. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>.

375. Про формування органів управління освітою : лист Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2015 р. № 1/9-633.

376. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

377. П'ятницька Г. Т. Науково-освітні кластери: відмітні характеристики та передумови розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 191-207.

378. Рамазанов С. К., Крышталь Н. И., Велигура А. В. Вопросы управления развитием региональной образовательной системы в условиях экономической реформы. *Экономика Крыма*. 2005. № 15. С. 69.

379. Рач В. А., Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Особливості комерційного аспекту проектного аналізу регіональних освітніх про-

ектів. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. № 1 (33). С. 112-119.

380. Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8-9 листопада 2018 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. 374 с.

381. Решетняк О. І., Зайка Ю. А. Економічний механізм формування освітніх кластерів в Україні : монографія / Нар. укр. акад., каф. економіки та права. Харків : Вид-во НУА, 2018. 204 с.

382. Реформа децентралізації : Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.

383. Реформа освіти : Національна Рада Реформ. URL : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-osvity#overview>.

384. Реформа освіти та науки : Державний сайт України. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osvi> ti.

385. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Кіхв ; Львів : НАДУ, 2012. 456 с.

386. Ринок праці у I півріччі 2015 року : доповідь. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

387. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.

388. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / за заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. 364 с.

389. Робоча сила України 2019: Стат. збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 194 с. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

390. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ / Центр Разумкова; керівник проекту: О. Пищуліна, колектив авто-

рів: О. Пищуліна, Т. Юрочко, М. Міщенко, Я. Жаліло. Київ : Вид-во «Заповіт», 2018. 368 с.

391. Ромін А. В. Механізми державного управління вищими навчальними закладами у сфері ДСНС України. Харків : ТОВ «Оберіг», 2013. 200 с.

392. Ромін А. В. Модернізація механізмів державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2015. 407 с.

393. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Л. Т. Рябовол. Київ, 2015. 600 с.

394. Рябченко В. І. Вища школа України в загально цивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу : монографія. Київ : Фітосоціоцентр, 2015. 674 с.

395. Савельев А. Я. Прогнозирование развития системы образования в условиях нестабильности (кризиса). *Высшее образование в России*. 2010. № 11. С. 119 – 131.

396. Савзиханова С. Э. Развитие кластерных форм организации инновационно-образовательной среды макрорегиона на базе сетевых информационных технологий: концепция, модели, методы, инструментарий : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: управление инновациями» / С. Э. Савзиханова. Ростов-на-Дону, 2017. 58 с.

397. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 240 с.

398. Самодрин А., Білик Н. Феномен інновації: емпіричне узагальнення досвіду запровадження науково-навчального комплексу «профільна освіта регіону». *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 11 – 15.

399. Сас Н. Основи інноваційного управління навчальними закладами : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. 178 с.

400. Сас Н. М. Підготовка майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління: стан та перспективи : монографія. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2014. 336 с.

401. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.

402. Саяпіна С. А. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки як науки (1960 р. – початок ХХІ століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Слов'янск, 2017. 603 с.

403. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 80 с.

404. Сизикова В. В. Региональные образовательные системы в условиях глобализации. *Педагогическое образование и наука : научно-методический журнал*. Москва, 2010. № 12. С. 39 – 43.

405. Синергетика і освіта : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.

406. Синергетика і творчість : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 314 с.

407. Сисоєва С. О., Батечко Н. Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : ВД ЕКМО, 2011. 368 с.

408. Сисоєва С. О. Дискусійні аспекти наукового тезарусу нового Закону України «Про вищу освіту». *Неперервна професійна освіта: теорія та практика*. 2015. № 1-2 (42-43). С. 7 – 14.

409. Сисоєва С. О. Новий Закон України «Про вищу освіту»: дискусійні аспекти наукового тезарусу. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С. 261-269.

410. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Рівне : Овід, 2012. 352 с.

411. Ситуація на ринку праці та діяльність Служби зайнятості Харківської області у січні 2021 року / Державна служба статистики України. URL : <https://kha.dcz.gov.ua/analytics/68>.

412. Сікорська І. М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2006. 26 с.

413. Сіренко Р. Р. Уніфікація механізмів державного регулювання фізкультурно-виховної діяльності у закладах вищої освіти України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2019. 454 с.

414. Скуратівський В., Трощинський В., Чукут С. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. Київ : Вид-во УАДУ ; Вид-во «Міленіум», 2002. 262 с.

415. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка. Том 11, 1980. С. 326.

416. Смолянюк Ю. М. Формування професійної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі магістерської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2018. 285 с.

417. Соколова Е. И. Термин «инновационный образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогике. *Непрерывное образование: XXI век* : научный электронный журнал. 2014. Вып. 2 (6). URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/termin-obrazovatelnyy-klaster-v-ponyatiynom-pole-sovremennoy-pedagogi-ki/viewer>.

418. Соловій І. П., Генік Я. В., Соловій В. І. Управління навчальним закладом на засадах сталого розвитку. Методичний посіб. для професійно-технічних навч. закл. Київ, 2013. 146 с.

419. Соціально-психологічні проблеми становлення суб'єкта економічної соціалізації : монографія / Т. В. Говорун, Н. М. Демицька, І. К. Зубашвілі та ін. ; за наук. ред. В. В. Москаленко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 208 с.

420. Соціологічне дослідження «Система освіти в оцінках громадян України» / Ін-т соціальних технологій ; Спільний проект Міністерства освіти і науки України та Світового банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні». К., 2007. 233 с.

421. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с.

422. Старостіна А., Осецький В., Кравченко В. Оцінка результатів наукової діяльності в класичних університетах підприємницького типу в умовах євроінтеграції. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Серія: Економіка. 2018. № 4 (199). С. 35 – 45.

423. Стасюк Г. Є. Інноваційні пріоритети регіональної освітньої політики. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_2_39.

424. Стасюк Г. Є. Регіональні пріоритети розвитку освітньої політики. *Людинознавчі студії*. Серія : Філософія. 2015. Вип. 32. С. 212 – 224. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2015_32_19.

425. Статистична інформація : офіційний ве-сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

426. Створено Державну службу якості освіти України – рішення уряду : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України ; Новини, 6 груд. 2017 р. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/stvoreno-derzhavnu-sluzhbuv-yakosti-osviti-ukrayini-rishennyu-uryadu>.

427. Створення каталогу освітніх інновацій та інноваційних проєктів в Україні : аналітичний звіт / І. В. Іванюк, О. В. Овчарук ; ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики»». Київ, 2013. 97 с.

428. Степанко О.В. Цифровізація системи публічного управління та адміністрування в гуманітарній сфері: можливості та ризики. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтрнет-конф., 18-19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 42-46.

429. Стешенко В. С. Криза демореальності, криза демографічна. Криза демореальності в Україні на рубежі 20 та 21 ст. *Енциклопедія історії України* : Т. 5 : Кон – Кю / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України ; Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2008. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Krizza_Demorealnosti.

430. Стратегія освітнього кластера. Україна 2019 – 2020 рр. Освітній кластер в Україні. Лютий 2019 р. – Грудень 2020 р. 38 с.

431. Стратегія реформування освіти в Україні : Рекомендації з освітньої політики. Київ : «К.І.С.», 2003. 296 с.

432. Стратегія розвитку освіти в громаді : практичний порадник / Войцех Мархлевські, Олег Процак. Київ, 2018. 56 с.

433. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року. Мін-во освіти і науки України ; Міжнар. фонд «Відродження», Укр. центр оцінювання якості освіти. Київ, 2019. 80 с.

434. Стратегія розвитку потенціалу громад у сфері управління освітою / Айдер Сеїтосманов, Олег Фасоля, Войцех Мархлевський. URL : https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/05/SKL-International_Regional-and-local-capacity-development-Strategy.pdf.

435. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. Харків, 2015. 177 с.

436. Стратегія розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки. Харків. 127 с.

437. Сухонос В. В. Теорія держави і права : навч. посіб. [для студентів ден. та заочн. форм навчання спец. «Правознавство»]. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.

438. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало ; Ін-т проф.-техніч. освіти НАПН України. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.

439. Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 520 с.

440. Теорія та технологія комплексного оцінювання інноваційного розвитку ЗНЗ : монографія / Л. А. Онищук, Д. О. Пузіков, К. В. Гораш та ін. ; за наук. ред. Д. О. Пузікова. Київ, 2015. 362 с.

441. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

442. Тестові технології оцінювання ключових і предметних компетентностей учнів основної і старшої школи : монографія / за ред. О. І. Ляшенко, Ю. О. Жука. Київ : Педагогічна думка, 2014. 200 с.

443. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в Національній академії державного управління при Президентіві України : наказ Національної академії державного управління при Президентіві України від 3 жовтня 2006 р. № 82. 40 с. URL : http://www.academy.gov.ua/doc/polozh_navch_proc_changed.pdf.

444. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підруч. Київ : Знання, 2012. 631 с.

445. Ткач Г. Ф., Филиппов В. М., Чистохвалов В. Н. Тенденции развития и реформы образования в мире : учеб. пособ. Москва : РУДН, 2008. 303 с.

446. Ткачук А. Скандинавський шлях. Досвід реформ адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування в Данії та Швеції. Київ : Логос, 2015. 124 с.

447. Тухтарова Т. К. Особливості державного регулювання системи освіти на регіональному рівні. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Державне управління. 2014 № 1 (10). С. 132 – 138.

448. Тягушева О. Г. Розвиток механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти : автореф. дис. канд. наук держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя, 2009. 24 с.

449. Управление современным образованием: социальные и экономические аспекты : кол. монограф. / авт. кол. : А. Н. Тихонов, А. Е. Абрамешин, Т. П. Воронина и др. 1998. 256 с.

450. Управління освітою / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), М. В. Михайліченко (заст. голови) та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 546 с.

451. Управління освітою та шкільна автономія: погляд зі школи : аналітична доповідь / за заг. ред. Л. І. Парашенко. Київ : «2UP», 2013. 64 с.

452. Управління розвитком професійно-технічної освіти в сучасних умовах: теорія і практика : монографія / Г. В. Єльнікова та ін. ; за ред. В. І. Свистун. Київ : «НВП Поліграфсервіс», 2014. 338 с.

453. Управління якістю освіти: досвід та інновації : кол. монограф. / під заг. ред. Л. Л. Сушенцевої, Н. В. Житник. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2014. 462 с.

454. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.

455. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.

456. Філіппова В. Д. Проблема систематизації та кодифікації законодавства в галузі освіти України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_1_19.

457. Флярковська О. Освіта в суспільстві, що трансформується. *Управління освітою*. 2011. Травень. № 10. С. 22 – 25.

458. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.

459. Харківська область. Центр розвитку самоврядування : Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL : <https://decentralization.gov.ua/areas/0572/lgdc>.

460. Хворостяна Н. В., Великжаніна М. В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти. *Економіка і регіон*. 2012. № 3 (34). С. 25 – 29.

461. Хлебнікова Т. М. Кваліметричний підхід до вивчення якості вищої освіти. *Теорія та методика управління освітою*. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2011. Вип. 5. URL : <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11hleqhe.pdf>.

462. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Кив : Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

463. Червякова О. В. Виявлення тенденцій дисертаційних розвідок у галузі науки «Державне управління» за основними напряма-

ми зовнішнього вектора суспільних змін. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 190. Т. 202. С. 69 – 74.

464. Чернишова Є. Р. Освітні кластери: регіональний аспект формування кадрового потенціалу навчальних закладів системи післядипломної педагогічної освіти. *Постметодика*. 2012. № 3 (106). С. 36 – 45.

465. Шевчук А. В. Аналіз факторів інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства. *Економічний форум*. 2013. № 1. URL : http://ird.gov.ua/vid_3/vid3_2013_s03_ShevchukA.pdf.

466. Шевчук А. В. Використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України. *Економіка та управління національним господарством*. 2014. № 3. С. 164 – 170.

467. Шевчук А. В. Еволюція регіональних освітніх систем в контексті суспільних змін. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 192 – 196.

468. Шевчук А. В. Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05. Черкаси, 2014. 492 с.

469. Шевчук А. В. Концепція трансформації регіональних освітніх систем: нові виклики інформаційного суспільства. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 1. С. 171 – 176.

470. Шевчук А. В. Мотиваційні механізми регулювання освітніх міграцій: в'їзний та виїзний аспекти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 275 – 282.

471. Шевчук А. В. Освітня та інноваційно-креативна метрополійні функції міст та їх вплив на регіональний розвиток. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 2. С. 26 – 35.

472. Шевчук А. В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку : монографія. Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2013. 463 с.

473. Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем. *Регіональна економіка*. 2013. № 1. С. 107 – 113.

474. Шевчук А. В. Теоретичні підходи до сутнісного розуміння трансформації регіональних освітніх систем. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 150 – 154.

475. Шпакович О. М. Критерії класифікації актів міжнародних організацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117. Ч. I. С. 34 – 47.

476. Шульга Н. Д. Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2018. 525 с.

477. Щербатова И. А. Нечеткое когнитивное моделирование образования компонентных структур в сложных слабоформализуемых системах. URL : http://www.mtas.ru/bitrix/components/bitrix/forum.interface/show_file.php?fid=9305

478. Щокін Р. Г. Освіта як об'єкт публічного адміністрування: адміністративно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 201 – 205.

479. Энциклопедический словарь. *Академик*. URL : <https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/27493/>.

480. Юрчук Л. Громадські слухання як механізм реалізації державно-громадського управління у сфері освіти. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 255 – 264. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_1_28.

481. Юрчук Л. Стратегія розвитку регіональної системи освіти. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 3. С. 257 – 264.

482. Юрчук Л. Теоретико-методологічні засади управління органами регіональної системи освіти. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ / голов. ред. М. М. Їжа. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 4 (48). С. 33 – 36.

483. Юрчук Л. Упровадження технологій державно-громадського управління освітою на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 1. С. 111 – 120.

484. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 531 с.

485. Becker G. Human capital. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1983.

486. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973. 507 p.

487. Blaug Mark. The empirical status of human capital theory: a slightly jaundiced survey. *Journal of Economic Literature*. 1976. Vol. 14. № 3.

488. Deming W. Edwrds. Out of the Crisis. Cambridge, Mass. : Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1986. 508 p.

489. Ewers C. D. Educational Planning within the Framework of Economic Planning. *International Review of Education*. 1964. Vol. 10. № 2. P. 129 – 140.

490. Global report on internal displacement 2016 / Authors: Alexandra Bilak, Gabriel Cardona-Fox, Justin Ginnetti and oth. ; Project director: Alexandra Bilak. Geneva : Internal Displacement Monitoring Centre, May, 2016. 108 p.

491. Google Scholar. URL : <https://scholar.google.com.ua/>.

492. Hayashi Yujiro. Johoka shakai: Hado on shakai kara sofuto na shakai. Tokyo: Feo, 1969. 189 p.

493. Kálin, Walter. Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility. Washington, DC: Brookings Institution. U of Bern Project on Internal Displacement, 2004.

494. Postupna O., Stepanko O. Factor analysis of development of the public administration in education in Ukraine. *Authority and Society – 2020 : XIV International Scientific Conference*. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2020. P. 24 – 31.

495. Postupna O. Factors influencing the formation of the Public Administration System in Education in Ukraine. *Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»)*. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. Вип. 2 (7). С. 316 – 322.

496. Postupna O. Expert approach to estimating the state and development of public governance by the regional educational system in Ukraine. *Наукові перспективи: журнал*. (Серія «Державне управління»

ня», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2020. № 5 (5). С. 9 – 19.

497. Postupna O. Implementation of the new Law of Ukraine “On education”: scientific and practical discourse. *Association agreement: from partnership to cooperation* (collective monograph) ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. P. 249-253.

498. Postupna O. Major trends in Ukraine’s education system: public administrative aspect. *The World of Politics, Society, Geography*. Year I, Issue 1, August 2016. P. 91-99.

499. Postupna O., Shapoval O. Public management and administration in the field of pre-school education in Ukraine (1.8). *Association agreement: driving integrational changes* : monograph ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko, Vitalii Lunov. Ottawa, Ontario : Accent Graphics Communications & Publishing, 2020. Vol. III. P. 98 – 107.

500. Postupna O., Stepanko O. Regional educational system role in ensuring human capital development in the region. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ; Великобританія 07 листопада 2020 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Великобританія : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 9 – 13.

501. Postupna O., Polyakova O. Research of National Security Ensuring in Education: Theoretical and Administrative Aspect. *East Journal of Security Studies* : Collection of scientific papers. Kharkiv, Slupsk : National University of Civil Protection of Ukraine, Pomeranian Academy, 2017. Vol. 1/1. P. 245-254.

502. Postupna O., Stepanko O. Substantiation of the need to consider the demographic data in planning the regional education system development. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»). Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). С. 264 – 272.

503. Postupna O. Systematic organization of international legal documents on education as an effective means for the implementation of educational policy in Ukraine. *Innovations in Science and Education*:

Challenges of our time : Collection of scientific papers ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. 2 Issue. London : IASHE, 2017. P. 176 – 178.

504. Postupna O., Stepanko O. Ukraine's experience in digital technologies usage in educational management under coronavirus disease (COVID-19) conditions. *Society Transformations in Social and Human Sciences* : IX International Research-to-Practice Conference, Baltic International Academy, 11-12.12.2020. Latvia : Baltic International Academy, 2020.

505. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). K.: CS Ltd., 2015. 32 p.

506. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education. Bologna, 1999, 19 June.

507. The Magna Charta of University. Bologna, Italy. September 18, 1988. 42 p.

508. The World Bank. URL : <https://www.worldbank.org/>.

509. World Population Prospects 2019. Population Division. URL : <https://population.un.org/wpp/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Мережа діючих спецрад у галузі науки «Державне управління»
станом на 15.07.2015 р. [215]

№ з/п	Шифр спецради	Установа, в якій функціонує спецрада	Спеціальність*	Термін повноважень
1	2	3	4	5
Кандидатські				
1	К 20.052.07	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	25.00.01 25.00.02	04.07.2014 – 04.07.2016
2	К 35.860.01	Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02 25.00.04	25.01.2013 –25.01.2016
3	К 41.863.01	Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02 25.00.04	12.05.2015 – 12.05.2017
4	К 64.858.01	Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02	31.05.2013 – 31.05.2016
5	К 64.707.03	Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій	25.00.02	26.05.2014 – 26.05.2016
6	К 08.866.01	Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.03 25.00.04	26.09.2012 – 26.09.2015
Докторські				
7	Д 11.107.01	Донецький державний університет управління	25.00.02	25.01.2013 –25.01.2016
8	Д 26.867.03	Інститут законодавства Верховної Ради України	25.00.01 25.00.03	25.01.2013 –25.01.2016
9	Д 26. 129.01	Академія муніципального управління Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	25.00.02	15.04.2014 – 15.04.2017
10	Д 17.127.03	Класичний приватний університет	25.00.02 25.00.04	29.09.2014 – 29.09.2017
11	Д 26.810.01	Національна академія державного управління при Президентові України)	25.00.01 25.00.02 25.00.03	04.07.2014 – 04.07.2017
12	Д 26.810.02		25.00.02 25.00.04	04.07.2014 – 04.07.2017

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5
13	Д 47.104.04	Національний університет водного господарства та природокористування	25.00.02	25.01.2013 – 25.01.2016
14	Д 38.053.03	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	25.00.02	15.04.2014 – 15.04.2017

**Шифр і назва спеціальності:*

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місьцеве самоврядування»

Таблиця А.2

Мережа діючих спецрад у галузі науки «Державне управління»
станом на 26.11.2020 р. [277]

№ з/п	Шифр спецради	Установа, в якій функціонує спецрада	Спеціальність*	Термін повноважень
1	2	3	4	5
<i>Кандидатські</i>				
1	К 14.052.03	Державний університет «Житомирська політехніка»	25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
2	К 20.052.07	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	25.00.01 25.00.02	28.12.2019 – 15.05.2021
3	К 35.860.01	Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України	25.00.01 25.00.02	24.05.2018 – 15.05.2021
4	К 41.863.01	Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України	25.00.01 25.00.02 25.00.03	02.07.2020 – 15.05.2021
5	К 26.142.06	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»	25.00.02	11.07.2019 – 15.05.2021
6	К 52.051.11	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	25.00.01 25.00.02	07.05.2019 – 15.05.2021
7	К 79.051.05	Чернігівський національний технологічний університет	25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
<i>Докторські</i>				
8	Д 08.866.01	Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України	25.00.01 25.00.03 25.00.04	24.05.2018 – 15.05.2021
9	Д 26.867.03	Інститут законодавства Верховної Ради України	25.00.01 25.00.02	11.07.2019 – 15.05.2021
10	Д 26.891.02	Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України	25.00.01 25.00.02 25.00.05	07.05.2019 – 15.05.2021
11	Д 17.127.03	Класичний приватний університет	25.00.02 25.00.04	24.10.2017 – 15.05.2021
12	Д 26.810.01	Національна академія державного управління при Президентіві України (НАДУ при Президентіві України)	25.00.01 25.00.02 25.00.03	15.03.2019 – 15.05.2021
13	Д 26.810.02	України)	25.00.02 25.00.04	28.12.2017 – 15.05.2021

Закінчення табл. А.2

1	2	3	4	5
14	Д 64.707.03	Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій	25.00.02 25.00.05	28.12.2017 – 15.05.2021
15	Д 26.142.04	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»	25.00.01 25.00.02 25.00.05	18.12.2018 – 15.05.2021
16	Д 64.858.01	Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
17	Д 38.053.03	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	25.00.02	04.03.2020 – 15.05.2021

*Шифр і назва спеціальності:

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Таблиця А.3

Кандидатські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищенні у спецрадах України в галузі науки «Державне управління»* (станом на грудень 2020 р.)

№ з/п	Автор	Тема дисертації	Спеціальність**	Рік захисту
1	2	3	4	5
Академія муніципального управління				
1	Бондарчук Н.О.	Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку	25.00.02	2008
2	Гречка Я.Р.	Особливості державно-громадського управління освітою в Польщі	25.00.02	2009
3	Война Г.Г.	Державне регулювання розвитку ринку послуг вищої освіти в Україні	25.00.02	2011
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет				
4	Карпеко Н.М.	Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2017
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України				
5	Міненко М.П.	Науково-теоретичні основи діяльності центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій в Україні	25.00.03	2005
6	Синицина Н.Г.	Стандартизація освіти державних службовців в Україні	25.00.03	2006
7	Харченко О.А.	Реформування системи професійного навчання державних службовців в Україні в контексті досвіду країн Східної Європи та пострадянського простору	25.00.03	2009
8	Терентьев М.В.	Формування змісту вищої освіти за спеціальністю «Державне управління»	25.00.03	2010
9	Тарасенко Т.М.	Модернізація державного управління соціальним розвитком студентської молоді в Україні у сфері вищої освіти	25.00.01	2011
10	Волкова Н.В.	Інституціоналізація місцевого самоврядування як суб'єкта управління освітою: кластерний підхід	25.00.04	2013

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
11	Шеломовська О.М.	Реформування державного управління вищою освітою в Україні на основі європейського досвіду	25.00.01	2014
12	Григор'єва С.М.	Еволюція системи професійної підготовки державних службовців в Україні	25.00.03	2020
Донецький державний університет управління (ДонДУ)				
13	Гамаюнов В.Г.	Формування дидактичного менеджменту в системі державного управління освітою	25.00.05	2003
14	Полякова Л.П.	Розробка інформаційно-аналітичної системи органа регіонального управління (на прикладі управління освітою)	25.00.02	2004
15	Коваленко В.П.	Удосконалення механізму державного управління післядипломною освітою в Україні	25.00.02	2006
16	Остапчук В.В.	Механізми державного управління безперервною освітою в Україні	25.00.02	2006
17	Сікорська І.М.	Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції	25.00.02	2006
18	Богданов О.В.	Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону	25.00.02	2008
19	Тупицький О.М.	Державний механізм підвищення якості професійної підготовки суддів	25.00.02	2008
20	Маслікова І.В.	Формування менеджменту методичної діяльності в системі муніципального управління розвитком освіти	25.00.04	2009
21	Стадник А.М.	Державне управління системою загальної середньої освіти на регіональному рівні	25.00.02	2010
22	Сидоренко Г.Б.	Розвиток мотиваційних механізмів державного управління освітою в Україні	25.00.02	2011
23	Горшкова А.С.	Державний механізм забезпечення коеволюції економіки та освіти як соціальних інститутів	25.00.02	2012
24	Сухінін М.В.	Державний механізм удосконалення практичної підготовки медичних кадрів	25.00.02	2012
25	Петрик О.Л.	Державне регулювання гарантій науково-педагогічних працівників та механізми їх реалізації	25.00.02	2015
26	Пахомова М.В.	Удосконалення механізмів державного управління професійним розвитком педагогічних працівників у системі неперервної освіти	25.00.02	2018

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу МОН України				
27	Баран М.П.	Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання	25.00.02	2011
28	Шевченко В.М.	Державне управління діяльністю вищих навчальних закладів: інноваційний роз- виток організаційного, фінансового та інформаційного механізмів	25.00.02	2011
29	Опар Н.В.	Державне управління забезпеченням якості вищої освіти України в умовах євроінтеграції	25.00.01	2019
30	Якайтис І.Б.	Механізми державного управління іннова- ційним розвитком вищої освіти в Україні	25.00.02	2019
31	Дурман О.Л.	Організаційний механізм державного управління освітнім інформаційно-кому- нікаційним середовищем	25.00.02	2019
Класичний приватний університет				
32	Шилова В.І.	Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні	25.00.02	2007
33	Григанська С.В.	Державне регулювання системи вищої освіти в Україні	25.00.02	2008
34	Демченко О.Л.	Державне регулювання в системі управ- ління вищими навчальними закладами в умовах модернізації освіти	25.00.02	2008
35	Тягушева О.Г.	Розвиток механізмів державно-громад- ського управління регіональною систе- мою освіти	25.00.02	2009
36	Ярцева Т.О.	Механізми державного управління роз- витком освіти в Україні	25.00.02	2010
37	Панченко А.Г.	Державний контроль в системі управ- ління загальноосвітніми навчальними зкладами	25.00.04	2011
38	Черенкова М.А.	Механізм взаємодії регіональних органів влади і навчальних закладів в системі безперервної освіти	25.00.02	2011
39	Шенкаренко О.В.	Державне регулювання системи профе- сійного навчання безробітних	25.00.02	2012
40	Неділько Р.В.	Удосконалення механізмів державного управління системою освіти середнього медичного персоналу в Україні	25.00.02	2018

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України				
41	Пендель А.Й.	Управління загальноосвітніми навчальними закладами в Польщі: стан та перспективи розвитку	25.00.02	2003
42	Андрейчук С.К.	Державне управління реформування вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу	25.00.01	2007
43	Кіцак Т.М.	Формування та реалізація державної політики у сфері підготовки державних службовців	25.00.02	2012
44	Мельник Я.В.	Теоретичні та організаційні особливості модернізації управління сферою освіти: регіональний аспект	25.00.01	2015
45	Федан Я.І.	Удосконалення механізмів державного управління інклюзивною освітою на регіональному рівні	25.00.02	2016
46	Ясницька Н.І.	Удосконалення наукової діяльності вищих навчальних закладів України: державно-управлінський аспект	25.00.02	2017
47	Книшик С.І.	Реформування системи державного управління загальною середньою освітою в Україні в контексті європейської інтеграції	25.00.01	2019
Національна академія державного управління при Президентіві України (НАДУ при Президентіві України)				
48	Жарая С.Б.	Управління системою вищих навчальних закладів недержавної форми власності в Україні	25.00.02	1999
49	Калашнікова С.А.	Управління державним сектором вищої освіти в США	25.00.02	1999
50	Дзвінчук Д.І.	Психолого-методичні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера)	25.00.02	1999
51	Приходько О.Л.	Розвиток системи державного управління вищими навчальними закладами мистецтва і культури в Україні (1917-1941 рр.)	25.00.01	2000
52	Котова О.Г.	Розвиток системи підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні (1992-1998 рр.)	25.00.02	2000

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
53	Журавський В.Л.	Управління системою підвищення кваліфікації кадрів державної податкової служби України	25.00.05	2001
54	Самандас Н.В.	Становлення і розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917-1941 рр.)	25.00.02	2001
55	Чмига В.О.	Система підготовки державних службовців у Франції	25.00.02	2002
56	Почтовюк А.Б.	Формування системи підготовки кадрів державних службовців: регіональний аспект	25.00.02	2002
57	Загороднюк С.В.	Розвиток управлінського спілкування в системі підготовки державних службовців	25.00.03	2003
58	Колісниченко Н.М.	Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою	25.00.02	2003
59	Чернишенко Т.І.	Державне управління освітою фахівців охорони здоров'я в умовах перебудови галузі в Україні	25.00.02	2003
60	Жабенко О.В.	Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946-2001 рр.)	25.00.01	2004
61	Таланова Ж.В.	Стандартизація фахової підготовки з державного управління в країнах Північної Америки і Європи	25.00.03	2004
62	Мазак А.В.	Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект	25.00.02	2005
63	Дубровка О.В.	Система маркетингу в державному управлінні вищою освітою України	25.00.02	2005
64	Опрятний С.М.	Моделювання системи професійного навчання державних службовців ділової англійської мови	25.00.03	2005
65	Грабовський В.А.	Державно-громадське управління загальною середньою освітою на районному рівні	25.00.02	2006
66	Курило Т.М.	Державне управління підготовкою керівників для охорони здоров'я України в умовах європейської інтеграції	25.00.02	2006
67	Михальська В.В.	Державне регулювання механізму формування освітнього середовища для малого та середнього підприємництва	25.00.02	2007

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
68	Демедишина Н.І.	Розвиток комунікативної компетентності державних службовців засобами модульної технології навчання	25.00.03	2009
69	Кухарчук П.М.	Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект)	25.00.02	2009
70	Лисенко Л.І.	Тенденції державного регулювання підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів з державного управління	25.00.01	2010
71	Усенко О.В.	Місце і роль моделювання в державному управлінні освітою на сучасному етапі	25.00.02	2010
72	Прудюс Л.В.	Управління якістю професійного навчання державних службовців в Україні: теоретико-організаційний аспект	25.00.03	2011
73	Жабенко Л.В.	Розвиток системи професійного навчання міських голів в Україні	25.00.03	2012
74	Красняков Є.В.	Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект	25.00.01	2012
75	Савченко Н.В.	Державне регулювання професійного навчання безробітних в Україні	25.00.02	2012
76	Устименко О.В.	Механізми державного управління системою військової освіти України	25.00.02	2012
77	Шапран О.Ю.	Оцінювання результативності професійної діяльності державних службовців України у сфері надання соціальних послуг	25.00.03	2012
78	Васюк Н.О.	Механізми державного управління підготовкою керівних кадрів для системи охорони здоров'я в Україні	25.00.02	2013
79	Сидорова К.Г.	Політико-психологічний вимір підготовки та перепідготовки державних службовців в Україні	25.00.03	2015
80	Тодосова Г.І.	Механізми державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні	25.00.02	2015
81	Требик Л.П.	Підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону: інформаційно-комунікаційний аспект	25.00.03	2016
82	Журавльов А.В.	Розвиток інфраструктури системи дистанційного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні	25.00.03	2016

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій				
83	Вавренюк С.А.	Механізми державного управління розвитком фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України	25.00.02	2015
84	Луценко Т.О.	Механізми державного управління вузівською наукою в Україні	25.00.02	2016
85	Мороз С.А.	Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу вищих навчальних закладів України	25.00.02	2017
86	Мірошниченко Р.В.	Державне регулювання формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів	25.00.02	2017
87	Губенко А.О.	Державні механізми управління виховними технологіями в системі вищої освіти	25.00.02	2017
88	Алієва П.І.	Механізми державного регулювання міжнародного співробітництва закладів вищої освіти	25.00.02	2018
89	Хмирова А.О.	Державне управління реалізацією виховного процесу у вищих навчальних закладах України	25.00.02	2018
90	Подорваний В.К.	Механізми державного регулювання соціального розвитку закладів вищої освіти з специфічними умовами навчання	25.00.02	2019
91	Кришталь Д.О.	Механізми державного управління науково-технічним потенціалом вищої школи України	25.00.02	2019
92	Хитько М.М.	Стратегічне планування у системі державного управління освітою	25.00.02	2019
93	Василенко О.В.	Механізми державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні	25.00.02	2020
94	Серкова Н.А.	Державне регулювання розвитку вищої освіти в Україні	25.00.02	2020
95	Курисько І.В.	Державне управління розвитком кадрового потенціалу закладів вищої освіти	25.00.02	2020
Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України				
96	Журавльова Ю.О.	Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України в умовах євроінтеграції	25.00.02	2009

Продовження табл. А.3

1	2	3	4	5
Приватне акціонерне товариство «Міжрегіональна академія управління персоналом»				
97	Гребень С.Є.	Фінансовий контроль як інструмент державного управління закладами вищої освіти	25.00.02	2019
98	Марусіна О.С.	Концептуальні засади формування і розвитку системи державного управління у сфері вищої освіти в Україні	25.00.01	2019
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України				
99	Медведев І.А.	Державне управління регіональним комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області)	25.00.02	2004
100	Пшенична Л.В.	Державне сприяння адаптації системи вищої освіти в Україні до вимог Болонського процесу	25.00.02	2009
101	Поступна О.В.	Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні	25.00.02	2010
102	Гладка Т.І.	Державне управління інноваційним розвитком освіти в Україні	25.00.01	2011
103	Михайленко Г.В.	Суб'єктно-об'єктні відносини у державному управлінні загальною середньою освітою	25.00.02	2014
104	Дорош Т.Л.	Державне управління музичною освітою в контексті гуманізації суспільства	25.00.01	2014
105	Бондар Д.В.	Механізми державного управління підготовкою управлінських кадрів в системі вищої освіти	25.00.02	2014
106	Карапетян А.О.	Вдосконалення механізмів управління системою вищої освіти України в умовах Болонського процесу	25.00.02	2015
107	Громова С.О.	Механізми державного управління професійною підготовкою керівних кадрів вищих медичних навчальних закладів в Україні	25.00.02	2016
108	Бабічев А.В.	Державне управління змінами в системі вищої освіти України	25.00.02	2018
109	Озаровська А.В.	Державне управління забезпеченням якості у сфері вищої освіти	25.00.02	2018

Закінчення табл. А.3

1	2	3	4	5
Чернігівський національний технологічний університет				
110	Вербицька А.В.	Удосконалення державної політики в сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору	25.00.02	2017

*Джерело: результати власних досліджень

***Шифр і назва спеціальності:*

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Таблиця А.4

Докторські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищені у спецрадах України в галузі науки «Державне управління»* (станом на грудень 2020 р.)

№ з/п	Автор	Тема дисертації	Спеціальність**	Рік захисту
1	2	3	4	5
Академія муніципального управління				
1	Мусієнко І.І.	Державне управління освітньою системою в контексті гарантування національної безпеки України	25.00.02	2011
2	Кобець А.С.	Розвиток державної політики інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки	25.00.02	2012
Донецький державний університет управління (ДонДУ)				
3	Токарева В.І.	Теоретичні та практичні засади формування і розвитку механізмів державного регулювання системи підготовки управлінського персоналу в Україні	25.00.02	2006
4	Комар Ю.М.	Наукові засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей	25.00.02	2009
5	Полякова Л.П.	Державне управління інформаційно-освітнім середовищем інноваційних університетських комплексів	25.00.02	2010
6	Любчук О.К.	Теоретико-методологічні засади функціонування та розвитку механізму державного управління неперервною освітою в Україні та її регіонах	25.00.02	2011
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»				
7	Бесчастний В.М.	Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України	25.00.02	2010
8	Сиченко В.В.	Механізми державного регулювання системи вищої освіти	25.00.02	2010
Інститут законодавства Верховної Ради України				
9	Прокопенко Л.Л.	Державне управління освітою в Україні: становлення та розвиток (IX – початок XX ст.)	25.00.01	2010

Продовження табл. А.4

1	2	3	4	5
Класичний приватний університет				
10	Домбровська С.М.	Теоретичні засади державного регулювання в сфері вищої освіти в умовах соціальних трансформацій	25.00.02	2011
11	Шевченко С.О.	Розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти України в умовах входження до Болонського процесу	25.00.02	2012
12	Ажажа М.А.	Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: теорія, методологія, практика	25.00.02	2019
13	Колісниченко Н.М.	Формування та розвиток системи підготовки осіб, які обіймають політичні (виборні) посади, до здійснення політико-управлінської діяльності	25.00.02	2020
Національна академія державного управління при Президентів України (НАДУ при Президентів України)				
14	Майборода С.В.	Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917-1959 рр.)	25.00.01	2002
15	Білинська М.М.	Державне управління галузевою стандартизацією в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні	25.00.02	2005
16	Огаренко В.М.	Державне регулювання розвитку вищих навчальних закладів в Україні	25.00.02	2005
17	Лукіна Т.О.	Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2005
18	Хаджиратова С.К.	Підготовка державних службовців до професійно-мовленнєвої комунікації: концептуальні засади й стратегія модернізації технологій	25.00.03	2006
19	Лопушинський І.П.	Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України	25.00.02	2008
20	Гаєвська Л.А.	Розвиток державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX - початок XX століття)	25.00.01	2010
21	Шиян О.І.	Державна освітня політика України з питань забезпечення здорового способу життя молоді	25.00.01	2012

Продовження табл. А.4

1	2	3	4	5
22	Паращенко Л.І.	Механізми державного управління розвитком загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2012
23	Науменко Р.А.	Державне регулювання розвитку поза-шкільної освіти в Україні	25.00.02	2013
24	Калашник Н.С.	Самоосвіта державних службовців в Україні в умовах суспільних змін	25.00.03	2014
25	Шульга Н.Д.	Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України	25.00.01	2018
26	Орлів М.С.	Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні	25.00.02	2019
Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій				
27	Ромін А.В.	Модернізація механізмів державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання	25.00.02	2015
28	Сіренко Р.Р.	Уніфікація механізмів державного регулювання фізкультурно-виховної діяльності у закладах вищої освіти України	25.00.02	2019
29	Кришгаль Д.О.	Механізми державного управління науково-технічним потенціалом вищої школи України	25.00.02	2020
30	Грень Л.М.	Механізми державного управління професійно-технічною освітою України	25.00.02	2020
31	Філіппова В.Д.	Формування та реалізація державної політики в галузі педагогічної освіти України	25.00.02	2020
32	Хмиров І.М.	Державне управління розвитком дистанційної освіти України	25.00.02	2020
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України				
33	Коврегін В.В.	Механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України	25.00.02	2017
34	Полякова О.С.	Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку правової освіти в Україні: публічно-управлінський аспект	25.00.01	2019
35	Костюк Т.О.	Теоретико-методологічні засади державної політики у сфері інтернаціоналізації вищої освіти в Україні	25.00.01	2020

Закінчення табл. А.4

1	2	3	4	5
Чорноморський національний університет імені Петра Могили				
36	Приходько І.П.	Механізми державного управління розвитком вищої аграрної освіти України в умовах її інтеграції в світовий освітній простір	25.00.02	2011
37	Садковий В.П.	Уніфікація механізмів державного управління професійною підготовкою кадрів цивільного захисту в Україні	25.00.02	2014

*Джерело: результати власних досліджень

***Шифр і назва спеціальності:*

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Додаток Б

Таблиця Б.1

Змістова характеристика дисертацій у галузі наук «Державне управління» з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою*

№ з/п	Автор, назва роботи / (тип дисертації)	Наукова новизна («вперше»)	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2 <i>Богданов О.В.</i> «Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону» (К)	3 Визначено, що розвиток механізмів державного управління підготовкою кадрів для регіону може бути виконано на основі гуманістичної триади сучасної філософії освіти «людина – освіта – культура»	4 Конкретні результати використовуються в навчальному процесі Донецького державного університету управління	5 Пропозиції і рекомендації одержали позитивну оцінку в Управлінні розвитком територій Донецької області державної адміністрації, у видавничому комітеті Макіївської міської ради
2	<i>Кухарчук П.М.</i> «Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект)» (К)	Розроблено модель державно-громадського управління системою професійно-технічної освіти регіону, визначено її основні завдання та запропоновано механізми реалізації	Запропоновані теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані під час проведення лекцій та проведення консультацій	Розроблена модель та механізми державно-громадського управління системою ПТО в Україні логічно доведе до рівня конкретних пропозицій, практичних дій впровадження в практику на регіональному рівні
3	<i>Мазак А.В.</i> «Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект» (К)	Запропоновано концептуальні підходи до розробки моделі державно-громадського управління освітою на регіональному рівні. Визначено критерії оцінки якості надання управлінських послуг місцевими органами влади	Запровадження у школах курсу «Ми – громадяни України»	Матеріали роботи будуть корисними при уточненні цілей державної освітньої політики, їх нормативному закріпленні, у практиці надання освітніх послуг у процесі управління галуззю

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
4	Медведєв І.А. «Державне управління регіональним комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області)» (К)	Запропоновано змістові характеристики принципу відповідності досягнутого рівня розвитку професійної освіти населення регіону реальним можливостям ефективного використання істотних потенціалів регіону	Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі для поглиблення теоретико-методологічної бази програм навчальних дисциплін	Результати дисертаційного дослідження апробовані при створенні комплексу неперервної професійної освіти у м. Тростянці (Сумська область) та використані при опрацюванні стратегічної програми розвитку освіти в регіоні
5	Полякова Л.П. «Розробка інформаційно-аналітичної системи органу регіонального управління (на прикладі управління освітою)» (К)	Побудовано модель інформаційно-аналітичної системи державного управління освітою в області. Запропоновано методичні положення по розробці цільової комплексної програми «Експертиза освітньої діяльності шкіл району»	Не визначено	Розроблена універсальна інформаційно-аналітична система державного управління освітою, що використовується при впровадженні цільової комплексної програми «Експертиза освітньої діяльності шкіл району» в Донецькій області
6	Поступна О.В. «Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні» (К)	Розроблено основні положення концепції управління вищою освітою на регіональному рівні, зміст яких полягає у створенні конкретних механізмів і умов розвитку доступної та якісної системи вищої освіти	Матеріали дисертації використані у навчальних дисциплінах: «Університетська освіта», «Державна політика і управління в освіті», «Теорія та організація управління освітою. Управління навчальними закладами»	Пропозиції щодо організації-функціонального вдосконалення державного управління вищою освітою у відповідності регіонального ринку праці використані у практичній діяльності в Сумській області

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
7	<i>Почтовюк А.Б.</i> «Формування системи підготовки кадрів державних службовців: регіональний аспект» (К)	Здійснено комплексне дослідження соціально-управлінського досвіду підготовки державних службовців в інших країнах і проблем його адаптації до умов сучасної України	Теоретичні положення й практичні результати використуються НАДУ при Президентіві України в підготовці навчально-методичних матеріалів і навчального посібника «Регіональне управління» та інших профільних ЗВО	Отримані результати дозволяють визначити раціональні елементи й слабкі сторони практики підготовки кадрів державного управління
8	<i>Стадник А.М.</i> «Державне управління системою загальної середньої освіти на регіональному рівні» (К)	Розроблено систему управлінських впливів з боку регіональних органів управління на ЗСО, що передбачає забезпечення динамічного зв'язку між освітньою системою та суспільством	Не визначено	Розроблено та теоретично обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення державного управління ЗСО на рівні регіону стосовно забезпечення процесів інтеграції та впровадження профільного навчання
9	<i>Требик Л.П.</i> «Підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону: інформаційно-комунікаційний аспект» (К)	Теоретично обґрунтовано інформаційно-комунікаційну модель підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону. Визначено та обґрунтовано змістові модулі процесу формування гуманітарно-технологічної культури управлінських кадрів регіону під час підвищення їхньої кваліфікації	Результати, висновки, практичні рекомендації використано в навчальному процесі Хмельницького університету управління та права, а також в центрах перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів	Результати, висновки, практичні рекомендації використано в процесі розробки Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 роки та під час реалізації Обласної програми забезпечення публічності в діяльності місцевих органів влади та розвитку інформаційної сфери Хмельниччини на 2015-2015 рр.

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4	5
10	Тягушева О.Г. «Розвиток механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти» (К)	Розроблено критерії оцінки рівня сформованості державно-громадського управління регіональною системою освіти	Положення знайшли відображення у робочих програмах і лекційних матеріалах навчальних дисциплін: «Зв'язки із громадськістю в органах державної влади», «Соціальна і гуманітарна політика», «Управління освітою», «Державне управління»	Науково-практичні розробки щодо розвитку механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти прийнято до впровадження регіональними органами державного управління та місцевого самоврядування Запорізької області
11	Федан Я.І. «Удосконалення механізмів державного управління інклюзивною освітою на регіональному рівні» (К)	Запропоновано модель механізму державного управління якістю середньої інклюзивної освіти осіб з особливими потребами. Розроблено модель оцінки процесу державного управління впровадженням інклюзивної освіти у загальноосвітнє національне середовище	Теоретичні положення використанні при читанні лекцій у навчально-науковому закладі вищої освіти «Дослідницький центр Львівської політехніки» для аспірантів та практичних психологів	Отримані результати можуть бути використані для стратегічних і оперативних рішень у державному управлінні освітою осіб з особливими потребами
12	Черикова М.А. «Механізм взаємодії регіональних органів влади і навчальних закладів в системі безперервної освіти» (К)	Узагальнено етапи розвитку системи освіти в Україні з позиції взаємодії регіональних органів влади з навчальними закладами. Побудовано та реалізовано модель ієрархічного управління навчальними закладами в системі безперервної освіти на регіональному рівні	Не визначено	Положення дисертаційної роботи, що стосуються впровадження моделі ієрархічного управління навчальними закладами в системі безперервної освіти на регіональному рівні та визначення оптимальних обсягів фінансування навчальних закладів впроваджено на базі Головного фінансового управління Донецької області державної адміністрації

* Джерело: результати власних досліджень

Таблиця Б.2
Змістова характеристика дисертацій у галузі педагогічних наук з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіонального освіти*

№ з/п	Автор, назва роботи / (тип дисертації)	Наукова новизна («вперше»)	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2	3	4	5
1	Білик Н.І. «Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» (Д)	Розроблені теоретичні й методичні засади управління РОС підвищення кваліфікації педагогічних працівників на основі адаптивно-педагогічного проектування та науково обгрунтовано його концепцію. Введено в науковий обіг поняття. Опрацьовано критеріальну базу та експериментально перевірено технологію розвитку РОС. Забезпечено мережеву взаємодію регіональних шкіл новаторства	Розроблено та впроваджено програми авторських інноваційних курсів підвищення кваліфікації «Розвиток та саморозвиток творчого потенціалу педагога», «Принципи розвитку інноваційної діяльності педагогічного колективу». Теоретичні положення роботи доведені до практичної реалізації у вигляді наукових та науково-методичних видань	Розроблено і доведено до працівників закладів післядипломної педагогічної освіти Положення про регіональну школу новаторства та Положення про Міжрегіональний центр педагогічної освіти «Новатор». Матеріали дослідження можуть бути використані при проектуванні та реалізації програм стратегічного розвитку РОС підвищення кваліфікації педагогічних працівників
2	Ващенко Л.М. «Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону» (Д)	Розроблена і теоретично обгрунтована концепція управління інноваційним розвитком ЗСО в регіоні та система управління інноваційними процесами. Визначені критерії та показники оцінювання інноваційного середовища, рівні його сформованості	Розроблено навчальний модуль «Регіональне управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону», методичні рекомендації, діагностична схема оцінювання інноваційних змін в межах освітнього регіону, району, ЗНЗ	Розроблена та апробована система управління інноваційними процесами в ЗСО регіону. Запропоновано методику оцінювання рівнів інноваційного середовища в регіоні, районі, ЗНЗ та визначення ефективності розгортання інноваційних процесів

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5
3	<i>Дарманський М.М.</i> «Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні» (К)	Розроблено концепцію та модель управління освітою в регіоні. Обґрунтовано зміст основних напрямів координації діяльності органів управління освітою в регіоні та школи в річному управлінському циклі	Розроблено проекти полужень про управління освіти обласної та відділі освіти райдержадміністрації, виконкому міської ради. Здійснено опис змісту нормативно зумовлених та скоординованих частин річних планів роботи школи та регіональних органів управління освітою	Науково обґрунтовані та експериментально перевірені методичні рекомендації управління освіти обласних, відділтам відділам освіти виконкомів міських рад і ЗНЗ щодо вдосконалення системи управління освітою в регіоні
4	<i>Качур Б.М.</i> «Організаційно-педагогічні умови управління науково-методичною роботою з учителями в регіоні» (К)	Розроблено систему критеріїв оцінки ефективності організації науково-методичної роботи з учителями в регіоні. Створено і теоретично обґрунтовано узагальнену модель управління організацією науково-методичної роботи з учителями в регіоні.	Розроблено і впроваджено новий спецкурс «Організація науково-методичної роботи з учителями»	Розроблено і впроваджено технології діагностики та моніторингу ефективності науково-методичної роботи з учителями. Сформульовані практичні рекомендації щодо вдосконалення управління науково-методичною роботою з учителями
5	<i>Колосова Л.М.</i> «Управління професійним розвитком методистів науково-методичних установ у регіональній безперервній педагогічній освіті» (К)	Уточнено поняття «управління професійним розвитком методистів науково-методичних установ» та «професійний розвиток методистів науково-методичних установ»	Не визначено	Результати дослідження впроваджено в роботі науково-методичних центрів, методичних кабінетів управлiнь або відділів освіти, інститутів післядипломної педагогічної освіти в Миколаївській, Одеській, Херсонській, Сумській та Вінницькій областях

Закінчення табл. Б.2

1	2	3	4	5
6	<i>Петров В.Ф.</i> «Інформаційне забезпечення управління загальною середньою освітою в регіоні» (К)	Розроблено і науково обґрунтовано систему інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні на адаптивних засадах	Розроблено методичні рекомендації впровадження системи інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні	Розроблено методику впровадження системи інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні
7	<i>Писюк Л.С.</i> «Соціально-педагогічні умови управління розвитком дошкільної освіти в регіоні» (К)	Конкретизовано та методично обґрунтовано функціональні напрями управління розвитком ДО на рівнях регіонального органу управління освітою та ДНЗ	Розроблено методичні рекомендації щодо забезпечення управління розвитком ДО на рівні регіонального органу управління освітою та ДНЗ	Не визначено
8	<i>Попова Н.В.</i> «Організаційно-методичні засади консультативного забезпечення управління діяльностю керівників загальноосвітніх навчальних закладів у регіоні» (К)	Науково обґрунтовано і апробовано систему консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні. Розроблено концепцію і програму розвитку консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні	Розроблено методичні рекомендації з розвитку управлінського консультування керівників ЗНЗ у регіоні	Розроблено технологію виявлення стану консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ та положення про регіональний і районні консалтингові центри з консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні

* Джерело: результати власних досліджень

Таблиця Б.3
Змістова характеристика дисертацій у галузі економічних, соціологічних і географічних наук
з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою*

№ з/п	Автор, назва роботи / (тип дисертації)	3	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2	3	4	5
Економічні науки				
1	Босак О.В. «Формування ринку послуг професійної освіти (регіональний і соціально-економічний аспекти)» (К)	Розроблено модель впровадження в систему професійної освіти України освітніх вачерів, змодельовано можливий вплив такого експерименту на чисельність і структуру контингенту студентів, а також доступність послуг вищої освіти	Матеріали використані в розроблених навчальних курсах «Економіка праці та соціально-трудова відносини», «Освіта та Болонський процес»	Результати прогностичних розрахунків рекомендовано Міністерству освіти та науки України в розробленні стратегії розвитку професійної освіти. Результати використано Львівським обласним державним адміністрацією в розробленні Стратегії розвитку Львівщини до 2015 року
2	Калченко Р.Л. «Розвиток системи вищої освіти регіону в умовах формування різних форм власності (соціально-економічний аспект)» (К)	Введено в науковий обіг авторське визначення поняття «якість вищої освіти». Обґрунтовано пріоритетні напрями та шляхи розвитку вищої освіти в контексті формування різних форм власності та приєднання України до Болонського процесу	Результати можуть бути використані у практиці викладання економічних дисциплін у ВНЗ	Результати можуть бути використані при розробці та обґрунтуванні стратегії розвитку освіти в Україні та її регіонах, при визначенні стратегії розвитку вищої освіти з урахуванням приєднання України до Болонського процесу
3	Лалакулчи М.О. «Потенціал вищої освіти в активізації регіональних освітніх систем» (К)	Визначено інтегральну оцінку освітньо-професійної складової потенціалу ВО в регіонах України	Результати досліджень були використані при формуванні методико-методологічних засад щодо впровадження Болонського процесу у навчальний процес у	Основні результати досліджень були використані при визначенні перспектив розвитку освітнього комплексу Закарпатської області

Продовження табл. Б.3

1	2	3	4	5
4	<p><i>Мазур Ю.В.</i> «Статистичне забезпечення управління регіональною системою вищої освіти» (К)</p>	<p>Розроблено методичні засади комплексного статистичного аналізу функціонування вищої освіти на регіональному рівні. Обґрунтовано склад елементів моніторингу вищої освіти</p>	<p>Основні положення та результати роботи були використані в методично-навчальній роботі при розробці навчальних та робочих програм, а також при читанні лекцій з «Соціальної статистики» та «Статистики ринків»</p>	<p>Результати дисертації були використані для підвищення ефективності управління системою вищої освіти Хмельницької області (методи визначення попиту на фахівців та результати аналізу забезпеченості регіону спеціалістами; методика аналізу розподілу зайнятого населення за напрямками підготовки випускників ВНЗ; методика аналізу стану та розвитку системи вищої освіти на базі моніторингу ринку праці спеціалістів)</p>
5	<p><i>Шевчук А.В.</i> «Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем» (Л)</p>	<p>Розроблено та обґрунтовано новий науковий напрям регіоналістики – дослідження регіональної освітньої системи (РОС). Розроблено теоретико-методологічні основи дослідження, формування і розвитку РОС. Обґрунтовано концептуальні засади трансформації РОС та механізм її функціонування в умовах побудови інформаційного суспільства. Розроблено організаційно-методичний підхід до обґрунтування стратегічного розвитку РОС</p>	<p>Не визначено</p>	<p>Конкретні рекомендації знайшли впровадження у практику діяльності державних і наукових установ, аналітичних організацій та суб'єктів господарювання державного й приватного сектору національної економіки (використано та враховано пропозиції й рекомендації)</p>

1	2	3	4	5
Соціологічні науки				
6	Кууделя П.О. «Вища школа регіону як об'єкт соціального управління» (К)	Вперше проведено комплексний аналіз управління вищою освітою регіону на новому етапі освітньої реформи в Україні, розкрито сутність, місце, роль і особливості застосування новітніх соціальних технологій у сфері управління вищою школою	Розробки можуть бути застосовані при викладанні у ЗВО навчальних курсів: загальна соціологія, соціологія освіти, соціологія управління, соціологія регіонів, соціальне прогнозування	Висновки і рекомендації можуть бути використані для розробки та вдосконалення нормативних документів стосовно регіонального управління вищою освітою
Географічні науки				
7	Вірченко П.А. «Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області) (К)	Виконано детальний аналіз територіальної організації системи освіти Харківської області. Проведено періодизацію розвитку регіональної системи освіти Харківщини. Проведено групування адміністративних районів Харківської області за рівнем розвитку системи освіти.	Розширені об'єктно-предметні області понятійно-термінологічного апарату науки «Соціальної географії». Результати використані при викладанні навчальних курсів «Супільна географія», «Основи стійкого розвитку», «Регіональна політика»	Результати можуть бути використані при розробці стратегії соціально-економічного розвитку регіону з метою оптимізації територіальної структури системи освіти та при плануванні регіональної політики у сфері управління освітою

* Джерело: результати власних досліджень

Додаток В

Приклад

**АНКЕТА В РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ
«РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ:
ЕКСПЕРТНА ДУМКА»***Шановні колеги!*

З метою вивчення думки представників громади щодо сучасних проблем розвитку публічного управління освітою, управління якістю освіти та освітньої діяльності просимо Вас взяти участь в опитуванні в якості експерта.

Ми повністю гарантуємо анонімність Ваших відповідей.

Результати цього дослідження будуть використані тільки в узагальненому вигляді для виявлення конкретних проблем, що гальмують розвиток публічного управління освітою, та для визначення шляхів підвищення його ефективності.

Опитування є анонімним, тому вказувати своє прізвище не потрібно!

Сподіваємося на Вашу співпрацю!

Щиро вдячні Вам за участь в опитуванні!

Номер анкети (*не заповнювати*) _____ (дата) _____

ПОВІДОМТЕ, БУДЬ ЛАСКА, ПРО СЕБЕ**1. Ваша стать:**

а) Чоловіча

б) Жіноча

2. Ваша вікова група:

а) 20-29 років

в) 40-49 років

д) Більше 60 років

б) 30-39 років

г) 50-59 років

3. Ваш спеціальність за дипломом _____**4. Чи маєте Ви освіту з менеджменту (управління, адміністрування)?**

а) Так

б) Ні

5. Ваша кваліфікаційна категорія:

а) Спеціаліст	в) Перша
б) Друга	г) Вища

6. Ваш педагогічний стаж:

а) До 5 років	в) 11-20 років
б) 6-11 років	г) Більше 20 років

7. Ваш стаж за кваліфікаційною категорією (запитання № 5):

а) До 5 років	в) 11-20 років
б) 5-10 років	г) Більше 20 років

8. Скільки часу Ви очолюєте підрозділ (навчальний заклад)?

а) До 1 року	г) Від 5 до 10 років
б) Від 1 до 3 років	д) Більше 20 років
в) Від 3 до 5 років	

9. Ваша область _____**10. Місцевість, у якій розташований Ваш підрозділ:**

а) Сільська	в) Область
б) Міська	г) Район

ВАША ОЦІНКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ**11. Чи вважаєте Ви, що сучасна освіта потребує реформування?**

а) Так	б) Ні	в) Важко відповісти

12. Чи вірити Ви в успішне проведення реформи освіти в Україні?

а) Так	б) Ні	в) Важко відповісти

13. Чи берете Ви участь у публічному обговоренні освітніх реформ?

а) Так, я активний учасник обговорення
б) Стараюсь бути в курсі освітніх реформ
в) Ні, мені це не цікаво

д) Підготовка учнів-випускників до складання ЗНО

е) Свій варіант (напишіть) _____

20. На Вашу думку, чи може (повинна) думка громадськості, в тому числі вчителів і батьків, впливати на політику держави (регіону) в сфері освіти?

а) Так

б) Ні

в) Важко відповісти

21. На Вашу думку, що потрібно зробити, щоб думка громадськості враховувалася під час формування політики держави (регіону) в сфері освіти?

а) Підняти й захистити статус вчителя

б) Цікавитися громадською думкою (частіше збирати дискусійні групи)

в) Проводити анонімне анкетування вчителів і батьків, аналізувати та робити висновки

г) Важко відповісти

22. Чи визначена у Вашому закладі освіти стратегія його розвитку?

а) Так

б) Ні

в) Важко відповісти

23. Ваше ставлення до запровадження автономії закладу освіти?

а) Позитивне

в) Позиція ще не визначена

б) Негативне

г) Не розумію самого поняття

24. Визначте обов'язкові складові автономії закладу освіти:

а) Громадсько-державне управління

б) Фінансова самостійність

в) Господарська самостійність

г) Кадрова самостійність

д) Академічна самостійність

25. Чи вважаєте Ви можливим запровадження фінансової складової автономії закладу освіти без одночасного запровадження інших її складових?

а) Так

б) Ні

в) Важко відповісти

26. У чому полягають, на Вашу думку, основні перешкоди запровадження автономії закладу освіти? (визначте лише три найважливіших варіанти відповідей)

- а) Відсутність політичної волі влади
- б) Відсутність необхідної нормативно-правової бази
- в) Відсутність бажання в органів влади
- г) Відсутність бажання у керівників закладів освіти брати на себе повну відповідальність за управління закладом освіти
- д) Недостатність обсягів фінансування закладів освіти з боку держави
- є) Низька платоспроможність переважної кількості громадян (здобувачів освіти)
- ж) Відсутність у суспільстві усвідомленої необхідності та бажання брати участь в управлінні та у належному забезпеченні роботи закладів освіти
- з) Корупція по всій вертикалі управління системою освіти
- к) Жорстка ієрархічна централізованість в системі управлінні освітою
- л) Свій варіант (напишіть) _____

27. До розв'язання яких питань у закладах освіти залучення громадськості є найактуальнішим? (визначте лише три найважливіших варіанти відповідей)

- а) Атестація педагогічного складу, у т.ч. керівника закладу
- б) Виховна робота з дітьми
- в) Планування роботи школи
- г) Пошук додаткових джерел фінансування
- д) Використання позабюджетних коштів
- е) Вибір навчальних програм, підручників

28. Визначити своє ставлення до підготовки в Україні спеціалістів з вищою освітою за фахом «Управління освітою»:

а) Категорично не підтримую	д) Вважаю дуже необхідним
б) Скоріше не підтримую	е) Інше _____
в) Вагаюсь відповісти	_____
г) Вважаю за доцільне	

**ВАША ОЦІНКА СТАНУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ
ТА ОСВІТНЬОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

29. Які інституції, на Вашу думку, повинні давати оцінку ефективності роботи закладу освіти?

- а) Державні інституції
- б) Громадські інституції незалежних експертів
- в) Споживачі освітніх послуг (учні, студенти, батьки)
- г) Важко відповісти

30. За якими основними критеріями, на Вашу думку, потрібно оцінювати ефективність роботи закладу освіти? (оберіть п'ять найважливіших критеріїв)

- а) Успішність здобувачів освіти
 - б) Динаміка зміни успішності здобувачів освіти
 - в) Перемога здобувачів освіти у позашкільних конкурсах, олімпіадах, змаганнях
 - г) Подальша доля випускників закладу освіти
 - д) Професійний рівень педагогів
 - е) Стабільність педагогічного колективу
 - ж) Рівень додаткових послуг (харчування, медичний супровід, соціальний патронат тощо)
 - з) Динаміка зміни стану здоров'я здобувачів освіти
 - и) Задоволення здобувачів освіти та їхніх родин роботою закладу освіти
 - к) Рівень партнерства адміністрації, педагогів, здобувачів освіти та їхніх батьків
 - л) Упровадження інноваційних технологій у закладах освіти
 - м) Якість матеріально-технічної та навчально-методичної бази
 - н) Гігієна та естетичний вигляд приміщень, здобувачів освіти, персоналу
 - о) Свій варіант (напишіть) _____
-

31. Що Ви вкладаєте в поняття «якість освіти» у розумінні забезпеченості освітнього процесу в навчальному закладі?

- а) Організація навчального процесу (на рівні політики держави)
- б) Рівень викладання та позакласної роботи
- в) Якість складу педагогів (включаючи кваліфікацію та досвід вчителів, їх навантаження (годин/класів) та заробітну плату)
- г) Рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу

32. Що, на вашу думку, зараз відбувається з якістю освіти в Україні?**Головні асоціації:**

- а) Якість середньої, професійно-технічної та вищої освіти падає
- б) Відбуваються хаотичні процеси
- в) Кадрова політика в освіті дуже слабка
- г) Молоді педагоги погано підготовлені. Пенсіонери «відстали від часу» (62 % педагогів пенсійного віку)
- д) Учні у старших класах втрачають мотивацію до навчання
- е) Відсутня мотивація у студентів

33. На Вашу думку, для забезпечення якісної освіти у першу чергу потрібно:

- а) Підвищити заробітну платню та статус педагога, виховувати та залучати кваліфіковані молоді кадри, чоловічий колектив
- б) Забезпечити матеріально-технічною та інформаційною базою навчальні заклади
- в) Зробити спеціалізацію
- г) Навчати логіці, навчати мислити, навчати навчатися
- д) Налагодити активну взаємодію з батьками у навчально-виховному процесі

34. Якими, на Вашу думку, є базисні чинники оцінки якості освіти?*(оберіть п'ять найважливіших)*

- а) Кваліфікація педагогів
- б) Організація навчального процесу
- в) Виховна робота
- г) Забезпечення безпеки
- д) Ефективність системи оцінки знань учнів
- е) Фізкультура та спорт
- ж) Якість навчальних програм з дисципліни, що викладають
- з) Успішність учнів/студентів
- и) Охорона здоров'я
- к) Рівень позакласної роботи
- л) Харчування
- м) Якість підручників та навчальних посібників
- н) Медичне обслуговування
- о) Інтерес учнів/студентів до навчання
- п) Система матеріального та морального заохочення педагогів

35. Український центр оцінювання якості освіти, основним завданням якого є організаційно-технологічна підготовка здійснення зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО), на Вашу думку, має бути:

- а) Державною інституцією в структурі Міністерства освіти і науки України
- б) Окремою державною інституцією
- в) Громадською інституцією незалежних експертів
- г) Важко відповісти

36. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що система ЗНО є повністю незалежною?

- а) Повністю згоден(на)
- б) Скоріше згоден(на)
- в) Скоріше не згоден(на)
- г) Повністю не згоден(на)
- д) Важко відповісти

37. На Вашу думку, хто має готувати учнів-випускників до складання тестів із ЗНО?

- а) Вчителі шкіл
- б) Викладачі вузів
- в) Вчителі шкіл разом із викладачами вузів
- г) Батьки
- д) Незалежні експерти
- е) Важко відповісти

38. В яких інституціях, на Вашу думку, має проходити підготовка учнів-випускників до складання тестів із ЗНО?

- а) У школах
- б) У закладах професійної освіти
- в) У закладах вищої освіти
- г) В незалежних центрах підготовки до ЗНО
- д) Шляхом репетиторства
- е) Важко відповісти

39. На Вашу думку, якщо підготовка учнів-випускників до ЗНО здійснюється в школах: (оберіть усі можливі відповіді)

- а) Ця робота має додатково оплачуватися
- б) Запитання із ЗНО мають входити до навчальної програми предмету
- в) Вивчення матеріалу із ЗНО має розраховуватися як додаткове навантаження вчителя

- г) На вивчення матеріалу із ЗНО потрібно виділяти окремі часи, що не входять до навчальної програми
 - д) Вчитель не повинен витрачати час, відведений на вивчення матеріалу навчальної програми
 - е) Важко відповісти
 - ж) Свій варіант (напишіть) _____
-

40. Чи проходили Ви протягом 2012-2017 років курси підвищення кваліфікації або перепідготовки з методики забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності?

- а) Так
- б) Ні

41. Яким конкретним питанням або проблемам забезпечення якості освіти були присвячені курси?

- а) Методика викладання
 - б) Використання інноваційних технологій
 - в) Ефективне використання навчально-методичного комплексу з курсу
 - г) Інше (що саме) _____
-

42. Чи брали Ви участь у засіданнях методичних об'єднань протягом 2012-2017 років, на яких розглядалися питання забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності?

- а) Так, брав(ла) у внутрішкільному методичному об'єднанні
 - б) Так, брав(ла) у районному методичному об'єднанні
 - в) Ні
 - г) Так, інше _____
-

43. Чи вважаєте Ви доцільним введення окремого предмету «Методика забезпечення та контролю якості освіти» у навчальному процесі?

- а) Так
- б) Ні
- в) Важко відповісти

44. Які форми позакласної роботи в питаннях підвищення рівня якості освіти Ви використовуєте у своїй практиці?

- а) Робота гуртка
- б) Тематичні заходи та зустрічі

- в) Експерсії
 - г) Лекторії
 - д) Інші (які саме?) _____
-

45. Які з визначених форм позакласної роботи з, на Вашу думку, є найбільш ефективними?

- а) Робота гуртка
 - б) Тематичні заходи та зустрічі
 - в) Експерсії
 - г) Лекторії
 - д) Інші (які саме?) _____
-

46. Чи забезпечено навчальний заклад, у якому Ви працюєте, програмами, підручниками, посібниками з проблем забезпечення якості освіти та /або освітньої діяльності?

- а) Так, повністю
- б) Так, частково
- в) Ні
- г) Важко сказати

47. Чи є у Вас або у Вашому навчальному закладі авторські методичні розробки з питань забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності, які б ви хотіли презентувати колегам?

- а) Ні
 - б) Важко відповісти
 - в) Так (які саме?) _____
-

48. Ваші пропозиції щодо підвищення рівня навчально-методичного забезпечення якості освіти у навчальних закладах _____

ЩИРО ДЯКУЄМО ЗА ДОПОМОГУ!

Наукове видання

ПОСТУПНА Олена Вікторівна

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНИМИ
СИСТЕМАМИ В УКРАЇНІ**

Монографія

В авторській редакції

Підписано до друку 05.02.2021. Формат 60×84^{1/16}.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум.-друк. арк. 18,2. Обл.-вид. арк. 19,3.
Наклад 300 прим. Зам. № 02-03/9

ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, просп. Гагаріна, 62, к. 97
Свідоцтво про реєстрацію видавничої діяльності
ДК № 3045 від 07.12.2007 р.